

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ZNANSTVENORAZISKOVALNI CENTER
Inštitut za marksistične študije

VESTNIK IMŠ 1-2 1981

VESTNIK

1981/1—2

Ljubljana 1982

Vestnik Inštituta za marksistične študije ZRC SAZU

Glavni urednik: akad. prof. dr. Boris Majer

Vestnik ima 2 številki letno

Uredništvo: Inštitut za marksistične študije ZRC SAZU, Novi
trg 5/III, YU - 61000 Ljubljana, p.p. 323/VI,
tel. (061) 223 722.

Naročila: Biblioteka SAZU, Novi trg 4, YU - 61000 Ljubljana,
p.p. 323/VI:

Razmnoževanje: Tiskarna Jože Moškrič, Ljubljana.

Nenaročenih rokopisov ne vračamo.

Vestnik sofinancira Raziskovalna skupnost Slovenije.

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ZNAJSTVENORAZISKOVALNI CENTER
Inštitut za marksistične študije

V e s t n i k

1981

UDK 3

Letnik II, številka 1-2

Sprejeto na seji predsedstva Slovenske akademije znanosti
in umetnosti dne 10.6.1982

V S E B I N A

Božidar Debenjak: O načelih slovenske temeljne izdaje del Marxa in Engelsa	7
Projekt Temeljne izdaje del Marxa in Engelsa v slovenščini	27
Uvodno uredniško pojasnilo k prevodom	42
Karl Marx: Razlika demokratske in epikurejske filozofije narave - z dodatkom (I. del, II. del, 1. pogl.)	43
Karl Marx: Iz Londonskih ekscerptnih zvezkov - Reflection	107
Karl Marx: Očrti kritike politične ekonomije (Prvi osnutek) 1857-1858 - (iz poglavja o denarju)	123
Valentin Kalan: Mesto antike v formiranju historičnega materializma (K. Marx, F. Engels)	207
Tomaž Mastnak: Engelsov prispevek k oblikovanju kritike politične ekonomije v obdobju pred buržoaznodemokratsko revolucijo 1848/49	225
Rado Riha: H. G. Backhaus: Rekonstrukcija Marxove teorije vrednosti (Nekateri ključni problemi sodobnih marksističnih interpretacij "Kapitala")	259
Sinopsisi	301

Dr. Božidar Debenjak

O NAČELIH SLOVENSKE TEMELJNE IZDAJE DEL MARXA IN ENGELSA

Pri snovanju slovenske izdaje del Marxa in Engelsa sta bila na izbiro dva diametralno nasprotna tipa. Eno je tip kronološke izdaje, se pravi izdaje, ki sledi delom točno po njihovem časovnem zaporedju, brez ozira na zvrst, medsebojno povezavo in druge kazalce, in ločuje samo dve zvrsti v dveh različnih razdelkih, namreč napisana dela (natisnjena in rokopise) na eni strani, na drugi strani pa pisma. Drugi model, temu nasproten, pa je model, ki strogo upošteva zvrstnost pisanja in dela združuje v tematske celote. Pri tem upošteva znotraj tematskih celot kronologijo, toda kronologija je drugi kriterij, za kriterijem zvrstnosti.

Pri pregledovanju dosedanjih tujih in jugoslovanskih izdaj se je pokazalo, da so se te izdaje nedosledno odločale med navedenima tipoma, zakaj začeni od prve MEGA, nadaljujoč z Marx-Engels Werke in z novo MEGA, prav tako srbohrvaška Dela, so izvzele iz kronologije samo en del kritike politične ekonomije in ga obravnavale kot posebno celoto; najbolj ostro in dosledno druga MEGA, pa še ta začinja šele z Grundrisse in od Grundrisse naprej potegne to tematsko linijo; obenem pa so zlasti velike izdaje, kot sta MEGA¹ in MEGA², tudi skušale ločevati napisana dela od fragmentov, razsutih po ekscerptnih zvezkih, ena bolj, druga manj dosledno. Vsekakor pa je bila kritika politične ekonomije edina linija pisanja, ki so jo izvzemali iz celote, se pravi ločevali od drugih tematskih linij in zvrsti. Med upoštevanja vrednimi je posebej treba omeniti novinarski članek (Marxov novinarski opus obsega več debelih knjig, zlasti je tu pomembno poleg Rheinische in Neue Rheinische Zeitung njegovo dolgoletno sodelovanje pri New York Daily Tribune, sodeloval pa je tudi pri mnogih drugih glasilih). Potem so tu

aktualni posegi v politične boje v delavskem gibanju, vključno s programskimi dokumenti in kritikami napisanih programskih dokumentov. Potem so tu izredno obsežna etnološka raziskovanja, kot jih imenujemo z ne najboljšim izrazom, se pravi, raziskovanja tistega obdobja produkcije, ki je pred kapitalistično, pa tudi mimo fevdalne, ali pa ki obstaja vzporedno s kapitalistično, kot neistočasni element produkcije, podrejen kapitalističnemu načinu produkcije. Potem so tu zelo obsežna zgodovinska raziskovanja, raziskovanja socialne in politične zgodovine mnogih narodov, kjer sta Marx in Engels zapustila velike gore izpiskov iz takratne literature in jih obenem bogato komentirala. To so samo nekatere glavne tematske zvrsti; ob robu lahko omenimo tudi takšna delovanja, ki tudi niso bila nepomembna, kot recimo Marxovo ukvarjanje z matematiko, ali pa Engelsovo, pa tudi Marxovo, nikakor ne zanemarljivo ukvarjanje, enkrat z naravoslovjem in drugič s tehnologijo. To so prav tako pomembni deli njunega opusa, ki enako terjajo posebno obravnavo, sklenjeno, povezano, po zvrsti, po smeri, po tematici. Vse to je fundus, ki ga je potem treba razporediti in izdelati načrt, kako bi se ta vsa zelo pomembna vprašanja, ki morajo biti predstavljena sodobnemu bralcu v kvalificiranem prikazu, pojavila v slovenski izdaji.

Kaj se pravi kvalificiran prikaz? S tem mislimo prikaz, v katerem misel Marxa in Engelsa ne bo falsificirana, ne bo okleščena, ne da bi pri tem sužnjevali predstavi o filološko absolutno popolni izdaji; saj bo morala biti naša izdaja kljub vsemu selekcija. V to selekcijo morajo priti vsa bistvena dela, zajete morajo biti vse bistvene misli, se pravi, da ta selekcija ne bo smela biti ozka, ne bo smela biti omejujoča, temveč da bo morala ugotoviti, katera so tista mejna, obrobna vprašanja in dela, ki jih vsaj začasno ali pa za stalno ne bo sprejela. Skratka, izdaja mora biti takšna, da bo dala kvalificiran, celovit prikaz, celovito za-

jetje vseh tistih bistvenih, velikih, pomembnih teoretskih prispevkov, ki sta jih Marx in Engels oblikovala na vseh tistih številnih področjih svojega delovanja.

Slovenska izdaja seveda ne bo mogla biti kompletna. Zato so naše sile premajhne. Toda ta nekompletnost ne sme biti neka ostra selektivnost, s katero bi se vnaprej odrekli nekaterim Marxovih in Engelsovih delom, temveč naj bo ta nekompletnost rajši v tem, da odločitev o prezentaciji nekaterih del in nekaterih sestavin Marxovega in Engelsovega opusa odložimo na kasnejši čas, da pa v okviru tematskih celot, ki jih zajemamo, skušamo čim zvesteje in čim celoviteje prikazati Marxovo in Engelsovo raziskovanje. Tista dela, ki bodo zajeta v slovenski izdaji, morajo biti prikazana korektno, se pravi, opravljena mora biti vsa tekstna kritika in tekstna analiza, ki se mora s svojim rezultatom kazati na besedilu. Se pravi, besedilo mora biti prečiščeno, izdaja mora biti v tem smislu temeljna, takšna, da iz nje lahko potem nenehno črpajo, brez prehudega napora, tako imenovane popularne izdaje, se pravi izdaje z množičnimi nakladi, ki to besedilo temeljne izdaje samo v najnujnejših potezah nekoliko poenostavijo, tako da ga razbremenijo dela variant, dela komentarja, namesto tega dajejo bolj uvajajoče komentarje, skratka, izhajajo iz drugačnega stanja vednosti, kot pa ga predpostavljamo pri bralcu temeljne izdaje.

I.

Kriteriji selekcije

Ko imamo v mislih obseg slovenske izdaje, se pravi dobrih 50 zvezkov (pri čemer računamo seveda na daljšo dobo priprave, po potrebi tudi 20 let za dovršitev izdaje), se nam vsiljuje kot primerjava najprej izdaja, ki je vzporedno izšla v SZ in nekoliko predružačena v Vzhodni Nemčiji,

to je izdaja Marx-Engels Werke, oz. druga izdaja del v ruščini. Ta izdaja je imela neko ideološko napako, ki jo je kasneje skušala popraviti. Namreč, izredno mačehovsko se je obnašala do t.im. zgodnjih del in je potem seveda k prvemu zvezku morala izdati dopolnilne zvezke. Potem, mačehovsko se je obnašala do Grundrisse in tudi te je morala pregnati v dopolnilne zvezke. Napake, ki jih je napravila ta izdaja, so bile torej ideološkega značaja. Urednikom se določena dela niso zdela pravoverni, zato so jih izločili, kasneje pa se je v teh deželah kriterij spremenil in potreba po dopolnilnih zvezkih nakazuje, kako zelo so obžalovali svojo predhodno, od določenega dogmatizma diktirano odločitev. Takšne napake naša izdaja prav zagotovo ne bo napravila, zakaj jugoslovanska socialistična revolucija je ustvarila popolnoma drugačno osnovo za odnos do dediščine klasikov marksizma. Na drugi strani pa omenjena izdaja dela še eno ideološko napako - namreč selektivno se obnaša tudi do del o nacionalni zgodovini, npr. do rokopisov o nacionalni zgodovini Nemčije, ali pa do ruske zgodovine. Naša izdaja bi prav tako bila lahko pred nevarnostjo, da bi proskribirali nekatera izredno kritična, včasih pa tudi krivična stališča, ki sta jih Marx in Engels izrekala o nacionalni zgodovini Slovencev, balkanskih narodov, jugoslovanskih narodov itd., kjer sta včasih res krivična, in bi ta stališča zato eliminirali iz izdaje. Tega naša izdaja ne sme storiti - ravno izhajajoč iz naše posebne izkušnje, iz bogate revolucionarne izkušnje jugoslovanske revolucije. Nobena ideološka ali pa siceršnja cenzurirajoča odločitev ne sme veljati za našo izdajo. Samoupravna družba predpostavlja polnoletnega bralca, ki bo znal presoditi na podlagi besedila in nujno potrebnih pripomočkov v aparatu, ali ima pred seboj teze s trajno veljavo, ali zgodovinsko pogojene, s časom določene in za tisti čas veljavne sodbe in presoje Marxa in Engelsa. Ni pa naloga urednikov, da bi izločali dele besedila ali

posamezne sestavke, članke in podobno, za katere menijo, da ne prikazujejo na primeren način naše nacionalne zgodovine. Takšen poseg je tuj samoupravni družbi in je tuj znanosti.

Slovenska temeljna izdaja Marxa in Engelsa bo torej obsegala vsa tista dela, ki so pomembna za razumevanje Marxovega in Engelsovega opusa, to pa je največja večina del. Obstoje seveda dela na robu Marxove in Engelsove ustvarjalnosti. Med takšnimi deli so pri Marxu denimo matematični rokopisi. O njih so mnenja med strokovnjaki precej deljena. Zato bo potrebna pred eventuelnim prevodom v slovenščino diskusija o njihovem pomenu za razumevanje matematike, saj če je njihov pomen pretežno v zaokrožitvi razumevanja Marxovega duhovnega razvoja in snovanja, je morda zadosti, če od njih objavimo samo ta ali drugi odlomek. So namreč posamezni deli besedila, v katerih se Marx bolj ukvarja s filozofskimi in sploh teoretskimi vprašanji, druga pa so mnogo bolj strokovno obrnjena k matematiki. Presoja o teh delih besedila bo odločila, ali naj se celota uvrsti v našo izdajo ali ne. Tu pa bodo morali biti odločilno udeleženi slovenski matematiki. Nadaljnji problem pri izbiranju besedil predstavljajo besedila, ki so vzporednice, različice, se pravi vzporedne ubeseditve posamezne tematike. Tu gre včasih za časopisne članke, torej za članke, ki so npr. vzporedno izhajali v New York Daily Tribune in v drugih glasilih. Različici se včasih ločita samo v redkih posameznostih, včasih gre za večja odstopanja, včasih pa gre za različno tendenco lista, tako da je celo mogoče predpostavljati, da so uredniki iz Marxovega besedila izpustili določene pasaže, ali pa da je Marx iz besedila sam izločil te pasaže, da ne bi izpostavil celotnega teksta uredniškim škarjam. V enem primeru bi torej šlo za cenzuro, v drugem primeru za izogibanje tej cenzuri s pomočjo neke vrste samocenzure. Takšna besedila torej obstoje v dveh različicah,

in problem je pri izdaji često mogoče rešiti s tem, da jih uporabimo kot variante, skratka, da pokažemo s pomočjo aparata bodisi pod črto bodisi v dodatku na razlike med dvema besediloma in s tem vzpostavimo neko skupno besedilo, ki upošteva obe različici. V drugih primerih pa so razlike tolikšne, da je potrebna in umestna vzporedna izdaja. To je en tip besedil, pri katerih je umestna selekcija. Drugi tip, ki bo včasih narekoval selekcijo, so vzporednice rokopisov, npr. iz kritike politične ekonomije, kjer gre včasih res za majhne razlike, tu pa se odpira vprašanje, do kolikšne mere sme pri misli, ki je sama v tako ostrem in dolgotrajnem boju za svojo ubeseditev, uredniška roka karkoli reducirati. Na drugi strani pa s tem kolidira interes za krajšo in preglednejšo izdajo, in treba je najti primeren način, da se besedilo vendarle izda karseda koncizno. Se pravi, da se razločki med besedili pokažejo na kar najbolj pregleden način. Kateri način bo najbolj pregleden, je odvisno od primera do primera in bo terjalo uredniških odločitev sproti ob reševanju teh vprašanj. Vnaprejšnjega, enkrat za vselej danega odgovora razumljivo ni. Tretje področje, kjer so potrebni kriteriji izbire, so različne tiskane variante, dela, ki so doživela več izdaj. Lep primer je Antidühring s tremi knjižnimi izdajami in eno časopisno, katerim je treba priložiti še dve izvirni prvi izdaji Razvoja socializma od utopije do znanosti (francosko in nemško) in novo izvirno inačico - četrto nemško izdajo s pomembnimi dodatki, potem še predelave posameznih delov iz poglavja Teorija nasilja za brošuro, ki ni bila nikdar do kraja napisana, o vlogi nasilja v zgodovini; drug tak primer je Marxov Kapital, katerega izvirniki so prva nemška izdaja, francoska izdaja, druga nemška izdaja ter tretja in četrta nemška izdaja. Tu sta dve izdaji v Engelsovi verziji in kot vzporednica še angleška izdaja spet v Engelsovi verziji. Kako ravnati v tem primeru, kaj od tega obravnavati kot

integralna besedila, kaj od tega kot vzporednice, kaj umakniti v aparat, to je seveda stvar uredniške presoje, to je stvar odločitve urednikov. Gotovo ni možna integralna izdaja, tako da bi imeli prvi zvezek Kapitala v vseh teh oblikah tiskan vzporedno enega poleg drugega. Zagotovo je treba drugo, tretjo in četrto nemško izdajo obravnavati kot eno celoto, vprašanje je, kako določiti razmerje med prvo in drugo nemško izdajo ter med francosko in nemško izdajo. Kaj od tega spada v aparat, kaj od tega spada v vzporedno izdajo, bo odločitev, ki bo pripadla urednikom zvezka.

Iz vsega povedanega je razvidno, da je izdaja zasnovana avtonomno, se pravi, uprta na lastno znanstveno vednost, na lastno pamet, da ni v nobenem pomenu besede preprost prevzem tuje pameti, temveč da se samostojno spoprijema z vprašanji izdajanja. Njen namen je, da v celoti prikaže Marxovo in Engelsovo delo in da razvije aparat k temu delu, izhajajoč iz lastnega raziskovanja in poznavanja tujega raziskovanja; pri tem se nikjer ne zapira pred pozitivnimi dognanji, do katerih je prišla svetovna znanost, toda to svetovno znanost sprejema kot njen aktiven udeleženec - sprejeto kombinira z lastnimi dognanji in pri tem ves čas izhaja iz zgodovinske izkušnje in potreb prostora, v katerem delujemo, se pravi iz jugoslovanske in slovenske zgodovinske izkušnje in kulturne potrebe.

II.

Izbira predloge

Slovenska temeljna izdaja del Marxa in Engelsa bo ves čas izhajala iz najboljše dostopne tekstovne predloge. Kjer bo le mogoče, bo za to tekstovno predlogo vzela izdajo besedila MEGA². Za to govori kvaliteta MEGA², ki jo skupaj

izdajata moskovski in vzhodnoberlinski Inštitut marksizma-leninizma in katere odlika je vzorno pripravljeno besedilo Marxovih in Engelsovih tiskov in rokopisov, z upoštevanjem vseh znanih variant. To je zlasti pomembno pri rokopisih, ki se hranijo v dveh velikih svetovnih inštitutih: v Moskvi in Amsterdamu. MEGA² je delana po rokopisih oz. fotokopijah rokopisov in po prvotiskih, oz. sicer ohranjenih tiskih, ki jih je mogoče šteti za priče izvirnega Marxovega in Engelsovega besedila. Le redkih mest v rokopisu se izdajateljem ni posrečilo dešifrirati in le malokatera pripomba, kar jih je bilo doslej izrečenih na račun samega besedila izdaje MEGA², ima večjo težo. MEGA² pa seveda iz razumljivih razlogov ne more biti naš edini vir. Dosedaj je namreč izšlo še vse premalo zvezkov. Od skupno predvidenih okrog 100 zvezkov je pred nami le neznaten del. Tako so od prvega razdelka izdajatelji dosedaj izdali le prvi, 10. in 22. zvezek, od tretjega razdelka, ki obsega pisma, le tri zvezke, od četrtega razdelka, ki obsega ekscerpte, tudi le dva zvezka, edino v izdajanju kritike politične ekonomije je bera doslej nekoliko večja. To gre predvsem na račun velikega ekonomskega rokopisa Kritike politične ekonomije, nadaljevanja Zur Kritik, kjer so nanovo izšli tudi trije zvezki Teorij o presežni vrednosti. To je zdaj tretja verzija Teorij o presežni vrednosti (prva je v izdaji Kautskega). V celoti gledano, imamo pred seboj še le okrog deset zvezkov v več polzvezkih te imponantne izdaje.

Drugi pomemben vir naše izdaje bo prva MEGA, katere besedilo je pripravljeno skrbno, vendar še ne tako skrbno, kot v MEGA². Tretji vir naše izdaje bodo separatne znanstvene izdaje posameznih del. Te separatne izdaje temeljijo predvsem na uporabi rokopisnih fondov amsterdamskega Inštituta za socialno zgodovino, deloma pa tudi drugih virov. Kjer bo mogla, bo tudi naša izdaja sledila takšnim presenetljivim novim odkritjem, kakršno je bilo l. 1969 odkritje

ustanovnih dokumentov Zveze komunistov. Pri pripravi tekstov nam bodo prav tako koristno služili posamezni separatni tiski ali tiski v zbornikih, kakršni so bili v polpretekli dobi npr. zborniki Feltrinellijevega inštituta. V določeno pomoč so nam lahko tudi Karl Marx Werke, iz založbe Cotta, razni Marxovi teksti v založbi Campus in druga tekstnokritična besedila, medtem ko bo za našo izdajo korpus Marx-Engels Werke zelo koristen inventar in pomoč pri načrtovanju posameznih zvezkov. Marx-Engels Werke so namreč v pripravi samega besedila vendarle izdaja, ki je narejena po danes zastarelih kriterijih izdajanja. Če sprejmemo za osnovo kategorizacijo izdaj na znanstvene, študijske in bralne, potem šteje izdaja MEW ravno v kategorijo bralnih izdaj.

III.

Priprava izdaje, študije in aparat

Pregled vseh navedenih predlog kaže, da nobena od njih ne more biti docela zanesljiva predloga tudi za aparat. Vse te izdaje izhajajo iz drugačnih pogojev in iz drugih prostorov kot pa je naš. Zasledujejo drugačne cilje in se obračajo na svoje bralce z drugačnimi nameni, kot pa jih ima naša izdaja. Podobno je tudi s predgovori. Če vzamemo za primer prvo MEGA, je vse preveč prostora v predgovorih posvetila polemikam s socialno demokracijo in z drugimi avtorji, ki niso bili povezani s komunističnim gibanjem, pa so se vendarle raziskovalno ukvarjali z delom Marxa in Engelsam tako npr. zasledimo v predgovoru k enemu zvezku MEGA tudi ostro zavrnitev Gustava Mayerja, enega najboljših poznavalcev Engelsovega dela in življenja. MEGA² je že v svojem velikem predgovoru jasno načrtala namen izdaje, s tem ko je Marxa in Engelsa povezala prek Lenina, uporabljaje

nega kot vezni člen, s koncepcijo socialistične skupnosti držav, se pravi s koncepcijo, ki je za nas tuja in forsirana. Toda če so bili predgovori k zvezkom MEGA¹ kljub svoji dostikrat nefunkcionalni polemiki še vedno v temelju znanstveno zasnovani, so predgovori MEGA², še mnogo bolj pa predgovori MEW, zasnovani pedagoško, se pravi kot popularizacija nekega sprejetega stališča, ki naj velja za edino pravilno. Predgovor, kot si ga zamišljamo v naši izdaji, naj rabi pojasnjevanju okoliščin, navajanju nujno potrebnih spremljevalnih podatkov in znanstvenemu pojasnjevanju, zato naj bo tudi individualen in podpisan od avtorjev ali skupine avtorjev, ki za njegovo znanstveno težo nosijo vso odgovornost. Slovenska izdaja je zamišljena tako, da se uredniki in pisci uvodnih študij ne skrivajo za pleča nikakršne anonimne "redakcije". Argumenti, ki jih navajajo, predstavljajo tisti teren splošne veljavnosti in splošne sprejemljivosti, ki ga terja znanstveno zasnovana izdaja. Ker je predgovor v zvezku prostorno omejen in ni mogoče v njem razviti vse nujno potrebne znanstvene argumentacije in znanstvenega aparata, je to treba storiti na drugem mestu, se pravi, izdajanje kateregakoli besedila je navezано na lastno raziskovalno dejavnost in le v redkih primerih bo dovolj, če se samo opremo na že opravljene tuje ali jugoslovanske raziskave. Te raziskave, ki so potrebne, najbrž ne bodo raziskave celote, temveč bodo obdelave posameznih aspektov, ki so bili v dosedanjem raziskovalnem delu zanemarjeni. Uvodna študija bo torej rasla iz razčlenjenega lastnega raziskovanja in upoštevanja dosežkov tujega in jugoslovanskega raziskovanja danega področja. Določena bo, kot rečeno, z obsegom, bo torej racionalna, obenem pa bo opozarjala na temeljna teoretska vprašanja, ki se v delu odpirajo, in na nekatero najpomembnejšo literaturo, ki je k danemu vprašanju nastala, je dostopna in je za njegovo proučevanje temeljna. V prej omenjenih raziskavah posameznih problemov pa vi-

dimo enega od izredno pomembnih "stranskih" dosežkov pripravljanja temeljne slovenske izdaje del Marxa in Engelsa.

Druga bistvena sestavina aparata so opombe. Pri pravi opomb se prav tako ne bomo mogli izključno opreti na že opravljeno delo. Nekatere dosedanje izdaje imajo opombe zelo pomanjkljive. Toda tudi velike znanstvene izdaje, kakršna je MEGA², nas v aparatu puščajo praznih rok. Zlasti pa neredko v aparatu vnašajo svoj posebni zorni kot, določen s prostorom in časom te izdaje same in so mačehovske do zvez, ki posebno zanimajo nas, v tem prostoru in v tem času. Tipičen primer takega mačehovskega obravnavanja je obdelava Nemške kmečke vojne v lo. zvezku prvega razdelka MEGA², se pravi dela, v katerem Engels postavlja tudi spomenik upornim slovenskim kmetom. Iz aparata je razvidno, da izdajateljji celo niso razpolagali s primernim poznavanjem naše nacionalne zgodovine. Opombe k tekstu torej kažejo na zgodovinsko določen odnos, odnos izdajateljjev, ki jih določa drugačna zgodovinska pozicija in politična odločitve, ki se razlikuje od naše, torej od odločitve za samoupravno socialistično družbo. Takšne razlike se v družbenih znanostih kažejo skozi različne šole, torej skozi drugačno obravnavo zgodovinskih dejstev, drugačno stališče do razhajanj v delavskem gibanju, sporov in spopadov o teoretskih vprašanjih, teoretskih poudarkov v obravnavi posameznih vprašanj, in naposled celo v takšnih banalnih razločkih, kot so razločki v pisanju krajevnih imen. Povsod obstojijo uveljavljene doktrine, uveljavljene šole; strokovni spori v družbenih znanostih so sicer strokovni spori kot v vsaki znanosti, toda obenem tudi idejni spori, v katerih se izraža različnost družbenih praks, ki so za podlago. V bralnih izdajah, kakršna so MEW, so takšne težave še bolj očitne kakor v znanstveni izdaji MEGA². Pripombe k tekstu so polne tudi kvalificirajočih izjav, kot npr. "delo to in to je izredno pomembno delo Karla Marxa in Friedricha Engelsa itd.", tudi to je sestavina sloga, kateremu se bo naša izdaja izogibala.

K aparatu štejejo tudi stvarna in osebna kazala.

Osebna kazala vsebujejo v mnogih izdajah preveč kvalificirajočih pridevnikov, ki se nanašajo na negativno ali domnevno negativno vlogo posameznih avtorjev v tedanjem ali kasnejšem obdobju. V naši izdaji bomo skušali doseči hladen znanstveni ton in vrednotenje prepustili bralcu.

V stvarnih kazalih povejnega obdobja se je uveljavil način obravnave, ki za nas ne more biti sprejemljiv. Izdajatelj zbranih in izbranih del klasikov uporabljajo svoj kategorialni aparat in svojo terminologijo, ki se ne ujema s terminologijo in kategorialnim aparatom obravnavanih avtorjev. Zato skozi stvarno kazalo imputirajo avtorjem, v našem primeru Marxu in Engelsu, svoja posebna stališča. Namen izdajateljev slovenske izdaje je ostati v izrazju, v kategorijah, zvest izrazju in kategorijam Marxa in Engelsa in ne vnašati kakih svojih znanstvenih artefaktov na mesto kategorij Marxa in Engelsa. Če spet vzamemo za primer MEGA² in njen 10. zvezek 1. razdelka, potem najdemo v stvarnem kazalu geslo "ideologija", ki se sploh ne pokriva s tistimi mesti, na katerih Marx in Engels govorita o ideologiji, kot ta pojem razumeta sama, temveč nasprotno, s konteksti, v katerih izdajatelj vidi opredelitev ideologije, tako kot jo razumejo oni. S tem vnašajo kasnejši pojem, in to precej poenostavljen kasnejši pojem, namesto Marxovega pojma. Geslo ideologija je v tem zvezku razčlenjeno takole: "meščanska ideologija in njene osnove", str. 618-620. "Proletarska, socialistična ideologija in njene osnove", str. 626, 620. Če pa pogledamo tista mesta, na katerih Marx in Engels izrecno govorita o ideologiji, kajti na nobenem od prej navedenih mest besede ideologija ne uporabljata in je ne moreta uporabljati, zaradi tega, ker je njun pojem drugačen od prej navedenega, če si torej sami poiščemo mesta, na katerih Marx in Engels sama govorita o ideologiji, so to denimo naslednja: str. 120, 154, 164, 180, 191-192, 200, 306-307, 371, 372, 378, 458, 507-510, 525 in 619. 619

bi bilo edino mesto, ki bi ga lahko odkrili po stvarnem kazalu MEGA² v navezavi na angleški prevod Komunističnega manifesta. Očitno torej aparat za nas ne more biti zanesljiv, temveč je treba z veliko mero kritičnosti in z lastnim delom ustvariti aparat, ki bo primeren naši izdaji.

IV.

Obseg in členitev izdaje

Kar je bilo povedano v prejšnjih razdelkih, velja za vsako sodobno slovensko izdajo: celo če bi sprejeli princip kake že obstoječe izdaje, ga torej prevzeli in rahlo adaptirali, bi morali pri izdelavi aparata upoštevati gornja načela. Toda načrt slovenske temeljne izdaje hoče biti dosleden tudi v izdelavi vsebinskega načela členitve. Videli smo, da so dosedanje izdaje, začenši z MEGA¹ in prvo rusko, izvzele en kompleks iz kronološkega reda, namreč pripravljala dela za Kapital in Kapital. Tu se je izkazalo za upravičeno, zakaj s tem je celota kritike politične ekonomije, oz. tistega kosa kritike politične ekonomije, ki se neposredno navezuje na Kapital, postala povezana, sklenjena, dobila preglednost. Toda kritika politične ekonomije, vezana na Kapital, ni edini lok Marxovega in Engelsovega raziskovanja. Obstojijo tudi drugi kompleksi. Obstojijo kompleksi, ki so časovno pred pripravljalnimi deli za Kapital in Kapitalom, ali pa tečejo z njim vzporedno in so vendarle neko sklenjeno raziskovanje. Tudi ti terjajo sklenjeno izdajo, se pravi izdajo v kontekstu. Zato se kot logičen razpored raziskovalnih del Marxa in Engelsa ponuja naslednji: združitev Disertacije in pripravljalnih del za Disertacijo, Kritike Heglovega državnega prava, Pariških rokopisov s pripravljalnimi deli za kritiko politike in ekonomije, Položaja delavskega razreda v Angliji, vmesnih ekonomskih spi=

sov zgodnjih 50-tih let, Grundrissov, Zur Kritik, velikega zvezka Kritike politične ekonomije, Kapitala, pa tudi raziskovanj o praskupnosti in o t.im. azijskem produkcijskem načinu, skupaj z Marxovo Morganovo kritiko, kar je Engels napisal o Morganu, torej navezave na Morgana v Izvoru družine, privatne lastnine in države. Prav tako pa je posebno mesto treba dodeliti v tem okviru velikim Engelsovim rokopisom iz naravoslovja, morda v povezavi z Marxovimi matematičnimi rokopisi. Na ta sklop se navezuje drugi sklop, ki je časovno z njim močno povezan, to so najprej velike teoretske polemike, polemike mladega Engelsa, Sveta družina, Nemška ideologija in Beda filozofije, Veliki možje eksila in druga s tem zvezana dela, Gospod Vogt, Antidühring, Ludwig Feuerbach, Anti-Brentano in naposled tudi Marxove kritične pripombe k Wagnerju in drugo. To so dela, ki so med seboj povezana. Na to se navezujejo zgodovinska raziskovanja, kot npr. Kmečka vojna, Revolucija in kotrarevolucija, Razredni boj, 18. brumaire, študija o Poljskem in Irskem vprašanju, spisi o Rusiji in drugo. Potem je tu cel kompleks vojaških spisov in s tem se že počasi nakazuje tudi drugi nadaljnji kompleks del Marxa in Engelsa, namreč del, ki se direktno navezujejo na prakso delavskega gibanja. Med temi deli so tako spisi, ki pojasnjujejo teoretske komplekse, mezdno delo, mezda, svobodna trgovina, cena in profit, razvoj socializma v okviru znanosti, teorija nasilja, stanovanjsko vprašanje, portreti velikih revolucionarjev in aktivistov delavskega gibanja, recimo Engelsovi portreti Marxa, recenzije Marxa, Engelsov portret Wolffa, Weertha, Schorlemmerja, prav posebej izpostavljeno mesto imajo programi in dokumenti političnega boja: programski dokumenti Zveze komunistov, programski dokumenti in polemike, poslanice in drugi dokumenti I. internacionale, cirkularji, pisma in drugo, ne osebna pisma, temveč pisma stranki - nemški socialni demokraciji - osebni dokumenti

Marxa in Engelsa v zvezi z delavskim gibanjem, Engelsovi dokumenti oz. Engelsovi javni nastopi v zvezi z II. internacionalo, govori, izjave, javna pisma, drugi dokumenti boja, intervjuji. To je seveda spet kompleks, ki terja posebno obravnavo v lastni povezavi. Potem je tu veliki kompleks publicistike. V tem kompleksu publicistike zajemajo nekatera glasila, ki sta jih ustvarila Marx in Engels sama, tako npr. Neue Rheinische Zeitung, neko posebno celoto. Čisto posebna velika celota so spisi, ki jih je Marx prispeval v New York Daily Tribune, potem varioral v Neue Oder Zeitung in z dodatki ali kako drugače formulirane objavljaj v People's Paper, potem so tu drugi prispevki v delavskem tisku I. internacionale, nemške socialdemokratske stranke, drugih socialističnih strank in v glasilih II. internacionale. To je tisti del izdaje, ki bi ga bilo potrebno obravnavati drugače, kot pa je bila praksa dosedanjih izdaj. V nasprotju z dosedanjimi izjavami bi se bilo tu treba približati obliki tematskih zbornikov. Se pravi, povzeti v naši izdaji, v tistem delu korespondence, ki se nanaša na politična vprašanja, razvoj delavskega gibanja itd. bistvene poteze tistih zbornikov, ki jih poznamo tudi iz mednarodnih publikacij, npr. ameriška korespondenca, ruska korespondenca, italijanska korespondenca, španska korespondenca, francoska korespondenca, avstrijska in avstro-ogrška korespondenca, korespondenca z drugimi državnimi tvorbami, ki obsegajo jugoslovanske narode, in ločeno od tega obravnavati družinska pisma, npr. Engelsovo dopisovanje z bratom, sestro, Marxovo dopisovanje s sorodniki, ki preprosto ima drug značaj, prav tako pa izvzeti, tako kot je to že bilo storjeno v prejšnjih izdajah, korespondenco med Marxom in Engelsom, se pravi njuno 40-letno izmenjavo mnenj, iz snopa korespondence s tretjimi osebami.

Sklepni del izdaje bi moral obsegati naslednje elemente: kronika delovanja, dokumenti življenja in dela, nepo=

sredna pričevanja o Marxu in Engelsu, spominska in podobna, potem Marx in Engels v očeh Slovencev, se pravi recepcija, vplivi in odmevi v obdobju od 1848 do našega časa. Naposled bibliografija del Marxa in Engelsa v slovenščini od začetka do trenutka dokončanja predložene izdaje.

Tako koncipirana izdaja bo napolnila nekaj več kot 50 zvezkov in bo lahko že med nastajanjem uporabna za študijsko delo in za popularizacijo del Marxa in Engelsa. Na njej bodo temeljile manj zahtevne izdaje, se pravi izdaje, ki bodo poenostavile besedilo, razni tematski zborniki in podobno. Tako koncipirana izdaja ima nekatere odločilne prednosti. Prva je ta, da vsak njen zvezek, od platnic do platnic, predstavlja celoto. Ves je posvečen določeni temi, bodisi da obsega dokumente delavskega gibanja, oz. Marxove in Engelsove udeležbe v njem, ali pa zgodovinsko analizo, ali pa žurnalistične posege Marxa in Engelsa. V vsakem primeru je to celota in ni sredi nje zakopano nekaj drugega. V tej celoti se sicer obravnavajo različna vprašanja in različne teme, vendar pa je ta celota sama v sebi smiselna. Zato imajo posebno vrednost tudi posamezni zvezki takšne izdaje. Posamezni zvezki takšne izdaje lahko imajo tudi različno naklado. Če se pokaže velik interes točno po enem zvezku, je zelo smiselna dodatna naklada, obenem pa je mogoče ob pripravi vsakega zvezka angažirati ekipo strokovnjakov, ki je medsebojno koordinirana, se pravi, v celoti dela na pripravi določene tematike. Prav taki zvezki prihajajo na posebno oblikovan knjižni trg; slovenski knjižni trg ima, kot vemo, nekatere posebne zakonitosti: glede na majhnost naklad so slovenske knjige druga od druge močno odvisne. Tako zastavljena izdaja pa omogoča, da se tempo priprav načrtuje tudi glede na potrebe knjižnega trga, se pravi na posebno aktualnost določene tematike, ki seveda ni kakor po sili aktualnost, temveč je znanstvena, strokovna in včasih tudi politično-teoretska aktualnost.

Tekstološki prijem

V prejšnjih razdelkih je bilo povedano, katero tekstovno predlogo ocenjujemo kot najboljšo in se bomo po njej ravnali, kadar bo le mogoče. Druge predloge bomo uporabljali samo takrat, kadar nam ta predloga ne bo na voljo. Vendar pa bi bilo preveč ambiciozno, če bi hotela slovenska temeljna izdaja prevzeti ves aparat variant, ki ga druga MEGA vsebuje. Zato bo ustrezneje, če bo slovenska izdaja prevzela (to se nanaša zlasti na rokopise) samo tiste variante, ki pomagajo razumeti oblikovanje misli, ne pa vseh tistih drobnih začetkov in znotrajtekstovnih sprememb, ki so za to razumevanje manjšega pomena. Do kolikšne mere bodo variante sprejete, je odvisno od narave teksta in do določene mere prepuščamo tudi presoji urednika ustreznega zvezka. Na podlagi vsega bogastva variant in sprotnih popravkov, ki ga vsebuje aparat MEGA², bo mogoče pripraviti smiseln izbor zaključenih ali pomembnih variant za uporabo pod črto glavnega teksta, saj je za uporabnika, na katerega mislimo, gotovo ta oblika prezentiranja variant ugodnejša od one, ki jo uporablja sama MEGA², namreč v dodatku v aparatu zvezku. Variante so po naši presoji bistven element sprotnega spremljanja teksta in je prav, če so predstavljene skupaj, to je na istem mestu kot glavni tekst. Ker pa so sama Marxova in Engelsova besedila, zlasti rokopisna, med seboj kar precej različna, se bo iz te različnosti podajalo tudi do določene mere različno obravnavanje posebnosti teh rokopisov. Rokopis Nemške ideologije ima npr. drugačen značaj in tudi drugačno podobo, kot pa rokopis Grundrisse. Zato bo tudi prezentacija v naši izdaji morala upoštevati te posebnosti. Analogno kot rokopisne variante bo treba obravnavati tudi razločke med tiski, prvimi

in drugimi izdajami raznih del. Zlasti pomembne razločke poznamo pri Kapitalu, tu pa so razločki tolikšni, da bo najverjetneje treba obravnavati prvi zvezek Kapitala kot vzporedne ubeseditve in jih kot takšne delno ali v celoti tudi vzporedno tiskati. Pomembne so tudi razlike med francosko in drugo nemško verzijo Kapitala, ne samo med prvo nemško in francoski ali pa prvo in drugo nemško. Nekatere formulacije francoske izdaje Kapitala so precej drugačne od formulacij nemške izdaje, tako npr. tudi večkrat citirano mesto o povezovanju proizvodnega dela in izobraževanja, ki ima v francoskem besedilu bistveno drugačne poudarke.

Karseda skrbna priprava besedila bo torej omogočila ugotavljanje pomembnih teoretskih stališč, primerjavo različnih formulacij, ki šele vse skupaj sestavljajo celoto. S tem šele bodo Marxova in Engelsova dela za našega bralca resnično zaživel, saj se bodo s svojim notranjim razvojem izkazovala kot dialektični spoprijem z raziskovalnim predmetom in ne bodo zavajala k napačnim načinom svoje prezentacije, k takšnemu ali drugačnemu dogmatiziranju.

Kar se tiče prevajanja, je seveda samoumevno, da bo prevod maksimalno zvest izvirniku. Zvest tudi v primerih, ko Marx in Engels v pismih ali pa v rikipisih uporabljata izraze skatološke ali obscene narave. Tudi v takšnih primerih mora biti prevod zvest izvirniku in najti slovensko ustreznico. Citatne zveze in besede, kot tudi navajanje vseh podatkov, ki terjajo pojasnitve, dobivajo svojo razlago v aparatu. Redakcijski posegi v besedilo smejo biti minimalni in morajo biti vedno izkazani na standardni način, se pravi, vse redakcijski pojasnilni stavki pri okrnjenih besedilih morajo biti izkazani v oglatih oklepajih, vsa redakcijska polnjenja lakun prav tako, podobno velja za vse redakcijske konjektуре, iz predlog prevzemamo tudi vse kontrole citatov in izpustitve v citatih označimo na standardni način, se pravi z oklepaji in pikami, dokumentiramo tu-

di vse razlike med Marxovimi oz. Engelsovimi citati in citiranimi mesti, ki so pomembne tudi še potem, ko je tekst preveden.

I

Sestavni del raziskovalne dejavnosti Inštituta za marksistične študije ZRC SAZU je tudi sistematična in dolgoročna znanstveno-raziskovalna obdelava celotnega opusa Marxa in Engelsa. Namen tega raziskovalnega dela je priprava in izdaja Temeljne izdaje del Marxa in Engelsa v slovenščini. Temeljno izdajo, ki je bila v resoluciji VIII. kongresa ZKS ocenjena kot ena prednostnih nalog, pripravlja Inštitut za marksistične študije ZRC SAZU v sodelovanju z Marksističnim centrom CK ZKS.

Priprava in izdaja Temeljne izdaje je izraz trajne vezanosti organiziranih socialističnih sil naše družbe na vir marksistične teorije, ki je inspirirala našo socialistično revolucijo in izgradnjo socialističnega samoupravljanja, prav tako pa ta projekt izpričuje tudi visoko stopnjo teoretskega prispevka, ki ga slovenska in jugoslovanska znanstvena praksa more in mora dati k ustvarjalnemu nadaljevanju marksistične teorije.

Temeljna izdaja del Marxa in Engelsa v slovenščini je zato sestavljena:

- kot srednjeročna in dolgoročna raziskovalna naloga, ki naj v pripravo in zaris celotne edicije prelije dosežke slovenskih in jugoslovanskih marksoloških študij in teoretske izsledke razvoja socialističnega samoupravljanja;
- kot sestavni del široke družbene akcije za nadaljnje poglobljanje organiziranega marksističnega znanstveno-raziskovalnega dela na različnih znanstvenih področjih;
- kot sestavni del nadaljnjega izgrajevanja potrebam socialistične samoupravne družbe ustrezajoče izdajateljske politike na področju marksistične literature;
- kot sestavni del široke družbene akcije za razvijanje potreb in interesa po marksistični literaturi in teoretski produkciji kot nujni komponenti praktičnega reševanja konkretnih družbenih problemov in vprašanj vseh delovnih ljudi.

Ena od pomembnih nalog projekta Temeljne izdaje je tudi, da poleg že obstoječega znanstvenega potenciala oblikuje in pritegne k delu mlajše sodelavce z različnih znanstvenih področij in tako spodbudi in razvija raziskovalno marksološko delo ter širi strokovno bazo znanstvenega prevajanja in izdajanja marksistične literature.

II

Pri dosedanjem delu je bil iz zunanjih sodelavcev raziskovalne podnaloge "Temeljna izdaja del Marxa in Engelsa v slovenščini", ki poteka na Inštitutu za marksistične študije ZRC SAZU, konstituiran redakcijski odbor Temeljne izdaje del Marxa in Engelsa v slovenščini (dalje METI). Redakcijski odbor deluje v sestavi:

dr. Božidar Debenjak, predsednik, dr. Boris Majer, dr. Marjan Britovšek, dr. Valentin Kalan, dr. Andrej Kirn, dr. Ivan Lavrač, mag. Tomaž Mastnak, dr. Oto Norčič, Radivoj Riha, dr. Rudi Rizman, mag. Leo Šešerko, Pavle Zgaga, dr. Slavoj Žižek.

Redakcijski odbor je podrobno preučil in razdelal "Raziskovalni načrt za pripravo in izdajo METI" in na njegovi osnovi izoblikoval koncept in izdajateljska načela METI kot znanstveno potrjeno hipotezo nadaljnjega dela.

Po svoji vsebini predstavlja načrtovana Temeljna izdaja relativno popolno nacionalno izdajo Marxovih in Engelsovih besedil. Izdaja bo obsegala približno 55 zvezkov, ki bodo vsebovali vse Marxove in Engelsove temeljne teoretske spise, programe in dokumente njunega političnega boja, temeljno korespondenco ter pričevanja iz njunega življenja in dela. Samo izjemoma bo METI vključevala tiste Marxove in Engelsove ekscerpte, beležke itd., ki pretežno povzemajo tekst njunega vira.

METI je po svojem značaju koncipirana kot študijska izdaja Marxovih in Engelsovih besedil v slovenščini, pripravljena na tisti znanstveni ravni, ki jo je doseglo raziskovanje in izdajanje Marxa in Engelsa pri nas in v svetu.

Izbrani tip študijske izdaje ustreza pri tem na eni strani specifičnosti slovenskega knjižnega trga, saj zadovoljuje najširši krog "bralnih interesov" - od potreb specializiranega znanstvenega raziskovalca do potreb tistega, ki se z marksistično teorijo šele temeljiteje seznanja. Na drugi strani pa prispeva študijska izdaja, ki seznanja bralca z bistvenimi momenti razvojne zgodovine Marxovih in Engelsovih besedil, tudi k enemu poglobitvini smotrov slovenske izdaje. METI naj namreč v prvi vrsti deluje kot spodbuda za lastno teoretsko razmišljanje in razvijanje lastnega marksološkega raziskovalnega dela. Temeljna nacionalna izdaja zahteva zato celovito vključevanje lastnega raziskovalnega dela v zvezi z zgodovino nastanka in učinkovanja Marxovih in Engelsovih besedil. To raziskovalno delo se začne že pri členitvi Marxovega in Engelsovega teoretskega opusa in zaobsega tako temeljne znanstvene raziskave kakor tudi prevajanje in popularizacijo klasikov marksizma. Edino z opiranjem na lastno raziskovalno delo je mogoče doseči vsebinsko povezavo Marxove in Engelsove misli s specifičnostjo nacionalnega izkustva in naše revolucionarne teorije in prakse. Naravnost k aktualnosti Marxove in Engelsove misli in potreba po učinkoviti prisotnosti slovenske izdaje v vzgojnoizobraževalnem in raziskovalnem procesu narekujeta tudi izbiro izdajateljskih in uredniških načel METI ter specifična načela členitve Temeljne izdaje.

Koncept METI

Koncept je izdelan na osnovi temeljnih izhodišč za pripravo slovenske izdaje, podanih v Raziskovalnem načrtu za pripravo in izdajo "Temeljne izdaje del Marxa in Engelsa" in na osnovi pripomb in predlogov članov redakcijskega odbora METI. Osnovno izhodišče koncepta je, da predstavlja izdajanje del klasikov marksizma v slovenščini neločljiv sestavni del razvijanja samoupravne marksistične teorije in njene popularizacije. Členitev, načela in obseg izdaje izhajajo iz spoznanja, da je

Marxova in Engelsova misel praktično učinkovita le v premisleku njene konkretne zgodovinske posredovanosti, torej v njeni vsebinski navezavi na specifičnost našega nacionalnega izkustva in naše revolucionarne prakse. Zato se slovenska izdaja tudi ne more omejiti na mehanično-kronološko razvrščanje del Marxa in Engelsa, pač pa je ustrezna oblika izdaje kombinacija kronološkega načela z dvema drugima načeloma: razvrstitev tekstov po zvrsti pisanja in po vsebinsko-tematičnem vidiku. Takšna kombinacija omogoča smiselno, stvarnim kriterijem ustrezno ureditev Marxovih in Engelsovih tekstov, hkrati pa izkazuje in poudarja živost misli klasikov, ki izhajajo iz njene vpetosti v konkretne družbeno-zgodovinske razmere in probleme. Mehanično-kronološka členitev spreminja izdajo v mrtev inventar, izkušnje dosedanjih izdaj Marxa in Engelsa pa kažejo, da vsaj za kritiko politične ekonomije tega principa ni bilo mogoče izvesti in da so vse dosedanje izdaje ta sklop Marxovih in Engelsovih del izvemale iz kronološke členitve del. Upoštevaje te izkušnje, je pričujoča izdaja koncipirana v čim doslednejši izpeljavi tematskega in stilno-zvrstnega načela in ohranja kronološko načelo šele znotraj tematskih razdelkov.

Izhajajoč iz teh načel se slovenska izdaja Marxovih in Engelsovih del členi na tri velike tematske sklope (označene v konceptu z veliki črkami), ki jim je dodan še sklop "Dokumenti in pričevanja". Vsak sklop je razčlenjen na večje celote ("kasete", v konceptu označene z rimskimi številkami), ki okoli določenega vsebinskega problema združujejo posamezne zvezke. Poleg uresničenja omenjenega tematskega smotra izdaje so prednosti takšne izdaje še:

- večja operativnost pri izdajanju METI;
- kasete v primerjavi z razdrobljenostjo na zvezke omogočajo na eni strani posameznim urednikom kaset pregled nad večjimi sklopi, njihova notranja ureditev je enotna, na drugi strani pa tudi večjo sistematičnost in lažje koordiniranje njihovega dela pri načrtovanju celotne izdaje v okviru Inštituta;

- hkrati s tem bo dosežena tudi večja organiziranost in sistematičnost v raziskovalnem in prevajalskem delu (poenotenje terminoloških problemov, dela pri aparatu itd.);
- upoštevane so zmožnosti in potrebe slovenskega knjižnega trga, saj bo ob ustrezni tehnični izvedbi METI mogoče posamezne kasete izdajati ali pa uporabljati kot osnovo za samostojne tematične popularne izdaje.

Koncept predvideva naslednjo členitev:

Tematski sklop A: Raziskovanja (delovni naslov)

Ta tematski sklop prinaša v osmih kasetah Marxove in Engelsove tekste, ki tvorijo, pogojno rečeno, konceptualno bazo njunega nazora in so plod intenzivnega teoretskega raziskovanja različnih področij in pojavov družbeno-zgodovinske prakse: gre bodisi za tekste, v katerih se skozi refleksijo miselne tradicije in v polemičnem spoprijemu s sočasnimi teoretskimi in praktičnimi tendencami izoblikuje njun nazor (kasete I, II, III), bodisi za raziskovanje "anatomije meščanske družbe" (kasete IV, V, VI), za teoretska raziskovanja zgodovine, prazgodovine in predkapitalističnih formacij (kasete VII) in za kasete, ki, ne glede na različne konkretne povode za njihov nastanek, vsebujejo v strnjeni obliki izsledke Marxovih in Engelsovih teoretskih raziskovanj in ki danes učinkujejo, zopet pogojno rečeno, kot temeljni teoretski teksti historičnega materializma (kasete VIII).

Tematski sklop B: Programi in dokumenti političnega boja, razlage (delovni naslov), vsebuje v osmih kasetah Marxova in Engelsova dela in članke, katerih večji del sicer nima nič manjše teoretske teže kot dela v sklopu A, vendar so nastali v tesnejši povezavi z aktualnimi družbenimi dogajanjem Marxovega in Engelsovega časa ali pa so namenjeni razlagi in popularizaciji njunega nazora.

Kasete združujejo Marxove in Engelsove članke pred njunim skupnim delovanjem (kasete I), obdobje do leta 1848 (kasete II), tekste in članke, ki se nanašajo na revolucionarno vrenje 1848

(ZK, revolucija 1848 in refleksija njene usode, polemični spoprijemi z "moralizirajočimi nazori" kot vsebinsko nadaljevanje Nemške ideologije - kasete III), publicistika v NYDT, Neue Oder Zeitung, Peoples' Paper, delo "Skrivna diplomatska zgodovina..." (kasete IV), vojaške spise, odlomek o taktiki pehote iz Anti-Dühringa (kasete V), problemski sklop I. internacionale in pariške komune (od zakona proti socialistom - kasete VI), razlage, predavanja v delavsko-izobraževalnem društvu in na sejah generalnega sveta, biografije (kasete VIII), problemski sklop priprav na II. internacionalo in II. internacionalo samo (kasete VIII).

Tematski sklop C: Pisma, vsebuje korespondenco med Marxom in Engelsom (kasete I), družinska in poslovna pisma (kasete II), Marxova in Engelsova pisma socialistom in meščanskim teoretikom (kasete III).

Tematski sklop D: Dokumenti in pričevanja, vsebuje kroniko delovanja, dokumente o življenju in delu, intervjuje (kasete I), spomine na Marxa in Engelsa in druga pričevanja (kasete II), Marx/Engels v očeh Slovencev, bibliografijo Marxovih in Engelsovih del v slovenščini od začetka do zaključka METI (kasete III).

Znotraj tematskih sklopov, kaset in posameznih zvezkov so teksti urejeni kronološko. S tem je omogočen prikaz razvoja Marxove in Engelsove misli oziroma sprememb v konceptualizaciji posameznih problemskih področij.

A RAZISKOVANJA

- I - Disertacija in pripravljala dela
- II - Kritika Heglovega državnega prava; ekonomsko-filozofski rokopisi, ekscerptni zvezki 44-47 (izbor)
 - Nemško-francoski letopisi
 - Položaj Anglije; Položaj delavskega razreda v Angliji
- III - Sveta družina
 - Nemška ideologija

- Beda filozofije + predg. + Engelsovi rkp. + pisma (Anti-Proudhon)
- IV - Izvleček iz Marxovih ekscerptnih zvezkov 1850-1853;
 - Očrti kritike politične ekonomije (Prvi osnutek) 1857-1858
- V - H kritiki politične ekonomije; prvotni tekst
 - Rokopis 61 - 63
- VI - Kapital I (1867); Rezultati neposrednega produkcijskega procesa; Kapital I - franc. izdaja;
 - Kapital I - 1872
 - Kapital II + rkp.
 - Kapital III + rkp. Razmerje presežne stopnje...; Anti-Wagner
- VII - Zgodovina raziskovanja - Nemčija, Francija, Anglija
 - Irska, Poljska, Rusija
 - Raziskovanja o praskupnosti in predkapitalističnih družbenih formacijah
- VIII - Anti-Dühring; Razvoj socializma, Nasilje; L. Feuerbach
 - Dialektika narave.

B DOKUMENTI IN PROGRAMI POLITIČNEGA BOJA, RAZLAGE

- I - Rheinische Zeitung / mladi Engels
- II - Vorwärts, Deutsche Brüsseler Zeitung; publicistika do 48
- III - Zveza komunistov, Izpoved komunističnih prepričanj, Načela komunizma, Manifest
 - Neue Rheinische Zeitung
 - NRhZ - Revue
 - Razkritja o Kölnskem procesu proti komunistom, Inavguralna poslanica; Veliki možje eksila...; Vogt, Anti-Willich
- IV - New York Daily Tribune
 - Neue Oder Zeitung, People's Paper, Skrivna diplomacija
- V - Vojaški spisi, taktika pehote iz Anti-Dühringa; New American Cyclopedia

- VI - I. internacionala + Par. komuna (do l. 1878)
- VII - Razlage, predavanja, biografije
- VIII - Priprave na II. internacionalo in II. internacionala
- (Pripravljen je "Okvirni seznam Marxovih in Engelsovih del, razvrščenih v razdelku A in B METI". Seznam zaobsega 57 strani in je narejen na osnovi Marx-Engels Verzeichnis, Erster Band, Berlin 1979 (razen pri A I l. in B I l. Disertacija + pripravljajna dela; Marxova publicistika do marca 1848), kjer je za osnovo vzeta MEGA². Razen Marxovih in Engelsovih del, objavljenih v Marx-Engels-Werke, vključuje seznam tudi dela, objavljena v MEGA¹, MEGA², Arhivu Marxa in Engelsa, dodatnih zvezkih Marx-Engels Sočinjenja in v nekaterih historično-kritičnih izdajah.)

C PISMA

- I - Korespondenca Marx-Engels
- II - Družinska in poslovna pisma
- III - Pisma socialistom; meščanskim teoretikom

D DOKUMENTI IN PRIČEVANJA

- I - Kronika delovanja, dokumenti življenja in dela, intervjuji
- II - Spomini na Marxa in Engelsa + druga pričevanja
- III - Marx/Engels v očeh Slovencev

Bibliografija del M/E v slovenščini od začetka do zaključka METI.

Temeljna izdajateljska in uredniška načela METI

Izdajateljska in uredniška načela METI nimajo za osnovo zahteve po brezpogojni enotnosti izdaje oz. po podvrženju celotnega Marxovega in Engelsovega opusa enotnim principom konstitucije teksta, marveč so namenjena samo tistemu poenotenju v urejanju,

ki je za kritično izdajo seveda nujno. Vodilo pri ediranju tekstov za Marxa in Engelsa je posamezni tekst oz. sklop tekstov, zato ostajajo načela, orisana v predlogu, na splošni ravni; konkretizirati (vključno z določenimi odstopanji) jih bo mogoče šele ob delu na tekstih.

Po svoji vsebini predstavlja METI relativno popolno izdajo del Marxa in Engelsa. Obsegala bo približno 55 zvezkov. Kriterij za vključevanje tekstov so temeljni smoter izdaje - naravnost na vsebinsko recepcijo misli Marxa in Engelsa - in principi členitve izdaje. Zato npr. METI samo izjemoma vključuje tiste Marxove in Engelsove ekscerpte, beležke itd., ki pretežno samo povzemajo tekst vira.

Členitev izdaje temelji na kombinaciji kronološke razvrstitve, razvrstitve po zvrsti pisanja in razvrstitve po vsebinsko-tematičnem vidiku (gl. podrobneje obrazložitev koncepta). Objavljeni tekst v METI naj bo oblikovan po načelu maksimalne zvestobe originalu in po načelu prikaza razvoja teksta (z navedbo bistvenih variant v aparatu).

Predloge za ureditev in prevajanje so besedila, ki sta jih avtorizirala Marx in Engels oz. rokopisi v tistem stanju, v katerem sta jih zapustila Marx in Engels, razen ko so predloge izgubljene ali nedostopne. Dokumentacija sprememb teksta - znotrajtekstovnih variant in avtoriziranih inačic - je podana v aparatu in prinaša smiselno izbrana, torej vsa pomembnejša diferencirajoča mesta. Ob upoštevanju vseh ostalih historično-kritičnih izdaj Marxovih in Engelsovih tekstov je za pripravo prevoda METI načeloma vzeta za podlago edirani tekst v MEGA²

Posamezni zvezki vsebujejo M/E tekst (povprečno 450 strani), študijo in aparat. Sam tekstovni del je razčlenjen na vsakokratne temeljne tekste in na dodatek (ki vsebuje reference iz drugih tekstov, iz M/E pisem in pisem M/E sodobnikov, na katera odgovarjata itd.).

Aparat obsega 1/5 - 1/3 M/E teksta in vsebuje:

- prikaz nastanka in zgodovine teksta ter njegovega učinkovanja;
- smiselno izbrane znotrajtekstovne variante in odstopajoča mesta v avtoriziranih tiskanih inačicah;
- tekstnokritične elemente, ki izhajajo iz navezave na kritizirane avtorje in dela;
- pojasnila, biografske, bibliografske in zgodovinske podatke;
- imensko in stvarno kazalo.

Uvodna študija obsega 2-3 avtorske pole. Temeljni koncept študije bo opredeljen kasneje.

Podrobnejša uredniška načela METI:

- Vse korekture z interpretativnim značajem so dokumentirane v opombah pod črto; druge korekture (redakcijske razdelitve odstavkov, popravki rokopisnih ali tiskarskih napak, napačnih navajanj podatkov in imen, računskih napak, stava manjkajočih ločil) so, kolikor je treba nanje opozoriti, del aparata.
- Marxove in Engelsove okrajšave osebnih imen, okrajšave pri citiranju in v bibliografskih podatkih so ohranjene, s tem da so okrajšana osebna imena izpisana znotraj redakcijskih oklepajev. Če je mogoče skrajšane besede, člene ipd. iz rokopisov izpisati na več načinov, je izbrana različica v besedilu, možna drugačna pa pod črto.
- Rekonstruirani deli uničenega besedila, prav tako pa tudi vse v slovenski prevod vstavljene besede, nujne za njegovo razumevanje, so postavljene v redakcijske oklepaje. Nečitljive črke so označene z znakom X, manjkajoči deli teksta s tremi pikami v redakcijskem oklepaju. Pri nerazčlenjenih Marxovih in Engelsovih rokopisih je naknadna redakcijska členitev z naslovi lahko postavljena v živo pagino.
- Vsa redakcijska dopolnila slovenske redakcije in vse redakcijske rekonstrukcije, prevzete iz drugih izdaj, so postavljene v oglate oklepaje. Oglati oklepaji izvirnika so zato nadomeščeni z zavitimi oklepaji; puščičasti oklepaji so pridržani

za dele besedila, ki sta jih izločila avtorja, kolikor so v skladu z navedenimi redakcijskimi načeli vključeni v glavni tekst slovenske izdaje. Za izločene dele besedila, ki se navedejo pod črto ali v aparatu, puščičasti oklepaji niso potrebni.

- Redakcijske opombe pod črto so označene z arabsko številko, numeriranje se začne na vsaki strani. Marxove in Engelsove opombe so označene z zvezdico. Redakcijske opombe v aparatu so v besedilu navedene z arabskimi številkami v oglatih oklepajih, numeracija teh opomb je tekoča. Opombe imajo v aparatu na koncu označeno stran, na katero se nanašajo.

- Pri oblikovanju prevoda večjezičnih tekstov je izvirni jezik tisti jezik, v katerem je napisana večina besedila. Drugi jeziki, ki v besedilu nastopajo v krajših ali daljših vrinkih, so prevedeni pod črto. V posebnih primerih si pomaga slovenska izdaja z dvokolonskim tiskom - prva kolona s citati v originalnem jeziku, druga v slovenski prečiščeni verziji. Citate, ki sta jih prevedla Marx in Engels sama, podaja slovenska izdaja v njuni verziji in po potrebi z redakcijskimi pripombami v aparatu. V aparatu je označena tudi Marxova in Engelsova uporaba citatov in pasaž iz njunih lastnih ekscerptnih zvezkov. Poleg Marxove in Engelsove navedbe virov so v slovenski izdaji navedene tudi danes temeljne izdaje le-teh in morebitni slovenski ali izbrani jugoslovanski prevod.

- Slovenska izdaja jemlje za osnovo kompleksnejšo različico Marxovega in Engelsovega besedila. Način izdaje bo v vsakem posameznem primeru odvisen od strukture teksta: tako bi npr. pri izdaji Kapitala najbolj ustrezala vzporedna izdaja odstopajočih delov besedil s konkordancami na robu. Enostavnejši rokopisi ne bodo predstavljali posebnega problema, pri bolj zapletenih rokopisih (npr. Nemška ideologija, nekateri ekonomski rokopisi) mora izdaja pokazati večplastnost besedila. V takih primerih je del aparata, ki prinaša seznam pomembnejših variant, oblikovan po metodi pozitivne lematizacije (navajanje invariantnih in variantnih delov teksta), pri čemer je posebna

pozornost redaktorjev obrnjena na zajetje miselnih korakov avtorjev pri ubeseditvi. Invariantni del besedila je lahko ponovljen, s tem da je primerno grafično označen.

- Marxova in Engelsova podčrtavanja in vsa občrtavanja na robu besedil so v slovenski izdaji grafično ustrezno posneta.

- Vsi zvezki slovenske izdaje vsebujejo števec vrst. Paginiranje M/E rokopisov je podano na robu teksta. Pri časopisnih člankih strani niso navedene, marveč sta na levem robu navedena številka in datum časopisa.

- Neevropska imena so v slovenskem tekstu pisana v znanstveni transkripciji. Pri evropskih imenih upošteva slovenska izdaja dva kriterija: - uveljavljeno slovensko varianto

- zgodovinske okoliščine nastanka besedila

(npr. Königsberg in ne Kaliningrad).

Nazivi časopisov in revij so v slovenski izdaji navedeni v originalni obliki, uveljavljeni ali potrebni prevodi naslovov so del bibliografskega odseka aparata.

- Kazala k posameznim zvezkom so na njihovem začetku. Pri navajanju posameznih tekstov znotraj zvezka prevzame METI način navajanja v MEID (naslov v originalu, navedba vira, prevajalca). Pri pismih je v naslovu naveden pošiljatelj, naslovnik, datum in kraj dopisovanja ter jezik originala. V živi pagini so navedeni pošiljatelj, naslovnik in datum pisma.

III

Glede na obstoječe finančne in kadrovske možnosti je Inštitut za marksistične študije ZRC SAZU kot izvajalec, organizator in koordinator znanstveno-raziskovalnega dela za pripravo študijske izdaje Marxovih in Engelsovih besedil koncipiral srednjeročni program METI (1981-1985) kot pripravljalno fazo. Naloga pripravljalne faze je, da na osnovi znanstvene razdelave in verifikacije "Raziskovalnega načrta Temeljne slovenske izdaje del Marxa in Engelsa", ki poteka v okviru IMŠ, finančno, kadrovsko in vsebinsko utrdi raziskovalno in prevajalsko bazo

za kasnejše nemoteno izdajanje zvezkov METI. Naloga pripravljalne faze je tudi priprava in izdaja naslednjih del Marxa in Engelsa: Marxova disertacija in pripravljalna dela zanjo; Očrti kritike politične ekonomije; Marxovi in Engelsovi članki o ruskem carizmu; Nemška ideologija.

Znanstveno korektna uresničitev načrta METI zahteva, da se kadrovsko in vsebinsko razvije raziskovalni potencial IMS na področju raziskovanja Marxovih in Engelsovih besedil in izoblikovanja slovenske marksistične terminologije, kot tudi, da se vsebinsko in kadrovsko okrepi in poveže slovensko marksološko raziskovanje na nekaterih osnovnih področjih raziskovanja nastanka in učinkovanja Marxovih in Engelsovih tekstov.

Težišče raziskovalnega in leksikalnega dela pripravljalne faze predstavljajo raziskovanja teoretskih problemov iz sklopa politične ekonomije, natančneje, pripravljalnih del za Kapital. Gre namreč za tematsko področje, ki nudi po eni strani ključ za razumevanje zgradbe in problemov celotnega opusa klasikov, po drugi pa prinaša izredno aktualno in v našem prostoru še sorazmerno neraziskano problematiko. Razen tega tematskega področja zajema pripravljalna faza še pripravo in izdajo Marxove disertacije in pripravljalnih del, Marxovih in Engelsovih člankov o ruskem carizmu in pripravo in izdajo "Nemške ideologije".

Pri dosedanjem delu priprave METI je bila ugotovljena potreba po raziskovalnem projektu (delovni naslov) "Marksizem in njegovi viri", ki sicer samo izdajo presega, predstavlja pa nujno raziskovalno osnovo za znanstveno korektno uresničitev načrta METI. Evidentirani raziskovalni projekt bi zaobsegal problematiko nemške klasične filozofije, zgodovine socialističnega gibanja in zgodovine klasične politične ekonomije ter bi se cepil na več podprojektov, ki se bodisi navezujejo na že tekoče raziskave ali pa jih je treba šele izoblikovati.

Prav tako je delo na METI tudi pokazalo, da zahteva leksikalno delo v zvezi z besedili Marxa in Engelsa tudi izoblikovanje

projekta "Izvori, razvoj in problemske zveze ključnih Marxovih pojmov" (delovni naslov). Namen projekta je uskladitev in normiranje slovenske marksistične terminologije in priprava slovarja.

Uvodno uredniško pojasnilo k prevodom

Pri objavi Marxovega besedila "Reflection" in odlomkov iz Marxove disertacije "Razlika demokratske in epikurejske filozofije narave" in iz "Očrtov kritike politične ekonomije" smo v pričujočo številki "Vestnika" zaradi omejenih tehničnih možnosti (offset razmnoževanje tipkopisa) lahko le deloma upoštevali uredniška načela, predvidena za knjižno izdajo METI. Ker razen tega prevajalsko delo na "Disertaciji" in "Očrtih" še ni zaključeno, so objavljene pripombe, pojasnila in različice omejene na najnujnejši obseg. Znanstveno korektna izdelava aparata pa seveda ni vezana le na zaključek prevajanja, ampak zahteva tudi pripravo in verifikacijo aparata v okviru širšega uredniškega odbora, ki je bil ustanovljen in potrjen na seji znanstvenega sveta Inštituta dne 7.2.1980. Čeprav je delovanje odbora za realizacijo izdaje nujno in je tudi predvideno z izdajateljskimi načeli METI, pa sredstva, namenjena raziskovalni nalogi "Temeljna izdaja Marxovih in Engelsovih del v slovenščini" takšna predvidevanja onemogočajo.

Objava prevodov Marxovih besedil v "Vestniku" ima tako dva osnovna namena. Po eni strani naj deluje kot materialna osnova za argumentirano razpravo o teoretskih, terminoloških in prevajalskih problemih, povezanih s slovenjenjem Marxa in Engelsa. Po drugi strani pa naj omogoči širokemu krogu bralcev, da se že med ponavadi dolgotrajnim procesom prevajanja in izdajanja Marxa seznanijo z njegovimi doslej še neprevedenimi teksti.

Prav iz drugega razloga se je uredništvo "Vestnika" tudi odločilo, da izdaja prevod "Disertacije" in "Očrtov" v obliki niza kontinuiranih separatov. Prevedena odlomka imata zato še svojo lastno paginacijo.

Tekstovna predloga za vse tri prevode je izdaja Marxovih besedil v MEGA⁻ (Karl Marx, Friedrich Engels, Gesamtausgabe, Berlin 1972 sl.).

Karl Marx

RAZLIKA
DEMOKRITSKE IN EPIKUREJSKE
FILOZOFIJE NARAVE -
Z DODATKOM

(I.del, II.del, 1.pogl.)

DIFFERENZ DER
DEMOKRITISCHEN UND EPIKUREISCHEN
NATURPHILOSOPHIE
NEBST EINEM ANHANG /1/

Prevedel in uredil dr. Valentin Kalan

Prevod Marxove disertacije je nastal iz priprav za izdajo METI - kasete A I - ob prenekateri pomoči sodelavcev Inštituta za marksistične študije. Za objavo v "Vestniku" so upoštevana uredniška načela METI, čeravno iz tehničnih razlogov to ni bilo mogoče v vseh podrobnostih. Redakcijske opombe pod črto, ki so označene s številkami brez oklepajev, so povzete po MEW in dopolnjene z gradivom iz MEGA². Besede in stavki v tujem jeziku so prevedeni pod črto. Marxove opombe k disertaciji, ki so belj bibliografske, so označene s številkami z okroglim zaklepajem. Vsi citati opomb so iz grščine in latinščine neposredno prevedeni v slovenščino, le za Lukrecija je bil uporabljen prevod A. Sovrêta, O naravi stvari, Slovenska matica, Ljubljana 1959. Navedbe v teh opombah so dopolnjene po MEGA² in MEW. Redakcijske opombe oz. pojasnila stvarnega, zgodovinsko-bibliografskega značaja, ki so napovedane s številkami v poševnih oklepajih, so numerirane tekoče, povzete pa so po MEW, MEGA² ter po italijanski izdaji Opere I, Editori Riuniti 1980.

/III/ Svojemu zvestemu očetovskemu prijatelju,
tajnemu vladnemu svetniku
gospodu

LUDWIGU VON WESTPHALEN

iz Trier
posveča pisec

te vrstice kot znamenje odkrite ljubezni /

/IV/ Oprostite, moj dragi očetovski prijatelj, če Vaše ime, ki mi je tako ljubo, postavljam na začetek neke nepomembne brošure. Sem preveč nepotrpežljiv, da bi počakal na drugo priložnost, da bi Vam lahko dal vsaj majhen dokaz svoje ljubezni.

Da bi mogli biti vsi, ki dvomijo o idejah, tako srečni kakor jaz, da občudujejo mladostno krepkega starca, ki sleherni napredek časa pozdravlja z entuziazmom in s premišljenostjo resnice, in ki se s tistim globoko prepričanim sončno svetlim idealizmom, ki edinele pozna resnično besedo, pred katero se prikazujejo vsi duhovi sveta, nikoli ni zdrnil pred ostrimi sencami retrogradnih strahov, pred često mračnim oblačnim nebom časa, temveč je vedno z božansko energijo in moško zanesljivim očesom zrl preko vseh zabubkov v empirej, ki žari v srcu sveta. Vi, moj očetovski prijatelj, ste mi bili stalno živ argumentum ad oculos¹, da idealizem ni domišljija temveč resnica.

Za Vas, mi ni preveč izprositi telesnega zdravja in počutja. Duh je veliki čarodejni zdravnik, kateremu ste se zaupali.²

¹ očividni dokaz

² Zadnji odstavek se je prvotno glasil: "Upam, da bom sam prišel za tem ljubezenskim slom, ki Vam ga pošiljam ter da bom ob Vaši strani ponovno prepešal naše čudovite slikovite gore in gozdove. Za Vas mi ni treba izprositi telesnega zdravja in počutja. Duh in narava sta velika čarodejna zdravnika, katerima ste se zaupali."

Če je kot dodatek pristavljena kritika Plutarhove polemike proti Epikurovi teologiji, tedaj se je to zgodilo, ker ta polemika ni nič osamljenega in posameznega, temveč je reprezentant neke espèce¹, s tem da na sebi zelo posrečeno prikazuje razmerje teologizirajočega razuma do filozofije.

V kritiki med drugim ostaja //VIII/ nedotaknjeno tudi to, kako napačno je v splošnem Plutarhovo stališče, če filozofijo obtožuje pred forumom religije. O tem naj namesto vsakršnega rezimiranja zadošča neko mesto iz Davida Huma^{17/}:

"Gotovo je neke vrste žalitev filozofije katere suveren ugled bi moral biti vsepovsod priznan, če jo ob vsaki priložnosti zadolžujemo, naj se zagovarja zaradi svojih sklepov in da samo sebe opravičuje nasproti vsaki posebni tehniki, umetnosti in znanosti, ki bi se mogla spotakniti ob njej. To človeka navede na misel o kralju, ki je bil obtožen za veleizdajo nasproti svojim podanikom".²

Filozofija pa bo, dokler še kakšna kaplja krvi utripa v njenem svet zmagujočem, absolutno svobodnem srcu, vedno z Epikurom klicala svojim nasprotnikom:

"Asebès dè ouch ho toùs tôn pollòn theoùs anairôn, all' ho tàs tôn pollòn dóksas theòis prosáptôn."^{3"/8/}

/IX/ Filozofija tega ne skriva. Prometejevo spoznanje in prepričanje:

"haplôi lógōi, toùs pántas echthairō theoùs"^{4"/9/}

je njeno lastno prepričanje, njena lastna razsodba nasproti vsem nebeškim in zemeljskim bogovom, ki kot vrhovno božanstvo ne pripoznavajo človeškega samozavedanja. Poleg samozavedanja ne sme biti nikogar.^{/10/}

Bedno žalostnim marčnim zajcem, ki uživajo ob dozdevno poslabšanem družbenem položaju filozofije^{/11/}, pa spet odgovarja s Prometejevim odgovorom Hermesu, strežniku bogov:

¹ vrsta

² Vsi kurzivi so Marxovi

³ "Brezbožen pa ni tisti, ki odpravlja bogove večine ljudi, temveč tisti, ki tem bogovom pripisuje predstave večine ljudi".

⁴ "Odkrito ti povem, da sovražim prav vse bogove".

Forma te razprave bi bila za en del bolj strogo znanstvena, z druge strani pa bila v marsikaterih izvedbah manj pedantsko naravnana, če njen prvotni namen ne bi bil ta, da je doktorska disertacija. Da pa jo vendar v tej obliki predajam tisku, k temu so me vzpodbudili znani razlogi. Poleg tega mislim, da sem le rešil neki dosedaj nerešen problem zgodovine grške filozofije.

Tisti, ki se na to razumejo, vedo, da za predmet te obravnave ne obstajajo nobena kolikor toliko uporabna pripravljajla dela. Kar sta kvasila Cicero in Plutarh, so blebetali za njima prav do današnjega trenutka. V svojih prikazih nudi Gassendi^{/2/}, ki je Epikura osvobodil interdikta, s katerim so ga obremenili cerkveni očetje in celotni srednji vek, doba realizirane neraz//VI/umnosti, le en zanimiv moment. Svojo katoliško vest skuša akomodirati s svojo pogansko vednostjo, Epikura pa s cerkvijo, kar je bil kajpak izgubljen trud. To je tako, kot če bi kdo hotel grški Laidi nadeti krščansko nunsko haljo okrog vedro cvetočega telesa.

Gassendi se mnogo bolj uči filozofijo iz Epikura, kot pa da bi nas mogel poučiti o Epikurovi filozofiji.

Ta razprava naj se obravnava le kot priprava večjega spisa^{/3/}, v katerem bom izčrpno prikazal ciklus epikurejske, stoiške in skeptične filozofije v njeni sovisnosti s celotno grško spekulacijo. Formalne itd. pomanjkljivosti te razprave bodo tam odpadle.

Hegel^{/4/} je sicer pravilno določil občosti omenjenih sistemov; vendar pa se je bilo pri občudovanja vrednem velikem in drznem načrtu njegove zgodovine //VII/ filozofije, od katere sploh šele lahko datiramo zgodovino filozofije, deloma nemogoče lotevati posamičnosti, deloma pa je tega orjaškega misleca oviral njegov pogled na to, kar je imenoval par excellence spekulativno^{/5/}, da bi v teh sistemih priznal visok pomen, ki ga imajo za zgodovino grške filozofije in za grškega duha sploh. Ti sistemi so ključ za resnično zgodovino grške filozofije. O njihovi povezanosti z grškim življenjem je najti globlje napoltilo v spisu mojega prijatelja Köppena "Friderik Veliki in njegovi nasprotniki"^{/6/}.

"tês sês latreíās tèn emèn dyspraksíān
saphôs epístas', ouk àn alláksaim' egó.
kreísson gār oímai têide latreúein pétrai,
è patri phýnai Zēni pistòn ággelon¹" / 12 /

Prometej je prvi in najpomembnejši svetnik in mučenec v filozof-
skem koledarju.

Berlin, v marcu 1841 /

¹ "Jasno se zavedaj, da nikakor ne bi mogel zamenjati
svoje nesreče s tvojim hlapčevanjem.
Menim namreč, da je več vredno hlapčevati tejle skali,
kakor postati zaupen sel očetu Zeusu".

Razprava, ki jo s tem izročam javnosti, je staro delo in bi morala najti svoje mesto šele v celovitem prikazu epikurejske, stoiške in skeptične filozofije¹, toda politične in filozofske zaposlitve čisto drugačne vrste mi ne pustijo misliti na njegovo izvedbo².

Šele sedaj je prišel čas, v katerem bomo razumeli sisteme epikurejcev, stoikov in skeptikov. To so filozofije samozavedanja³. Te vrstice bodo pojasnile vsaj to, kako malo je ta naloga dosedaj rešena./

¹ v rokopisu prečrtano: "ker pa mi tako politična kakor filozofska dela tokrat bolj neposrednega interesa zaenkrat preprečujejo da bi dokončal celovit prikaz teh filozofij, /in/ ker ne vem, kdaj me bo slučaj znova privedel nazaj k tej temi, zato se zadovoljujem".

² tu je sledil stavek, ki je nato prečrtan: "Epikurejska, stoiška, skeptična filozofija, filozofije samozavedanja so bile postavljene kot nespekulativne prav tako od dosedanjih šolskih filozofov, kakor tudi s strani učenih šolnikov, ki pišejo tudi zgodovino filozofije, kot"

³ v MEW se glasi: "filozofi samozavedanja"

Predgovor

O RAZLIKI DEMOKRITSKE
IN EPIKUREJSKE FILOZOFIJE NARAVE

PRVI DEL - : Razlika demokritske in epikurejske filozofije narave v splošnem

- I. Predmet razprave
- II. Sodbe o razmerju demokritske in epikurejske fizike
- III. Težave glede identitete demokritske in epikurejske filozofije narave
- IV. Obča načelna razlika med demokritsko in epikurejsko filozofijo narave
- V. Rezultat

DRUGI DEL - : Razlika demokritske in epikurejske filozofije narave v posameznem

Prvo poglavje - : Deklinacija atoma od ravne črte

Drugo poglavje - : Kvalitete atoma

Tretje poglavje - : Átomoi archai¹ in átoma stoicheía²

Četrto poglavje - : Čas

Peto poglavje - : Meteorji

¹ nedeljivi principi

² nedeljivi elementi

/XI/ DODATEK
KRITIKA PLUTARHOVE POLEMIKE
PROTI EPIKUROVI TEOLOGIJI

Predhodna opomba

I. Razmerje človeka do boga

1. Strah in onostransko bitje
2. Kult in posameznik
3. Previdnost in degradirani bog

II. Individualna nesmrtnost

1. O religioznem fevdalizmu. Pekel ljudstva
2. Hrepenenje množice
3. Ošabnost izbranih

RAZLIKA DEMOKRITSKE IN EPIKUREJSKE
FILOZOFIJE NARAVE V SPLOŠNEM.

I. Predmet razprave

Zdi se, da je grško filozofijo doletelo to, kar se v dobri tragediji ne sme pripetiti, namreč medel zaključek¹. Zdi se, da je z Aristotelom, Aleksandrom Makedonskim grške filozofije, obstalo objektivno dogajanje filozofije v Grčiji in da² celo moško krepkim stoikom ni uspelo, kar je v njihovih svetiščih uspelo Špartancem, da so Ateno³ čvrsto priklenili na Herakla, tako da ni mogla ubežati.

Epikura, stoike in skeptike^{/13/} obravnavajo kot malodane nedostojen dostavek, ki naj ne bi bil v nobenem razmerju do svojih mogočnih premis⁴. Epikurejska filozofija //2/ naj bi bila sinkretistični agregat iz demokritske fizike in kirenaiške morale^{/14/}, stoicizem nekakšna spojina heraklitske spekulacije o naravi, kiniško^{/15/}-npravstvenega svetovnega nazora, nemara tudi aristotelske logike, slednjič skepticizem nujno zlo, ki je nastopilo zoper te dogmatizme. Na ta način te filozofije nezavedno povezujejo z aleksandrijsko, s tem da jih naredijo za neki le bolj enostranski in bolj tendenciozni eklekticizem. Končno se aleksandrijska filozofija^{/16/} opazuje kot popolno zanesenjaštvo in razkroj, kot zmeda, v kateri bi bilo treba poznati kvečjemu univerzalnost načrta.

¹ Marxova korektura; pri kopistu se je glasilo: "Nekoherentni finale"

² stavek se je prvotno glasil: "zdi se, da je z Aristotelom, Makedonskim Aleksandrom grške filozofije, Minervina sova povесila krila in da ..."

³ Marxova korektura; pri kopistu: "Minerva"

⁴ Marxova korektura; pri kopistu: "mogočne antecedence"

Sicer je zdaj to zelo trivialna resnica¹: nastajanje, razcvetanje in minevanje so jekleni krog, v katerega je vsaka človeška stvar uročena, ki ga mora vsaka človeška stvar preteči. Tako ne bi bilo nič nenavadnega na tem, če bi grška filozofija, potem ko je z Aristotelom dosegla največji razcvet, nato ovenela. Edinole smrt junaka je kakor //3/ sončni zahod, ne pa kakor razpok žabe, ki se je napihnila.

In potem: nastajanje, razcvetanje in minevanje, so čisto obče, docela nedoločne predstave, v katere se sicer vse da uvrstiti, s katerimi pa se ne da ničesar zapopasti. Propad sam je preformiran v živem; podobo propada bi bilo zatorej ravno tako treba dojeti v specifični zasebnosti kakor recimo podobo življenja.

Končno pa, če se ozremo na zgodovino, ali so epikureizem, stoicizem in skepticizem posebne prikazni? mar niso pratipi rimskega duha?^{/17/} podoba, v kateri se je Grčija preselila v Rim? Ali po svojem bistvu niso tako karakteristični, intenzivni in večni, da bi jim celo moderni svet moral priznati polno duhovno državljansko pravico?

To poudarjam le zato, da bi priklical v spomin zgodovinsko težo teh sistemov; vendar tukaj ne obravnavamo njihovega občega pomena za kulturo sploh, temveč gre //4/ za njihovo povezanost s starejšo grško filozofijo.

Ali ne bi v odnosu do tega stanja moral vsaj spodbuditi k ponovnemu raziskovanju nazor, da se grška filozofija konča z dvema različnima skupinama eklektičnih sistemov, izmed katerih je ena ciklus epikurejske, stoiške in skeptične filozofije, drugo pa povzema ime aleksandrijske spekulacije? Ali dalje ne zasluži pozornosti prikazen, da po platonskih in aristoteljskih filozofijah, raztezajočih se do totalnosti, nastopijo novi sistemi, ki se ne naslanjajo na te bogate duhovne podobe, temveč se zroč še dlje nazaj, obračajo k najbolj enostavnim šolam - kar zadeva fiziko k filozofom narave, kar zadeva etiko k sokratski

¹ Marxova korektura; original se je glasil: "Ne da se zanikati"

šoli? V čem je nadalje razlog, da sistemi, ki sledijo Aristotelu, najdejo v preteklosti svoje temelje takorekoč izdelane? da se Demokrita spravlja v sklad s kirenaiki, Heraklita s kiniki //5/?/18/ Ali je naključje, da so v epikurejcih, stoiških in skeptikih prikazani vsi momenti samozavedanja, le da sleherni moment kot posebna eksistenca? da vsi ti sistemi skupaj tvorijo¹ popolno konstrukcijo samozavedanja^{/19/}? Končno karakter, s katerim se grška filozofija mitično začinja s sedmimi modrimi^{/20/} in ki se tako-rekoč kot v svojem središču, uteleša v Sokratu, kot njenem demiurgu, mislim, karakter modrega - sophós - ali se v omenjenih sistemih le-ta slučajno uveljavlja kot dejanskost resnične znarnosti?

Meni se zdi, da so zgodnejši sistemi pomembnejši in bolj zanimivi za vsebino grške filozofije, poaristotelški, predvsem ciklus epikurejskih, stoiških in skeptičnih šol pa za njeno subjektivno formo, njen karakter. Toda prav posebna subjektivna forma, duhovni nosilec filozofskih sistemov, je bila doslej skoraj docela pozabljena spričo njihovih metafizičnih določb^{/21/}.

/6/ Prikaz epikurejske, stoiške in skeptične filozofije v njihovi celokupnosti ter njihovem totalnem razmerju do prejšnje in kasnejše grške spekulacije bom prihranil za neko izčrpnjšo obravnavo.

Tukaj naj zadošča, da to razmerje razvijem takorekoč na enem primeru, pa tudi le po eni strani, namreč glede na zvezo s prejšnjo spekulacijo.

Za takšen primer izbiram razmerje epikurejske do demokritske filozofije narave^{/22/}. Nisem prepričan, da je to najbolj udobna navezna točka. Kajti z ene strani je kar udomačen predsodek enačenja demokritske in epikurejske fizike, tako da v Epikurovih spremembah vidijo le samovoljne domisleke; z druge strani pa sem prisiljen, da se, kar zadeva posamezno, spuščam v dozdevne mikrolgije. Toda prav zato, ker je oni predsodek tako star kakor zgodovina filozofije, ker so razlike tako prikrite, //7/ da se od-

¹ kopija ima dostavek "takorekoč", ki ga Marx prečrta

krijejo takorekoč le mikroskopu: bo še toliko bolj pomembno, če se da pokazati neka bistvena razlika demokritske in epikurejske fizike, ki kljub njuni povezanosti prodira do najmanjše podrobnosti^{123/}. Kar se da pokazati v majhnem, bo še lažje pokazati tam, kjer so razmerja zajeta v večjih dimenzijah, medtem ko obratno docela obča razpravljanja pustijo dvom, ali se bo rezultat dal potrditi v posameznem.

— /

/8/ II. Sodbe o razmerju demokritske
in epikurejske fizike

Kako se moj pogled v splošnem nanaša na prejšnje bo postalo očitno, če bežno pregledam sodbe starih o razmerju demokritske in epikurejske fizike.

Stoik Posidonius, Nikolaos in Sotion očitajo Epikuru, da je demokritski nauk o atomih in Aristipovega o zadovoljstvu razdaljal kot svojo lastnino ¹⁾. Akademik Cotta vpraša pri Ciceronu: "Kaj naj bi pač bilo v Epikurovi fiziki, kar ne bi pripadalo Demokritu? nekaj sicer spreminja, večino pa ponavlja za njim". ²⁾ Tako pravi Ciceron sam: "V fiziki, kjer se Epikur najbolj hvali, je popoln tujec. Večina pripada Demokritu; kjer od njega odstopa, kjer hoče izboljšati, tam skazi in poslabšuje". ³⁾ Čeravno pa so z mnogih strani Epikuru očitali sramotitve in žaljivke nasproti //9/ Demokritu: pa vendar Leonteus po Plutarhu trdi proti temu, da je Epikur¹ spoštoval Demokrita², ker se je le-ta³ pred njim izrekel za resničen nauk, ker je⁴ prej odkril principe narave⁴⁾. V⁵ spisu "De placitis philosophorum" je Epikur imenovan filozofirajoč po Demokritu⁵⁾. V svojem Kolotesu gre Plutarh še naprej. S tem, da Epikura zaporedoma primerja z Demokritom, Empedoklom, Parmenidom, Platonom, Sokratom, Stilponom, s kirenaiki in akademiki, poskuša dobiti rezultat, "da naj bi si Epikur iz celotne grške filozofije prisvojil napačno, resničnega pa ne razumel"⁶⁾, kakor je tudi razprava "De eo quod secundum Epicurum non beate vivi possit" napolnjena s sovražnimi insinuacijami podobne vrste.

¹ Marxova korektura; pri kopistu: "on (Epikur)"

² Marxova korektura; pri kopistu: "njega (Demokrita)"

³ Marxova korektura: od "on"

⁴ Marx je prečrtal besedo "(Demokrit)"

⁵ Marxova korektura od "svojem"

Ta nenaklonjen nazor starejših pisateljev ostaja isti pri cerkvenih očetih. V opombi navajam samo neko mesto Klementa Aleksandrijskega ⁷⁾, cerkvenega očeta, ki predvsem zasluži, da ga omenimo v zvezi z Epikuro, ker je svarilo apostola Pavla pred /10/ filozofijo sploh spremenil v svarilo pred epikurejsko filozofijo kot tisto, ki o previdnosti ipd. niti sanjala ni. ⁸⁾ Kako pa so bili sploh naklonjeni, da Epikura dolžijo plagiata, kaže najbolj opazno Sextus Empiricus, ki hoče nekatera docela neprimerna mesta iz Homerja in Epiharma preožigosati v glavne vire epikurejske filozofije ⁹⁾.

Poznano je, da novejši pisatelji v celoti prav tako ne naredijo Epikura, kolikor je filozof narave, za nič drugega kot plagiarius-a Demokrita. Njihovo sodbo naj v splošnem tukaj reprezentira Leibnizov izrek: "Nous ne savons presque de ce grand homme (Démocrite) que ce qu'Épicure en a emprunté, qui n'était pas capable d'en prendre toujours le meilleur." ¹⁰⁾ ¹⁾ Če torej Ciceron pusti, da Epikur poslabša demokritski nauk, pri čemer mu ostaja vsaj volja in oko, da vidi njegove pomanjkljivosti; če Plutarh Epikuru pripisuje nekonsekventno ¹¹⁾ in predeterminirano nagnjenje k slabšemu, torej sumniči tudi njegovo //11/ voljo: tedaj mu Leibniz odreka celo sposobnost, da bi Demokrita sploh vsaj spretno ekscerptiral.

Vsi pa soglašajo v tem, da si je Epikur svojo fiziko sposodil od Demokrita.

— /

/12/ III. Težave glede identitete demokritske in epikurejske filozofije narave.

Poleg historičnih pričevanj marsikaj govori za identiteto demokritske in epikurejske fizike. Principi - atomi in praznina - so nesporno isti. Le ob posameznih določilih se zdi, da vlada samovoljen, torej nebistven razloček.

¹⁾"O tem velikem človeku (Demokritu) skoraj ne vemo nič drugega kakor to, kar si je od njega sposodil Epikur, ki ni bil sposoben, da bi od njega vedno vzel najboljše."

Toda tako ostaja nenavadna uganka, ki je ni mogoče rešiti. Dva filozofa učita docela isto znanost, docela na isti način; toda - kako nedosledno! - diametralno nasprotna sta si v vsem, kar zadeva resnico, gotovost, uporabo te znanosti, razmerje med mislijo in dejanskostjo. Pravim, da sta si diametralno nasprotna in to bom zdaj poskušal dokazati.

A) Zdi se, da je težko dognati Demokritovo sodbo o resnici in gotovosti človeškega vedenja. Obstajajo protislovna mesta, ali bolje, ne nasprotujejo si mesta //13/, temveč Demokritovi nazori. Kajti Trendelenburgova trditev v komentarju k Aristotelovi psihologiji, da so takšno protislovje opazili šele kasnejši pisatelji, ne pa Aristoteles, je faktično nepravilna. V Aristotelovi Psihologiji¹ se namreč glasi: "Demokrit postavlja dušo in razum kot eno in isto, kajti resnično je fenomen"¹⁾, nasprotno pa v Metafiziki: "Demokrit trdi, da nič ni resnično, ali pa nam je prikrito".²⁾ Ali si ta mesta iz Aristotela ne nasprotujejo? Če je resnično fenomen, kako more biti resnično prikrito? Skriptost se začneja šele, kjer se fenomen in resnica razhajata.² Diogenes Laertius pa poroča, da so Demokrita prištevali k skeptikom. Naveden je njegov izrek: "V resnici ne vemo ničesar, kajti resnica leži v breznu vodnjaka."³⁾ Podobne reči je najti pri Sekstu Empiriku⁴⁾.

Ta skeptičen, negotov in notranje nasprotujoč si Demokritov nazor je nato dalje razvit z načinom, kako je določeno razmerje atoma in čutno prikazujočega se sveta.

Z ene strani atomom samim ne pripada čutno prikazovanje. Le-to ni objektivno prikazovanje, temveč subjektivni videz. / /14/ "Resnični principi so atomi in prazno, vse drugo je mnenje, videz".⁵⁾ "Le po mnenju je hladno, po mnenju toplo, v resnici pa atomi in prazno".⁶⁾ Od tod v resnici nekaj ne postane eno iz mnogih atomov, temveč "se za vsako stvar zdi, da postane eno s povezovanjem atomov."⁷⁾ Zatorej se z umom da uzreti edinole

¹ Marxova korektura; kopist je napisal: "fiziologija"

² ta dva stavka je Marx dodal tekstu kopista

principe, ki so že zaradi svoje majhnosti nedostopni čutnemu očesu; od tod se imenujejo celo ideje.⁸⁾ Vendar pa je z druge strani čutno prikazovanje edini resnični objekt, in aisthēsis¹⁾ je phrōnēsis²⁾, to resnično pa je spremenljivo, nestalno, fenomen. Da pa je fenomen resnično, si nasprotuje.⁹⁾ Torej je zdaj ena zdaj druga stran spremenjena v subjektivnost in v objektivnost. Tako je videti, da se protislovje razčlenjuje s tem, da je razdeljeno na dva svetova. Od tod Demokrit čutno dejanskost napravi za subjektivni videz; vendar zdaj antinomija, izgnana iz sveta predmetov, //15/ obstaja v njegovem lastnem samozavedanju, v katerem sovražno sovpadata pojem atoma in čutni nazor.

Antinomiji torej Demokrit ne ubeži. Tukaj še ni mesto, da bi jo pojasnili. Zadosti, da se njena eksistenca ne da zanikati. Proti temu poslušajmo Epikura.

Modrec, pravi, se obnaša dogmatično, ne skeptično.¹⁰⁾ Saj, prav to je njegova odlika pred vsemi, da ve s prepričanostjo.¹¹⁾ "Vsi čuti so glasniki resničnega".¹²⁾ "Nič ne more ovreči čutne zaznave; niti enakovrstna enakovrstno zaradi enake veljavnosti, niti neenakovrstna neenakovrstno, saj ne sodita o istem, niti pojem, kajti pojem je odvisen od čutnih zaznav"¹³⁾, se glasi v Kanonu. Medtem ko tedaj Demokrit napravi čutni svet za subjektivni videz, ga Epikur napravi za objektivno prikazovanje. In v tem se zavestno razločuje; saj trdi, da uporablja iste principe, da pa čutnih kvalitet ne napravi za nekaj samo-zamišljenega /zum Nur-Gemeinten/.¹⁴⁾

//16/ Če je bila torej ravno čutna zaznava Epikurov kriterij, ji ustreza objektivno prikazovanje: tako lahko opazujemo le kot pravilno konsekvenco tisto, o čemer Ciceron skomigne z rameni. "Sonce se zdi veliko Demokritu, ker je znanstven ter v geometriji popolnoma izobražen mož; Epikuru pa ima velikost približno dveh čevljev, saj sodi, da je veliko toliko, kot se kaže."¹⁵⁾

B) Ta razlika v teoretičnih sodbah Demokrita in Epikura o zanesljivosti znanosti in resnici njenih predmetov se udejanji v disparatni znanstveni energiji in praksi teh mož.

1 zaznavanje

2 razum

Nasproti pa ima Demokrit, ki se mu princip ne prikazuje, os-taja brez dejanskosti in eksistence, nasproti sebi kot realni in vsebinski svet svet čutnega zaznavanja. Le-ta je sicer subjektivni videz, vendar je ravno s tem odtrgan od principa, puščen v svoji samostojni dejanskosti; ker je hkrati edini realni objekt, ima kot takšen vrednost in pomen. Zato je Demokrita gnalo v empi//17/rično opazovanje. Nezadovoljen v filozofiji se vrže v objem pozitivne vednosti. Slišali smo že, da ga Ciceron imenuje vir eruditus¹. Podkovan je v fiziki, etiki, matematiki, v encikličnih disciplinah², v sleherni umetnosti¹⁶⁾. Že katalog knjig pri Diogenu Laertiju priča za njegovo učenost.¹⁷⁾ Kakor pa je značilnost učenosti, da gre v širino in zbira ter proučuje od zunaj: tako vidimo, da Demokrit prepotuje pol sveta, da bi si nabral izkušnje, spoznanja, opažanja. "Jaz", se hvali s samim seboj, "sem izmed svojih sodobnikov preblodil največji del zemlje, raziskujoč najbolj oddaljeno; in videl največ nebesnih območij in dežel ter slišal največ učenih mož; in v sestavi daljic me ni nihče prekosil, tudi tako imenovani arsepedonapti Egipčanov ne." 18)

Demetrius v Homónymoi³ ter Antisthenes v Diadochai⁴ pripovedujeta, da je //18/ potoval v Egipt k svečenikom, da bi študiral geometrijo ter h kaldecjem v Perzijo in da je prispel do Rdečega morja. Nekateri trdijo, da se je srečal tudi z gimnosofisti v Indiji in da je vstopil v Etiopijo¹⁹⁾. Z ene strani je veselje ob znanju, ki ga ne pusti mirovati; hkrati pa je nezadovoljenost v resničnem, tj. filozofskem vedenju tista, ki ga žene v širino. Vedenje, ki ga ima za resnično, je brezvsebinsko; vednost, ki mu daje vsebino, je brez resnice. Anekdota starih je morda pravljica, toda je resnična pripoved, ker slika protislovnost njegovega bistva. Demokrit naj bi samega sebe oslepil, zato da čutni vid ne bi omračil duhovne ostrine.²⁰⁾ To je prav isti človek, ki je, kakor pravi Ciceron, prepotoval pol sveta. Toda ni našel, kar je iskal.

¹ učen mož

² tako je Marx prevajal tà enkýklia - celoto znanosti, ki so tvorile kompletan potek študijev v antiki

³ "Homomini", spis o pesnikih in filozofih z istim imenom

⁴ "Nasledniki" - spis o zaporedju filozofskih šol in o njihovih sholarhijh

Nasproten lik se nam prikazuje z Epikurorom.

Epikur je v filozofiji //19/ zadovoljen in blažen. "Filozofiji", pravi, "moraš služiti, da ti pripada resnična svoboda. Ni treba čakati tistemu, ki se ji je podvrgel in prepustil; takoj bo emancipiran. Kajti ravno to, služiti filozofiji je svoboda".²¹⁾ "Niti naj mladenič", uči zato, "ne okleva filozofirati, niti naj starec ne odstopi od filozofiranja. Kajti nihče ni preveč nezrel, nihče preveč prezrel, da ne bi duševno ozdravel. Kdor pa pravi, ali da še ni nastopil čas filozofiranja ali da je minil, je podoben tistemu, ki trdi, da za srečnost še ni časa ali pa da ga ni več."²²⁾ Medtem ko se Demokrit, od filozofije nezadovoljen vrže v roke empiričnemu vedenju, pa Epikur zaničuje pozitivne znanosti, saj ničesar ne bi prispevale k resnični popolnosti.²³⁾ Zato so ga imenovali sovražnika znanosti, zaničevalca gramatike.²⁴⁾ Očitali so mu celo nevednost; "toda", pravi neki epikurejec pri Ciceronu, "brez erudicije ni bil Epikur, temveč so nepo//20/učeni tisti, ki so prepričani, naj celo starec ponavlja tisto, kar je sramota za dečka, če ne ve".²⁵⁾

Medtem ko se je tedaj Demokrit skušal učiti od egipčanskih svečnikov, perzijskih kaldejcev in indijskih gimnosofistov, se Epikur hvali s tem, da ni imel nobenega učitelja, da je avtodidakt.²⁶⁾ Nekateri, pravi po Seneki, se borijo za resnico brez vsakršne pomoči. Med temi, si je sam utrl pot. In te, avtodidakte najbolj pohvali. Drugi naj bi bili drugorazredne glave.²⁷⁾ Medtem ko Demokrita nekaj žene na vse strani sveta, Epikur komaj dva- ali trikrat zapusti svoj vrt v Atenah in potuje v Jonijo, ne da bi nadaljeval z raziskavami, temveč da bi obiskal prijatelje.²⁸⁾ Medtem ko na koncu Demokrit¹ obupujoč nad vedenjem oslepi samega sebe, pa Epikur, ko čuti, da se bliža ura smrti, stopi v toplo kopel, zahteva čistega vina ter priporoča svojim prijateljem, naj bodo zvesti filozofiji.²⁹⁾

¹ v izvodu kopista pred "Demokrit" besedi "tisti, ki je toliko popotoval"

/21/ C) Teh pravkar razvitih razločkov ne kaže pripisovati slučajni individualnosti obeh filozofov; to sta dve nasprotni usmeritvi, ki se utelešata. Kar se zgoraj izraža kot razlika teoretične zavesti, to opazujemo kot razliko praktične energije.

Slednjič bomo proučevali refleksijsko obliko, ki upodablja odnos misli do biti, njuno razmerje. V občem razmerju, ki ga filozof daje svetu in misli drug do drugega, si poobjektivira le to, kako se njegova posebna zavest obnaša so realnega sveta.

Kot refleksijsko obliko dejanskosti pa Demokrit zdaj uporabi nujnost.³⁰⁾ Aristoteles pravi o njem, da vse speljuje na nujnost.³¹⁾ Diogenes Laertius poroča, da je Demokritova nujnost vrtinec atomov, iz katerega vse nastaja.³²⁾ Bolj zadovoljivo/ /22/ govori o tem auctor De placitis philosopharum: nujnost je po Demokritu usoda in pravo in previdnost in stvariteljica sveta. Substanca te nujnosti pa je antitipija¹ ter bivanje in utrip materije.³³⁾ Podobno mesto je najti v Stobejevih³⁴⁾ fizičnih eklogah ter v 6. knjigi Eusebijeve Praeparatio evangelica.³⁵⁾ V Stobejevih etičnih eklogah je ohranjena sledeča Demokritova sentenca³⁶⁾, ki je skoraj prav tako ponovljena v 14. knjigi Eusebija³⁷⁾, namreč: Ljudje si fingirajo varljivo podobo slučaja - manifestacijo lastne zbežanosti; kajti slučaj se bije z močnim mišljenjem. Prav tako Simplicius prenaša na Demokrita neko mesto, v katerem Aristoteles govori o starem nauku, ki ukinja slučaj.³⁸⁾

Nasprotno Epikur²:

"Nujnost, ki jo nekateri vpeljujejo³ kot vladarico vsega, ne biva, temveč je nekaj slučajnega, drugo pa je odvisno od na//23/še samovolje. Nujnosti se ne da pregovoriti, medtem ko je slučaj nestalen. Bilo bi boljše slediti mitu o bogovih, kot pa biti sluga heimarmémē⁴ fizikov. Kajti ono dopušča upanje na usmiljenje zaradi čaščenja bogov, le-ta pa le neizprosna nujnost. Treba pa je privzeti slučaj, ne boga, kakor verjame množica." ³⁹⁾ "Nesreča

¹ iz grškega antitypía - odboj, medsebojno odbijanje atomov

² Marxova korektura; pri kopistu: "nasprotno pa poslušajmo Epikura"

³ eingeführt za grško eisagoméne, namesto kopije rokopisa, kjer se je glasilo angeführt "navajajo"

⁴ usoda, determinizem

je živeti v nujnosti, toda živeti v nujnosti ni nujnost. Vseprov-
sod so proste poti k svobodi, mnoge, kratke, lahke. Zahvalimo se
torej bogu, da nihče ne more biti zadržan v življenju. Ukrotiti
samo nujnost je dopuščeno." 40)

Podobne reči govori epikurovec Vellejus o stoiški filozofiji:
"Kaj naj mislimo o filozofiji, ki se ji zdi, kakor starim in si-
cer nepoučenim veščam, da se vse dogaja po fatumu? ... Epikur nas
je odrešil, postavil v svobodo." 41)/

/24/ Tako Epikur zanikuje celo disjunktivno sodbo, da mu ne
bi bilo treba priznati nobene nujnosti. 42)

Sicer so tudi o Demokritu trdili, da je uporabil slučaj; ven-
dar pa od obeh mest, ki se o tem nahajajo pri Simpliciju 43), eno
napravi dvomljivo drugo, saj očitno pokaže, da Demokrit ne upo-
rablja kategorije slučaja, temveč mu jo Simplicius pripisuje kot
konsekvenco. Pravi namreč: o stvarjenju sveta v občem Demokrit
ne navaja nobenega vzroka; torej se zdi, da napravi slučaj za
vzrok. Vendar pa tu ne gre za vsebinsko določilo, temveč za for-
mo, ki jo je Demokrit zavestno uporabil. Podobno je z Eusebijevim
poročilom: Demokrit je napravil slučaj za vladarja občega in bo-
žanskega, ker je trdil, da se tukaj vse dogaja preko njega, med-
tem ko ga je odvrčal od človeškega življenja in empirične nara-
ve, njegove oznanjevalce pa zmerjal kot nespametne. 44)/

/25/ Deloma v tem vidimo prazno izpeljevanje konsekvenc kr-
ščanskega škofa Dionisija, deloma pa, kjer začenja obče in božan-
sko, Demokritov pojem nujnosti preneha biti različen od slučaja.

Toliko je torej historično zanesljivo; Demokrit uporablja
nujnost, Epikur pa slučaj; in sicer sleherni zavrže nasprotni na-
zor s polemično razdraženostjo.

Glavna konsekvence te razlike se prikaže v načinu pojasnjeva-
nja posameznih naravnih pojavov.

Nujnost se namreč v končni naravi prikazuje kot relativna nuj-
nost, kot determinizem. Relativna nujnost se lahko deducira le iz
realne možnosti, ki pravi: biva okrožje pogojev, vzrokov, razlogov
itd., preko katerih se tista nujnost posreduje. Realna možnost je¹

¹ Marx je prečrtal izraz "tako rekoč", ki je sledil

eksplikacija relativne nujnosti in le-to najdemo uporabljeno pri Demokritu. Navajamo nekaj dokazov iz Simplicija./

/26/ Kadar nekoga žeja in pije ter ozdravi: tedaj Demokrit ne bo navedel slučaja za vzrok, temveč žejo. Kajti četudi se zdi, da je pri stvarjenju sveta uporabil slučaj: pa vendar trdi, da le-ta v posameznem ni vzrok ničesar, temveč vodi nazaj k drugim vzrokom. Tako naj bi bilo npr. kopanje vzrok za najdbo zaklada, ali rast vzrok oljke. 45)

Navdušenje in resnoba, s katero Demokrit uvede takšen način pojasnjevanja narave, pomembnost, ki jo pripisuje tendenci utemeljevanja, se naivno¹ doreče v izpovedi: "Rajši bi hotel najti novo etiologijo, kakor pa dosegel perzijsko kraljevsko čast." 46)

Epikur je Demokritu vnovič direktno nasproten. Slučaj je dejanskost, ki ima le vrednost možnosti. Abstraktna možnost pa je ravno antipod realne. Slednja je ograjena v ostrih mejah kakor razum; //27/ prva je brezmejna kakor fantazija. Realna možnost skuša utemeljiti nujnost in dejanskost svojega objekta; abstraktni ni treba imeti opravka z objektom, ki se pojasnjuje, temveč s subjektom, ki pojasnjuje. Predmet mora biti le možen, predstavljen. Kar je abstraktno možno, kar se da misliti, to ni v napoto mislečemu subjektu, mu ni meja, ne kamen spotike. Ali pa je ta možnost sedaj tudi dejanska, je vseeno, kajti interes se tukaj ne razprostira na predmet kot predmet.

Epikur torej v pojasnjevanju posameznih fizičnih pojavov ravna z neko brezmejno nonchalanco². Pobljže bo to osvetlil s pismom Pitoklu, ki si ga moramo ogledati pozneje. Tukaj naj zadošča, da opozorimo na njegovo razmerje do nazorov prejšnjih fizikov. Kjer auctor De placitis philosopharum in Stobaios navajata različne poglede filozofov na substanco zvezd, //28/ velikost in obliko Sonca in podobno, se o Epikuru vedno glasi: ne zavrača nobenega izmed teh nazorov, vsi bi bili lahko pravilni, češ da se on drži možnega. 47) Saj Epikur celo polemizira proti razumsko določujočemu in prav od tod enostranskemu načinu pojasnjevanja iz realne možnosti.

¹ Marx prečrtal "tudi", ki je sledil

² brezbržnost, apatija, nonšalantnost

Tako pravi Seneca v svojih *Quaestiones naturales*: Epikur trdi, da vsi isti vzroki lahko so, in zraven poskuša še več drugih razlag, graja tiste, ki trdijo, da se katerikoli določen izmed njih dogodi, ker da je tvegano apodiktično presojati o tem, o čemer je treba sklepati le iz konjunktur. ⁴⁸⁾

Vidi se, da ne obstaja nikakršen interes za raziskovanje realnih osnov objektov: gre zgolj za neko pomiritev pojasnjujočega subjekta. S tem, da je dopuščeno kot možno vse mogoče, kar ustreza značaju abstraktne možnosti, je očitvidno le slučaj biti preveden v slučaj mišljenja. Edino pravilo, //29/ ki ga Epikur predpisuje, "da razlaga ne sme nasprotovati čutni zaznavi", se razume samo po sebi; kajti abstraktno-možno obstoji prav v tem, da je prosto protislovja, ki ga je torej treba preprečiti ⁴⁹⁾. Končno Epikur prizna, da njegov način razlage meri le na ata-raksijo¹ samozavedanja, ne pa na spoznanje narave na sebi in za sebe. ⁵⁰⁾

Kako docela nasproten je torej tudi tukaj v odnosu do Demokrita, pač ne potrebuje nobene druge obravnave.

Vidimo torej, kako si oba moža korak za korakom nasprotujeta. Eden je skeptik, drugi dogmatik; eden ima čutni svet za subjektivni videz, drugi za objektivno prikazen. Tisti, ki ima čutni svet za subjektivni videz, se vrže na empirično naravoslovje in pozitivno znanje ter upodablja nemir preizkušajočega, povsod učečega se opazovanja, ki blodi v širino. Drugi, ki ima pojavnost svet za realen, zaničuje empirijo; v njem sta utelešena mir v sebi zadovoljnega mišljenja, samostojnost, ki //30/ svoje vedenje črpa ex principio interno². Toda protislovje se dviga še višje. Skeptik in empirik, ki ima čutno naravo za subjektivni videz, jo opazuje z vidika nujnosti ter skuša pojasniti in dojeti realno eksistenco stvari. Nasprotno pa filozof in dogmatik, ki ima prikazen za realno, povsod vidi le slučaj; in njegov način pojasnjevanja poteka prej tako, da ukine vsako objektivno realnost narave. Zdi se, da se v teh nasprotjih nahaja določena sprevrnjenost.

¹ nevznemirjenost

² iz notranjega načela

Komajda je še mogoče domnevati, da bi ta dva moža, ki si v vsem nasprotujeta, delila en in isti nauk. Pa vendar se zdi, da sta priklenjena drug na drugega.

Dojeti njuno razmerje v občem je naloga naslednjega razdelka.

— /

/31/ DRUGI DEL:
O RAZLIKI DEMOKRITSKE
IN EPIKUREJSKE FIZIKE V POSAMEZNEM

PRVO POGlavJE:

Deklinacija atomov od ravne črte

Epikur predpostavlja trojno gibanje atomov v praznem ¹⁾. Eno je gibanje padanja v ravni črti; drugo nastane s tem, da atom odstopa od ravne črte; in tretje je postavljeno z repulzijo mno=
gih atomov. Domneva prvega in zadnjega gibanja je Demokritu skupna z Epikurum, deklinacija atoma od ravne črte ga razlikuje od njega. ²⁾

Ob tem deklinacijskem¹ gibanju so se dosti za//32/bavali. Predvsem je Ciceron neizčrpen, kadar se loteva te teme. Tako se med drugim pri njem glasi: "Epikur trdi, da naj bi atome njihova teža gnala navzdol v ravni črti; to gibanje naj bi bilo naravno gibanje teles. Tedaj pa je bodlo v oči, da če bi vse gnalo od zgoraj navzdol, nikoli nek atom ne bi mogel zadeti drugega. Mož se je zato zatekel k laži. Dejal je, da se atom čisto malo odkloni, kar pa je povsem nemogoče. Odtod bi nastale kompleksije, kopulacije in adhezitacije atomov med seboj, iz teh pa svet in vsi deli sveta ter vse, kar je v njem. Poleg tega, da je celotna ta stvar otroško namišljena, niti ne doseže, kar hoče." ³⁾ Drugačen zasuk najdemo pri Ciceronu v 1. knjigi spisa "O naravi bogov": "Ko pa je Epikur uvidel, da nič ne bi bilo v naši moči, če bi atome njihova lastna teža gnala navzdol, ker je njihovo gibanje //33/ določeno in nujno, je iznašel sredstvo, da bi se izognil nujnosti, kar je Demokritu ušlo. Pravi, da se atom, čeprav ga teža in težnost ženeta od zgoraj navzdol, čisto malo izogiba. Bolj sramotno je, da to trdi, kot da ne zna braniti tega, kar hoče." ⁴⁾

¹ Marxova korektura; kopist je napisal: "ob tem zadnjem gibanju"

Podobno sodi Pierre Bayle: "Avant lui (c.-à-d. Epicure) on n'avait admis dans les atomes que le mouvement de pesement et celui de réflexion. Épicure supposa, que même au milieu du vide les atomes déclinaient un peu de ligne droite; et de là venait la liberté, disait-il ... Remarquez en passant, que ce ne fut /pas/ le seul motif, qui le porta à inventer ce mouvement de déclinaison; il le fit servir aussi à expliquer la rencontre des atomes, car il vit bien, qu'en supposant, qu'ils se mouvaient avec une égale vitesse par des lignes droites, qui tendaient toutes de haut en bas, il ne ferait jamais entendre, qu'ils eussent pu se rencontrer, et qu'aussi la production du monde/ /34/ aurait été impossible. Il fallut donc, qu'ils s'écartaient de la ligne droite." 5)1

Zaenkrat puščam prepričljivost teh refleksij ob strani. To-liko bo vsakdo mimogrede lahko opazil, da je Schaubach, najno-vejši kritik Epikura, Cicerona napačno razumel, ko pravi: "Zaradi težnosti bi vse atome gnalo navzdol, torej po fizičnih zakonih paralelno, toda z medsebojnim odbijanjem bi dobili drugačno gi-banje², po Ciceronu (De nat. deor. I, 25) iz slučajnih vzrokov neko poševno gibanje, in sicer od večnosti." 6) Ciceron najprej v navedenem mestu ne naredi odbijanja za osnovo poševne usmerit-ve, temveč prej poševno usmeritev za osnovo odbijanja. Drugič ne govori o slučajnih vzrokih, temveč nasprotno graja, da vzroki sploh niso navedeni, kakor bi tedaj bilo na sebi in po sebi pro-tislovno privzeti kot osnovo // 35/ prečne usmeritve hkrati od-bijanje in kljub temu slučajne vzroke. Tedaj bi bil lahko govor kvečjemu še o slučajnih vzrokih odbijanja, ne pa o prečni smeri.

¹ "Pred njim (pred Epikurom) so v atomih dopustili samo gibanje težnosti in gibanje refleksije (odbojnosti), Epikur je predpota-vil, da celo sredi praznega atomi nekoliko odklanjajo od ravne črte; in od tod bi prišla svoboda, je rekel ... Mimogrede pripom-nimo, da to ni bil edini motiv, ki ga je pripeljal k temu, da je izumil to gibanje odklanjanja; le-to mu je služilo tudi za razla-go srečanja atomov, saj je dobro vedel, da bi ob predpostavki, ko bi se gibali z enako hitrostjo po ravnih črtah, ki bi bile us-merjene od zgoraj navzdol, nikoli ne mogel dati razumeti, da so se mogli srečati, ter da bi bila tudi produkcija sveta //34/ nemo-goča. Potrebno je bilo torej, da so se odklanjali od ravne črte."

² "Bewegung"; pri Schaubachu: Richtung (smer)

Drugače pa je neka posebnost v Ciceronovih in Baylovih refleksijah preveč očitna, da je ne bi takoj podčrtali. Epikuru namreč podtikata nagibe, ki drug drugega medsebojno ukinjajo. Enkrat naj bi Epikur privzel deklinacijo atomov, da bi pojasnil repulzijo, drugikrat, da bi razložil svobodo. Če pa se atomi ne srečajo brez deklinacije: tedaj je deklinacija odvečna za utemeljitev svobode; saj se, kakor sprevidimo iz Lukrecija⁷⁾, z determinističnim in nasilnim srečevanjem atomov začenja šele nasprotje svobode. Če pa se atomi srečujejo brez deklinacije, tedaj je deklinacija odvečna za utemeljitev repulzije. To protislovje nastane, pravim, kadar so razlogi za deklinacijo atomov od preme črte pojmovani tako zunanje in nekoherentno, kakor se to zgodi s Ciceronom in Baylom. //36/ Globlji prikaz bomo našli pri Lukreciju, ki je izmed vseh antičnih avtorjev sploh edino zapopadel epikurejsko fiziko.

Zdaj se obrnem k obravnavanju same deklinacije.

Kakor je točka ukinjena v črti: tako je vsako padajoče telo ukinjeno v ravni črti, ki jo opisuje. Tukaj sploh ne gre za¹ njegovo specifično kvaliteto. Pri padanju jabolko enako dobro opiše navpično črto kakor kos železa. Vsako telo, kolikor je zajeto v gibanje padanja, ni torej nič drugega kakor gibajoča se točka in sicer je neka nesamostojna točka, ki v določenem gibanju - v ravni črti, ki jo opisuje - opusti svojo posameznost. Aristoteles od tod po pravici pripomni proti pitagorejcem: "Pravite, da je gibanje črte ploskev, gibanje točke črta, torej bodo tudi gibanja / /37/ monad črte."⁸⁾ Iz tega bi bila torej konsekvence tako pri monadah kakor atomih, ker so v stalnem gibanju⁹⁾, da niti monada niti atom ne obstajata, temveč pravzaprav propadeta v ravni črti; saj trdnost atoma sploh še ne obstaja, kolikor je atom pojmovan le kot padajoč v ravni črti. Zaenkrat, ko je prazno predstavljeno kot prostorska praznina, je atom neposredna negacija abstraktnega prostora; torej prostorska točka. Solidnost, intenzivnost, ki se uveljavlja proti drugo-poleg-drugega² prostora v

¹ kommt es ... an

² Ausser-ein-ander

sebi, se lahko pridruži le preko principa, ki prostor negira v njegovi celotni sferi, kakor je to v dejanski naravi čas. Če pa celo v to ne bi hoteli privoliti, je poleg tega atom, kolikor je njegovo gibanje ravna črta, lepo določen s prostorom, predpisano mu je relativno bivanje, njegova eksistenca pa je čisto materialna. Videli pa smo, da je //38/ en moment v pojmu atoma to, da je čista forma, negacija vsakršne relativnosti, vsakršnega odnosa do drugačnega bivanja. Hkrati pa smo opazili, da si Epikur objektivira oba ta momenta, ki si sicer nasprotujeta, ki pa se nahajata v pojmu atoma.

Kako pa more zdaj Epikur udejanjiti čisto formalno določilo atoma, pojem čiste posameznosti, ki negira sleherno preko drugega določeno bivanje?

Ker se giblje v polju neposredne biti, zato so vsa določila neposredna. Torej so si nasproti postavljena določila nasprotna kot neposredne dejanskosti.

Toda tista relativna eksistenca, ki stopi nasproti atomu, bivanje, ki ga mora negirati, je ravna črta. Neposredna negacija tega bivanja je neko drugačno bivanje, torej ono samo prostorsko predstavljeno, deklinacija od ravne črte./

/39/ Atomi so popolnoma samostojna telesa, ali boljše, telo, mišljeno v absolutni samostojnosti, kakor nebesno telo. Od tod se tudi kakor ta, ne gibljejo v ravni črti, temveč v poševnih smereh. Gibanje padanja je gibanje nesamostojnosti.

Če torej Epikur v gibanju atoma po ravni črti prikaže njegovo materialnost, tedaj je v deklinaciji od ravne črte realiziral njegovo formalno določilo; in ta nasprotna določila so predstavljena kot neposredno nasprotna gibanja.

Lukrecij od tod po pravici trdi, da deklinacija prebije fati foedera ¹⁰⁾ ¹; in kakor to takoj aplicira na zavest, ¹¹⁾ tako se o atomu lahko reče, da je deklinacija tisto nekaj v njegovih prsah, kar more bojevitost nasprotovati ter se upirati.

Ko pa Ciceron Epikuru očita: "Dosegel ni niti tega, zaradi česar si je to //40/ izmislil; kajti če bi deklinirali vsi atomi:

¹ odloke usode; zakone usode

tedaj se nikoli ne bi nekateri povezovali, ali pa bi se nekateri ogibali, druge pa bi njihovo gibanje gnalo naravnost naprej. Moral bi torej atomom vnaprej odkazati določene naloge, kateri naj se gibljejo naravnost in kateri poševno" ¹²⁾, tedaj ima ta očitek svojo upravičenost v tem, da sta oba momenta, ki se nahajata v pojmu atoma, predstavljena kot neposredno različni gibanji, torej bi morala pripadati tudi različnim individuum; - nekonsekventnost, ki pa je konsekventna, kajti sfera atoma je neposrednost.

Epikur prav dobro čuti protislovje, ki leži v tem. Zato skuša deklinacijo upodobiti kolikor je mogoče nečutno. Deklinacija ni

Nec regione loci certa, nec tempore certo, ¹³⁾
dogaja se v kar se da najmanjšem prostoru. ¹⁴⁾

Dalje Ciceron ¹⁵⁾ in po //41/ Plutarhu več antičnih avtorjev ¹⁶⁾ graja to, češ da se deklinacija atoma dogaja brez vzroka; in kaj sramotnejšega, pravi Ciceron, se nekemu fiziku ne more pripetiti. ¹⁷⁾ Vendar pa bi, prvič, fizični vzrok, kakor ga hoče Ciceron, deklinacijo atoma vrnil nazaj v red determinizma, iz katerega bi ravno morala dvigniti. Tedaj pa atom sploh še ni dovršen, preden ni postavljen v določilo deklinacije. Vprašati po vzroku tega določila torej pomeni vpraševati po vzroku, ki je atom napravil za princip, - vprašanje, ki je očitno nesmiselno za tistega, ki mu je atom vzrok vsega, torej sam brez vzroka.

Če končno Bayle ¹⁸⁾, oprt na avtoriteto Avguščina ¹⁹⁾, po katerem je Demokrit atomom pripisal duhovni princip, - avtoriteto, ki pa je sicer ob nasprotju do Aristotela in drugih antičnih avtorjev docela nepomembna - očita Epikuru, da si je namesto tega duhovnega principa izmislil deklinacijo: tedaj bi bila v na//42/sprotnem primeru z dušo atoma dobljena zgolj beseda, medtem ko je z deklinacijo upodobljena dejanska duša atoma, pojem abstraktne posameznosti.

¹ določena niti z mestom v prostoru, niti časovno

Preden pogledamo konsekvence deklinacije atoma od ravne črte, je treba izpostaviti še nek skrajno pomemben, doslej docela prezrt moment.

Deklinacija atoma od ravne črte ni namreč nobeno posebno določilo, ki bi v epikurejski fiziki slučajno nastopalo. Zakon, ki ga izraža, poteka namreč skozi celotno epikurejsko filozofijo, vsekakor pa tako, kakor se samo po sebi razume, da je določenost njegovega prikazovanja odvisna od področja, v katerem je uporabljen.

Abstraktna posameznost namreč more svoj pojem, svoje formalno določilo, čisto zasebstvo, neodvisnost od neposrednega bivanja, ukinjenost vsakršne relativnosti, uveljaviti le tako, da abstrahira od bivanja, ki ji stopa nasproti; kajti da bi ga resničnostno premagala, bi ga morala idea//43/lizirati, kar zmore samo občost.

Kakor se torej atom osvobodi svoje relativne eksistence, ravne črte, s tem da abstrahira od nje, se odmakne od nje; tako se celotna epikurejska filozofija izogne omejujočemu bivanju vsepovsod tam, kjer je treba pojem abstraktne posameznosti, samostojnost in zanikanje vsakršnega odnosa do drugega predstaviti v nje-govi eksistenci.

Tako je smoter delovanja abstrahiranje, odmikanje od bolečine in zmede, ataraksija. ²⁰⁾ Tako je dobro beg pred slabim ²¹⁾, tako je užitek umikanje od bolečine ²²⁾. Končno, kjer se abstraktna posameznost prikazuje v najvišji svobodi samostojnosti, v svoji totalnosti, tam je na konsekventen način vse bivanje tisto bivanje, ki se mu izmikamo; od tod pa se bogovi umaknejo svetu in se ne brigajo zanj ter prebivajo izven njega ²³⁾.

Zasramovali so te Epikurove bogove, ki podobni ljudem stanujejo v intermundijih dejanskega sveta, nimajo telesa temveč kvazitelo, ne krvi, //44/ temveč kvazi-kri ²⁴⁾ ter vztrajajoč v blaženem miru ne uslišijo nobene prošnje, nebrižni za nas in svet ter so čaščeni zaradi lepote, svojega veličanstva in svoje odličnejše narave, ne zaradi dobička.

Pa vendar ti bogovi niso Epikurova izmišljenina. So obstajali. To so plastični bogovi grške umetnosti. Ciceron, Rimljan, jih po pravici persiflira, ²⁵⁾ toda Plutarh, Grk, je pozabil celoten grški nazor, kadar meni, da strah in praznoverje ukinjata ta nauk o bogovih, ki ne daje veselja in naklonjenosti bogov, temveč nam do njih ponuja tisto razmerje, ki ga imamo do hirkanskih rib, od katerih ne pričakujemo niti škode niti koristi. ²⁶⁾ Teoretični mir je glavni moment karakterja grških bogov, kakor pravi tudi Aristoteles: "Kar je najboljše, ne potrebuje nobenega dejanja, saj je samo smoter." ²⁷⁾

Sedaj obravnavamo konsekvenco, ki neposredno izhaja iz deklinacije atoma. V njej je izraženo to, da atom //45/ negira vsakršno gibanje in odnos, v katerem ga neki drugi določa kot posebno bivanje. To je upodobljeno tako, da atom abstrahira od bivanja, ki mu stopa nasproti ter se prav temu odteguje. Kar pa je v tem vsebovano, njegova negacija vsakršnega odnosa do drugega, mora biti udejanjeno, pozitivno postavljeno. To se lahko dogaja le s tem, da bivanje, na katerega se nanaša, ni nič drugega kakor on sam, torej ravno tako en atom, ko pa je on sam neposredno določen, mnogi atomi. Tako je repulzija mnogih atomov nujno udejanjanje lex atomi¹, kakor Lukrecij imenuje deklinacijo. Ker pa je tukaj vsako določilo postavljeno kot posebno bivanje: zato se kot tretje gibanje prejšnjim pridruži repulzija. Po pravici pravi Lukrecij, če atomi ne bi deklinirali, ne bi nastali niti njihovi odboji niti njihova srečanja in svet ne bi bil nikoli ustvarjen ²⁸⁾ Kajti atomi so sami sebi svoj edini objekt, lahko se nanašajo le na sebe, torej prostorsko izraženo, srečajo se s tem, //46/ da je negirana sleherna njihova eksistenca, v kateri bi se nanašali na drugo; in ta relativna eksistenca je, kakor smo videli, njihovo prvotno gibanje, gibanje padanja v ravni črti. Torej se srečujejo šele zaradi deklinacije od nje. Ne gre za zgolj materialno razdrobitev. ²⁹⁾

¹
zakon atoma

In v resnici: neposredno bivajoča posameznost je po svojem pojmu udejanjena šele, kolikor se nanaša na nekaj drugega, ki je ona sama, četudi drugo stopa v obliki neposredne eksistence. Tako človek neha biti naravni proizvod šele, kadar drugo, na kar se nanaša ni različna eksistenca, temveč je ravno posamezni človek, četudi še ne duh. Da pa bi človek postal svoj edini dejanski objekt, zato je moral v sebi zlomiti svoje relativno bivanje, moč želje in gole narave. Repulzija je prva oblika samozavedanja; od tod ustreza samozavedanju, ki se dojema kot neposredno //47/-bivajoče, abstraktno-posamezno.

V repulziji je torej udejanjen pojem atoma, po katerem je abstraktna forma, toda nič manj njeno nasprotje, po čemer je abstraktna materija; kajti to, na kar se nanaša, so sicer atomi, toda drugi atomi. Če pa se do sebe samega nanašam kot do nečesa neposredno drugega, tedaj je moje obnašanje materialno. To je najvišja zunanost, ki se more misliti. V odbojnosti atomov sta torej sintetično združena njihova materialnost, ki je bila postavljena v padanju po ravni črti, ter njihovo določilo forme, ki je bila ponirana v deklinaciji.

V nasprotju z Epikuro Demokrit napravi za nasilno gibanje, za dejanje slepe nujnosti, kar je bilo onemu udejanjenje pojma atoma. Že zgoraj smo slišali, da kot substanco navaja vrtinec (díne), ki nastaja iz repeliranja in medsebojnega zadevanja atomov. V repulziji torej dojame samó materialno stran, razdrobljenost, spreminjanje, ne pa idejno, po kateri se v odbijanju negira vsakršen odnos do drugega, gibanje pa //48/ je postavljeno kot samodoločanje. Iz tega se jasno vidi to, da si docela čutno zamislja, da prazen prostor deli eno in isto telo na mnogo, kakor zlato, ki je zlomljeno na kose. ³⁰⁾ Tedaj pa eno komajda dojame kot pojem atoma.

Aristoteles upravičeno polemizira proti njemu: "Zaradi tega bi bilo Levkipu in Demokritu, ki trdita, da so se prva telesa vedno gibala v praznem in neskončnem, tudi treba reči, katere vrste je gibanje in katero je njihovi naravi adekvatno gibanje. Kajti če je vsak izmed elementov giban nasilno s strani drugega: tedaj

je vendar nujno, da ima vsak tudi naravno gibanje, izven katerega je nasilno gibanje; to prvo gibanje pa ne sme biti nasilno, temveč naravno. Sicer se dogodi progres v neskončnost." 31.)

Epikurejska deklinacija atoma je torej spremenila celotno notranjo konstrukcijo kraljestva atomov, tako da je z njo uveljavljeno določilo forme ter udejanjeno protislovje, ki se nahaja v pojmu atoma. //49/ Epikur je torej najprej, četudi v čutni podobi, dojel bistvo dvojnosti, medtem ko je Demokrit poznal le njeno materialno eksistenco.

Od tod tudi odkrivamo, da Epikur uporablja tudi konkretnije¹ forme odbojnosti; v političnem je to pogodba³²⁾, v socialnem prijateljstvo, ki ga slavi kot najvišje².

¹ Marxova korektura; pri kopistu se je glasilo: "višje in bolj konkretne"

² ta zadnji odstavek je Marx dodal eksemplarju kopista

RAZLIKA DEMOKRITSKE IN EPIKUREJSKE
FILOZOFIJE NARAVE V SPLOŠNEM

II. Sodba o razmerju demokritske
in epikurejske fizike.

1) Diogenes Laertios X, 4... Ampak tudi učenci stoika Posidonijsa, pa Nikolaos in Sotion ... Demokritov nauk o atomih in Aristipovega o užitku /hédoné/ Epikur razlaga kot svojega lastnega.

2) Ciceron, De natura deorum¹, 1, 26/,73/ Kaj je v Epikurovi fiziki, kar ni od Demokrita? Kajti četudi je nekatere stvari spremenil - ... vendar večjidel trdi iste stvari.

3) Isti, De finibus bonorum et malorum², 1,6/,17/. Na ta način popači tisto, kar spreminja; čemur sledi, je vse Demokritovo.

Isto, 17, 18. V fiziki, s katero se najbolj ponaša, je najprej popoln tujec. Navezuje na Demokrita, prav malo menjajoč, ampak tako, da se mi zdi, da to kar hoče popraviti, poslabša ... medtem ko o tistih stvareh, kjer sledi Demokritu, praviloma ne dela napak./

/2/ 4) Plutarh, Adversus Colotem³ (izd. Xylander), 1108 /e/. Leonteus ... trdi, da Epikur ceni Demokrita, ker se je prvi oprijel pravnega spoznanja /gnōsis/ ker je najprej naletel na principe /archai/ v zvezi z naravo. Prim. isto, str. 1111 /b/.

5) (Isti), De placitis philosophorum⁴, 5. zv. str. 235, Tauchnitzova izdaja, /= Aetios I,3,18/: Epikur, Neoklov sin, Atenec, filozofira na osnovi Demokrita.

¹ O naravi bogov

² O mejah dobrega in zlega

³ Proti Kolotesu

⁴ O nazorih filozofov

6) Isti, Adversus Colotem, str. 1111-1112, 1114, 1115, 1117, 1119, 1120.

7) Clemens Alexandrinus, Stromatum¹, VI, 629. Kölnska izdaja /=VI,2,27,4/. Ampak tudi Epikuros je vodilne nauke pograbil od Demokrita.

8) Isti, str. 295 /= I,11,50,5-6/. Glejte torej, da vas kdo ne zapelje s filozofijo v prazno prevaro na osnovi človeškega izročila ter elementov /stoichefa/ sveta, ne pa po Kristusu. Vendar ne zametuje vse filozofije, temveč Epikurovo - katero je Pavel tudi omenil v Apostolskih delih, ki ukinja previdnost, ter tisto, če je še katera druga takšna, ki uveljavlja elemente sveta, ne da bi nad nje postavila proizvajalni vzrok /poiētikhē aitía/ niti si ni zamislila ustvarjalca /dēmiourgós/.

9) Sextus Empiricus: Adversus mathematicos² (Ženevska izdaja), str. 54 /= 1.273/. //3/ Izkazalo se je, da je Epikur najmogočnejše nauke naropal pri pesnikih; tako je namreč določilo velikosti užitkov, da je namreč izključitev vsega bolečega, kakor je očitno, vzel iz nekega verza:

"Kadar utešim v sebi željo do jedi in pijače" /Il. I, 469/.

Določilo, da smrt ni nič za nas v odnosu do nas, mu je odkril Epiharhos, ki je govoril: "Umreti ali biti mrtev, vseeno mi je" /DK 23 B 11/.

Na enak način je tudi misel, da mrtva telesa ne čutijo, ukradel od Homerja, ki pripoveduje:

"gluho, saj vendar zemljo trpinči, srdeč se" /Il. XXIV, 54/.

10) Leibnizovo pismo G. Des Maizeaux-u, z nekaj pojasnili o razlagi itd. /v: Opera omnia/, str. 66 in 67, II. zv., izd. Dutens.

11) Plutarh, Adversus Colotem, str. 1111 /AB/. Torej je Demokrita treba obdolžiti, ne da soglaša z nasledki načel, temveč da privzema principe, ki imajo takšne posledice. Če pa je zanikanje takšno, ali tedaj (Epikur) ne priznava, da dela nekaj, kar je že navajen? Saj namreč ukinjajoč previdnost trdi, da ohranja pobožnost; in da čeravno izbirajoč prijateljstvo zaradi užitka, ven-

¹ Preproge

² Proti matematikom

dar hoče za prijatelje prevzeti nase največje bolečine; da čeravno določa veselje kot neskončno /ápeiron/, ne ukinja zgoraj in spodaj.

/4/ III. Težave glede identitete demokritske
in epikurejske filozofije narave

1) Aristoteles, *De anima*¹ I, s. 8 (Trendelenburgova izdaja) /= 404 a 27-29/. Le-ta (se pravi Demokritos) pa enostavno določa kot isto dušo in um; resnično je namreč, kar se kaže." /DK 68 A 101/.

2) Isti, *Metaphysica*² /III ali/ IV, 5 /= 1009 B 11-18/. Zato vsaj Demokritos pravi, da ali nič ni resnično ali pa nam je prikrito. Sploh pa, ker ima zaznavanje za razum /phrónēsis/, zaznavanje pa je spreminjanje, zato trdi, da je prikazovanje na osnovi zaznavanja po nujnosti resnično. Na tej osnovi sta namreč takšnim nazorom postala zavezana Empedokles in Demokritos ter takorekoč vsi drugi.

Sicer pa je na tem mestu same Metafizike izrečeno protislovje.³

3) Diogenes Laertios, IX, 72. Pri vsem tem pa so po njih skeptiki tudi Ksenofanes in Zenon Eleat ter Demokritos. Demokritos ... pa spet: "Z razlogom pa ničesar ne vemo; resnica je namreč v globini" /DK 86 B 117; Sovrè, fr. 66/.

4) Prim. Ritter, *Zgodovina antične filozofije* 1. zv., str. 579 (Nova izboljšana izdaja 1836, 619 str.)/

/5/ 5) Diogenes Laertios, IX, /43-/ 44. Njemu (se pravi Demokritu) pa se zdi takole: načela celot so atomi /átomoi/ in prazno /kenón/; vse drugo se ocenjuje, domneva.

¹ O duši

² Metafizika

³ v nemškem jeziku

6) Isti, isto, 72. Demokrit pa /je skeptik/, ker je zavr= gel kvalitete, saj trdi: "po zakonu toplo, po zakonu hladno, po bitnosti pa atomi in prazno" /DK 68 B 117/.

7) Simplicius, v "Scholia in Aristotelem"¹ (zbral Brandis) s. 488 /= CAG VII, s. 295 12-14; prim. DK 68 A 37; Sovrè, fr. 3/. ... vendar pa iz njih /namreč iz atomov/ ne pusti (se pravi De= mokritos) nastati nikakršne v resnici enotne narave /phýsis/; kajti bilo bi povsem nespametno misliti, da bi dve ali več re= či mogli postati kdaj nekaj enotnega /hén/.

Isti, isto, s. 514 /= CAG VII, 609. 22. 23-24; DK 67 A 15/. Zaradi tega /zaradi nedeljivosti prateles/ pa sta trdila (nam= reč Levkipos in Demokritos), da niti iz enote ne nastaja množstvo ... niti iz množstva resnična zvezna enota, temveč je videti, da sleherna enota nastaja s prepletom /symploké/ atomov.

8) Plutarh, Adversus Colotem, 1111 /a/ /DK 68 A 57; ni v Sovretu/. ... ki jih je on sam (se pravi Demokritos) nazival ne= deljive oblike /átomoi idéai/.

9) Prim. Aristotela, na prej navedenem mestu.

10) Diogenes Laertios, X, 121. Razlagal bo (namreč modri) načelne nauke /dógmata/, ne pa dvome /aporía/.

11) Plutarh, Adversus Colotem, s. 1117 /f/. Eden izmed Epi= kurovih naukov je namreč, da nihče razen modreca ni o ničemer ne= pregovorljivo prepričan.

12) Ciceron, De natura deorum, 1, 27/, 70/. Rekel je (nam= reč Epikuros), da so vsa čutila glasniki /nuntii/ resničnega.

Prim. Isti, De finibus bonorum et malorum, I, 7/, 22./ /6/ (Plutarh), De placitis philosophorum, IV, s. 283 /= Aetios IV, 9.5.; Us. fr. 248/. Po Epikuru sta vsaka zaznava un vsaka pred= stava /phantasia/ resnični.

13) Diogenes Laertios, X. 31. V Kanonu zato Epikur trdi, da so merila /kritéria/ resnice zaznave ter predstave in čustva /páthē/; ... Niti ne obstaja nekaj, kar bi jih moglo ovreči. 32. Niti namreč istovrstna zaznava istovrstno zaradi ekvivalentnosti;

¹ Sholiije k Aristotelu

niti neistovrstna neistovrstno. Saj ne razločujeta istih stvari. Niti druga drugo; saj smo pozorni na vse. Pa celo misel /lógos/ ne: vsaka misel je namreč odvisna od zaznav.

14) Plutarh, Adversus Colotem, na nav. mestu llllo /e/ - llll /b/. Kajti Demokritov stavek, da je barva po zakonu, ter po zakonu sladko in po zakonu /vsako/ spajanje, /dejansko pa prazno ter atomi/ /prim. DK 68 B 125; Sovrè, fr. 67/, trdi /namreč Koteles/, /je v protislovju/ z zaznavami ... Nasproti temu dokazovanju sicer nimam nobenega ugovora, lahko pa rečem, da je vse to tako neoddvojljivo od Epikurovih nauk, kakor po njihovem lastnem nazoru oblika /shéma/ in teža od atomov. Kaj pravzaprav trdi Demokrit? Obstaja neskončna množica bitnosti, ki so tako nedeljive kakot tudi raznovrstne, poleg tega pa brez lastnosti in nespremenljive, ki se raztrosene premikajo v praznem; kadar pa se približajo druga drugi, ali srečajo ali prepletajo, se / /7/ izmed zbranega nekaj prikazuje kot ogenj, drugo kot voda, nekaj kot bilka, drugo kot človek; vse pa je on sam nazival nedeljive oblike in nič drugega; saj namreč iz nebivajočega ni možno postajanje; iz teh /namreč bivajočega/ pa pač ne bi moglo nič nastati, ker atomi zaradi trdnosti niti ne prestajajo sprememb niti se ne spreminjajo, od tod pa ne ... nastopa ... niti barva iz neobarvanega niti narava ali duša iz nečesa brez lastnosti ... Torej je Demokrita treba obdolžiti, ne da soglaša z nasledki načel, temveč da privzema principe, ki imajo takšne nasledke. Epikur trdi, da predpostavlja ista načela, ne trdi pa, da je po zakonu barva ter po zakonu druge kvalitete.

15) Cicero, De finibus bonorum et malorum, I, 6 /,2o/ /= DK 68 A 87/. Demokritu, vsekakor izobraženemu človeku ter verziranemu v geometriji, se sonce zdi veliko; njemu /se pravi Epikuru/ morda dva čevlja široko: meni namreč, da je tolikšno, kolikršno se prikazuje. Prim. /Plutarh/, De placitis philosophorum II p. 265 /= Aetios II, 21, 5/.

16) Diogenes Laertios IX, 37. Kajti v celoti je bil (se pravi Demokrit) seznanjen s fiziko in etiko pa tudi z matematiko ter splošno izobrazbo /enkyklíous lógous/, pa tudi z umetnostmi.

17) Prim. Diogenes Laertios, /IX,/ 46 /-49/.

18) Eusebius, Preparatio evangelica¹ X, s. 472 /= X, 4, 23-24; DK 68 B 299/. Poleg tega //8/ s ponosom (se pravi Demokritos) nekje pravi o samem sebi: "Jaz pa sem izmed ljudi svojega časa prepotoval največji del zemlje, raziskujoč najbolj oddaljene kraje, videl največ podnebij in dežel ter prisluhnil največ izobraženim ljudem; poleg tega pa me še zlasti v sestavi daljic pri dokazovanju ni presegel nihče niti tako imenovani arsepedonapti² iz Egipta, pri katerih sem bil nazadnje v gosteh pri osemdesetih letih." Dospel je namreč tudi tako v Babilon kakor v Perzijo ter v Egipt, kjer se je učil pri Egipčanih ter svečeniških.

19) Diogenes Laertios X, 35. Demetrios v "Ljudih z enakimi imeni" ter Antistenes v "Zaporedju filozofov" trdita, da je (namreč Demokritos) odpotoval tudi v Egipt k njihovim svečeniškim, da bi se naučil geometrije, ter h kaldejcem v Perzijo in se obrnil k Rdečemu morju. Nekateri trdijo, da se je družil z gimnosofisti v Indiji ter da je prišel v Etiopijo.

20) Ciceron, Tusculanum Quaestionum³ V, 39 /, 114/. Potem, ko so Demokritu odpovedale oči, ... In ta človek je sodil, da pogled oči celo preprečuje ostrino duha, in medtem ko drugi često niso videli tega, kar je pred nogami //9/, je Demokrit prepotoval neskončnost, ne da bi se ustavil na katerikoli skrajnosti.

Isti, De finibus bonorum et malorum V, 27, /, 87/. Demokrit ... o katerem ... pravijo, da si je vzela oči, vsekakor zato, da bi bil duh čimmanj odvrnjen od razmišljanja.

¹ Priprava na evangelij

² Demokritov tekst se resda glasi "arsipedonapti" od gr. harpedo= náptai, tisti, ki vežejo vrstico. To so bili egipčanski zemljemer-
ci, ki so za svoje delo rabili vrvice različnih dolžin. Njim, praviloma svečeniškim, se pripisuje empirično odkritje nekaterih posebnih primerov Pitagorevega izreka.

³ Razgovori v Tuskulu

21) Lucius Annaeus Seneca, Dela II, Ad Lucilium epistolae¹, 8. pismo /7./ s. 24. /Amsterdamska izdaja 1672/. Še vedno listamo Epikura ...: "Treba je biti suženj filozofije, če naj ti bo dosegljiva resnična svoboda. Kdor se ji je podvrigel in predal, svobode ne odlaga iz dneva v dan; na mestu je spreobrnjen in osvobojen. Prav to namreč, služiti filozofiji, je svoboda."

22) Diogenes Laertios, X, 122. Naj niti nekdo, ker je mlad, ne okleva filozofirati, niti naj se ne, ko postane starec, ne utruji filozofirati; glede na to, kar tvori zdravje duše, namreč nihče ni niti nezrel niti prestar. Kdor pa pravi, da ali še ni napočil čas filozofije ali pa da je čas zanjo prešel, je podoben tistemu, ki pravi, da za srečnost ali še ni napočil čas ali pa da ga ni več. Na ta način je tako staremu kakor mlademu človeku treba filozofirati; enemu, da se ob staranju pomlajuje z dobri-nami na osnovi darežljivosti preteklega; drugemu pa, da bi bil mlad in hkrati star zaradi neustrašnosti do prihodnjega. Prim. Clemens Alexandrinus, IV, s. 501 /= IV, 8, 69, 2-4./

/10/ 23) Sextus Empiricus, Adversus mathematicos, s. 1 /= I, 1/. Zdi se, da je ugovor nasproti privržencem znanosti spostavljen skupno s strani Epikura in njegovih učencev ter Pironovih naslednikov, ni pa razložen na osnovi tiste naravnosti; temveč s strani epikurejcev zato, češ da znanosti nič ne prispevajo k dovršitvi modrosti.

24) Isti, s. 11 /2 1, 49/. Mednje je treba uvrstiti tudi Epikura, četudi se zdi, da je zelo sovražen do pozitivnih znanosti.

Isti, s. 154 /= 1.272/. ... tožnike gramatike, Pirona in Epikura ...

Prim. Plutarh, De eo quod secundum Epicurum non beate vivi possit², s. 1049 /d-e/.

25) Ciceron, De finibus bonorum et malorum, I, 21 /, 72/. Potemtakem ni Epikur neizobražen, temveč so nepoučeni tisti, ki sodijo, da se je treba prav do starosti učiti tistega, kar je sramotno, če se otroci niso naučili.

¹ Pisma Luciliju

² Dokaz, da po Epikuru ni mogoče srečno živeti

26) Diogenes Laertios, X, 13. Zanj (se pravi za Epikura) Apolodoros v Kroniki trdi, da je poslušal Lisifana ter Fraksifana; on sam pa v pismu Evridiku to zanika, češ da je /učenec/ samega sebe.

Ciceron, De natura deorum, I, 26 /, 72/. Ko se je namreč hvalil, da ni imel nobenega učitelja, kar bi lahko verjel, četudi tega ne bi javno razglašal./

/11/ 27) Seneca, Ad Lucilium epistolae, 52 /3/, s. /176-/ 177: Nekateri, trdi Epikur, si prizadevajo za resnico brez vsakršne pomoči; sredi njih si je sam sebi utrl pot. Nato hvali tiste, v katerih je deloval lastni nagon (impetus), ki so se sami privedli naprej. Nekateri potrebujejo tuj vpliv; ne bi napredovali, če ne bi nihče šel spredaj, dobro pa bi sledili. Trdil je, da spada mednje Metrodoros. Izreden je tudi takšen um, toda druge vrste.

28) Diogenes Laertios, X, 10. In četudi do tedaj Grčijo pestile najhujše ure, je prebival v isti deželi, dvakrat ali tudi trikrat pa je potoval skozi kraje v Joniji k prijateljem, ki so prav tako od vsepovsod prihajali k njemu, ter živel skupaj z njimi v vrtu /kêpos/, kakor trdi tudi Apolodoros; vrt je tudi kupil za osemdeset min.

29) Isti, X, 15. ... V zvezi s tem Hermippos tudi pravi, da je vstopil v bakreno kad, v kateri je bila natočena topla voda, zaprosil za nemešano vino ter ga popil. 16. Potem ko je prijateljem naročil, naj ohranijo v spominu njegove nauke, je umrl.

30) Ciceron, De Fato¹, 10 /, 22, 23/. Epikur sodi, ... da se je mogoče izogniti nujnosti usode /fati necessitatem/; ... Demokrit je rajši sprejel, da se vse dogaja po nujnosti./

/12/ Ciceron De natura deorum, I, 25 /, 69/. Odkril je, kako bi ubežal nujnosti, kar je očitvidno Demokritu ostalo neopaženo.

Eusebius, Praeparatio evangelica, I, s. 23 ss. /= I, 8, 7 = Pseudoplutarchus, Stromateis 7. = DK 68 A 39/. Demokritos iz Abdere: ... od začetka in sploh od brezkončnega časa je naravnost po nujnosti določeno vse, kar je bilo, kar je in kar bo.

¹ O usodi

31) Aristoteles, De generatione animalium¹, V. 8 /789 b 2-3/. Demokritos ... vse navrača na nujnost /DK 68 A 66/.

32) Diogenes Laertios, IX, 45. Vse pa se dogaja po nujnosti, in sicer je vzrok postajanja vsega vrtinec /dínē/, ki ga (namreč Demokritos) razume kot nujnost.

33) (Plutarh), De placitis philosophorum I, s. 252 /= Aetios, I. 25.3 = DK 28 A 32/. Parmenides in Demokritos: vse /se dogaja/ po nujnosti, prav ona sama pa je usoda in pravica in previdnost in stvariteljica sveta.

34) Stobaios, Eclogarum physicarum libri², 1.8 / Aetios I. 25. 3-3/. Parmenidovo in Demokritovo: ta dva trdita, da se vse dogaja po nujnosti; ona sama pa je usoda in pravica in previdnost. /DK 28 A 32/ Levkipovo: /DK 67 B 2/ Vse se dogaja po nujnosti; ona sama pa je usoda. Meni namreč ...: "Nobena stvar ne nastaja zaman /v prazno/, temveč vse iz nekega razloga ter po nujnosti". /13/ 35) Eusebius, Praeparatio evangelica VI, s. 257 /VI, 7, 18/. Usoda, ki je drugemu (se pravi Demokritu) sestavljena iz tistih neznatnih teles, ki jih iz nujnosti nosi navzdol ter poganja navzgor, ki se prepletajo ter razhajajo, se razdvajajo in sestavljajo.

36) Stobaios, Eclogarum ethicarum libri II, s. 198 /= II, 8, 16 = DK 68 B 119; Sovrè fr. loo./ Ljudje so si izoblikovali podobo /eidolon/ slučaja, izkaz svoje lastne nepreudarnosti; slučaj se namreč bojuje z majhno razumnostjo.

37) Eusebius, Praeparatio evangelica XIV, s. 782 /XIV, 27, 4-5/ Slučajnost pa je postavil (namreč Demokritos) za gospodari-
co in kraljico celote in božanskega ter izjavil, da se vse dogaja po slučajnosti; toda iz življenja ljudi jo je izključil ter njenim glasnikom očital, da so nevedneži. Saj na začetku svojih "Nasvetov" govori: "Ljudje so si izoblikovali podobo slučaja kot prikazen svoje lastne nespameti" /DK 69 B 119/. Po naravi se namreč razsodnost bije s slučajem, in trdili so, da slučaj, ta najhujši

¹ O porajanju živih bitij

² Fizikalne ekloge

sovražnik razumnosti, obvlada razsodnost; ali bolje: ko razumnost popolnoma ukinejo in izbrišejo, na njeno mesto postavijo slučajnost. //14/ Ne povelečujejo namreč razsodnosti kot srečenosne, temveč slučajnost kot najbolj razumno.

38) Simplicius, isto, s. 351 /= CAG IX, s. 330, 14-25 = DK 68 A 68 = Sovrè, fr. 21/. Besede "kakor stari nauk, ki ukinja naključje", so videti izrečene glede na Demokrita.

39) Diogenes Laertios, X, 133. Usoda pa, ki jo nekateri uvažajo kot gospodarico vseh stvari, ne biva, razglašča on (namreč modri); temveč se nekatere stvari dogajajo po naključju, druge pa so odvisne od nas, saj vidi, da nujnosti ne kličemo na odgovornost in da je naključje nestalno. Naše stvari so brez gospodarja, zato pa je tudi naravno, da temu sledi bodisi graja ali nje-no nasprotje; saj bi bilo močnejše slediti mitu o bogovih kakor biti suženj nujnosti fizikov. Prvo namreč nakazuje pričakovanje na priprošnjo zaradi čaščenja bogov, drugo pa vztraja pri neizprosni nujnosti. Naključje pa nima za boga, kakor ga večina upošteva ...

40) Seneca, Ad Lucilium epistolae XII (10-11), s. 42. Nesreča je živeti v nujnosti; toda živeti v nujnosti, ni nikakršna nujnost... Na vseh straneh so odprte poti k svobodi, številne, kratke, lahke. Izkazujmo hvalo bogu, ker nihče ne more biti zadržan v življenju. Mogoče je poteptati same nujnosti. Epikur ... je tako rekel.

41) Ciceron, De natura deorum, I, 20 /. 57-56/. Po čem pa je treba vrednotiti to filozofijo (namreč stoiško), za katero se zdi, da se kakor starim ženicam in sicer neukim vse dogaja po usodi? ... Epikur nas je sprostil ter privedel nazaj v svobodo.

42) Isti, isto, pogl. 25 /, 70/. Isto počne (namreč Epikur) proti logikom /dialectici/. Ker je sprejet njihov nauk, da je v vseh disjunkcijah, v katerih je postavljeno "ali da ali ne" eden izmed teh stavkov resničen, se je zbal, da ne bi - če bi bila dopuščena takšna disjunkcija: "Epikur bo jutri živel ali ne bo živel", - eden izmed obeh stavkov postal nujen; zato je zanikal, da bi bila celotna ta /disjunkcija/ "ali da ali ne" nujna.

43) Simplicius, isto, s. 351 /= CAG IX, s. 327, 23-26 = DK 68 B 67 = Sovrè, fr. 18/. Ampak tudi Demokrit, kjer trdi, da so se iz vesoljstva morale ločiti različne podobe - kako in iz kate-rega vzroka pa ne razloži - jih je očitvidno pustil nastati same od sebe in po naključju.

Isti, isto, s. 351 /= CAG IX, s. 330, 15-16 = DK 68 A 68 = Sovrè, fr. 21/. Saj tudi ta (se pravi Demokrit), dasi za ustva-ritev sveta postavlja slučaj./

/16/ 44) Eusebius, isto, XIV, s. 781 ss. /XIV, 27, 4/. ... in to, čeprav zaman in neutemeljeno išče (se pravi Demokrit) vzroke, izhajajoč od praznega počela in zgrešene predpostavke ter ne da bi videl koren ter skupno nujnost narave bivajočega; prepričan pa je, da je največja modrost razmišljanje o dogajanju brez smi-sla in namena.

45) Simplicius, isto, s. 351 / CAG IX, s. 328, 3-5/. Če je namreč nekdo postal žejen ter popil hladno vodo, je postal zdrav; ampak trdi Demokrit, morda ni vzrok za to slučaj, temveč žeja.

Isto, s. 351 / = CAG IX, s. 330, 15-18 = DK 68 A 68 = Sovrè, fr. 21/. Kajti četudi je ta (namreč Demokrit) v ustvarjanju sve-ta dozdevno uporabljal slučaj, pa za nobenega izmed bolj posebnih pojavov ne trdi, da je slučajnost vzrok, temveč jih navrača na druge vzroke; denimo, za najdbo zaklada prekopavanje ali sajenje za oljko.

Prim. isto, nav. mesto, s. 351 /= CAG IX, s. 303, 16-17/. Vendar pa glede na posebnosti trdi, da naključje ni /vzrok/ ni=česar.

46) Eusebius, isto, XIV, 781 /14, 27, 4 = DK 68 B 18 = Sov-rè, fr. 22/. Demokritos sam je res, kakor pravijo, govoril, da bi rajši hotel najti eno samo vzročno razlago, kakor pa dosegel per-zijsko kraljevsko čast./

/17/ 47) (Plutarh), De placitis philosophorum /Aetios, II, 13, 16/. Epikuros se ne odpoveduje nobenemu izmed njih (namreč nazo-rov filozofov o substanci zvezd), /drži pa se/ sprejemljivega.

Isti, isto, s. 265 /= Aetios II, 21, 5 in app./ Epikuros zno-va trdi, da so vsi prej navedeni nazori možni.

Isti, isto, s. 265 /= Aetios II, 22. 6/. Epikur /pa/ da so vsi prej navedeni nazori sprejemljivi.

Stobaios, Eclogarum physicarum libri I, s. 54 /= Aetios, II, 13, 16/. Epikuros ne opusti nobenega izmed njih, držeč se sprejemljivega.

48) Seneca, Ad Lucilium naturalium quaestionem libri¹, VI, 2o /5/, s. 8o2. Vsi ti vzroki so možni, trdi Epikur ter poskusi še več drugih, druge pa, ki so trdili, da eden izmed njih velja, graja, češ da je težko nekaj gotovega predvidevati o tem, o čemer je treba sklepati le na osnovi domneve.

49) Prim. II. del, 5. pogl.

Diogenes Laertios, X, 88. Vendar je treba zasledovati predstavo vsake stvari ter razčlenjevati po tem, kar je z njo povezano. Kar ni falsificirano s procesi v našem območju, se dovršuje na več načinov ... Mogoče je namreč na vse načine; saj nobena izmed prikazni ne priča nasprotno.

5o) Diogenes Laertios, X, 8o. Ne sme pa se //18/ presojati, da obravnavanje tega ni doseglo koristi /temeljitosti/, ki je zmožna usmeriti k naši nevznemirjenosti in srečnosti./

/19/ IV. Obča načelna razlika med demokritsko
in epikurejsko filozofijo narave.

1) Kako pa moralna manira uničuje vsakršno teoretično in praktično nesebičnost, k temu dostavlja zastraševalno historično dokazilo Plutarh v svoji biografiji Marija potem ko je opisal grozen propad Cimbrov: pripoveduje se, da je bilo toliko trupel, da so Masalioti lahko z njimi gnojili svoje vinograde. Zatem je prišlo deževje in to je postala najbolj plodna vinska in sadna letina. Katere refleksije zdaj nastavi žlahtni zgodovinar ob tragičnem propadu tistega ljudstva? Plutarhu se zdi moralno od boga,

¹ Knjige o vprašanju narave, Luciliju

da je celotno veliko plemenito ljudstvo pustil umreti in zginiti, da bi marsejskim filistrom priskrbel debelo sadno letino. Torej celo preobrazba nekega ljudstva v kup gnoja daje zaželjeno priložnost za zanesenjaško moralno zadovoljstvo!/
/20/ 2) Tudi v zadevi Hegla je zgolj ignoranca njegovih učencev,

ko to ali ono določilo njegovega sistema razlagajo zgolj iz akomodacije ipd., z eno besedo moralno. Pozabljajo, da so pred komaj preteklim razdobjem navdušeno viseli na vseh njegovih enostranostih, kakor se jim lahko evidentno dokaže iz njihovih lastnih spisov.

Ali so bili dejansko tako aficirani z gotovo in sprejeto znanostjo, da so se ji predali z naivnim, nekritičnim zaupanjem: kako brezvestno je to, očitati skrito namero izza njegovega uvida takemu mojstru, ki mu znanost ni bila sprejeta, temveč v nastajanju, kjer je njegova lastna duhovna srčna kri utripala prav do njene skrajne periferije. Natančneje rečeno, s tem sumničijo same sebe; kakor da jim prej ni šlo zares, in to svoje lastno prejšnje stanje pobijajo pod formo, da ga pripisujejo Heglu, pozabljajo pa pri tem, da je bil on v neposrednem, //21/ substancialnem razmerju do svojega sistema, oni pa v reflektiranem.

Da neki filozof zagreši to ali ono navidezno nedoslednost iz te ali one akomodacije, je predstavljivo; celo sam utegne to imeti v svoji zavesti. Ampak česar nima v svoji zavesti, je to, da ima možnosti teh navideznih akomodacij svoj najglobji koren v neki nezadostnosti ali nezadostni verziji njegovega principa samega. Če bi se torej neki filozof dejansko akomodiral: tedaj morajo njegovi učenci razložiti iz njegove notranje bistvene zavesti to, kar je za njega samega imelo formo eksoterične zavesti. Kar se prikazuje kot napredek vesti, je na ta način hkrati napredovanje vedenja. Ne sumniči pa se partikularno vest filozofa, temveč se konstruira njegova bistvena oblika zavesti, povzdignjena v določeno podobo in pomen, s tem pa je hkrati presežena.

Sicer pa ta nefilozofski zasuk velikega dela Heglove šole/
/22/ opazujem kot prikazen, ki bo vedno spremljala prehod iz discipline v svobodo.

Je psihološki zakon, da v sebi osvobojen duh postane praktična energija, se kot volja izstopajoč iz senčnega Amenthesovega kraljestva obrne proti svetovni dejanskosti, ki je tu brez nje-ga. (V filozofskem pogledu pa je pomembno, da te strani bolj specificiramo, ker se iz določenega načina tega preobrata da sklepati nazaj na imanentno določenost ter svetovno-zgodovinski karakter neke filozofije. Tukaj vidimo, kako je njen curriculum vitae takorekoč pripeljan do roba /Ende/, do subjektivne poante.) Ampak praksa filozofije je sama teoretična. To je kritika, ki posamezno eksistenco meri ob bistvu, posebno dejanskost ob ideji. Ampak to neposredno realiziranje filozofije je v svojem najglobljem bistvu obloženo s protislovji, to njeno bistvo pa se oblikuje v prikazovanju ter mu vtiskuje svoj pečat.

V tem ko je filozofija kot volja obrnjena navzven nasproti prikazujočemu se svetu: s tem je sistem ponižan v abstraktno totalnost, se pravi, postal je ena stran sveta, ki ji stoji nasproti neka druga. Njegovo razmerje do sveta je refleksijsko razmerje. Navdihnjena z //23/ nagonom¹, da se udejanji, stopi v napetost z drugobitjo. Notranje samozadovoljstvo in zaokroženost sta zlomljena. Kar je bila notranja luč, postane požirajoči plamen, ki se obrača navzven. Tako je konsekvence, da je ofilozofenje /das Philosophisch-werden/ sveta hkrati posvetovljenje filozofije, da je njeno udejanjenje hkrati njega izguba, da je to, s čimer se bojuje navzven, njena lastna notranja pomanjkljivost, da ravno v bitki sama zapade v napake, ki jih na nasprotni strani spodbija kot napake, toda te napake ukine šele v tem, ko vanje zapade. Kar ji stopa nasproti in kar spodbija, je vedno tisto, kar je sama, le z obrnjenimi faktorji.

To je ena stran, če stvar opazujemo čisto objektivno kot neposredno realiziranje filozofije. Ampak stvar ima, kar je le drugačna forma tega, tudi subjektivno stran. Le-ta je razmerje filozofskega sistema, ki se ga udejanja, do njegovih duhovnih nosilcev, do posameznih //24/ samozavedanj, na katerih se prikazuje

¹ "begeistet mit dem Trieb" neprevedljivo, oksimoron

njegovo napredovanje. Iz tega razmerja sledi, kar se nahaja v realizaciji filozofije same nasproti svetu, da imajo ta posamezna samozavedanja vedno dvorezno zahtevo, od katerih se ena obrača proti svetu, druga pa proti filozofiji sami. Kajti kar je v samem sebi sprevrnjeno razmerje na stvari, se pri njih prikazuje kot dvojna sami sebi protislovna zahteva in ravnanje. Njihovo osvobajanje sveta od nefilozofije je hkrati njihova lastna osvoboditev od filozofije, ki jih je kot določen sistem vklenila v spone. Ker so oni sami šele sredi dejanja ter neposredne energije, torej v teoretičnem pogledu še niso prišli preko tistega sistema: občutijo le protislovje s plastično samemu-sebi enakostjo sistema, ker ne vedo, da v tem, ko se obračajo proti njemu, samo udejanjajo njegove posamezne momente./

/25/ Končno nastopa ta podvojenost filozofskega samozavedanja kot dvojnost usmeritev, ki si nadvse ekstremno stojita nasproti, izmed katerih ena, liberalna partija, kakor jo lahko v splošnem označimo, kot glavno določilo obdrži pojem in princip filozofije, druga pa zadrži njen nepojem, moment realnosti. Ta druga usmeritev je pozitivna filozofija. Dejanje prve je kritika, torej ravno lastno obračanje filozofije navzven, dejanje druge poskus filozofiranja, torej obračanje filozofije vase, s tem da pomanjkljivost vzamejo kot imanentno filozofiji, medtem ko ga prva zapade kot pomanjkljivost sveta, ki ga je treba napraviti filozofskega. Slehera izmed teh dveh partij počne prav to, kar hoče storiti druga in kar sama noče storiti. Prva pa se kljub svojemu notranjemu protislovju sploh ne zaveda principa in svojega namena. V drugi se prikazuje sprevrnjenost, takorekoč norost kot takšna. Vsebinsko le liberalna partija //26/ prispeva k realnim korakom naprej, ker je partija pojma, medtem ko pozitivna filozofija zmore prispevati le k zahtevam in tendencam, katerih forma nasprotuje njihovemu pomenu.

Kar se torej prvi prikazuje kot sprevrnjeno razmerje in sovrážna diremcija filozofije s svetom, drugi postane diremcija posameznega filozofskega samozavedanja v samem sebi, ter se končno prikaže kot zunanja ločitev in podvojenost filozofije kot dve nasprotipostavljeni filozofski usmeritvi.

Razume se, da poleg tega pride na površje še množica drugo-razrednih sitnarskih upodobitev brez individualnosti, ki se ali namestijo izza nekega orjaškega filozofskega lika preteklosti - toda kmalu je opaziti osla pod levjo kožo, jokav glas mannequin-a¹ od danes in včeraj se v komičnem kontrastu tarnajoče oglašča izza mogoč//27/nega glasu, ki se razlega skozi stoletja, denimo Aristotelovega, za katerega nedobrodošel organ se je napravil; to je tako, kot če bi si nem človek hotel pripomoči do glasu z zvočnikom ogromne velikosti - ali pa katerikoli liliputanec, opremljen z dvojnimi očali, stoječ na minimalnem delu velikanovega posterius-a, zdaj povsem začuden razglašča svetu, kakšen presenetljiv nov razgled se ponuja z njegovega punctum visus² ter se smešno trudi razložiti, da Arhimedova točka poû stô³, od katere so odvisni tečajji sveta, ni v kipečem srcu, temveč v trdnem, jednatem revirju, v katerem sam stoji. Tako nastopijo filozofi las, nohtov, prstov, ekskrementov in drugi, ki morajo reprezentirati še hujše mesto v mističnem Swedenborgovem svetovnem človeku.⁴ Toda po svojem bistvu vsi ti sluznjaki pripadajo kot k svojemu elementu obema smerema, ki sta navedeni. Kar //28/ zadeva same te smeri, bom na drugem mestu popolno ekspliciral njihovo raz-

¹ tu beseda mannequin gotovo ni rabljena le v pomenu manekena, ki je danes edini pomen, temveč v pomenu lutke za modele, oblečene lutke, lesene lutke, ipd.

² razgledna točka

³ citiran je pregovorni vzklik Arhimeda: "Daj mi mesto, kamor bom stopil, pa bom premaknil zemljo". Citat je ohranjen pri grškem matematiku Papposu, pa tudi pri drugih antičnih avtorjih, v nekoliko drugačni verziji recimo pri Tzetzesu.

⁴ Marx očitno misli na homo maximus, mistični pojem teozofa in naravoslovca Swedenborga, ki organično zastopa univerzalno enoto "duhovnega sveta". Potem ko je bil mladi Kant razblinil sanje tega privilegiranege duhovidca, so se v prvi polovici 19. stol., navezujoč na mistične elemente filozofije von Baadra in poznega Schellinga ponovno pojavile mnoge publikacije, ki so se izčrpno ukvarjale s Swedenborgovim naukom; v letih 1823-1842 so izhajali tudi Swedenborgovi spisi v nemščini.

merje deloma druge do druge, deloma do Heglove filozofije ter posamezne historične momente, v katerih se ta razvoj predstavlja .

3) Diogenes Laertios IX, 44. Nič pa ne nastaja iz nebivajočega niti ne premine v nebivajoče. (Demokrit)

Isti, X, 38. Najprej to, da nič ne nastaja iz nebivajočega, drugače bi vse moglo nastati iz vsega. 39. Pa tudi če bi izginevajoče minevalo v nebivajočem, bi gotovo propadle vse stvari, ker ne bi bilo tega, v kar bi se razrešile. Prav zato je tudi vesolje vedno bilo takšno, kakor je sedaj, pa tudi vedno bo takšno; saj ni ničesar, v kar se spreminja. (Epikur)

4) Aristoteles, Physica¹ I, 4/ 187 a 32-35/. Če pa namreč vse nastalo nujno nastaja ali iz bivajočega ali iz nebivajočega, pri tem pa je nastajanje nebivajočega nemogoče, kajti s tem nazorom so istih misli prav vsi.

5) Themistios, Scholia in Aristotelem² (izbral Brandis) /= CAG V, 2, s. 129, 7-9/, folij 42, s. 383./ Kajti kakor v niču ni nobene //29/ razlike, tako tudi ne pri praznem; kajti prazno šteje za nekaj nebivajočega in manjkanje itd...

6) Aristoteles, Metaphysica, I, 4 /985 b 4-9 = DK 67 A 6 = Sovrè, fr. 2/. Levkipos ter njegov sopotnik Demokritos pa trdita, da sta prvini polno in prazno, pri čemer štejeta eno za bivajoče, druga pa za nebivajoče; izmed tega je namreč polno in trdno bivajoče, prazno in rahlo pa nebivajoče. Zato pa tudi trdita, da bivajoče nič bolj ne biva kakot nebivajoče glede na to, da tudi prazno prav tako biva kakor telo.

7) Simplicius, isto, s. 326 /= CAG IX, s. 44, 16-17 = DK 68 A 45/. Tudi Demokritos /vzame za principe/ polno in prazno; trdita, da eno biva kot bivajoče, drugo pa kot nebivajoče.

Themistios, isto, s. 383 /= CAG V, s. 129, 8-9/. Prazno namreč Demokritos šteje za nekaj nebivajočega in manjkanje.

8) Simplicius, isto, s. 488, /= CAG VII, s. 295, 1-5 = DK 68 A 37 = Sovrè, fr. 3/. Demokritos je prepričan, da so narava več-

¹ Fizika

² Sholiji k Aristotelu

nih stvari neznatne bitnosti, po množini neizmerne; zanje pa predpostavlja neki drug prostor, neomejen po velikosti; ta prostor pa naziva //30/ s sledečimi imeni: prazno in nič, neomejeno, sleherno izmed bitnosti pa s sledečimi: tóle, kleno, bivajoče.

9) Prim. Simplicius, isto, s. 514 /a 9-12/, /= CAG VII, s. 609, 6-8/. Enota in mnoštvo.

10) Diogenes Laertios, nav. mesto, odst. 40. Če ne bi bilo tega, kar imenujemo prazno in prostor in neotipljiva narava.

Stobaios, *Eclogarum physicarum* 1, 39 /= *Aetios* 1, 3, 18/. Epikuros uporablja izmenoma vse nazive: prazno, mesto, prostor.

11) Stobaios, *Eclogarum physicarum*, 1, s. 27 /= *Aetios* 1, 3, 18/. Naziva pa s³ nedeljiva, a ne zato, ker je najmanjša.

12) Simplicius, isto, s. 405 /a 7-8/ /= CAG X, s. 925, 10-21 = DK 67 A 13/. Tisti pa, ki so se odrekli delitve v neskončnost, češ da nismo zmožni razkosavati v neskončnost ter iz tega dokazovati nenehnosti razkosavanja, so trdili, da telesa sestojijo iz nedeljivih enot ter se razstavljajo v nedeljive enote; samo da Levkipos in Demokritos ne sodita, da je vzrok //31/ nedeljivosti prvotnih teles zgolj nespremenljivost, temveč tudi njihova neznatnost in nesestavljenost, medtem ko si jih kasneje Epikur ne zamišlja kot nesestavljena, temveč trdi, da so nedeljiva zaradi svoje nespremenljivosti oz. neobčutljivosti /apátheia/. Pa tudi Aristoteles je ob različnih priložnostih ovrgel Demokritov in Levkipov nazor ter je bržčas zaradi njegovih dokazov, postavljenih proti nesestavljenosti, Epikur, ki je živel kasneje, sicer simpatiziral z Demokritovim in Levkipovim nazorom glede prvotnih teles, branil pa je njihovo nespremenljivost oz. neobčutljivost...

13) Aristoteles, *De generatione et corruptione*¹ I, 2 /316 a 5-14/. Vzrok za to, da morejo v manjši meri pregledati soglasnost sprejete teze, je neizkušenosť. Zato pa morajo tisti, ki so bolj doma v naravoslovju, prej vzpostaviti takšna načela, ki zmorejo povezati mnogo stvari. Tisti pa, ki so zaradi mnogih razlo-

¹ O nastajanju in minevanju

gov nesposobni, da proučujejo obstoječe, se laže izjavljajo, potem ko so pregledali //32/ le malo stvari. Celo iz tega bi mogli videti, koliko se razlikujejo tisti, ki proučujejo naravoslovne in tisti, ki proučujejo dialektično /logikôs/. Glede na to, ali bivajo nedeljive velikosti, nekateri namreč trdijo, da bo trikotnik po sebi bival kot množstvo. Utegnilo pa bi se pokazati, da se je Demokrit pustil voditi z bolj primernimi in naravnimi razlogi.

14) Diogenes Laertios IX, c. 7, (odsek 8) / odst. 40/. Aristoksenos pa v svojih Zgodovinskih spominskih zapisih trdi, da je Platon hotel sežgati Demokritove spise, kolikor bi jih mogel zbrati, toda pitagorejca Amiklas in Kleinias sta ga zadržala, češ da nič ne koristi: njegove knjige so namreč že pri mnogih. Sicer pa je to očitno: če namreč Platon govori skoraj o vseh starih, pa nikjer ne omenja Demokrita niti tam ne, kjer bi mu moral kaj oporeči; jasno je, da je vedel, kako bi se na ta način usmeril proti najboljšemu filozofu./

O RAZLIKI DEMOKRITSKE
IN EPIKUREJSKE FIZIKE V POSAMEZNEM

PRVO POGlavJE:

Deklinacija atoma od ravne črte

1) Stobaios, Eclogarum physicarum 1, s. 33 /= Aetios I, 2, 15/. Epikur: ... atomi pa se gibljejo zdaj po svinčnici, zdaj pa po odklonu ... navzgor gibajoči pa na osnovi sunka in nihanja. Prim. Ciceron, De finibus bonorum et malorum, I, 6/18-19/. (Plutarh.) De placitis philosophorum, I, s. 249 /= Aetios I, 12, 5/. Stobaios, nav. mesto, s. 40, /= Aetios I, 23, 4/.

2) Ciceron, De natura deorum I, 26 /,73/. Kaj je v Epikurovi fiziki, kar ni od Demokrita? Kajti četudi je nekatere stvari spremenil, kakor to, kar sem maloprej dejal o sklanjanju atomov /inclinationo atomorum/, ...

3) Ciceron, De finibus bonorum et malorum I, 6 /,18-19/. ... trdi /se pravi Epikur/ namreč, da so ravno ta nedeljiva in trdna telesa gnana navzdol v ravni črti zaradi svoje teže /pondus/; to/ /34/ naj bi bilo naravno gibanje vseh teles. Ko pa je nadalje pri tem opazil, da če bi se vsa gibala od zgoraj navzdol in sicer, kakor je sam rekel, v ravni črti, se ne bi nikoli pripetilo, da bi en atom mogel zadeti drugega, si je tedaj ta ostroumni človek na ta način pomagal z izmišljeno stvarjo: rekel je, da se atomi komaj malo odklanjajo (od česar nič ne bi moglo nastati manjšega) in da se tako izvršujejo povezovanja in spajanja in sprijemanja atomov med seboj, iz česar bi bil zgrajen svet in vsi deli sveta, kolikor jih je v njem.

4) Ciceron, De natura deorum, I, 25, /69-70/. Ker je Epikur videl, da nič ne bo v naši moči, če bi atome njihova lastna teža

gnala na nižje mesto, ker bi bilo njihovo gibanje določeno in nujno, je odkril, kako bi ubežal nujnosti, kar je očitvidno Demokritu ostalo neopaženo; pravi, da se atom za malenkost odklanja, dasi ga masa in teža /pondus, gravitas/, ženeta naravnost navzdol. To govoriti je bolj grdo, kakor to, da ne more zagovarjati tistega, kar hoče. Prim. Ciceron, De fato 10 /,22/.

5) Bayle, Dictionnaire historique et critique, geslo Epikur./ /35/ 6) Schaubach, O Epikurovih astronomskih pojmi, v Archiv für Philologie und Pädagogik, izd. Seebode, Jahn in Klotz, let. V, zv. 4 (1839), s. 549.

7) Lucretius, De natura rerum¹, II, 251-52; 256.

Slednjič, če vsako gibanje je zmeraj le člen v verigi, nov če se člen navezuje na stari v določenem redu, ... potlej od kod je prišla, te vprašam, ta volja svobodna?

8) Aristoteles, De anima, I, 4, 16- /17/ /409 a 1-5/. Kako si je namreč treba zamisliti gibajočo se monado ter od koga in kako, če je brez delov, če je brez posebnih razlik? Če je namreč sposobna za gibanje ter gibljiva, se mora ralikovati. Ker pa poleg tega trdijo, da gibajoča se črta proizvede ploskev, točka pa črto, bodo tudi gibanja monad črte.

9) Diogenes Laertios, X, 43. Atomi pa se neprestano gibljejo. Simplicius, nav. mesto, s. 404 /= CAG X, s. 1121, 7, 8-9/.

Epikur /ejci/ ... /trdijo/ da je gibanje večno.

10) Lucretius, De rerum natura, II, 251, 253 ss./

/36/ Dalje če ni odklona atomov, da delali z njim bi neki začetek gibanja, ki ruši zakone usode, naj od časov neskončnih vzrok sledil bi vzroku.

11) Isti, nav. mesto, 279 ss ... da vendarle v prsih je naših nekaj, kar sili lahko se upre in postavi po robu.

12) Ciceron, De finibus bonorum et malorum I, 6 (,19-20). Pa vendarle ni dosegel tistega, zaradi česar si je to uobličil; če se bodo namreč vsi atomi odklanjali, se ne bodo nikoli združevali, ali pa se bodo nekateri odklanjali, drugi pa bi se po svojem nagibu gibali ravno. To bi najprej pomenilo, dati atomom nekakšne

¹ O naravi stvari

naloge /provincias/, kateri naj bi se gibali premo, kateri poševno.

13) Lucretius, nav. mesto, 293.

14) Ciceron, De fato, lo /,22/. Atom se odkloni za najmanjšo razdaljo /intervallo minimo/; to imenuje minimum /eláxiston/.

15) Isti, isto. Če ne besede, ga stvar prisili priznati, da se odklanjanje dogaja brez vzroka /sine causa/.

16) Plutarh, De animae procreatione¹ VI, (VI del, s. 8, stereotipna izdaja) /s. 1015 b-c/. Epikuru pa namreč nočejo /namreč stoiki/ privoliti, da bi se atom odklonil vsaj za las, češ da uvaja nepovzročeno gibanje /anáitios kínēsis/ iz nebiva-jočega.

17) Ciceron, De finibus bonorum et malorum, I, 6/,19/. Tudi samo odklanjanje //37/ je namreč upodobljeno samovoljno (pravi namreč, da se atom odklanja brez vzroka; saj nič ni sramotnejšega za fizika, kakor trditi, da se nekaj dogaja brez vzroka), z druge strani pa je tisto naravno gibanje vseh težkih teles, da, kakor je sam dognal, od zgoraj skušajo doseči nižje mesto, brez vzroka odvzel atomom.

18) Bayle, nav. mesto.

19) Augustinus, Epistolae², 56, /118, 4, 28/.

20) Diogenes Laertios, X, 128. Zaradi tega namreč delamo prav vse, da ne bi niti trpeli bolečine, niti trepetali.

21) Plutarh, De eo quod secundum Epicurum non beate vivi possit, 1091 /a-b/. Podobni pa so namreč tudi nazori Epikura, ki govori, da narava dobrega /agathón/ /izvira/ iz ogibanja slabemu.

22) Clemens Alexandrinus, Stromatum II, s. 415 /= II, 21, 127, 2/. Epikur pa /trdi/, da je užitek /hēdoné/ tudi odstranitev bolečine.

23) Seneca, De beneficiis³, IV, s. 699 /4, 1/. Potemtakem bog ne izkazuje dobrih dejanj, temveč je brez skrbi, nebrižen do nas, odvrnjen stran od sveta; dobra dela ga ne zadevajo bolj kakor kri-vice.

¹ O nastanku duše

² Pisma

³ O dobrih dejanjih

24) Ciceron, De natura deorum, I, 24 /,68/. Tako si namreč rekel, da bog nima telesa, temveč kvazi-telo //38/ niti krvi, temveč kvazi-kri.

25) Ciceron, De natura deorum, I, 38 /1, 40, 112/. Katero hrano torej ali katere pijače ali katere raznoterosti glasov ali rož ali katera čustva ali katere volje boš odkazal bogovom, da jih boš obsul z nasladami ... 39 /41, 115-116/ ... Kaj je namreč tisto, zaradi česar praviš, ljudje morajo častiti bogove, ko pa se bogovi ne le ne ukvarjajo z ljudmi, temveč sploh nič ne skrbi-jo, nič ne delajo. Vendar pa je njihova narava v določenem tako izjemna in izvrstna, da mora sama po sebi /ipsa per se/ zvesti modreca, da jo časti. Ali pa more biti sploh kaj izjemnega v ti-sti naravi, ki veseleč se svojega uživanja nikoli niti ne bo de-lala niti ne dela niti ni napravila?

26) Plutarh, De eo quod secundum Epicurum non beate vivi possit, s. /1100 e- /1101 /a/... Da njihova teorija odstranjuje sicer nekaj strahu in praznoverja, **ne dopušča** pa, da bi od bo-gov prišla k nam veselje in radost; namesto tega nam nasproti bogovom z zahtevo: ne se vznemirjati niti se veseliti (tj. biti brez odnosa)¹ ustvarja enako razmerje, kakršnega imamo do hirkan-skih rib, od katerih ne pričakujemo niti kaj vrlega, niti kaj malovrednega.

27) Aristoteles, De coelo², II, 12 /292 b 4-6/. Tistemu, ki se ima kolikor mogoče res dobro, ni potrebno delovanje /prâxis/./ /39/ 28) Lucretius, De rerum natura II, 221 /223-4/.

Če pa ne bi bil odklon (namreč atomov):...

ne bi srečevanj bilo ne sunkov med njimi vzajemnih, nikdar ničesar le-tu ustvarila ne bi narava.

29) Lucretius, De rerum natura, II, 284-86 /288 ss/.

Isto priznati je treba ti tudi, kar tiče atome:

mimo udarcev in teže je tretji še vzrok njih gibanju, tisti, v katerem izvor je moči, ki je njim prirojena.

... da vse bi nastalo po udarih,

¹ Marxova opomba

² O nebu

kakor po sili zunanji: kar brani, da um v nas samih notranjih nima ovir pri vsem, kar snuje in kuje, ter ne živi kot zvezana žrtev pod večnim pritiskom -: temu pa izvor je neznatni odklon semen prvobitnih /clinamen principiorum/.

30) Aristoteles, De coelo I, 7 /275 b 29 - 276 a 1 = DK 67 A 19 = Sovrè, fr. 6/. Če pa vesolje ni sovisno, temveč kakor trdita Levkipos in Demokritos, razčlenjeno s praznim, je gibanje vsega nujno enotno; njihova narava je namreč enotna, kakor če bi bil vsak zase zlato, ki je razkosano.

31) Aristoteles, De coelo III, 2 /300 b 8-16 = DK 67 A 16 = Sovrè, fr. 10/. Zato pa bi Levkipos in Demokritos, ko že trdita, da se prvotna telesa vedno gibljejo v praznem in neskončnem, morala tudi povedati, katero gibanje in kaj je njihovo naravno gibanje. Če se namreč elementi nasilno gibljejo drug zaradi drugega, tedaj nujno biva tudi neko naravno gibanje vsakega zase, /40/ izven katerega je nasilno gibanje; prvo gibanje, ki giblje, pa ne sme gibati s silo, temveč naravno; nastopi namreč progres v neskončnost, če ne biva nekaj po naravi prvotno gibajočega, temveč vedno giblje tisto, kar je bilo poprej s silo pognano v gibanje.

32) Diogenes Laertios, X, 150. Vsem tistim živim bitjem, ki niso mogla skleniti pogodb o tem, da se ne škoduje drugemu pa tudi da si ne pustijo škodovati, zanje ni nič niti pravičnega niti krivičnega. Isto pa velja tudi za tista ljudstva, ki niso mogla ali niso hotela skleniti dogovorov o tem, da ne škodujejo drugim in si ne pustijo škodovati. Pravičnost ni bila nikdar stvar po sebi, temveč nekaj dogovor o tem, da si drug drugemu niti ne škodujemo, niti ne pustimo škodovati, ki izhaja iz vzajemnega občevanja na vseh področjih kakršne že koli velikosti.

33)¹

¹ opomba 32) in številka za opombo 33) dodani kasneje; opomba 33) je ostala brez teksta.

/1/ Napisano med 1840 in 1841. Za naslovom ima še besedilo: "von Karl Heinrich Marx, Doktor der Philosophie" /" napisal Karl Heinrich Marx, doktor filozofije"/. Tekst, povzet po MEW, EB I, str. 257-373 ter seveda novi MEGA² I, 1, str. 5-92, temelji na kopiji rokopisa, ki jo je Marx pregledal. Disertacija je ohranjena v nepopolni redakciji, ki jo je napisal nepoznani kopist, toda s številnimi Marxovimi popravki in dodatki. Rokopis vsebuje lo zvezkov, 6 teksta in 4 zvezke opomb. Glede na kazalo manjkata 4. in 5. poglavje 1. dela ter celoten dodatek s kritiko Plutarha; ohranjene pa so opombe k 4. poglavju in opombe 1. dela dodatka. V redakciji rokopisa so strani, ustrezajoče manjkajočim poglavjem, puščene prazne, najbrž zato, ker je Marx, z ozirom na načrtovano publikacijo, želel tista poglavja natančneje pregledati.

Glede Marxovih korektur k lo zvezkom rokopisa je izdajatelj Rjazanov na osnovi različnih barv uporabljenega črnila menil, (MEGA I, 1, 1, str. XXX - XXXI), da so bile narejene v različnih časih: prvič bi šlo za ortografsko-gramatične korekture, medtem ko gre drugič za bolj temeljne spremembe in dodatke. Sem bi bilo treba med drugim šteti dodano opombo Schellingu ter osnutek novega predgovora, ki se nahaja na zadnji strani rokopisa disertacije. Kakor izhaja tako iz posvetila L.v.Westphalnu kot tudi iz predgovora marca 1841, je nameraval Marx v dobi pridobitve doktorata dati v tisk disertacijo, pa se je temu odrekel, najbrž zato, da bi pospešil izstavitev diplome.

Še tretjič je vzel Marx v roko kopistov rokopis in ga ponovno pregledal. Rjazanov (isto, str. XXXIV) meni, da so besede v osnutku novega predgovora o politični in filozofski dejavnosti druge vrste nanašajo na njegovo publicistično dejavnost; osnutek bi bilo treba tedaj datirati med konec l. 1841 in začetek l. 1842. Marxova opomba o Schellingu bi bila tako lahko manjši Marxov prispevek k polemiki levice proti Schellingu, ki se je je aktivno

udeležil tudi mladi Engels s spisi: "Schelling über Hegel"/ "Schelling o Heglu"/, "Schelling und die Offenbarung" / "Schelling in razodetje"/, "Schelling, der Philosoph in Christo..." "Schelling, filozof v Kristusu ...". V osnutku novega predgovora je o disertaciji govor kot o "starem delu".

Disertacija je bila prvič natisnjena v Franz Mehring, Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand Lassalle, Bd.1, Stuttgart 1902 / Iz literarne zapuščine Karla Marxa, Friedricha Engelsa in Ferdinanda Lassalla, zv.1 / toda brez glavnega dela opomb. Prva popolna izdaja je torej 1927 v MEGA I/1,1 3-81 (1927).

/2/ P. Gassendi: Animadversiones in decimum librum Diogenes Laertii, qui est de vita, moribus, placitisque, Epicuri, Lugduni 1649. V to delo je vključena tudi popolna izdaja 10. knjige Diogena Laertskega, namenjene Epikurovi filozofiji.

/3/ Tu omenjenega načrta seveda Marx ni uresničil.

/4/ Hegel je o zgodovini filozofije predaval v Jeni, Heidelbergu in predvsem v Berlinu, nazadnje 1829/30. Predavanja so bila prvič popolno objavljena v Werke, 13-15, Berlin 1833, 1836, hg. Karl Ludwig Michelet. Zgodovina filozofije je za Hegla zakonito sovisen spoznavni proces; zaporedje filozofskih sistemov je zaporedje v logični izpeljavi pojmovnih določil in idej. Predpostavka tega spoznanja je, da se abstrahira od historičnih slučajnosti in "zunanje" podobe posameznih filozofij. Posamezni filozofski sistemi so posebne razvojne stopnje filozofskega razvoja. Slehermo filozofijo se zato da dojeti in prikazati le kot filozofijo svojega časa. Šele zgodovina filozofije, ki je sistem razvoja ideje, po Heglu zasluži ime znanost. Znotraj grške filozofije je Hegel obravnaval epikurejsko, stoiško in skeptično filozofijo kot drugo obdobje, ki sledi prvi fazi razvoja objektivne misli kot celote (vrh pri Aristotelu). Vsem tem sistemom je po Heglu skupno, da njihov princip ni objektivni temveč subjektivni, svoboda, samozavedanje.

/5/ Spekulativna ideja pri Heglu ni nekaj določnega in končnega, temveč absolutno negativna, ki v sebi ohranja dialektično protislovje med določenim in nedoločenim, končnim in neskončnim, kakor tudi razvoj in razrešitev tega protislovja. Epikurejstvo in stoicizem, ki sta za princip vzela občutek, oz. abstraktno mišljenje, kakot tudi skepticizem, ki je spekulativno idejno obravnaval le kot določeno, po Heglu v celoti prezrejo pomen spekulativnega.

/6/ C.F. Köppen, Friedrich der Grosse und seine Widersacher, Ein Jubelschrift, Leipzig 1840, /Friderik Veliki in njegovi nasprotniki, Slavnostni spis/, str. 39: "Epikurejstvo, stoicizem in skepsa so živčni, mišični in notranji sistemi antičnega organizma, katerih neposredno, notranjo enotnost je pogojevala lepota in nrvnost antike in ki so ob odmiranju antike razpadli." Köppen je posvetil ta spis "svojemu prijatelju K.H. Marxu iz Trieria".

/7/ David Hume: "Über die menschliche Natur. Aus dem Englischen nebst kritischen Versuchen zur Beurtheilung dieses Werks von Ludwig Heinrich Jakob, Bd. 1: Über den menschlichen Verstand, Halle 1790, s. 485 /O človeški naravi. Prevod iz angleščine in kritični poskusi za oceno tega dela: L.H. Jakob, zv. 1: O človeškem razumu/. Navedeno izdajo je Marx ekscerptiral v začetku 1841, med izvlečki je najti tudi to mesto, ki je že v ekscerptnem zvezku poudarjeno. Prim. MEGA² IV, 1 s. 225.

/8/ Epikurovo pismo Menojkeju (pri Diogenu Laertskem, 10, 123). V disertaciji ni navedeno, katera izdaja je uporabljena. Pri izdelavi teksta se je Marx deloma opiral na svoje "Zvezke", za katere je uporabljal Gassendija. Pri opombah za disertacijo oz. tudi za tekst, je uporabljal stereotipno izdajo založbe Tauchnitz, nemara iz l. 1837. Citati se na mnogih značilnih mestih npr. tekstovna varianta, tiskovne napake, ujemajo s tekstom Tauchnitzove izdaje, ki jo je Marx res tudi imel; prim. Ex libris Karl Marx und Friedrich Engels, Schicksal und Verzeichniss einer Bibliothek, /Usoda in seznam neke knjižnice/, Berlin 1967, s. 221.

/9/ Aishilos, Uklenjeni Prometej, prevod K. Gantar, Obzorja Maribor 1962, s. 47. (A. Pr. 975). Očitno je B. Bauer mislil na ta citat, ko je Marxu svetoval, naj nikar ne vključi v disertacijo tistega verza iz Aishila, ki prekoračuje "filozofski razvoj", da ne bi ogrozil njunih načrtov na bonnski univerzi; Bauer Marxu, 12. aprila 1841: MEGA² III/1, s. 357.

/10/ Mišljene so seveda filozofske teorije, ki jim je predmet njihovih analiz samozavedanje, predvsem kritična teorija B. Bauera. Po Bauerju je kritično mišljenje izraz samoudejanjenja ideje, pri čemer je odklonjena sleherna človeškemu mišljenju transcendentna predstava o bogu kot zrcalni podobi človeka samega.

/11/ Marx navezuje na diskusijo o preganjanju mladoheglovcev s strani pruske države, ki se je v začetku 1841 še posebej okrepila. Univerza in vlada so se branile imenovati B. Bauera, D.F. Straussa idr. za profesorje. Proti mladoheglovcem se ni obrnila le oficialna politika, temveč tudi časopisi, ki so veljali za liberalne. Marx pa prejkone namiguje tudi na zadržanost nekaterih staroheglovcev do tega dogajanja.

/12/ Isto, s. 47 (A. Pr. 966-69); Hermes Marxu poseblja servilnost, klečeplastvo ipd. (prim. MEW 33, 126).

/13/ Epikurejci, stoiki in skeptiki so navezovali na starejše filozofske nazore: v filozofiji narave na nauke Heraklita, Parmenida in Demokrita, v etiki na kirenaike, kinike, Sokrata, medtem ko so bili do platon-aristotelske filozofije predvsem kritično-polemično usmerjeni. Zgodovina filozofije pred in po Heglu je zato te tri smeri obravnavala pretežno kot eklekticizem in nazadovanje v razvoju filozofije. Proti Heglovemu nazoru so polemizirali vplivni zgodovinarji filozofije; Marx je najbrž meril tudi nanje, predvsem na H. Ritterja in Chr.A. Brandisa, tudi izdajatelj Schleiermacherjevih del, ki sta razširila religiozno-idealistično obravnavanje epikurejstva in skepticizma: te "sekte" kot "izroditev" filozofije, navezovanje na predaristotelovsko filozofijo kot ostanek "manjvredne vzgoje" (prim. H. Ritter, Geschichte der Philosophie alter Zeit /Zgodovina filozofije starega veka/,

3, Hamburg 1837, str. 427, 436; Brandis, Handbuch der Geschichte der Griechisch-Römischen Philosophie /Priručnik za zgodovino grško-rimske filozofije/, Berlin 1935, str. 35.

/14/ Kirenaiško moralo je zasnoval Aristipos, izhajajoč od Sokrata. Najvišje dobro je užitek v vsakokratni situaciji, vendar ob predpostavki, da človek ostane "gospodar samega sebe".

/15/ Za kinike je vrlina avtarkija, dosežena z naravno samokontrolo in delom. Njihova "nesramnost" in "svoboda govora" pomeni, kljub znanim ekscesom, poskus kritične praktične filozofije, ki ne opozarja le na izpraznjevanje antičnih etično-političnih norm, temveč tudi na aristokratski ekskluzivizem grškega humanizma.

/16/ Z aleksandrijsko filozofijo je Marx, sledeč Heglu, razumel novoplatonizem, zadnjo pomembno smer grške filozofije. Ta je združevala platonske nauke (brez političnih) z aristotelskimi, stoiškimi in pitagorejskimi, sprejemala pa je tudi religiozne, mitološke in magične predstave orientalskega in egipčanskega izvora. Z novoplatonizmom filozofija postane animistično-religiozen nauk. Heglu je aleksandrijska filozofija kot zadnji in najpomembnejši sistem tretje faze grške filozofije predstavljala enotnost samozavedanja in absolutnega bistva in s tem zaključila zgodovino grške filozofije.

/17/ To pojmovanje je izoblikoval Hegel v zgodovini filozofije.

/18/ Prim. Hefte zur epikureischen Philosophie /Zvezki k epikurski filozofiji/, zv. 7, MEGA IV/1, str. 135.

/19/ Hegel je bil tisti, ki je poaristotelovske filozofije določil kot filozofije samozavedanja v svojih "Predavanjih o zgodovini filozofije".

/20/ Med "sedmimi modrimi" so teoretično in politično najpomembnejši Tales iz Mileta, Periander iz Korinta ter Solon iz Aten. Bistven pomen sedmih modrih je v tem, da so v teku krize monarhične suverenosti arhajske Grčije oblikovali vrednostni sistem grške polis, to je grško praktično filozofijo kot politični racionalizem. V drugem zvezku k epikurejski filozofiji Marx obsež-

no prikaže razvoj figure modreca, tako v filozofiji kakor tudi v obči zgodovini grškega sveta in heglovski vidi v njih progresiven vznik iz neposredne naravne enotnosti.

/21/ Prim. Zvezke k epikurejski filozofiji, zv. 5, nav. delo, str. 99-102.

/22/ Filozofija narave (fizika, fiziologija), je najstarejša disciplina grške filozofije. Nastala je v začetku 6. stol. pr. n.št. iz enotne historije (poizvedovanja).

/23/ V izbiri tega predmeta je šel Marx v dvojnem pogledu preko Hegla, ki je prikaz Epikura pričel z omalovažujočo sodbo, da je Epikurova filozofija na stališču običajnega nazora ter vse ponižuje na stopnjo običajnega človeškega razuma. Najnižje je Hegel ocenil prav Epikurovo filozofijo narave, ki mu je nekaj popolnoma enakega Demokritovi in Levkipovi teoriji, je "najbolj samovoljno in zato najbolj dolgočasno, kar se da misliti". Zato po Heglu ni niti smotrno, niti interesantno, da bi se podrobneje spuščali v epikurejsko, stoiško ali skeptično filozofijo.

Karl Marx

/IZ

LONDONSKIH EKSCERPTNIH ZVEZKOV

1850-1853/

REFLECTION

Prevedel Rado Riha

Tekstovna predloga prevoda je izdaja besedila "Reflection" v MEGA² I.lo, Berlin 1977, str. 503-511.

Redakcijske opombe - prevodi tujejezičnih vložkov, prevajalske opombe itd. - so označene z dvignjeno arabsko številko^I in navedene pod črto na dnu strani. Redakcijska pojasnila k Marxovemu rokopisu so označena s tekočo arabsko številko v poševnem oklepaju^{/1/}, navedena pa so v Pojasnilih za prevodom samega besedila. Ž ~~xxxx~~ so označene nečitljive besede v Marxovem rokopisu.

Pojasnila so povzeta po aparatu v MEGA² I.lo.

Razlikovanje trgovine med dealers^{/2/} in dealers¹ po eni strani in med dealers in consumers² po drugi, prva transfer kapitala, druga menjava dohodka za kapital, prva s svojim lastnim money in druga s svojim novcem - to razlikovanje A. Smitha^{/3/} pomembno, poudarja ga Tooke, prav tako pa že prej poročilo bullion-committee³. A kar manjka, je odnos med obema vstama tako trades⁴ kot denarja. 1) Vse krize faktično kažejo, da trgovina med dealers in dealers nenehno prekoračuje mejo, ki ji jo postavlja trgovina med dealers in consumers. Vsi stavki, v katerih dokazujejo ekonomski nemožnost hiperprodukcije, vsaj univerzalne hiperprodukcije, se nanašajo, kot je že Simondi^{/4/} pravilno pokazal proti MacCullochu, samo na trgovino med dealers in dealers. To postane še toliko bolj jasno, če se spomnimo, da je menjava med dealers in consumers vsaj 3/4 menjava med delavci in med retail dealers⁵ in profesionisti, da pa je ta menjava zopet odvisna od menjave med delavci in industrijskimi kapitalisti, ki je sama zopet pogojena z menjavo med dealers in dealers, cercle vicieux⁶. 2) Menjava med dealers in dealers je kakopak, kot pravi A. Smith, nujno omejena z menjavo med dealers in consumers, ker so cene, po katerih prodajajo to zadnjo, definitivne cene, ki morajo zopet v nazaj saldirati v prehodnih transakcijah porabljene produkcijske stroške s profiti vred. Vendar pa so Proudhon itd. na osnovi te postavke A. Smitha neumno poenostavili vso ekonomijo. Zadeva ni tako enostavna. D'abord⁷: trgovine med dealers in dealers v Angliji npr. nikakor ne omejuje trgovina med dealers in consumers v Angliji, pač pa plus ou moins⁸

¹ trgovci in trgovci

² trgovci in potrošniki

³ odbor za zaklad

⁴ trgovine

⁵ trgovec na drobno

⁶ začarani krog

⁷ najprej

⁸ bolj ali manj

trgovina med dealers in consumers na celotnem svetovnem trgu. Indijska družba^{5/} ali pa vzhodnoindijski trgovci pošiljajo npr. indigo na londonski trg. Tu ga prodajajo na dražbi. To je transakcija med dealers in dealers. Kupec indiga proda del Franciji, Nemčiji etc., kjer ga kupijo ustrezni trgovci in fabrikaniti. Ali bodo naposled dosegli ceno indiga, je odvisno od prodaje zadnjega izdelka konsumentu, ki je morda nastanjen na Jonskih otokih ali pa v Afganistanu ali v Adelaidi. Torej bi bilo napačno reči, da je trgovina med dealers in dealers v okviru več narodov omejena s trgovino med dealers in consumers znotraj enega naroda. Če je ta trgovina//49/ univerzalna, tedaj jo limitira trgovina med dealers in consumers na svetovnem trgu in to toliko bolj, kolikor bolj poteka trgovina med dealers in dealers sama v velikem obsegu in kolikor bolj viden položaj zavzema narod na svetovnem trgu. Drugič. Ker tvori delavski razred največji del consumers, bi lahko rekli, da prihaja v meri, v kateri dohodek delavskega razreda upada, ne v eni deželi, kot meni Proudhon, pač pa na svetovnem trgu, že do nesorazmerja med produkcijo in konsumpcijo, torej do hiperprodukcije. To večidel pravilno. Vendar pa naraščajoči luksuz posedujočih razredov to še modificira. In ta stavek postaviti kot absoluten bi bilo tako napak, kot če bi hoteli reči, da trgovino farmerja določa konsum njegovih črncev. Tretjič. Trgovina med dealers in dealers povečini producira trgovino med dealers in consumers. Če dobijo npr. tovarnarji zelo velika naročila od špekulantov, če so delavci zelo zaposleni, naraste delovna mezda, naraste njihov konsum; pri špekulacijah z gradnjo železnice ustvarjen zelo velik definitivni konsum, za katerega se naposled pokaže, da je bil čisto "neproduktiven". Faktično bomo tudi odkrili, da trgovina med dealers in consumers večinoma naposled ne uspe zaradi trgovine med dealers in dealers. Kriza nastopi vedno najprej pri prvi, pogosto seveda potem, ko so omejene sile konsumpcije že priskrbljene, pogosto pa samo, če naraste ponudba čez dozdevno cenitev (npr. pri špekulaciji z žitom).

Četrtrič. Hiperprodukcije ni mogoče zvesti izključno na neso-razmerno produkcijo, ampak na razmerje med razredom kapitalistov in razredom delavcev.

3) Kar zadeva zdaj denar, ki nastopa v obeh različnih oblikah trgovine, currency¹ v pravi trgovini in currency v menjavi dohodkov za blaga, t.j., dele kapitala, ne zadošča, da ugotovimo ločitov med obema, gre tudi za njun odnos in vzajemno učinkovanje. Denar privatnikov, konsumentov, prvič, vseh političnih in ideoloških stanov, drugič, zemljiških rentnikov, tretjič, t.im. kapitalistov (ne-industrijskih), državnih upnikov itd., celo delavcev (v saving-banks)², skratka prebitek dohodka netrgovinskih razredov prebivalstva nad njihovo dnevno porabo in nad delom denarja, za katerega menijo sami, da jim mora biti vselej na razpolago in ki ga imajo torej v rezervi pri sebi (hoarden)³, ta prebitek tvori poglavitni vir depozitov, ki sami zopet tvorijo poglavitni temelj trgovskega denarja. Transferji, kreditne operacije, skratka, vse denarno gibanje znotraj tega trgovskega sveta sloni na depozitih prebivalstva, ki povečini ni trgovsko. V xxxx nezaupanja jih trgovini odtegnejo. Kapital postane neporoduktiven, vtem ko se sredstva za razpolaganje z njim v hands razredov, ki vodijo produkcijo, zdaj nenadoma zničijo. Po drugi strani se zmanjša s tem, da rabijo ti razredi za svoje medsebojne transakcije denar, bankir pa epicieru⁴ in tovarnarju ne posoja več denarja, skupaj z dohodkom tudi currency v rokah samih konsumentov in tako prodre tožba o pomanjkanju denarja iz trgovskega sveta v svet konsumentov. 4) Napačno je reči, da je v obdobjih krize kredit, ki ga je premalo, vse, currency pa nič. Iz zgoraj

¹ denar, gotovina

² hranilnicah

³ kopičijo (angl. hoard)

⁴ špecerist

navedenega razloga se razume samo po sebi, da je v takšnih ob-
dobjih currency glede na amount¹ največja, ker je pač po eni
strani njena hitrost upadla, drugič, ker množica transakcij
terja gotovinski denar tam, kjer prej ni bil potreben. A ravno
zato izstopi velika razlika med amount of money² in med vred-
nostjo transactions, ki so opravljene s sorazmerno nizkim
zneskom currency. Faktično torej manjka currency ne pa kapi-
tal. Kapital je razvrednoten in je nerazvrednotljiv. Toda kaj
pomeni tu nerazvrednotljiv? Ni ga mogoče preobraziti v cur-
rency, prav v zamenljivosti pa je njegova vrednost. A kljub
temu kapital obstaja. Zadeva se kaže v glavnem v nediskontira-
nju menic, tudi tistih, ki slonijo na bona fide transactions³.
Menica je trgovski denar, vrednost reprezentira trgovske kapi-
taliije. Convertibility bankovcev za zlato še najmanj pomembna,
failure⁴ bankovcev samo otežkoča trgovske krize. Dejanska te-
žava je inconvertibility blaga, tj. dejanskega kapitala, za
zlato in bankovce, zaradi česar fenomeni 1793 in 1825 in 1847^{6/},
ko je tam, kjer je obstajal dejanski kapital, bilo mogoče odpo-
moči z izdajanjem exchequerbills⁵ in notes. Prav tako ne moremo
trditi, da so bili ti deals in notes kapital. Bili so zgolj
currency. Krize ni bilo konec, prenehala pa je denarna kriza.
Convertibility bankovcev ima zato kot ozadje convertibility
securities⁶ ne samo v bančnem poslu, pač pa tudi v trgovini.
Toda celo securities, ki veljajo po svoji naravi za convertible
government securities⁷ in shortbills⁸, prenehajo biti konverti-
bilni. Navidez tu sploh ne gre za blaga. Pač pa za convertibili-
ty vrednostnih znakov, ki blaga reprezentirajo. Blaga prenehajo

1 znesek

2 denarni znesek

3 transakcije na up

4 pomanjkanje

5 državne obveznice, papirji zakladnice

6 vrednostnih papirjev

7 kratkoročna menica

8 posojilo

biti denar, niso konvertibilna za denar. To hibo pripisujejo seveda denarnemu sistemu, kakšni njegovi posebni obliki. Sloni na eksistenci denarnega sistema, tako kot sloni ta sistem na zdajšnjem načinu produkcije. Convertibility //50/ bankovcev za zlato pa je naposled nujna, ker je nujna convertibility blaga za denar, tj. ker imajo blaga menjalno vrednost, ki ima nujno posebno eksistenco in se razlikuje od blag, tj. ker sploh poteka sistem privatne menjave. Depreciacija denarja in depreciacija blag sta faktično celo v obratnem sorazmerju. A bankovci lahko depreciirajo glede na denar samo zato, ker depreciirajo blaga glede na bankovce. Kaj sploh pomeni depreciacija bankovcev? Da mora biti sleherni trenutek mogoče spremeniti blaga, tj. njihovo vrednost v zlato in srebro, tako da ostane vsak vmesni člen med blagom in zlatom ali vsak substitut zgolj substitut in zato gratis. Poglavitno vprašanje je torej vedno inconvertibility blaga, samega kapitala. Če pravijo nekateri: ne manjka denar, manjka kapital, je to bedarija. Currency ni pomembna¹. Prav tu gre namreč za razliko med kapitalom, tj. blagom in denarjem; gre za to, da prvo ne vodi nujno s seboj v trgovski svet drugega kot svojega zastopnika, kot svoje cene, da preneha biti denar, da ne more več cirkulirati, biti vrednost. In smešno je, če tam, kjer se kaže kapital kot postranska zadeva, prikazujemo kot postransko zadevo denar. Po drugi plati pa je nesmisel druge strani še večji. Priznavajo inconvertibility kapitala in se moquent de la convertibilité de notes². Vendar pa hočejo to ukiniti s to ali ono pregnanostjo in modifikacijo pri denarnem sistemu. Kot da ne bi bila v bivanju slehernega poljubnega denarnega sistema že vsebovana inconvertibility kapitala, da, kot da ne bi bila že vsebovana v bivanju produktov v podobi kapitala. Če hočemo to spremeniti, na tej osnovi, tedaj oropamo denar lastnosti biti denar, ne da bi dali kapitalu lastnost, da je vselej zamenljiv in to za

¹ Die currency ist gleichgültig.

² se norčujejo iz konvertibilnosti bankovcev

fair price¹. V bivanju denarnega sistema ni dana samo možnost, pač pa že dejanskost ločitve, in bivanje sistema dokazuje, da je neuvrednotljivost kapitala, ravno zato ker se sklada z denarjem, dana že s kapitalom, torej s celotno organizacijo produkcije. Vendar pa je ravno tako napačno, če rečemo, da je ta pritisk na denarni trg povzročila samo kreditna goljufija. Denar kot tak sam zopet pogojuje kreditni sistem. Oziroma, oba ustvarja isti vzrok. Birminghamci^{17/} so seveda osli, neugodnosti denarja hočejo odpraviti tako, da delajo veliko denarja, da deprecirajo standard denarja. Tudi Proudhon, Gray itd. so osli, ki hočejo ohraniti denar, a tako, da naj ne bi imel lastnosti denarja. Ker postane na denarnem trgu celotna kriza očitna, ker se v celoti povrne meščanska produkcija, kot simptomi, ki pa seveda akcidentalno zopet postanejo vzroki, ni nič bolj preporosto kot hotenje omejeñih; na meščanskih tleh ostajajočih reformatorjev, da bi reformirali denar. Ločitev med produktom in njegovo zamenljivostjo obdržijo tako, da obdržijo vrednost in privatno menjavo. Toda znak te ločitve hočejo prrediti tako, da izraža identiteto.

5) Absolutno preprosti, tj. vrli nevedni demokrati, poznajo denar zgolj v trgovini med dealers in consumers. Sfera, v kateri se dogajajo kolizije, denarna kriza in velike denarne transakcije, so jim zato neznané. Zadeva se zato tem preprostežem prikazuje tako, kot se jim prikazuje vse, torej prav tako preprosto in nedolžno, kot so sami. V tej trgovini med dealers in consumers vidijo poštenjakarsko menjavo vrednosti za vrednosti, v kateri prejme svoboda posamičnih individuov svojo najvišjo praktično potrditev. O razrednem nasprotju v tej menjavi ni govora. Trgovec stopa nasproti drugemu, moneyed individuum stopa nasproti drugemu. Da mora biti vsak individuum moneyed, da bi lahko stopil v konsumpcijsko trgovino, tj. da bi lahko živel, je seveda predpostavka, ki je dana sama po sebi s tem, da mora vsak individuum delati in pustiti

¹ pošteno ceno

svoji zmožnosti //51/, da učinkuje, kot pravi Stirner^{/8/}. Najprej gre za historično dejstvo, ki ga ne more nihče tajiti, da je bil v vseh dosedanjih družbenih ureditvah, slonečih na razliki in nasprotju kast, plemen, stanov, razredov itd., denar bistvena ingrediens¹ te organizacije, denarni sistem pa vsakič njen propad in njen razcvet. Naloga dokazati, da slo- ni denarni sistem na razrednem nasprotju, bi torej ne pripa- dala nam, pač pa bi morali preprosteži dokazati, da je denar- ni sistem, vsemu dosedanjemu zgodovinskemu izkustvu navkljub, smiseln tudi brez razrednega nasprotja, da je ta člen vse dosedanje družbene ureditve sposoben živeti dalje v stanju, ki zanika vse dosedanje družbene ureditve. A postaviti takšno nalogo absolutnim preprostežem bi bilo vse preveč preprosto. Z vsemi opravijo s pomočjo enostavnih zlogov. V tem je nji- hova specifična veličina. Denarni sistem in ves zdajšnji sis- tem je v njihovih očeh tako vrl, tako neumen, kot so sami.

Toda postavimo se zopet v sredo njihove priljubljene trade med consumers in dealers. Prek nje ne vidijo ne na stran, ne naprej, ne nazaj.

Kaj je tisto, s čimer svobodni individui nakupujejo pri epicieru? Ekvivalent ali vrednostni znak njihovega dohodka. Delavec menja pri epicieru, pri čevljarju, pri mesar- ju, pri peku etc. delovno mezdo, tovarnar profit, kapita- list obresti, zemljiški lastnik rento, preobraženo v zlato in srebro in bankovce. In kaj zamenjuje čevljar, epicier itd. za udenarjeno² delovno mezdo, zemljiško rento, profit, obresti? Svoj kapital. V tem dejanju ga nadomešča, repro- ducira in povečuje.

V tem navidez tako enostavnem dejanju izstopijo torej prvič, vsa razredna razmerja, so predpostavljene, razred mezdnih delavcev, zemljiških lastnikov, industrijskih, ne-

¹ sestavina

² vergeldet

industrijskih kapitalistov. Po drugi strani in v prvi vrsti pa je predpostavljena obstojnost določenih družbenih razmerij, kar daje bogastvu značaj kapitala, kapital pa ločuje od dohodkov. Enostavnost izginja z udenarjenjem.

In da dobi delavec svojo mezdo izplačano v denarju, tako kot dobi zemljiški lastnik svojo rento in tovarnar svoj profit, ne pa v naravni preskrbi, v naravnih dajatvah in v barter, vse to samo pokaže, da predpostavlja denarni sistem visok razvoj in večje razvezanje in ločitev razredov kot odsotnost denarnega sistema, preddenarne družbene stopnje¹. Brez denarja ni mezdnege dela, zato tudi ni profita in obresti v drugih oblikah, zato tudi nobene zemljiške rente, ki je samo del profita.

Seveda pa dohodku v obliki denarja, zlata, srebra ali bankovcev ni več videti, da pripada individuu samo kot pripadajočemu določenemu razredu, kot razrednemu individuu, razen če denarja ni priberačil ali ukradel, če ga torej navsezadnje le ni izmaknil takšnemu dohodku, zastopajoč tako razredni individuum na rather² nasilen način. Pozlatitev ali posrebrnitev zabriše razredni značaj in ga prebeli. Zato navidezna enakost - minus denar - v meščanski družbi. Zato po drugi strani dejanska v družbi, v kateri je denarni sistem docela razvit, dejanska meščanska enakost individuov, kolikor imajo denar, kakršenkoli že je vir dohodka. Ni več kot v antični družbi, kjer so privilegiranci lahko zamenjevali to ali ono, pač pa lahko vsi dobijo vse, vsak lahko opravi vsako spremeno snovi, odvisno od množine denarja, v katero se lahko preobrazi njegov dohodek, kurbe, znanost, protekcija, redi, služinčad, priliznjenci, vsi produkti menjave, enako dobri kot kava in sladkor in slaniki. Pri stanu je učinek individua, njegova spremena snovi, odvisen od določene delitve dela, ki ji je

¹ d. vorgeldlichen Gesellschaftsstufen

² precej

subsumiran. Pri razredu samo od občega menjalnega sredstva, ki si ga zna prilastiti. V prvem primeru stopa individuum kot družbeno omejen subjekt v menjavo, ki je omejena z njegovim družbenim položajem. V drugem, kot lastnik občega menjalnega sredstva za vse, kar more družba dati za ta reprezentant vsega. V menjavi denarja za blaga, v tej trgovini med dealers in consumers, je tovarnar, če kupuje pri epicieru, prav tako consumer, kot je to njegov delavec, in sluga ima isto blago kot gospodar za isto denarno vrednost. V aktu te menjave torej odpade //52/ posebni značaj v denar preobraženega dohodka, in vsi razredni individui se zabrišejo in izginejo v kategoriji kupca, ki stopa tu nasproti prodajalcu. Zato iluzija, da v tem aktu nakupa in prodaje ne vidimo razrednega individua, pač pa nakupujočega individua nasploh, brez razrednega značaja.

Odmislimo zdaj najprej specifični značaj dohodka, ki se v denarju, v zlatu in srebru kaže prav tako malo, kot se kaže vonj urina v davku na javne hiše, o katerem je rimski cesar Hadrian dejal: non olet! Značaj se zopet prikaže v kvantiteti denarja, ki je na razpolago. V celoti vzeto je krog nakupov določen z značajem samega dohodka. Obseg in vrsto predmetov, ki jih kupuje največji razred consumers, delavci, opiše narava njihovega dohodka sama. Seveda pa lahko delavec, namesto da bi svojim otrokom kupoval meso in kruh, svojo mezdo zapije z žganjem, česar pri nautralnem plačilu ne more. Njegova osebna svoboda je v toliko povečana, tj. gospostvu žganja je dano večje torišče. Po drugi strani lahko delavski razred za to, kar prihrani čez nujna subsistenčna sredstva, kupi namesto mesa in kruha knjige in lectures in meetings. Ima boljše sredstvo, da si prilasti obče moči družbe, denimo, intelektualne. Kjer določa način dohodka še način samega pridobivanja, ne zgolj tako kot zdaj kvantiteta občega menjalnega medija, pač pa sama kvaliteta njegovega pridobivanja, so odnosi s katerimi se lahko poveže z družbo in si jih prilasti, neskončno bolj omejeni, družbeni organ za premeno snovi z materialnimi in duhovnimi produk-

cijami družbe pa je že vnaprej omejen na nek določen način in na neko določeno vsebino. Denar kot najvišji izraz razrednih nasprotij zato hkrati zabriše religiozne, stanovske, intelektualne in individualne razlike. Fevdalci so se zaman trudili, npr. proti bourgeois, da bi z zakoni o luksusu politično zajezili in zlomili to splošno izenačevalno moč denarja. Kvalitativna razredna razlika izginja tako v aktu trgovine med consumers in dealers v kvantitativni razliki, tistem več ali manj denarja, s katerim ukazuje kupec in znotraj istega razreda kvantitativna razlika kvalitativno. Tako velemeščani, srednjemeščani, malomeščani./

POJASNILA

/1/ V obdobju od septembra 1850 do avgusta 1853 je Marx napisal sklop 24 ekscerptnih zvezkov, ki jih je sam paginiral z rimskimi številkami od I do XXIV. Londonski ekscerptni zvezki, deloma so objavljeni v izdaji "Grundrisse" iz leta 1939 (ponatis Dietz Verlag, Berlin 1953, str. 765-839), predstavljajo poleg treh posamičnih zvezkov ("bullion. Das vollendete Geldsystem" /1851/, "References" /1854/, "Zitate. Geldwesen. Kreditsystem. Krisen" /1854/55/), poglavitni nasledek Marxovega izčrpnega preučevanja ekonomske literature in aktualnih gospodarskih dogajanj, ki ga je v letih 1857/58 začasno sklenilo sedem rokopisnih zvezkov t.im. "Očrtov kritike politične ekonomije".

Fragment "Reflection" se nahaja v zvezku VII, str. 48-52, nastal pa je verjetno marca 1851. Izdajatelj MEGA² ga povezujejo z Marxovim pismom Engelsu dne 2.4.1851:

"Sem tako daleč, da bom v 5 tednih gotov z vsem ekonomskim sranjem. Et cela fait, bom doma izdelal ekonomijo in se bom v muzeju vrgel na kako drugo znanost. Ca commence à m'ennuyer. Au fond ta znanost ni več napredovala od A. Smitha in D. Ricarda, ne glede na to, koliko se je zgodilo v posameznih raziskavah, pogosto hiperdelikatnih" (iz izdaje Marxove in Engelsove korespondence, ki jo pripravlja Cankarjeva založba; prev. Doris Debenjakova).

Medtem ko je zvezek "bullion. Dovršeni denarni sistem" zasnovan v prvi vrsti kot sistemizirajoče komentiranje denarnoteoretskih izvlečkov iz ekscerptnih zvezkov štiridesetih let in iz londonskih ekscerptnih zvezkov (do sredine zvezka VI), ne razvija pa še lastne koncepcije, velja fragment "Reflection" za Marxov prvi samostojni sistematični osnutek kritike politične ekonomije oz. za prehod iz preiskovanja materiala k posplošitvam, ki dojemajo elemente notranje povezanosti v mehanizmu njihovega delovanja (cf. F. E. Schrader, *Restaurations und Revolution. Die Vorarbeiten zum "Kapital" von Karl Marx*

in seinen Studienheften 1850-1858, Hildesheim 1980; W. S. Wygodski, Zum Manuskript "Reflection" von Karl Marx in Heft VII der Londoner Exzerpte, v: ... unserer Partei einen Sieg erringen, Berlin 1978).

Odlomek "Reflection" je bil v nemščini prvič objavljen v Einheit, št. 5, Berlin 1977 - z močnimi redakcijskimi posegi, kakor opozarja Schrader. Tudi objava besedila v MEGA² I/10 po njegovem še ne dosega potrebne znanstvene korektnosti.

/2/ Pojem "dealers" je Marx prevzel od Adama Smitha. Marx navaja v "Teorijah o presežni vrednosti", da francoski izdajatelj Smitha, Germain Garnier, "erklärt, dass er unter dealers hier versteht tous marchands, manufacturiers, gens de métier etc; en un mot, tous les agens du commerce et de l'industrie d'un pays". /... pojasnjuje, da razume tu z dealers vse trgovce, manufakturiste, obrtnike itd; z eno besedo, vse zastopnike trgovine in industrije neke dežele"/ (cf. MEGA² II. 3.2. str. 416).

/3/ Adam Smith: An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations /Razprava o bistvu in vzrokih bogastva narodov/. Marx je ekscerptiral spomladi 1844 v Parizu francosko izdajo tega dela (Recherches sur la nature et causes de la richesse des nations). Smithovo glavno delo je znova ekscerptiral marca in aprila 1851, tokrat po angleški izdaji: zv. 1-4, London 1835-1839. Smithova izvajanja, na katera je mislil Marx, se nahajajo v drugem zvezku, drugo poglavje.

Thomas Tooke: An inquiry into the currency principle; the connection of currency with prices, and the expediency of a separation of issue from banking /Raziskava načel denarnega sistema; povezava med denarjem in cenami in primernost ločitve izdajanja denarja od bančništva/. 2. izd., London 1844, str. 34-36.

"Bullion committee" je bil ustanovljen 1810, da bi raziskal politiko Angleške banke glede na razmerje med zlatimi palicami in bankovci. Marx je ekscerptiral poročilo o dejavnosti tega odbora v zvezku VII: (Report, together with minutes of evidence, and accounts, from the select committee appointed to inquiry

into the cause of the high price of bullion. Ordered by the House of Commons to be printed 8 June 1810. London 1810).

/Poročilo z zapisniki pričanj in mnenji preiskovalnega odbora imenovanega za preiskavo vzroka visoke cene bulliona. Tiskanje odredil Spodnji dom 8. junija 1810. London 1810./

Prav tako je ekscerptiral tudi del razprave, ki je sledila objavi tega poročila: Charles Bosanquet: Practical observations on the Report of the Bullion Committee. London 1810 /Stvarna opažanja o Poročilu Bullion odbora. London 1810/; David Ricardo: The high price of bullion a proof of the depreciation of bank notes /Visoka cena bulliona kot dokaz depreciacije bankovcev/ 4. izd., London 1811; isti: Reply to Mr. Bosanquets Practical observations on the Report of the Bullion committee /Odgovor na g. Bosanquetova Stvarna opažanja o Poročilu Bullion odbora/ London 1811.

/4/ Sismondijevo delo: Nouveaux principes d'économie politique, ou de la richesse dans ses rapports avec le population /Nova načela politične ekonomije ali o bogastvu v njegovem odnosu do populacije/ 2. izd., 1. in 2. del, Paris 1827, je Marx ekscerptiral med 1844 in 1847. Ekscerptni zvezek ni ohranjen.

/5/ Angleška Vzhodnoindijska trgovska družba je bila ustanovljena l. 1600 in razpuščena 1858.

/6/ Marx misli na gospodarske krize l. 1793, 1828 in 1847 v Angliji.

/7/ Z "birgminhamci" označuje Marx t.im. birminghamsko šolo, ki jo je osnoval birminghamski bankir Thomas Attwood. Pogledi te ekonomske smeri so prikazani v nizu pisem naslovljenih na "Midland Counties Herald", v knjižni obliki so izšli z naslovom "The Currency Principle. The Gemini Letters", London 1844 (avtorja: Thomas Barber Wright in John Harlow). Zastopnikà birminghamske šole sta bila tudi Spooner in brat Thomasa Attwooda Matthias. Zastopali so nauk o idealni denarni meri, denar pa so obravnavali zgolj kot računsko ime. Na osnovi te teorije so predlagali projekt o znižanju zlate vsebine funt-šterlinga.

Projekt je bil označen kot "projekt mali šiling", smeri same pa se je prijelo ime "little shilling men". Praktični predlogi birminghamske šole so temeljili na teoriji "currency principle", ki jo je razvil Thomas Attwood; gre za kvantitativno teorijo denarja, po kateri je cena blaga določena z množino v obtoku nahajajočega se denarja. Poskusi angleške vlade, da bi se oprla na to teorijo (zakon o bankah iz l. 1844), se delgoročno niso obnesli.

Marx je večkrat obravnaval nazore birminghamske šole, ki so jih ti nazori sprožili. Razen v ekscerptnem zvezku III (november 1850), omenja birminghamsko šolo še v Orisih za kritiko politične ekonomije, v: "H kritiki politične ekonomije" in v l. in 3. knjigi "Kapitala".

/8/ Max Stirner: Der Einzige und sein Eigenthum /Edini in njegova lastnina/ Leipzig 1845, str. 353. "Lasst Euer Vermögen wirken, nehmt Euch zusammen, und es wird an Geld, an Euerem Gelde, dem Gelde Eueres Gepräges, nicht fehlen..." /Dajte, naj učinkuje premoženje, potrudite se in ne bo manjkalo denarja, vašega denarja, denarja po vaši podobi..."/. Gl. tudi Karl Marx, Friedrich Engels, "Nemška ideologija", III, l. Novi testament: "Jaz", 5. III, 3. Denar; v: MEID II, str. 261.

Karl Marx

OČRTI
KRITIKE POLITIČNE EKONOMIJE
(Prvi osnutek) 1857-1858

(iz poglavja o denarju)

GRUNDRISSE
DER KRITIK DER POLITISCHEN ÖKONOMIE
(Rohentwurf) 1857-1858

Prevedla in uredila

Rado Riha (str. 3-50); dr. Božidar Debenjak (str. 51-69)

Prevod je narejen na podlagi izdaje Marxovih Očrtov v MEGA² II. 1.1., Berlin 1976, str. 49-89, priključen pa mu je še odlomek, ki je v prevodu dr. B. Debenjaka izšel v: Problemi, revija za kulturo in družbena vprašanja, št. 49 in št. 50, Ljubljana 1967. Odlomka iz Problemov sta usklajena z besedilom v MEGA² II.1.1., str. 89-104 in dopolnjena z izpuščenim grškim tekstom. Grška odlomka je prevedel dr. V. Kalan. Redakcijske opombe - prevodi tujejezičnih vložkov, prevajalske opombe in bistvenejši popravki - so označeni z dvignjeno arabsko številko¹ in navedeni pod črto na dnu strani. V Seznamu različic in korektur so upošteevane predvsem tiste variante, ki nas pobleže seznanjajo s procesom izoblikovanja Marxove teorije. Zaradi tehničnih razlogov objavljamo različice za samim tekstom, čeprav takšen način objave otežkoča branje. Redakcijska pojasnila k Marxovemu rokopisu^{1/} so označena s tekočo arabsko številko v poševnem oklepaju^{1/}, navedena so v Pojasnilih za prevodom samega besedila.

V besedilu so postavljeni samo tisti naslovi, ki jih je vstavil že Marx sam.

Pojasnila in variante so povzeta po apatatu v MEGA², upošteevane pa so tudi nekatere navedbe v delu E. F. Schraderja, *Restauration und Revolution. Die Vorarbeiten zum "Kapital" von Karl Marx in seinen Studienheften 1850-1858*, Hildesheim 1980.

Razlaga uporabljenih diakritičnih znakov:

// redakcijska dopolnila ali rekonstrukcije Marxovega teksta

/ začetek ali konec strani v Marxovem tekstu

/1/ začetek paginirane strani Marxovega teksta

/: :/ dodatek, vstavek

- spremenjeno v

Uredništvo "Vestnika" se za strokovno pomoč pri prevajanju ekonomskih terminov zahvaljuje mag. Bogomirju Kovaču.

Alfred Darimon: De la Réforme des Banques.¹ Paris 1856.^{/2/}

I.

"Tout le mal vient de la prédominance que l'on s'obstine à con-
5 server aux métaux précieux dans la circulation et les échanges."
(1,2.)²

Začenja z ukrepi, ki jih je Banque de France³ sprejela ok-
tobra 1855 pour remédier à la diminution progressive de son
encaisse.⁴ (2) Dati nam hoče statistični tableau o stanju te
15 banke v zadnjih 5 mesecih pred njenimi oktobrskimi ukrepi.
Zategadelj primerja njeno zalogo bulliona⁵ v vsakem teh 5 me-
secev in "fluctuation de portefeuille"⁶, tj. množino opravlje-
nih discounts⁷ (trgovskih papirjev, menic, ki so v njenem
portfelju). Število, ki izraža vrednost securites⁸ v posesti
20 banke, "représente", po Darimonu, "le plus ou moins de besoin
que le public éprouvait de ses services, ou, ce qui revient
au même, les nécessités de la circulation." (2) Ce qui re-
vient au même? Du tout.⁹ Ko bi bila množina bills¹⁰, pred-
loženih v discount, identična s "potrebami cirkulacije", de-

¹ O reformi bank

² "Vse zlo izvira iz predominacije, ki jo trdovratno prisojajo plemenitim kovinam v cirkulaciji in menjavi." (Številke v oklepaju označujejo Marxovo navajanje Darimonovega besedila.)

³ Francoska banka

⁴ da bi odpravila progresivno zmanjšanje svoje zaloge
⁵ zlato ali srebro v palicah, zaloga plemenitih kovin, zaklad
⁶ spreminjanje portfelja

⁷ diskontov

⁸ vrednostnih papirjev

⁹ "bolj ali manj predstavlja potrebo javnosti po njenih uslugah, ali, kar je isto, potrebe cirkulacije. Kar je isto? Nikakor.

¹⁰ menic

narnega obtoka v pravem pomenu, bi morala obtok bankovcev določati množina diskontiranih menic. Toda v povprečju to gibanje ne le da ni paralelno, ampak je dostikrat obrnjeno. Množina diskontiranih menic in fluktuacije v njej izražajo potrebe kredita, medtem ko določajo množino cirkulirajočega denarja povsem drugačni vplivi. Da bi sploh lahko prišli do sklepov o cirkulaciji, bi moral Darimon predvsem poleg rubrike za zalogo bulliona in rubrike za diskontirane menice postaviti rubriko za znesek cirkulirajočih bankovcev. Res je bilo na dlani, da bi obravnavanje potreb cirkulacije najpoprej zahtevalo, da se ugotovijo fluktuacije v dejanski cirkulaciji. Izpuščanje tega nujnega člana primerjave takoj izda diletantsko šušmarstvo in namerno pomešanje potreb kredita in potreb denarnega obtoka - metanje vkup, na katerem dejansko sloni vsa skrivnost Proudhonove modrosti. (Preglednica umrljivosti, kjer bi na eni strani nastopale bolezni, na drugi strani smrtni primeri, rojstva pa bi bila pozabljena.)

Obe rubriki (glej str. 3), ki ju navaja Darimon, na eni strani rubrika kovinske zaloge¹ banke od aprila do septembra, na drugi gibanje njenega portfelja, ti rubriki izražata zgolj tavitološko dejstvo, za katerega ni treba tratiti statističnih ilustracij, da se je namreč portfelj banke polnil z menicami, njen trezor s kovino pa praznil v isti meri, v kateri so banki nakažovali menice, da bi ji odtegnili kovino. In celo ta tautologija, ki jo hoče Darimon dokazati s svojo tabelo, ni v njej izražena čista. Nasprotno, tabela kaže, da se je od 12. aprila do 13. septembra 1855 kovinska zaloga banke zmanjšala za približno 144 milijonov, medtem ko so se papirji v njenem portfelju povečali za približno 101² milijon. Upadanje zaloge bulliona je torej za 43 milijonov presešlo porast diskontiranih trgovskih papirjev. Istovetnost obeh gibanj se razbije na tem celokupnem izidu 5-mesečnega gibanja. Natančnejša primerjava števil nam pokaže še druga razhajanja.

¹ Metallvorrath / kovinska zaloga, kovinski zaklad, zaloga plemenitih kovin

² 101/ pravilno: 108. Marx ponavlja Darimonovo napako.

Kovinska zaloga v banki

12 april - 432 614 797 fr

10 maj - 420 914 028

Papirji, ki jih je diskon=
tirala banka

12 april - 322 904 313

10 maj - 310 744 925

- 5 Z drugimi besedami: od 12. aprila do 10. maja se zmanjša kovinska zaloga za 11 700 769 fr., medtem ko število securities naraste¹ za 12 159 388; tj. porast securities preseže za približno 1/2 milijona (458 619 fr.) upadanje kovinske zaloge. Nasprotno dejstvo, čeprav v precej presenetljivejšem obsegu, se pokaže, 15 če primerjamo mesec maj z mesecem junijem:

Kovinska zaloga v banki

10 maj - 420 914 028

14 junij - 407 769 813

Papirji, ki jih je diskon=
tirala banka

10 maj - 310 744 925

14 junij - 310 369 439./

- 20 /2/ Od 10. maja do 14. junija se je torej kovinska zaloga zmanjšala za 13 144 215 fr. Ali so njeni securities narasli v isto mero? Obratno, v istem obdobju so padli za 375 486 fr. Zato tu nimamo več zgolj kvantitativnega nesorazmerja med padcem na eni strani in zvišanjem na drugi. Izginilo je samo obratno sorazmerje 25 je obeh gibanj. Ob ogromnem padcu na eni strani imamo relativno slaboten padec na drugi.

Kovinske zaloge v banki

14 junij - 407 769 813

30 12 julij - 314 629 614

Papirji, ki jih je diskon=
tirala banka

14 junij - 310 369 439

12 julij - 381 699 256.

Primerjava med mesecem junijem in julijem nam pokaže upadanje kovinske zaloge za 93 140 199 in porast securities za 71 329 717 tj. upadanje kovinske zaloge je za 21 810 482 fr. večja od porasta portfelja.

35 Kovinska zaloga v banki

12 julij - 314 629 614

9 avgust - 338 784 444

Papirji, ki jih je diskon=
tirala banka

12 julij - 381 699 256

9 avgust - 458 689 605.

¹ naraste/ pravilno: upade. Marxova napaka, ki se ponavlja, nima vpliva na ustreznost njegovih izvajanj.

Na obeh straneh vidimo zvečanje, na strani kovinske zaloge za 24 154 830, mnogo pomembnejše pa na strani portfelja - za 66 990 349 fr.

Kovinska zaloga v banki	/Papirji, ki jih je diskontirala banka/
9 avgust - 338 784 444	9 avgust - 458 689 605
13 sept. - 288 645 333	/13 sept./ - 431 390 562

Padec kovinske zaloge za 50 139 111 fr. gre tu vštric s padcem securities za 27 299 043 fr. (Decembra 1855 se je kljub re-
lo striktivnim ukrepom Banque de France njena encaisse¹ zopet zmanjšala za 24 milijonov.)

Kar velja za Petra, velja tudi za Pavla. Resnice, ki izhajajo iz sukcesivne primerjave 5 mesecev, lahko veljalo za enako zanesljive kot resnice, ki sledijo iz g. Darimonove primerjave 15 ve obeh skrajnih točk niza. In kaj pokaže primerjava? Resnice, ki se vzajemno požirajo. - Dvakrat portfelj naraste ob padcu kovinske zaloge, toda tako, da njen padec ne dosega rasti portfelja (od meseca aprila do maja in od junija do julija). Dvakrat pade kovinska zaloga hkrati s padcem portfelja, toda tako, da 20 padec portfelja ne pokriva padca zaloge (od meseca maja do junija in od meseca avgusta do septembra); naposled tudi zvečanje kovinske zaloge in zvečanje portfelja, toda tako, da prvo ne pokriva drugega. Padec na eni strani, zvečanje na drugi; padec na obeh straneh; zvečanje na obeh straneh; torej vse drugo, le nespreme- 25 njen zakon ne, še najmanj pa kakšno obratno sorazmerje, še vzajemno učinkovanje ne, ker ne more biti padec v portfelju vzrok za padec kovinske zaloge, zvečanje v portfelju pa ne more biti vzrok za zvečanje kovinske zaloge. Obratnega sorazmerja in vzajemnega učinkovanja ne ugotovi niti izolirana primerjava, ki jo 30 vzpostavlja Darimon med prvim in zadnjim mesecem. Če zvečanje portfelja za 101 milijon ne pokrije upadanja kovinske zaloge za 144 milijonov, preostane še možnost, da med zvečanjem na eni strani //3/ in upadanjem na drugi sploh ni nikakršne kavzalne

¹ rezerva; Darimon, n.n.m., str. 8-9.

zveze. Statistična ilustracija ni dala odgovora, ampak je, prav nasprotno, načela množico vprašanj, ki se med seboj križajo, namesto ene same uganke jih je navrgla cel kup. Dejansko pa bi uganke izginile, ko bi g. Darimon poleg svojih rubrik kovinske zaloge in portfelja (diskontiranih papirjev) postavil še rubriko cirkulacije bankovcev in depozitov. Da je padec kovinske zaloge manjši od naraščanja portfelja, bi bilo mogoče pojasniti s tem, da je istočasno narastel depozit kovine, ali s tem, da del bankovcev, izdanih zaradi diskonta, ni bil zamenjan zakovino, ampak je ostal v cirkulaciji, ali končno s tem, da so se izdani bankovci, ne da bi povečali cirkulacijo, takoj vrnili v obliki depozitov ali v plačilo dospelih menic. Padec kovinske zaloge, ki ga spremlja manjši padec portfelja, bi pojasnili s tem, da so iz banke dvignili depozite ali da so ji predložili bankovce v zameno za kovino in da so tako posestniki dvignjenih depozitov ali posrebrenih bankovcev¹ oškodovali njen lastni diskont. Isti razlogi bi, končno, pojasnili tudi manjši padec kovinske zaloge, ki ga spremlja manjši padec portfelja. (Odliva zaradi nadomestitve srebrnega denarja znotraj dežele sploh ne upoštevamo, ker ga Darimon ne pritegne v območje svoje obravnave.) Toda rubriki, ki bi se tako vzajemno pojasnjevali, bi dokazali tudi nekaj, kar nista nameravali dokazati, da namreč temu, da banka zadovoljuje rastoče trgovinske potrebe, nikakor nujno ne sledi povečanje njenega obtoka bankovcev, da zmanjšanje ali povečanje tega obtoka ne ustreza zmanjšanju ali povečanju njene kovinske zaloge, da banka ne kontrolira množine cirkulirajočih sredstev itd. - kopica rezultatov, ki g. Darimonu niso bili pogodu. V vnemi, da bi raztrobental svoje vnaprejšnje mnenje o nasprotju med kovinsko osnovo banke, ki jo predstavlja njen zalog, in med potrebami cirkulacije, ki jih po njegovem mnenju predstavlja portfelj, iztrga Darimon iz njunega nujnega dopolnjevanja rubriki, ki v tej izoliranosti izgubita ves smisel ali pa kvečjemu pričata proti njemu. Pri tem fait² smo se zadržali

¹ der versilberten Noten / vnovčenih bankovcev

² dejstvu; Darimon, n.n.m., str. 2.

zato, da bi na enem zgledu razjasnili vso vrednost statističnih in pozitivnih ilustracij proudhonovcev. Namesto da ekonomska dejstva služijo kot preizkus njihovih teorij, dokazujejo, kako dejstev ne obvladujejo, da bi se lahko z njimi igrali. Način, 5 kako se igrajo z dejstvi, kaže vse prej genezo njihovih teoretskih abstrakcij.

Sledimo dalje Darimonu.

Ko je Francoska banka videla, da se je njena kovinska zaloga zmanjšala za 144 milijonov, njen portfelj pa povečal za 10 15 milijon, je 4. in 18. oktobra 1855 sprejela ukrepe za zaščito svojega trezorja pred svojim portfeljem. Diskont je sukcesivno dvignila od 4 na 5 in od 5 na 6% ter skrajšala rok dospelja me- nic, predloženih v diskont, od 90 na 75 dni. Drugače povedano: otežila je pogoje, pod katerimi je trgovini dala svojo kovino 15 na razpolago. Kaj to dokazuje? "Da banka", pravi Darimon, "or- ganizirana po zdajšnjih načelih, tj. osnovana na dominaciji zlata in srebra, preneha služiti občinstvu prav v trenutku, ko občinstvo njene usluge najbolj potrebuje."^{3/} Ali je g. Darimon rabil svoje številke, da bi dokazal, da draži ponudba svoje us- 20 luge v isti meru, kot postavlja povpraševanje pred njo zahteve? (in jo presega). Dalje, ali se gospodje, ki nasproti banki re- prezentirajo "občinstvo", ne uklanjajo isti "udobni navadi bi- vanja"?^{4/} Filantropski trgovci z žitom, ki so predložili banki svoje menice, da bi dobili bankovce, da bi bankovce zamenjali za 25 zlato banke, da bi zlato banke zamenjali za inozemsko žito, da bi inozemsko žito zamenjali za denar francoskega občinstva, ali je te gospode vodila, denimo, misel, da je zato, ker občinstvo v tem hipu najbolj rabi žito, zdaj njihova dolžnost, da pač te- mu občinstvu odstopijo žito pod ugodnejšimi plačilnimi pogoji, 30 ali niso, prav nasprotno, planili v banko, da bi izkoristili zvišanje žitnih cen, stisko občinstva, nesorazmerje med njegovim povpraševanjem in med ponudbo? In banko naj bi izvzeli iz tega občega ekonomskega zakona? Quelle idée!¹ Pač pa zdajšnja organi-

¹ Kakšna misel!

zacija bank nemara pelje k temu, da je treba zlato kopičiti v tolikšni količini, da je kupno sredstvo, ki bi ga bilo mogoče v primeru pomanjkanja žita kar se da koristno uporabiti za narod, obsojeno na mrtvo ležanje, da je nasploh kapital, ki bi moral iti skozi donosne //4/ preobrazbe produkcije, spremenjen v neproduktivno in gnilo podlago cirkulacije? V tem primeru bi šlo torej za to, da v zdajšnji organizaciji bank neproduktivna kovinska zaloga še presega svoj nujni minimum, ker prihranek zlata in srebra v cirkulaciji še ni potisnjen nazaj na svojo ekonomsko mejo. Šlo bi za večjo ali manjšo količino na isti osnovi. Toda vprašanje bi se od socialističnih višav skrčilo na meščansko-praktično površino, po kateri se sprehaja pri večini angleških meščanskih nasprotnikov Angleške banke. Quelle chute!¹ Ali pa ne gre za večji ali manjši prihranek kovine s pomočjo bankovcev in drugih bančnih pripomočkov, marveč za popolno zapuščanje kovinske osnove? A tedaj je ničeva tako statistična basen kot njena morala. Če naj banka, kakršnikoli so že pogoji, v primeru stiske pošlje plemenite kovine v tujino, jih mora prej nakopičiti, in če noče, da jih tujina sprejme v zamenjavo za svoje blago, so morale te kovine uveljaviti svojo dominacijo.

Vzroki, ki so banki pobrali njeno plemenito kovino, so bili, po Darimonu, slaba letina in zato nujnost uvoza žita iz tujine. Pozablja na nezadostno letino svile in na nujnost nakupa velikih količin svile na Kitajskem. Nadalje Darimon pravi: velika in številna podvzetja, ki so sovpadala z zadnjimi meseci industrijske razstave v Parizu.^{/5/} Zopet pa pozablja velike špekulacije in podvzetja v tujini, ki so se jih lotili Crédit mobilier in njegovi tekmeči, da bi pokazali, kakor pravi Isaac Péreire^{/6/}, da se francoski kapital odlikuje pred ostalimi kapitali po svoji kozmopolitski naravi, tako kot se francoski jezik odlikuje pred ostalimi jeziki. Dodati je treba še neproduktiven izdatek, ki ga je povzročila vzhodna vojna², posojilo 750 milijonov. Torej

¹ kakšen padec!

² gre za krmsko vojno 1853 - 1856.

na eni strani velika in nenadna izguba v dveh najpomembnejših panogah francoske produkcije! Na drugi strani nenavadna uporaba francoskega kapitala na tujih tržiščih v podvzetjih, ki niso ustvarila nobenega neposrednega ekvivalenta in ki deloma morda nikoli ne bodo pokrila svojih produkcijskih stroškov! Da bi bilo mogoče z uvozom pokriti na eni strani zmanjšanje domače produkcije, na drugi pa porast v tujih industrijskih podvzemih, niso bili potrebni cirkulacijski znaki, ki rabijo za zamenjavo ekvivalentov, marveč ekvivalenti sami, ne denar, marveč kapital.

Izguba v francoski domači produkciji nikakor ni bila ekvivalent za naložbo francoskega kapitala v tujini. Vzemimo zdaj, da Francoska banka ni slonela na kovinski osnovi in da je bila tujina pripravljena sprejeti francoski ekvivalent ali kapital v vsaki obliki, ne le v specifični obliki plemenitih kovin. Mar ne bi bila prav tako prisiljena, da zviša pogoje svojega diskonta ravno v trenutku, ko je njeno "občinstvo" najbolj zahtevalo njene usluge? Bankovci, s katerimi diskontira menice tega občinstva, niso zdaj drugega kot nakazilo za zlato in srebro. Po naši podmeni pa bi bili nakazila za nacionalno zalogo produktov in za neposredno uporabno delovno moč naroda: zaloga je omejena, delovno moč pa je mogoče pomnožiti le znotraj zelo določenih meja in v določenih časovnih obdobjih. Po drugi strani je papirni stroj neizčrpen in deluje kot bi se ga dotaknila čarobna palica. Prav v trenutku, ko so slabe letine žita in svile izredno zmanjšale neposredno zamenljivo nacionalno bogastvo, fiksirajo železniška, rudarska itd. podvzetja v tujini to isto neposredno zamenljivo bogastvo v obliki, ki ne ustvarja nobenega neposrednega ekvivalenta in ki zato v trenutku pogoltne bogastvo, ne da bi ga nadomestila! Neposredno zamenljivo bogastvo naroda, ki je sposobno cirkulirati in ga je moč pošiljati v tujino, je torej brezpogojno zmanjšano! Na drugi strani neomejeno naraščanje bančnih nakazil. Neposredna posledica: zvišanje cen produktov, surovin in dela. Na drugi strani padanje cen bančnih nakazil. Banka ne bi povečala takorekoč s pomočjo čarobne palice nacionalnega bogast-

va, marveč bi samo razvrednotila lastni papir z neko zelo običajno operacijo. Zaradi tega razvrednotenja nenadna ohromitev produkcije? Kje pa, vpije proudhonist. Naša nova bančna organizacija se //5/ ne bi zadovoljila z negativno zaslugo, da je od-
5 pravila kovinsko osnovo, vse drugo pa pustila pri starem. Ustvarila bi povsem nove pogoje produkcije in prometa, vposegala bi torej pod povsem novimi predpostavkami. Kaj ni tudi uvajanje zdajšnjih bank svojčas revolucioniralo produkcijske pogoje? Mar bi brez koncentracije kredita, ki jo je to uvajanje povzro-
10 čilo, brez državne rente, ki jo je to uvajanje ustvarilo nasproti zemljiški renti, ustvarjajoč s tem finance nasproti zemljiški lastnini, moneyed interest nasproti landed interest¹, mar bi brez te nove cirkulacijske institucije postala možna velika industrija, delniška podjetja itd.? Tisočere oblike cirkulacijskih
15 papirjev, ki so tako produkt kot tudi produkcijski pogoji moderne trgovine in moderne industrije?

S tem smo prišli do temeljnega vprašanja, ki ni več povezano z izhodiščem. V splošni obliki bi se glasilo: ali je mogoče s spremembo cirkulacijskega instrumenta - organizacije cirkulaci-
20 cije - revolucionirati obstoječa produkcijska razmerja in njim ustrezajoča distribucijska razmerja? Nadalje: ali se je mogoče lotiti takšne transformacije cirkulacije, ne da bi se dotaknili obstoječih produkcijskih razmerij in na njih slonečih družbenih razmerij? Če bi vsaka takšna transformacija cirkulacije
25 sama zopet predpostavljala spremembe drugih produkcijskih pogojev in družbene prevrate, bi bil seveda že od vsega začetka spodbit nauk, ki predlaga svoje cirkulacijske umetnine, da bi se, po eni strani, izognil nasilnemu značaju sprememb, po drugi strani pa samih teh sprememb noče postaviti za predpostavko, ravno
30 nasprotno, narediti jih hoče za postopni rezultat cirkulacijskih premen. Napačnost te temeljne predpostavke bi povsem zadoščala za dokaz enakega nesporazuma glede notranje povezanosti produkcijskih, distribucijskih in cirkulacijskih razmerij. Zgodovinski

¹ moneyed interest - landed interest: oba pojma razkrivata ekonomsko razmerje denarnih obresti oz. profita nasproti renti in ju zato ni mogoče prevesti kot denarni in zemljiški interes.

primer, ki smo ga bežno omenili zgoraj, seveda ne more biti me-
rodajen, ker so bile moderne kreditne institucije tako učinek
kot vzrok koncentracije kapitala, ker so samo eden njenih momen-
5 tokov, in ker pospešuje koncentracijo premoženja tako nezadostna
cirkulacija (kakor v starem Rimu) kot tudi olajšana cirkulacija.
Nadalje bi bilo potrebno preiskati, oz. bolje, sodilo bi k sploš-
nemu vprašanju, ali lahko različne civilizirane oblike denarja
- kovinski denar, papirni denar, kreditni denar, delovni denar
(slednji kot socialistična oblika) dosežejo to, kar se od njih
10 zahteva, ne da bi odpravile samo produkcijsko razmerje, ki ga
izraža kategorija denarja in ali tedaj po drugi strani, ne gre
spet za zahtevo, ki razveljavlja samo sebe, če se hočeš namreč
s formalno preobrazbo nekega razmerja izmakniti njegovim bist-
venim pogojem? Različne oblike denarja lahko sicer bolje ustre-
15 zajo družbeni produkciji na različnih stopnjah, ta ali ona obli-
ka zmore odstraniti nevšečnosti, ki jim kaka druga ni kos; do-
kler pa ostajajo oblike denarja in dokler ostaja denar bistveno
produkcijsko razmerje, ne more nobena odpraviti denarnemu razmer-
ju inherentnih protislovij, lahko jih samo reprezentira v tej
20 ali oni obliki. Nobena oblika mezdnega dela, tudi če lahko ena
morda premaga slabe strani druge, ne more obvladati neskladja
mezdnega dela samega. Ta ali oni vzvod lahko bolje premaga upor
mirujoče materije od drugega. Sleherni pa sloni na tem, da upor
ostane. To splošno vprašanje o odnosu cirkulacije do drugih pro-
25 dukcijskih razmerij je mogoče seveda zastaviti šele ob koncu.
Od vsega začetka pa je sumljivo, da ga Proudhon in konzorti v
njegovi čisti obliki niti ne postavijo, marveč le priložnostno
deklamirajo o njem. Povsod, kjer se vprašanja bežno dotaknejo,
bomo morali vsakič natančno opazovati.

30 Nekaj pa vsekakor izhaja že iz Darimonovega uvoda, da namreč
popolnoma identificira obtok denarja in kredit, kar je ekonomsko
gledano napačno. (Crédit gratuit¹ je, mimogrede rečeno, le
hinavska, malomeščanska in boječa oblika za: La propriété c'est

¹ Brezplačni kredit

le vol.¹ Namesto da delavci vzamejo kapital kapitalistom, je treba kapitaliste prisiliti, da jim ga dajo. Tudi k temu se moramo še vrniti.

5 Kar zadeva obravnavano temo samo, je Darimon prišel le do tega, da banke, ki trgujejo s kreditom, tako kakor trgovci, ki trgujejo z blagom, ali delavci, ki trgujejo z delom, prodajajo dražje, ko se poveča povpraševanje glede na ponudbo, tj. da otežkočajo občinstvu svoje usluge prav v trenutku, ko jih občinstvo najbolj potrebuje. Videli smo, da mora banka ravnati ta-

10 ko, pa naj izdaja konvertibilne ali nekonvertibilne bankovce.

Ravnanje Francoske banke v oktobru 1855 je sprožilo "immense clameur"² (str. 4) in "grand débat"³ med njo in besedniki občinstva. Darimon to razpravo povzema, ali pa se vsaj dela, da jo povzema. Tu mu bomo sledili le priložnostno, ker kaže njegov

15 povzetek slabost obeh nasprotnikov zaradi njunega nenehnega menjanja stališč. Tavanje med vnanjimi razlogi. Oba bojevnika odlagata vsak trenutek svoje orožje, da bi si poiskala drugo. Ne eden ne drugi ne utegneta zadati udarca, ne le, ker nenehno menjujeta orožje, s katerim naj bi se bila, marveč tudi zato, ker

20 sta se soočila na nekem terenu le zato, da bi takoj zbežala na drugega.

(Vse od 1806 do 1855 niso zvišali v Franciji diskonta na 6%; že skorajda 50 let immuable à 90 jours le maximum de l'échéance des effets de commerce.)⁴ /8/

25 Medlost, s katero se pri Darimonu brani banka, kakor tudi njegovo lastno napačno predstavo, lahko npr. razberemo iz naslednjega mesta njegovega fiktivnega //6/ dialoga:

Nasprotnik banke pravi: "Vous êtes grâce à votre monopole, la dispensatrice et la régulatrice du crédit. Quand vous vous

30 montrez rigoureuse, non-seulement les escompteurs vous imitent, mais encore ils exagèrent vos rigueurs ... Par vos mesures, vous

¹ Lastnina je tatvina. Gre za temeljno tezo Proudhonovega spisa "Qu'est-ce que la propriété?", Paris 1840.

² strašen hrup

³ veliko razpravo

⁴ je maksimalna doba dospelosti trgovskih papirjev fiksirana na 90 dni

avez jeté l'arrêt dans les affaires."¹ (5.)

Banka pravi in to "humblement"²: "Que voulez-vous que je fasse? dit humblement la Banque ... Pour me garer de l'étranger, il faut que je me gare des nationaux ... Avant tout, il faut
5 que j'empêche la sortie du numéraire, sans lequel je ne suis ni ne puis rien."³(5.)

Banki je podtaknjena abotnost. Prisiljena je, da se oddalji od vprašanja, da ga razblini v splošno frazo, da bi bilo moči nanj odgovoriti s splošno frazo. Banka deli v tem dialogu Dari-
10 monovo iluzijo, da s svojim monopolom dejansko regulira kredit. V resnici pa se moč banke začenja šele tam, kjer /se/ preneha moč privatnih "escompteurs"⁴, v trenutku torej, ko je njena moč sama že izredno omejena. Denimo, da banka v trenutku easy state⁵ na money market⁶, ko vsakdo diskontira za 2,5%, ostane pri 5%,
15 in escompteurs ji bodo, namesto da bi jo posnemali, pred nosom pobrali vse diskontne posle. In najbolj nazorno se to kaže ravno v zgodovini Bank of England od zakona iz 1844 dalje, zakona, ki jo je pri diskontnih poslih itd. postavil za dejanskega tekmeča private bankers.⁷ Da bi si med obema easiness⁸ denarnega
20 trga zagotovila delež, in to rastoči delež pri diskontnem po=

¹ "Zaradi svojega monopola delite in regulirate kredit. Ko pa se pokažete strogi, vaš diskonterji ne le posmejajo, pač pa vašo strogost celo pretirajo. Vaši ukrepi so prekinili posle."

² ponižno

³ "Kaj bi želeli, naj storim? odvrne banka ponižno ... Da bi se zavarovala pred tujino, se moram zavarovati pred rojaki... Predvsem moram preprečiti izvoz gotovine, brez katere nisem nič in ne morem ničesar narediti."

⁴ diskonterji

⁵ easy state, glej tudi izraz easiness⁸: stanje, kjer je ponudba denarja večja od povpraševanja in kjer so obresti nizke.

⁶ trg denarja

⁷ privatni bankirji

⁸ glej op. 5.

slu, je bila Bank of England stalno prisiljena, da zmanjšuje diskonte ne le na mero private bankers, temveč pogosto pod njo. Njeno "reguliranje kredita" je treba torej vzeti cum grano salis, Darimon pa postavlja za izhodišče svojo praznovero v njeno brezpogojno kontrolo denarnega trga in kredita.

Namesto, da bi kritično preiskal pogoje njene dejanske moči nad denarnim trgov, /se/ takoj oklene fraze, da ji je cash¹ vse in da mora preprečiti njen efflux² v tujino. Profesor na Collège de France (Chevalier) odgovarja: "Zlato in srebro sta blago kot vse drugo ... Kovinska rezerva banke je koristna le zato, da se jo lahko v kritičnih trenutkih uporabi pri nakupih v tujini." /9/ Banka odgovarja: "Kovinski denar ni blago kot vse drugo; je menjalni instrument in uživa zaradi tega privilegij, da vsem drugim blagom predpisuje zakone." /10/ Tu vskoči Darimon med dvobojevalca. "Torej moremo temu privilegiju, ki ga uživata zlato in srebro, da sta edina avtentična instrumenta cirkulacije in menjave, pripisati ne le aktualno krizo, marveč periodične trgovinske krize." /11/ Da bi se bilo moč zoperstaviti vsem nevšečnostim kriz "bi zadoščalo, da zlato in srebro postaneta blago kot vse drugo, ali natančno rečeno, da vsa blaga postanejo menjalni instrumenti z istim rangom (au même titre) (z enako upravičenostjo) kot zlato in srebro; da bi se produkti resnično zamenjevali za produkte." /12/ (5-7.)

Prikaz spornega vprašanja je tu res plitek. Če izdaja banka nakazila za denar (bankovce) in obveznice za kapital, ki jih je mogoče izplačati v zlatu (srebru) (depoziti), se razume samo ob sebi, da lahko gleda in prenaša zmanjšanje svoje kovinske zaloge le do določene mere, ne da bi proti temu ukrepala. To nima ničesar opraviti s teorijo kovinskega denarja. K Darimonovemu nauku o krizah se bomo povrnil.

V razdelku "Petite Histoire des crises de circulation"³ g. Darimon izpušča angleško krizo v letih 1809-11 in se omejuje na

¹ gotovina

² odliv - z nakupom blaga v tujini

³ Kratka zgodovina kriz cirkulacije. Pri Darimonu (str. 20-27) se 3. poglavje glasi: "Petite histoire des banques de circulation".

to, da zabeleži za leto 1810 imenovanje Bullion Committeea¹, za leto 1811 pa zopet izpušča dejansko krizo (ki se je začela 1809), omejujoč se na resolucijo, ki jo je sprejel Spodnji dom, "da depreciacije bankovcev glede na bullion ne povzročajo depreciacija papirnega denarja, marveč podražitev bulliona"^{13/}, in na Ricardov pamflet^{14/}, ki zatrjuje nasprotno, sklep pa naj bi bil: "Papirni denar je denar v svojem najpopolnejšem stanju."^{15/} (str. 22, 23) Krizi iz let 1809 in 1811 sta bili tu pomembni, ker je banka takrat izdajala nekonvertibilne bankovce, ker torej krizi nikakor nista izvirali iz konvertibilnosti bankovcev za zlato (kovino) in ju torej tudi ni bilo mogoče zavreti z ukinitvijo te konvertibilnosti. Darimon jo spretno ureže čez ta dejstva, ki oporekajo njegovemu nauku o krizah. Oklene se Ricardovega aforizma, ki nima ničesar opraviti z dejanskim predmetom obravnave in pamfleta - z depreciacijo bankovcev. Ne meni se za popolno ovrženost Ricardove denarne teorije in njenih napačnih predpostavk, da banka kontrolira število cirkulirajočih bankovcev, da število cirkulirajočih sredstev določa cene, medtem ko obratno cene določajo število cirkulirajočih sredstev itd. Za Ricardovega časa ni bilo nobenih podrobnih raziskav o pojavih denarnega obtoka. To mimogrede.

Zlato in srebro sta blago kot vse drugo blago. Zlato in srebro nista blago kot vse drugo: kot obči menjalni instrument sta privilegirano blago in ravno zaradi tega privilegija degradirata druga blaga. Takšna je zadnja analiza, na katero Darimon reducira antagonizem. Darimon v zadnji instanci določi: ukinite privilegij zlata in denarja, degradirajte ju na rang vseh drugih blag. Tedaj ne boste odpravili zgolj specifičnih slabosti zlatega in srebrnega denarja, ali bankovcev, konvertibilnih za zlato in srebro. Odpravili boste vse slabosti. Ali bolje, povzdignite vsa blaga v monopol, ki pripada zdaj ekskluzivno zlatu in srebru. Pustite papeža, toda spremenite vsakogar v papeža. Ukinite denar tako, da spremenite sleherno blago v denar in mu date specifične lastnosti denarja. Vendar pa se tu zastavlja vprašanje,

¹ odbor za zaklad

ali problem ne izreka svoje lastne nesmiselnosti in ali ni zato nemožnost rešitve vsebovana že v pogojih, ki jih naloga postavlja. Odgovor je dostikrat lahko samo v kritiki vprašanja in pogosto je rešitev mogoča le //7/ tako, da zanikamo samo vprašanje.

5 Dejansko vprašanje se glasi: ali ne postane s samim meščanskim sistemom menjave potreben tudi specifičen instrument menjave? Ali ne ustvarja meščanski sistem menjave nujno nekega posebnega ekvivalenta za vse vrednosti? Ta ali ona oblika tega menjalnega instrumenta ali tega ekvivalenta je morebiti lahko bolj priročna, bolj prikladna, povzroča lahko manj težav kot kaka druga. Toda težave, ki izvirajo iz eksistence nekega posebnega menjalnega instrumenta, posebnega, a vendarle občega ekvivalenta, bi se morale v vsaki obliki, četudi različno, porajati znova. To vprašanje Darimon seveda entuziastično preskoči. Ukinite denar

15 in ne ukinite denarja! Ukinite ekskluzivni privilegij, ki ga imata zlato in srebro zaradi svoje ekskluzivnosti kot denar, toda naredite vsa blaga za denar, tj. dajte vsem skupaj neko lastnost, ki ne obstaja več, kakor hitro je ločena od te ekskluzivnosti.

20 V bullion drains¹ se res prikaže neko protislovje, ki ga Darimon dojema plitvo, kot ga enako plitvo premaguje. Pokaže se, da zlato in srebro nista blago kot vse drugo blago, moderna ekonomija pa se od časa do časa nenadno in zgroženo zaloti, kako se vedno znova vrača k predsodkom merkantilnega sistema. Angleški ekonomisti skušajo rešiti težavo z neko distinkcijo. Kar je potrebno v trenutkih takšnih monetarnih kriz, pravijo, nista zlato in srebro kot denar, zlato in srebro kot novc, temveč zlato in srebro kot kapital. Pozabljajo pa pristaviti: kapital, toda kapital v določeni obliki zlata in srebra. Če bi bilo mogoče

30 kapital izvoziti v vsaki obliki, zakaj potem pride do effluxa ravno teh dveh blag, medtem ko se večina drugih ravno zaradi pomanjkljivega effluxa razvrednoti?

Vzemimo določene primere: drain² zaradi domače slabe letine kakega osnovnega živila (npr. žita), zaradi tuje slabe letine in

¹ odtok plemenitih kovin

² odtok

zato podražitve kakega poglobitnega uvoženega konzumpcijskega predmeta (npr. čaja); drain zaradi slabe letine odločilnih industrijskih surovin (bombaž, volna, svila, lan itd.); drain kot posledica prevelikega uvoza (zaradi špekulacije, vojne itd.).

5 Nadomestitev nenadne ali trajne izgube (žita, čaja, bombaža, lana itd.) v primeru domače slabe letine dvojno oropa narod. Del njegovega vloženga kapitala ali njegovega dela ni reproduciran - dejanska izguba v produkciji. Del reproduciranega kapitala mora odteči, da bi se ta vrzel zapolnila, in sicer del, ki

10 ni v enostavnem aritmetičnem razmerju do izgube, ker se manjka-joči produkt na svetovnem trgu zviša in mora zvišati zaradi zmanjšane ponudbe in povečanega povpraševanja. Potrebno je natančno preiskati, kako bi učinkovale takšne krize, če odmislimo denar in katero določenost vnaša v danih razmerah denar. (Pogla-

15 vitna primera: slaba letina žita in prevelik uvoz. Vojna se razume sama po sebi, ker je, neposredno ekonomsko, z njo tako, kot da bi narod vrgel del svojega kapitala v vodo.)

Primer slabe letine: če obravnavamo narod glede na drug narod, je jasno, da se je njegov kapital (ne le njegovo dejansko

20 bogastvo) zmanjšal, tako kot je jasno, da je kmet, ki se mu je kruh prežgal in ga mora zato kupiti pri peku, obubožal za toliko, kolikor znaša njegov nakup. V okviru domačih razmer je videti, da se z zvišanjem cen žita glede vrednosti nič ne spreмени. Če pri tem zaenkrat odmislimo, da v dejanskih slabih leti-

25 nah zmanjšana količina žita x po zvišani ceni ni nikoli = normalni količini x po nižji ceni. Vzemimo, da je v Angliji produciran samo 1 kvart in da dosega ta kvart enako ceno kot poprej

30 milijonov quarters¹ pšenice. Narod bi tedaj, če ne upoštevamo, da bi ne imel sredstev za reprodukcijo tako življenja kot žita,

30 in če postavimo, da je delovni dan, potreben za reproduciranje kvarta = a , menjal $a \times 30$ milijonov delovnih dni (produkcijski stroški) za $1 \times a$ delovnega dneva (produkt); produktivna moč njegovega kapitala bi se milijonkrat zmanjšala in vsota vseh vrednosti v deželi bi se zmanjšala, ker bi bil vsak delovni dan

¹ kvartov

razvrednoten 30 milijonkrat. Vsak del kapitala bi reprezentiral samo še $1/30$ 000 000 svoje prejšnje vrednosti, svojega ekvivalenta v produkcijskih stroških, čeprav se v navedenem primeru nominalna vrednost nacionalnega kapitala sploh ne bi zmanjšala (neupoštevajoč razvrednotenja zemlje), ker bi zvišana vrednost 5 1 kvarta pšenice ustrezno kompenzirala zmanjšano vrednost ostalih produktov. 30 milijonkratno zvišanje cene pšenice bi bilo izraz enakega razvrednotenja vseh ostalih produktov. Sicer pa je to razlikovanje med domovino in tujino vseskozi iluzorno.

10 Tako kot se narod, ki ga prizadene slaba letina, vede do tujega naroda, od katerega kupuje, tako se sleherni individuum naroda vede do zakupnika ali do žitnega trgovca. Presežna vsota, ki jo mora porabiti za nakup žita, je neposredno zmanjšanje njegovega kapitala, njegovih razpoložljivih sredstev.

15 Da bi vprašanja ne skalili z nebistvenimi vplivi, moramo predpostaviti narod, pri katerem obstoji free trade¹ z žitom. Tudi če bi bilo uvoženo žito tako poceni kot doma proizvedeno žito, bi bil narod siromašnejši za kapital, ki ga zakupniki ni= so reproducirali. Samo da po naši predpostavki narod uvaža ved= 20 no toliko tujega žita, kot ga je mogoče uvoziti po normalni ceni. Rast izvoza predpostavlja torej naraščanje cene.

Zvišanje cen žita je = zvišanju cene vseh drugih blag. Zviša= ni produkcijski stroški (reprezentirani v ceni), za katere je moč dobiti kvart žita, je = zmanjšani produktivnosti kapitala, 25 ki obstaja v vseh drugih oblikah. Presežku, ki je uporabljen za nakup žita, mora ustrezati primanjkljaj pri nakupu vseh drugih produktov in že zato padanje njihovih cen. S kovinskim ali kate= rikolim drugim denarjem ali pa brez njega bi se narod nahajal v krizi, ki ne bi zajela le žita, marveč bi se razširila čez vse 30 druge produkcijske panoge, ne le zato, ker bi se pozitivno zmanj= šala njihova produktivnost, ker bi bila cena njihove produkcije razvrednotena glede na vrednost, določeno z normalnimi produkcij= skimi stroški, marveč tudi zato, ker se vse pogodbe, obveznosti itd. opirajo na povprečne cene produktov. Vzemimo, da je treba

¹ svobodna trgovina

za državni dolg dobaviti x mernikov žita, toda produkcijski stroški teh x mernikov so se v določenem razmerju povečali. Narod bi bil potemtakem, tudi če denarja sploh ne upoštevamo, /8/ v splošni krizi. Dokler so vsa ekonomska razmerja naroda 5 utemeljena na povprečni produktivnosti njegovega dela, bi se produkti razvrednotili - pa čeprav bi abstrahirali ne samo od denarja, marveč tudi od menjalne vrednosti produktov, produktivnost naroda pa bi se zmanjšala.

Kriza, ki jo povzroči slaba letina, torej nikakor ne nastane 10 ne zaradi drain of bullion¹, čeprav jo lahko povečajo ovire, ki jih postavljajo proti temu drainu.

Vsekakor pa velja, da ne moremo tako kot Proudhon^{16/} reči, da izvira kriza iz tega, da imajo edino plemenite kovine v nasprotju z drugimi blagi avtentično vrednost; zvišanje cene žita 15 pomeni namreč v prvi vrsti samo to, da je treba pri menjavi dati več zlata in srebra za dani kvantum žita, se pravi, da je cena zlata in srebra glede na ceno žita padla. Zlato in srebro sta torej v razmerju do žita skupaj z vsemi drugimi blagi razvrednotena, in pred razvrednotenjem ju ne varuje noben privilegij. 20 Razvrednotenje zlata in srebra glede na žito je identično z zvišanjem žitnih cen (ni povsem pravilno. Kvart žita naraste od 50 na 100 sh., torej za 50%, toda bombažna blaga padejo za 100. Srebro je padlo glede na žito samo za 50, bombažna blaga pa so (zaradi zastajajočega povpraševanja, itd.) padla v razmerju do 25 žita za 100%^{17/} Tj., cene drugih blag padejo bolj kot pa se zvišajo cene žita. Dogaja pa se tudi nasprotno. Npr. v zadnjih letih, ko se je žito občasno zvišalo za 100%, se industrijski produkti niso domislili, da bi padli v istem razmerju, v katerem je torej padlo zlato glede na žito. Ta okoliščina najpoprej ne 30 zadeva obče postavke). Prav tako ni mogoče reči, da je zlato privilegirano zato, ker je njegov kvantum v obliki novca natančno in avtentično določen. Tolar (srebro) ostane tolar v vseh okoliščinah. Tako ostane mernik pšenice pač mernik, vatel platna pa vatel.

¹ odtoka plemenitih kovin

Razvrednotenja večine blaga (vključno z delom) in krize, ki zato sledi v primeru izredno slabe letine žita, torej ni mogoče grobo pripisati izvozu zlata, saj bi do razvrednotenja in krize prišlo, tudi če sploh ne bi izvažali domačega zlata in ne bi uvažali žita. Kriza se enostavno omejuje na zakon ponudbe in povpraševanja, ki učinkuje, kot je znano, v območju prvotnih potreb - gledano v nacionalnem merilu - neprimerno ostreje in bolj energično kot na vseh drugih območjih. Izvoz zlata ni vzrok žitne krize, pač pa je žitna kriza vzrok izvoza zlata.

Če obravnavamo zlato in srebro sama zase, lahko trdimo, da sama posegata v krizo in da poslabšata njene simptome samo v dveh smereh: 1) kolikor je izvoz zlata otežkočen zaradi pogojev glede kovinskih rezerv, na katere so vezane banke; kolikor ukrepi, ki jih banke zato sprejemajo proti temu izvozu zlata, neugodno udarijo nazaj na domačo cirkulacijo; 2) kolikor postaja izvoz zlata nujen, ker so tuji narodi pripravljene sprejeti kapital le v obliki zlata in v nobeni drugi.

Težava št. 2 lahko vztraja, tudi če je težava št. 1 odstranjena. Angleško banko je doletela ravno v obdobju, ko je bila zakonsko pooblaščen za izdajanje nekonvertibilnih bankovcev. Bankovci so glede na bullion zlata padli, vendar je prav tako padel mint price of gold¹ glede na ceno njegovega bulliona. Zlato je postalo posebna zvrst blaga nasproti bankovcu. Rečemo lahko, da je bankovec ostal še odvisen od zlata, kolikor je nominalno predstavljal določen kvantum zlata, ki ga in fact² z njim ni bilo mogoče odkupiti. Zlato je ostalo njegov imenovalec, čeprav ga zakonsko ni bilo več mogoče v banki zamenjati za to kvantiteto zlata.

Bržkone ni dvoma (?) (preiskati kasneje, ne sodi neposredno k object in question³), da ostaja konvertibilnost bankovca za zlato za bankovec ekonomski zakon tako dolgo, dokler dobiva papirni denar svojo denominacijo od zlata (se pravi, dokler je npr. bankovec za 5 funtov papirni reprezentant za 5 sovereigns),

¹ cena kovanega zlata

² dejansko

³ predmetu obravnave

pa naj ta zakon politično obstaja ali ne. Bankovci Angleške banke so tudi v letih od 1799-1819 se naprej izjavljali, da predstavljajo vrednost določenega kvantuma zlata. Kako neki preizkusiti to trditev, če ne z dejstvom, da bankovec v resnici odreja toliko in toliko bulliona. Od trenutka dalje, ko za bankovec 5 £ ni bilo več mogoče dobiti kovinsko vrednost = 5 sovereigns, je bil bankovec razvrednoten, čeprav je bil inconvertible.¹ Enakost vrednosti bankovca z določeno vrednostjo zlata, ki jo izraža njegov naslov, je nemudoma stopila v protislovje s fak-
10 tično neenakostjo med bankovcem in zlatom. Vprašanje, zaradi katerega se prepirajo Angleži, ki ohranjajo zlato kot imenovalec bankovca, se potemtakem dejansko ne vrti okoli konvertibilnosti bankovca za zlato, - konvertibilnosti, ki je le tisto praktično izenačevanje, ki ga naslov bankovca izreka teoretično - pač pa
15 gre za to, kako bi bilo mogoče to konvertibilnost zavarovati, ali je ta konvertibilnost zavarovana z omejitvami, ki so banki zakonsko naložene, ali pa jo je treba prepustiti sami sebi? Zadnji trdijo, da je v emisijski banki, ki daje posojila zamenice, katere bankovci imajo torej zavarovan povratni tok, konverti-
20 bilnost zagotovljena on an average² in da tudi njeni nasprotniki nikoli ne presežejo tega povprečnega jamstva. To zadnje je fact. Average, mimogrede rečeno, ne smemo zametavati, in na povprečnih izračunih morejo in morajo enako dobro temeljiti tako banke, kot vse varščine. Po tej plati predvsem škotske banke upraviče-
25 no navajajo kot vzor. Strogi bullionisti pa spet pravijo, da jemljejo //9/ konvertibilnost resno, da je nujnost te konvertibilnosti dana z denominacijo samega bankovca, da obveznost banke, da konvertira, ohranja bankovec konvertibilen, da tvori pregrado proti overissue³, da so njihovi nasprotniki lažni privrženci
30 nekonvertibilnosti. Med obema stranema različne nianse, množica majhnih "espèces"⁴. Zagovorniki nekonvertibilnosti, odločni anti-

¹nekonvertibilen

² povprečno

³ prevelika emisija

⁴ zvrsti

bullionisti, so naposled, ne da bi to vedeli, prav tako lažni privrženci konvertibilnosti, kot so njihovi nasprotniki lažni privrženci nekonvertibilnosti, ker ohranjajo denominacijo bankovca, ker torej postavljajo za mero polne vrednosti svojih bankovcev praktično izenačenje bankovca z določeno denominacijo in določenega kvantuma zlata. Na Pruskem obstoji papirni denar s prisilnim tečajem. (Povratni tok je zanj zajamčen toliko, kolikor je treba neko kvoto davkov plačati v papirju.) Ti papirni tolarji niso nikakršno nakazilo za srebro, pri nobeni banki jih ni mogoče zanj zakonito menjati itd. Nobena trgovska banka jih ne posoja na menice, marveč jih izplačuje vlada pri poravnavi svojih izdatkov. Toda njihova denominacija je denominacija srebra. Papirni tolar izjavlja, da reprezentira isto vrednost kot 1 srebrni tolar. V primeru, če bi bilo bodisi temeljito omajano zaupanje v vlado, ali pa če bi bil ta papirni denar izdan v večjih proporcijah, kot to terjajo potrebe obtoka, bi papirni tolar v praksi ne bil več enak srebrnemu tolarju, bi bil depreciiiran, ker bi zdrknil pod vrednost, ki jo izjavlja njegov naslov. Depreciiiran bi bil celo, če ne bi prišlo do nobene od prej omenjenih okoliščin, ampak bi mu posebna potreba po srebru, npr. za izvoz, zagotovila privilegij glede na papirni tolar. Konvertibilnost za zlato in srebro je torej praktični ukrep vrednosti slehernega papirnega denarja, ki prejme svojo denominacijo od zlata in srebra, pa naj je papir zakonito konvertibilen ali ne. Nominalna vrednost spremlja njegovo telo samo kot senca; njegova dejanska konvertibilnost (zamenljivost) mora dokazati, ali se oba pokrivata. Padec realne vrednosti pod nominalno je deprecijacija. Dejanski paralelizem, medsebojno zamenjevanje je konvertibilnost. Pri nekonvertibilnih bankovcih se konvertibilnost ne pokaže pri blagajni banke, marveč pri vsakodnevni menjavi med papirjem in kovinskim denarjem, čigar denominacijo nosi. Dejansko je konvertibilnost konvertibilnih bankovcev ogrožena že, brž ko naj bi je ne potrjeval več vsakdanji promet v vseh delih dežele, ampak posebni veliki eksperimenti na blagajni banke. Na Škotskem dajejo na deželi papirnemu denarju celo prednost pred

kovinskim denarjem. Škotska pred 1845, ko ji je bil vsiljen angleški zakon iz l. 44, je bila seveda deležna vseh angleških socialnih kriz in nekaterih kriz celo še v večji meri, ker se je tu clearing of the land¹ razvijal bolj brezobzirno. Kljub temu pa Škotska ni poznala pravih denarnih kriz (to, da je nekaj bank izjemoma bankrotiralo, ker so lahkomišelnost dajale kredit, ne sodi sem), ni poznala deprecijacije bankovcev, tožb in preiskav, ali je kvantum cirkulirajočega currency² zadosten ali ne itd. Škotska je tu važna, ker po eni strani kaže, kako je mogoče denarni sistem popolnoma urediti na sedanji osnovi - odstraniti vse tiste slabosti, nad katerimi tarna Darimon, ne da bi zapustili zdajšnjo socialno osnovo; da, medtem ko njena protislovja, antagonizmi, razredno nasprotje itd. hkrati dosežejo še višjo stopnjo kot v katerikoli drugi deželi sveta. Značilno je, da tako Darimon kot protektor, ki uvaja njegovo knjigo - Emile Girardin, ki njegovo praktično sleparjenje dopolnjuje s teoretskim utopizmom - nasprotka monopolnim bankam, kakršni sta denimo, Bank of England in Bank of France, ne nahajata na Škotskem, marveč ga iščeta v Združenih državah, kjer je bančni sistem zaradi obveznih državnih charters³ samo nominalno svoboden, kjer ni svobodne konkurence bank, marveč federativni sistem monopolnih bank. Seveda pa je bilo škotsko bančništvo in denarništvo najnevarnejša čer za slepila cirkulacijskih iluzionistov. Za zlati ali srebrni denar (kjer ni dvojnega zakonitega standarda za kovanec) ni mogoče reči, da deprecirata vsakič, ko se spremeni njuna relativna vrednost glede na vsa ostala blaga. Zakaj ne? Ker tvorita svoj lastni imenovalec; ker njun naslov ni naslov kake vrednosti, tj. ker nista ovrednotena glede na kakšno tretje blago, temveč izražata samo alikvotne dele svoje lastne materije. 1 sovereign = tolikšen kvantum zlata te in te teže. Zlato torej nominalno ni raz-

¹ čiščenje zemlje. Glej J. Steuart, An inquiry into tje principles of political oeconomy / Raziskava o načelih politične ekonomije/, zv. 1, Dublin 1770; glej tudi poglavje o prvotni akumulaciji v 1. zvezku Marxovega Kapitala.

² denarja

³ koncesij

vrednotljivo, ne zato, ker samo ono izraža avtentično vrednost, marveč zato, ker zlato kot denar ne izraža nikakršne vrednosti at all¹, ampak določen kvantum svoje lastne materije; ker mu je lastna kvantitativna določenost napisana na čelu. (Kasneje natančneje raziskati, ali je ta distinktivna značilnost zlatega in srebrnega denarja v zadnji instanci imanentna lastnost slehernega denarja.) Ker jih prevara ta nominalna nerazvrednotljivost kovinskega denarja, vidijo Darimon in konzorti samo eno plat, tisto, ki izbruhne v krizah: apreciacija zlata in srebra glede na skorajda vsa druga blaga; ne vidijo druge plati, depreciacije zlata in srebra ali denarja glede na vsa druga blaga (razen morda dela, toda ne vedno) v obdobjih tako imenovane prosperitete, v obdobjih začasnega splošnega naraščanja cen.² Ker je ta depreciacija kovinskega denarja (in vseh vrst denarja, ki temeljijo na njem) vedno pred njegovo apreciacijo, bi bili morali svoj problem postaviti ravno narobe: preprečiti periodično vračajoče se razvrednotenje denarja (v njihovem jeziku, ukiniti privilegij blaga glede na denar). V teh zadnji formulaciji bi se naloga takoj razrešila: razrešiti³ dviganje in padanje cen. Zadnja naloga: odpraviti cene. Ta naloga: ukiniti menjalno vrednost. Ta problem: ukiniti menjavo, kakršna ustreza meščanski organiziranosti //lo/ družbe. Zadnji problem: ekonomsko revolucionirati meščansko družbo. Tedaj bi se od vsega začetka pokazalo, da zlu meščanske družbe ni odpomoči z bančnimi "preobrazbami" ali z osnovanjem racionalnega "denarnega sistema".

Konvertibilnost - zakonita ali ne - ostaja torej terjatev, postavljena slehernemu denarju, ki ga njegov naslov dela za znak vrednosti, tj., ga izenačuje s kvantiteto kakega tretjega blaga. Izenačevanje že vključuje zoperstavljanje, možno neenakost; kon-

¹ sploh

² naraščanje cen / naraščanje denarja

³ auflösen / francoski prevajalci imajo Marxovo uporabo glagola "auflösen" za lapsus, ki zastopa pravilni "aufheben". Enako prevaja ("ukinuti") tudi srebhrvaški prevod v Marx-Engels Dela, zyx. 19, str. 44, vendar brez opozorila. V aparatu k "Očrtom" v MEGA^C ni korekture Marxovega rokopisa.

vertibilnost vključuje svoje nasprotje, nekonvertibilnost; apreciacija vključuje depreciacijo, dynámei, kot bi dejal Aristotel. Vzemimo npr., da bi se sovereign ne imenoval le sovereign, kar je golo častno ime za x-ti alikvotni del unče zlata (računsko ime), tako kot meter za določeno dolžino, marveč bi se imenoval say, $\frac{1}{x}$ ur delovnega časa. $\frac{1}{x}$ unče zlata dejansko ni drugega kot materializiranih, upredmetenih, x ur delovnega časa. Toda zlato je minuli delovni čas, določeni delovni čas. Njegov naslov bi določen kvantum dela sploh postavil za njegovo merilo. Funt zlata bi moral biti konvertibilen za x ur delovnega časa, tako da bi jih vsak trenutek lahko kupil; brž ko bi lahko kupil več ali manj, bi bil apreciiaran ali depreciiran; v tem primeru bi njegova konvertibilnost prenehala. Kar določa vrednost, ni delovni čas, utelešen v produktih, marveč je to zdaj potrebni delovni čas. Vzemimo funt zlata sam: naj bo produkt 20 ur delovnega časa. Postavimo, da je zaradi takšnih ali drugačnih okoliščin pozneje potrebnih 10 ur za produkcijo enega funta zlata. Funt zlata, čigar naslov pove, da je sam = 20 uram delovnega časa, bi bil samo še = 10 uram delovnega časa, ker 20 ur delovnega časa = 2 funtoma zlata. 10 ur dela se faktično menja za 1 funt zlata; torej se 1 funt zlata ne more več zamenjevati za 20 delovnih ur. Zlati denar s plebejskim naslovom: x delovnih ur bi bil izpostavljen večjim nihanjem kot katerikoli drugi denar, še zlasti pa kot zdajšnji zlati denar; saj zlato nasproti zlatu ne more rasti ali padati (je enako samemu sebi), toda minuli delovni čas, vsebovan v določenem kvantumu denarja, se mora gotovo nenehno povečevati ali zmanjševati glede na zdajšnji živi delovni čas. Da bi ostalo zlato konvertibilno, bi bilo treba ohranjati stacionarno produktivnost delovne ure. Da, po splošnem ekonomskem zakonu, da se produkcijski stroški nenehno nižajo, da postaja živo delo vedno produktivnejše, da se torej delovni čas, upredmeten v produktih, stalno razvrednotuje, bi bila neizogibna usoda tega zlatega delovnega denarja stalno razvrednotenje.

$\frac{1}{x}$ denimo; MEGA² popravlja $\frac{1}{x}$ ur delovnega časa v: x ur delovnega časa

Da bi odstranili to nevšečnost, bi lahko rekli, naj naslova delovnih ur ne prejme zlato, ampak, kakor je to predlagal Weitling^{18/}, pred njim pa Angleži in za njim Francozi, med njimi Proudhon et Co., naj ga prejme papirni denar, goli znak vrednosti. Delovni čas, ki je utelešen v samem papirju, bi pri tem prav tako malo prišel v poštev, kot papirna vrednost bankovcev. Papir bi bil goli reprezentant delovnih ur, tako kot so bankovci reprezentant zlata in srebra. Ko bi postala delovna ura produktivnejša, bi bon, ki jo reprezentira, povečal svojo kupno moč in narobe, tako kot kupi zdaj bankovec za 5 £ več ali manj, odvisno od tega, ali relativna vrednost zlata v primerjavi z drugimi blagi raste ali pada. Po istem zakonu, po katerem bi bil zlati delovni denar podvržen stalni depreciaciji, bi papirni delovni denar užival stalno apreciacijo. Toda saj ravno to hočemo; delavec bi se razveselil večajoče se produktivnosti svojega dela, namesto da zdaj sorazmerno z njo ustvarja tuje bogastvo, lastno razvrednotenje. Tako socialisti. But unfortunately, there arise some small scruples. D'abord:¹ ko že predpostavimo denar, pa čeprav samo kot časovne bone, moramo predpostaviti tudi akumulacijo tega denarja in pogodbe, obveznice, stalne dajatve itd., ki bi bile sklenjene v obliki tega denarja. Akumulirani boni bi nenehno apreciirali, enako kot na novo izdani, s tem pa bi, po eni strani, naraščajoča produktivnost dela koristila nedelavcem, po drugi pa bi poprej dogovorjene dajatve šle v korak z večjo donosnostjo dela. Znižanje ali zvišanje vrednosti zlata ali srebra bi bilo docela irelevantno, ko bi bilo mogoče svet vsak trenutek začeti znova in ko bi sprejete obveznosti za plačilo določene kvantuma zlata ne preživele nihanj v vrednosti zlata. Prav tako je tu s časovnim bonom in s produktivnostjo ure. Točka, ki

Točka, ki jo je treba tu raziskati, je konvertibilnost časovnega bona. Do istega cilja pridemo, če naredimo ovinek. Čeprav je še prezgodaj, lahko že nekaj povemo o delusions², ki so

¹ Toda, na žalost, pojavijo se nekateri manjši pomisleki. Najprej:

² zablodah

podlaga za časovni bon in omogočajo pogled v najglobljo skrivnost, ki povezuje P-ovo cirkulacijsko teorijo z njegovo splošno teorijo - z njegovo teorijo o določitvi //11/ vrednosti. Isto povezavo najdemo npr. pri Brayu in Grayu. Pozneje bo treba raziskati, ali ima za podlago nemara kaj resničnega. (Poprej se incidentally¹: če obravnavamo bankovce zgolj kot nakazilo za zlato, jih ne bi smeli nikoli izdati čez kvantum zlatega denarja, ki ga dozdevno nadomeščajo, ne da bi jih deprecirali. 3 nakazila za 15 £, ki jih izdam 3 različnim upnikom za istih 15 £ v zlatu, je v resnici vsako le nakazilo za $\frac{15}{3}$ £ = 5 £. Vsak od teh bankovcev bi torej že od vsega začetka depreciral na $33\frac{1}{3}$ %).

Vrednost (realno menjalno vrednost) vseh blag (vključno z delom) določajo njihovi produkcijski stroški, z drugimi besedami, delovni čas, ki ga terja njihova proizvodnja. Cena, to je njihova menjalna vrednost, izražena v denarju. Nadomestitev kovinskega denarja (in papirnega ali kreditnega denarja, ki od prvega dobiva svojo denominacijo) z delovnim denarjem, ki bi dobival svojo denominacijo od delovnega časa samega, bi torej izenačila realno vrednost (menjalno vrednost) blag in njihovo nominalno vrednost, ceno, denarno vrednost. Izenačevanje realne vrednosti in nominalne vrednosti, vrednosti in cene. To pa bi bilo doseženo le ob predpostavki, da sta vrednost in cena le nominalno različni. Temu pa v nobenem primeru ni tako. Vrednost blag, deločena z delovnim časom, je samo njihova povprečna vrednost.

Povprečje, ki se prikaže kot vnanja abstrakcija, kolikor je dobljeno s seštevanjem kot povprečno število kakega obdobja - npr. 1 funt kave 1 sh., če je, denimo, vzeto povprečje za cene kave v 25 letih - povprečno število, ki pa je zelo realno, če je hkrati spoznano kot gonilno in gibalni princip nihanj, skozi katere gredo blagovne cene v določenem obdobju. Ta realnost ni pomembna le teoretsko: je podlaga za trgovsko špekulacijo, katere verjetnostni izračun izhaja tako iz srednjih povprečnih cen, ki ji veljajo za središče nihanja, kot iz povprečnih višin ali povprečnih globin nihanja nad tem središčem ali pod njim. Od

¹ mimogrede

te povprečne vrednosti blaga se njegova tržna vrednost vselej razlikuje in je vselej bodisi pod njo bodisi nad njo. Tržna vrednost se poravna z realno vrednostjo s svojim stalnim nihanjem, nikoli prek enačbe z realno vrednostjo kot nečem tretjim, 5 marveč s stalnim neenakim vzpostavljanjem same sebe¹ (kot bi dejal Hegel, ne z abstraktno identiteto, marveč z nenehno negacijo negacije, tj., z negacijo same sebe kot negacije realne vrednosti). Da realna vrednost sama zopet - neodvisno od njenega obvladovanja nihanj tržne cene (če realno vrednost odmislimo kot zakon teh 10 nihanj) - zanika samo sebe in da postavlja realno vrednost blag stalno v protislovju s svojo lastno določitvijo, da podceni ali preceni realno vrednost obstoječih blag - sem pokazal v svojem pamfletu proti Proudhonu^{19/}, tako da se tu s tem ni treba podrobneje ukvarjati. Cena se torej razlikuje od vrednosti, 15 in to ne le kot nominalno od realnega; ne le po denominaciji v zlatu in srebru, marveč s tem, da se vrednost prikazuje kot zakon gibanja, skozi katerega gre cena. Vendar pa se stalno razlikujeta in se nikoli ne pokrivata ali pa se pokrivata le povsem naključno in izjemoma. Blagovna cena je nenehno nad blagovno vred- 20 nostjo ali pod njo in sama blagovna vrednost obstoji samo v up in down² blagovnih cen. Ponudba in povpraševanje nenehno določata blagovne cene; nikoli se ne ujemata ali pa se ujemata le naključno; zato pa sami produkcijski stroški določajo nihanja povpraševanja in ponudbe. Zlato ali srebro, v katerem je izražena 25 cena kakega blaga, njegova tržna vrednost, je samo določen kvantum nakopičenega dela, določena mera materializiranega delovnega časa. Pod predpostavko, da ostanejo produkcijski stroški blaga in produkcijski stroški zlata in srebra nespremenjeni, pomeni zvišanje ali znižanje njihove tržne cene samo, da neko blago 30 = x delovnega časa, nenehno razpolaga z) ali (kot x delovnega časa na trgu, da stoji nad ali pod svojo povprečno vrednostjo, določeno z delovnim časom. Prva temeljna iluzija zagovornikov časovnih bonov je, da s tem, ko odpravijo nominalno različnost med realno vrednostjo in tržno vrednostjo, med menjalno vredno=

¹ durch stete Ungleichsetzung seiner selbst

² dviganje in padanje

stjo in ceno - ko torej vrednost, namesto v določenem upredmetenju delovnega časa, say zlato in srebro, izražajo v delovnem času samem - odstranijo tudi dejansko razliko in protislovje med ceno in vrednostjo. Tako se razume samo po sebi, kako bi
5 gola vpeljava časovnih bonov odstranila vse krize, vsa neskladja meščanske produkcije. Denarna cena blaga = njihovi realni vrednosti; povpraševanje = ponudbi; produkcija = konsumpciji, denar hkrati ukinjen in ohranjen; zadoščalo bi, da preprosto ugotovimo delovni čas, čigar produkt je blago, ki je materia-
10 liziran v blagu, in že bi v kakem vrednostnem znaku, denarju, v časovnih bonih ustvarili ustrezen nasprotek. Vsako blago bi bilo tako neposredno preobraženo v denar, zlato in srebro pa bi bila sama ponižana na raven vsega drugega blaga.

Da protislovja med menjalno vrednostjo in ceno - protislovja
15 povprečne cene in cen, katerih povprečje je - razlike med velikostmi in njihovo povprečno velikostjo, //12/ ne odpravimo s tem, da odpravimo njihovo golo imensko razliko, denimo s tem, da namesto: funt kruha stane 8 penijev, rečemo: 1 funt kruha = $\frac{1}{x}$
20 delovnih ur - tega res ni treba pojasnjevati. Obratno, če 8 penijev = $\frac{1}{x}$ delovnih ur in če je delovni čas, ki je materializiran v funtu kruha, več ali manj kot $\frac{1}{x}$ delovne ure, tedaj bi s tem, da bi bila mera vrednosti hkrati element, v katerem je izražena cena, razlika med vrednostjo in ceno samo z vso ostrino izpostavila njuno razliko, ki je skriva v zlati ali srebrni
25 ceni. Nastala bi neskončna enačba. $\frac{1}{x}$ delovne ure (vsebovane v 8 penijih ali izražene z bonom) > < kot $\frac{1}{x}$ delovne ure (vsebovane v funtu kruha).

Časovni bon, ki reprezentira povprečni delovni čas, ne bi nikoli ustrezal dejanskemu delovnemu času in nikoli ne bi bil
30 zamenljiv zanj; tj. delovni čas upredmeten v blagu, ne bi nikoli odredil samo sebi enako kvantiteto delovnega denarja in obratno, ampak z več ali z manj, tako kot se zdaj vsako nihanje tržnih vrednosti izraža v zvišanju ali znižanju njihovih cen v zlatu in srebru.

Nenehno razvrednotenje blag - v daljših obdobjih - glede na časovne bone, o katerih smo govorili prej, je izhajalo iz zakona rastoče produktivnosti delovnega časa, iz motenj v sami relativni vrednosti, ki jih ustvarja njeno lastno inherentno načelo, delovni čas. Nekonvertibilnost časovnih bonov, o katerih govori-
5 mo zdaj, ni drugega kot drug izraz za nekonvertibilnost med realno vrednostjo in tržno vrednostjo, med menjalno vrednostjo in cenno. Časovni bon bi v nasprotju z vsem drugim blagom reprezentiral idealen delovni čas, ki bi se zamenjeval enkrat za več, drugič
10 za manj dejanskega delovnega časa in bi zadobil v bonu ločeno, lastno eksistenco, ki bi ustrezala tej dejanski neenakosti. Obči ekvivalent, cirkulacijsko sredstvo in mera blag bi jim zopet stopil nasproti individualiziran, sledeč lastnim zakonom, odtujen, tj., z vsemi lastnostmi zdajšnjega denarja, ne da bi opravljal
15 njegovih storitev. S tem da bi medij, v katerem se primerjajo blaga, ti upredmeteni kvantumi delovnega časa, ne bil neko tretje blago, marveč njihova lastna mera vrednosti, delovni čas sam, bi bila zmeda samo prignana na neprimerno višjo stopnjo. Blago a, upredmetenje 3 ur delovnega časa, je = 2 bonoma delovnih ur;
20 blago b, upredmetenje dito¹ 3 delovnih ur, je = 4 bonom delovnih ur. In dejansko se prav to protislovje, le da zakrito, izraža v denarnih cenah. Razlika med ceno in vrednostjo, med blagom, ki ga merimo z delovnim časom, katerega produkt je, in med produktom delovnega časa, za katerega ga zamenjamo - ta razlika ter-
25 ja tretje blago kot mero, v kateri se izraža dejanska menjalna vrednost blaga. Ker cena ni enaka vrednosti, ne more biti element, ki določa vrednost - delovni čas - tisti element, v katerem se izražajo cene, ker bi se moral delovni čas izraziti hkrati kot določujoče in nedoločujoče, kot enako in neenako samega sebe. Ker
30 obstaja delovni čas kot mera vrednosti samo idealno, ne more služiti za materijo primerjanja cen. (Hkrati se tu razjasni², kako in zakaj zadobi vrednostno razmerje v denarju neko materialno in oposebljeno eksistenco. To izpeljati širše.) Razlika med ceno

¹ enako, prav tako

² Hier zugleich geht Licht auf

in vrednostjo terja, da merimo vrednosti kot cene ob nekem drugem merilu, ne pa ob njihovem lastnem. Cena v razliki do vrednosti je nujno denarna cena. Tu se pokaže, da je nominalna razlika med ceno in vrednostjo pogojena z njuno realno razliko.

5

/Nastanek in bistvo denarja/

Blago a = 1 sh. (tj. = $\frac{1}{x}$ srebra); blago b = 2 sh. (tj. $\frac{2}{x}$ srebra). Zato blago b = dvojni vrednosti blaga a. Vrednostno razmerje med a in b je izraženo s proporcem, v katerem se obe blagi zamenjujeta za kvantum nekega tretjega blaga, za srebro; 10 ne za neko vrednostno razmerje.

Vsako blago (produkt ali produkcijski instrument) je = upredmetenju določenega delovnega časa. Njegova vrednost, razmerje, v katerem se zamenjuje za druga blaga ali v katerem se druga blaga zamenjujejo zanj, je = kvantumu delovnega časa, ki 15 je realiziran v njem. Če je blago npr. = 1 uri delovnega časa, tedaj se menja z vsemi drugimi blagi, ki so produkt 1 ure delovnega časa. (Ves ta raisonnement¹ pod predpostavko, da menjalna vrednost = tržni vrednosti; realna vrednost = ceni.) Vrednost blaga se od blaga samega razlikuje. Vrednost (menjalna vrednost) 20 je blago samo v menjavi (dejanski ali namišljeni): vrednost ni le zamenjevalna sposobnost tega blaga na splošno, marveč je njegova specifična zamenjljivost. Je hkrati eksponent razmerja, v katerem se blago zamenjuje z drugimi blagi in eksponent razmerja, v katerem se je v produkciji že zamenjalo z drugimi blagi 25 (zmaterializiranim delovnim časom); je kvantitativno določena/ /13/ zamenjljivost. Dve vrsti blaga, npr. vatel bombaža in mernik olja, obravnavani kot bombaž in olje, sta po naravi različni, imata različne lastnosti, merimo ju z različnimi merami, sta inkomenzurabilni. Kot vrednosti so vsa blaga kvantitativno ena= 30 ka in se razlikujejo samo kvantitativno, vsa se torej vzajemno merijo in nadomeščajo (se zamenjujejo, so med seboj konvertibil=

¹ sklepanje

na) v določenih kvantitativnih razmerjih. Vrednost je njihovo družbeno razmerje, njihova ekonomska kvaliteta. Knjiga, ki ima določeno vrednost in hlebec kruha, ki ima enako vrednost, se menjata drug za drugega, sta ista vrednost, samo da v različnem materialu. Kot vrednost je blago v določenem razmerju hkrati ekvivalent za vsa druga blaga. Kot vrednost je blago ekvivalent; kot ekvivalent so vse naravne lastnosti v njem izbrisane; ni več v nikakršnem kvalitativnem posebnem razmerju do drugih blag, pač pa je tako obča mera kot tudi obči reprezentant kot tudi obče menjalno sredstvo vsega drugega blaga. Kot vrednost je blago denar. Ker pa se blago, ali bolje, produkt ali produkcijski instrument razlikuje od sebe kot vrednosti, se blago kot vrednost razlikuje od samega sebe kot produkta. Lastnost blaga kot vrednosti ne le da more, ampak hkrati mora dobiti eksistenco, različno od njegove naravne eksistence. Zakaj? Ker so blaga kot vrednosti med seboj samo kvantitativno različna, mora biti vsako blago kvalitativno različno od svoje lastne vrednosti. Vrednost blaga mora torej imeti tudi eksistenco, ki jo je mogoče od nje kvalitativno razločiti, in v dejanski zamenjavi mora ta ločljivost preiti v dejansko ločitev, ker mora naravna različnost blag zaiti v protislovje z njihovo ekonomsko ekvivalentnostjo in ker lahko obe obstojita drug poleg druge samo tako, da zadobi blago dvojno eksistenco, poleg svoje naravne še neko čisto ekonomsko eksistenco, v kateri je goli znak, črka, za produkcijsko razmerje, goli znak za svojo lastno vrednost. Kot vrednost je vsako blago enakomerno deljivo; v svojem naravnem bivanju to ni. Kot vrednost ostane blago enako, pa naj gre še skozi toliko metamorfoz in eksistenčnih oblik; v dejanskosti se blaga zamenjujejo le, ker so neenaka in ker ustrezajo različnim sistemom potreb. Kot vrednost je blago obče, kot dejansko blago je posebnost. Kot vrednost je vselej zamenljivo; v dejanski menjavi je zamenljivo le, če izpolnjuje posebne pogoje. Kot vrednost je mera njegove zamenljivosti določena z njim samim: menjalna vrednost izraža ravno razmerje, v katerem nadomešča druga blaga; v

dejanski menjavi je blago zamenljivo samo v kvantitetah, ki so povezane z njegovimi naravnimi lastnostmi in ustrezajo potrebam zamenjujočih. (Skratka, vse lastnosti ki jih naštevajo kot posebne lastnosti denarja, so lastnosti blaga kot menjalne vrednosti; produkta kot vrednosti za razliko od vrednosti kot produkta.) (Menjalna vrednost blaga, kot posebna eksistenca poleg samega blaga, je denar; je oblika, v kateri se vsa blaga enačijo, primerjajo, merijo; je tisto, v kar se razkrojijo vsa blaga, kar se razkroji v vsa blaga; obči ekvivalent.) Vsak trenutek, pri računanju, v knjigovodstvu itd. preobražamo različne vrste blaga v vrednostne znake, fiksiramo jih kot gole menjalne vrednosti, abstrahirajoč od njihovih snovi in od vseh njihovih naravnih lastnosti. Na papirju, v glavi poteka ta metamorfoza s pomočjo gole abstrakcije; v dejanski zameni pa potrebujemo neko dejansko posredovanje, neko sredstvo, da bi opravili to abstrakcijo. Blago v svojih naravnih lastnostih ni niti nenehno zamenljivo, niti ga ni mogoče menjati za vsako drugo blago; takšno ni v svoji naravni enakosti s seboj; ampak je takšno kot samo sebi neenako, postavljeno kot nekaj sebi neenakega, kot menjalna vrednost. Najprej ga moramo pretvoriti v njega samega kot menjalno vrednost, da bi to menjalno vrednost nato primerjali in zamenjali za drugo. V najbolj primitivni menjalni kupčiji¹, ko se 2 blagi zamenjata drug za drugega, je vsako od njiju najprej izenačeno z nekim znakom, ki izraža njuno menjalno vrednost, npr. pri nekaterih črncih na zahodnoafriških obalah = x bars². /20/ Prvo blago je 1 bar; drugo = 2 bars. V tem razmerju ju menjaajo. Preden obe vrsti blaga med seboj zamenjajo, ju najprej v glavi in v jeziku preobrazijo v bars. Preden ju zamenjajo, ju ocenijo, in da bi ju ocenili, ju morajo postaviti v določene medsebojne številčne odnose. Da bi bili obe vrsti blaga postavljeni v takšne številčne odnose in narejeni za komenzurabilni, morata sprejeti isto denominacijo (enoto). (Bar ima zgolj imaginarno eksistenca, tako kot lahko nasploh kako razmerje dobi posebno utelešenje samo preko abstrakcije, le preko nje je samo lahko zopet

¹ Tauschhandel /gre za predpostavko neposredne menjave brez posredovanja denarja

² palic

individualizirano.) Da bi bilo mogoče pri menjavi pokriti presežek ene vrednosti nad drugo, zaradi izravnavanja balansa, je potrebno plačilo v denarju, tako pri najprimitivnejši menjalni kupčiji kot pri dandanašnji mednarodni trgovini.

5 Produkti (ali dejavnosti) se menjajo le kot blaga; blaga obstajajo v menjavi sami le kot vrednosti; samo kot takšna se primerjajo. Da bi določil težo kruha, ki ga lahko zamenjam za vatel platna, postavim najprej: vatel platna = njegovi menjalni vrednosti, tj., = $\frac{1}{x}$ delovnega časa. Prav tako postavim: funt kruha =
10 njegovi menjalni vrednosti = $\frac{1}{x}$ ali $\frac{2}{x}$ itd. delovnega časa. Vsako od teh blag postavim = nečemu tretjemu; tj., //14/ neenako samemu sebi. To tretje, ki je različno tako od prvega kot od drugega, ker izraža razmerje, eksistira najpoprej v glavi, v predstavi, tako kot je nasploh razmerja, če jih je treba fiksirati, mo-
15 goče samo misliti, za razliko od subjektov, ki stopajo v razmerja.¹ Produkt (ali dejavnost), ki postane menjalna vrednost, ni s tem samo preobražen v določeno kvantitativno razmerje, v sorazmerno število - v število namreč, ki izraža tisto kvantiteto drugih blag, ki mu je enaka, ki je njegov ekvivalent, ali tisto
20 razmerje, v katerem je blago ekvivalent drugih blag - ampak mora biti hkrati kvalitativno preobražen, pretvoriti ga je treba v neki drugi element, zato da bi lahko obe vrsti blaga postali poimenovani velikosti, z isto enoto, da postaneta torej komenzurabilni. Blago je treba najprej pretvoriti v delovni čas, torej
25 v nekaj od njega kvalitativno različnega (kvalitativno različno 1), ker blago ni delovni čas kot delovni čas, marveč je materializirani delovni čas; delovni čas ne v obliki gibanja, marveč mirovanja; ne procesa, marveč rezultata; 2) ker blago ni upre-
30 je samo zgolj od svoje kvalitete ločeno, le kvantitativno različno delo), marveč je določen rezultat nekega določenega, od ostalih del kvalitativno različnega dela, da bi ga nato primer-

¹ wie Verhältnisse überhaupt nur gedacht werden können, wenn sie fixiert werden sollen, im Unterschied von den Subjekten, die sich verhalten.

jali kot določen kvantum delovnega časa, določeno velikost dela z drugimi kvantumi delovnega časa, z drugimi velikostmi dela. Za golo primerjanje - cenitev produktov - za njihovo ideelno¹ vrednostno določitev zadošča, da se lotimo te transformacije v
5 glavi (transformacija, v kateri obstaja produkt zgolj kot izraz kvantitativnih produkcijskih razmerij). Pri primerjavi blag ta abstrakcija zadošča, pri dejanski menjavi je treba abstrakcijo zopet upredmetiti, simbolizirati, realizirati s pomočjo znaka.

Ta nujnost nastopi: 1) kot smo že dejali, obe vrsti blaga,
10 namenjeni menjavi, se preobrazita v glavi v skupna količinska razmerja, v menjalni vrednosti, ter se tako med seboj cenita. Če pa ju je treba zdaj dejansko zamenjati, stopijo njune naravne lastnosti v protislovje z njuno določitvijo kot menjalnima vrednostima in zgolj poimenovanima številoma. Nista poljubno de=
15 ljivi itd. 2) V dejanski menjavi vedno zamenjujemo posebno blago za posebno blago in zamenljivost slehernega blaga je, tako kot

¹ S predlaganim prevodom "idealen" (npr. "ideale Arbeitszeit") in "ideelen" (npr. "ideele Wertbestimmung") skušamo tudi terminološko ohraniti problem razlike in enotnosti dveh, če nekoliko poenostavimo, "tipov" občega oz. abstrakcije, ki ju uporablja Marx v svojem poskusu dialektično-logičnega razvitja denarja iz vrednosti. Abstrakciji sta "utelešeni" v vrednosti (oz. "realni menjalni vrednosti") in v tržni vrednosti (oz. ceni kot menjalni vrednosti, izraženi v denarju). Vrednost blaga je ideelna podvojitvev (produkta kot blaga) v idealnem (povprečnem) delovnem času: njena idealna eksistenca ima ustroj abstraktnega občega (natančneje, prikazuje se najprej kot "vnanja abstrakcija"). Tržna vrednost ali denarna cena blaga je ideelna podvojitvev, v kateri obstaja (realna menjalna) vrednost blaga v denarju kot posebni materialni eksistenci poleg blaga (oz. v ceni kot predstavljeni denarni materiji): za ceno kot abstrakcijo je konstitutivna posebna, materialna eksistenca, ima torej prej značaj konkretnega občega.

Upoštevati je treba seveda, da skuša Marx oba "tipa" abstrakcije dojeti kot pojavni obliki ideelne podvojitve, da skuša med njima spostaviti genetično zvezo. Pri tem je sama ideelna podvojitvev pri Marxu že koncipirana kot nujni, blagu imanentni "izraz" protislovja produkta kot blaga: blago kot vrednost je različno od samega sebe kot produkta, šele v ideelni podvojitvi (abstrakciji) je torej njegova vsebina v skladu s samo seboj. "Imaginarna eksistenca" ideelne abstrakcije torej ni enostavna podvojitvev ali rekonstrukcija stvari v misli, od vsega začetka Marx

razmerje, v katerem je zamenljivo, odvisna od krajevnih in časovnih pogojev itd. Preobrazba blaga v menjalno vrednost pa blaga ne izenačuje s kakim določenim drugim blagom, marveč ga izraža kot ekvivalent, izraža njegovo razmerje zamenljivosti do vseh drugih blag. Ta primerjava, ki jo opravimo v glavi na mah, se v dejanskosti realizira samo v določenem območju, ki ga določa potreba, in to le sukcesivno. (Npr., dohodek loo tolarjev menjam, glede na svoje potrebe, po vrsti za celoten obseg blag, katerih vsota = menjalni vrednosti loo tolarjev.) Da bi blago na mah realizirali kot menjalno vrednost in da bi mu vtisnili obče učinkovanje menjalne vrednosti, za to torej menjava s kakim posebnim blagom ne zadošča. Zamenjati ga je treba s kako tretjo rečjo, ki ni zopet sama kako posebno blago, marveč je simbol blaga kot blaga, menjalne vrednosti blaga samega; ki torej reprezentira, denimo, delovni čas kot tak, npr. kos papirja ali usnja, ki reprezentira alikvotni del delovnega časa. (Takšen simbol predpostavlja obče pripoznanje; to je lahko samo kak družbeni simbol; dejansko izraža samo družbeno razmerje.) Ta simbol reprezentira alikvotne dele delovnega časa; reprezentira menjalno vrednost v takšnih alikvotnih delih, ki zmorejo z enostavno aritmetično kombinacijo izraziti vsa medsebojna razmerja menjalnih vrednosti. Ta simbol, ta materialni znak menjalne vrednosti je produkt menjave same, ni izpeljava neke a priori dojete ideje. (In fact¹ se blago, ki se rabi kot posrednik menjave, šele postopoma preobrazbi v denar, v simbol; brž ko se to zgodi, lahko samo blago zopet nadomesti njegov simbol. Zdaj postane zavesten znak menjalne vrednosti.)

spodbije shemo gole reprezentacije, stvari sami vnanjega izraza. Zato lahko tudi postavi - vsaj kot program - da je vrednost v bistvu gonilo in gibalni princip nihanja tržnih vrednosti, subjekt procesa, v katerem pride do dejanske podvojitve blaga v denarju. Vprašanje pa je, koliko Marx na začetku Očrtov sam še ne zapada dojetju "ideelne podvojitve" kot golega miselnega dejanja.

¹ dejansko

Proces je torej enostavno v tem: produkt postane blago, tj. goli moment menjave. Blago se preobrazi v menjalno vrednost. Da bi ga izenačili z njim samim kot menjalno vrednostjo, ga zamenjamo z nekim znakom, ki reprezentira blago kot menjalno vrednost kot takšno. Kot takšno simbolizirano menjalno vrednost ga je mogoče potem zopet zamenjati v določenih razmerjih za vsako drugo blago. S tem da postane produkt blago, blago pa menjalna vrednost, zadobi najprej v glavi neko dvojno eksistenco. Ta ideelna podvojitvev se nadaljuje (in se mora nadaljevati tako, da se prikazuje blago v dejanski menjavi dvojno: kot naravni produkt na eni strani, kot menjalna vrednost na drugi. Tj., menjalna vrednost blaga zadobi neko od njega materialno ločeno eksistenco./

/15/ Nujni nasledek določitve produkta v menjalni vrednosti je torej, da zadobi menjalna vrednost od produkta ločeno, odlepljeno eksistenco. Menjalna vrednost, ločena od samih blag in obstajajoča sama kot blago poleg njih, je - denar. Vse lastnosti blaga kot menjalne vrednosti se prikazujejo v denarju kot neki od blaga različen predmet, kot neka od njegove naravne eksistenčne oblike ločena socialna eksistenčna oblika. (To je treba pokazati podrobneje z naštetjem običajnih lastnosti denarja.) (Material, v katerem se ta simbol izraža, še zdaleč ni irelevanten, kljub vsej različnosti njegovega historičnega nastopa. Razvoj družbe hkrati s simbolom izdelava tudi material, ki mu bolj ali manj ustreza, nakar se ga skuša zopet osvoboditi; simbol postavi, če ni poljuben, določene zahteve materialu, v katerem ga prikazujejo. Tako imajo npr. znaki za besede svojo zgodovino. Črkopis itd.) Menjalna vrednost produkta ustvarja torej poleg produkta denar. In tako kot pač ni mogoče zamotanosti in protislovij, ki izhajajo iz obstoja denarja poleg posebnih blag, odpraviti tako, da spremenimo obliko denarja (čeprav se lahko s pomočjo kake višje oblike denarja izognemo težavam, ki pripadajo kaki njegovi nižji), tako tudi ni mogoče odpraviti denarja samega, vse dokler ostaja menjalna vrednost družbena oblika produkta. To je potrebno jasno uvideti, da bi si ne zastavljali nemogočih nalog in da

bi poznali meje, znotraj katerih lahko denarne reforme in cirkulacijske spremembe na novo oblikujejo produkcijska razmerja in družbena razmerja, ki slonijo na njih.

Lastnosti denarja kot 1) mere blagovne menjave; 2) kot menjalnega sredstva; 3) kot reprezentanta blag (zaradi tega kot predmeta pogodb); 4) kot občega blaga poleg posebnih blag - vse te lastnosti^{/21/} izhajajo enostavno iz njegove določitve, da je menjalna vrednost, ki je ločena od blag samih in ki je upredmetena. (Lastnost denarja kot občega blaga nasproti vsem drugim, kot utelešenja njegove menjalne vrednosti, ga naredi hkrati za realizirano in vselej realizabilno formo kapitala; za vselej veljavno prikazno formo kapitala, lastnost, ki izstopi pri bulliondrains; lastnost, ki povzroči, da se pojavi kapital historično najprej samo v obliki denarja; ki, končno, pojasni povezavo denarja z obrestno mero in njegovo učinkovanje nanjo.)

Bolj ko se oblikuje produkcija tako, da postaja vsak producent odvisen od menjalne vrednosti svojega blaga, tj., bolj ko produkt dejansko postaja menjalna vrednost, menjalna vrednost pa neposredni objekt produkcije, toliko bolj se morajo razviti denarna razmerja in protislovja, ki so imanentna denarnemu razmerju, razmerju produkta do samega sebe kot denarja. Potreba za menjave in preobrazba produkta v čisto menjalno vrednost napreduje v enaki meri kot delitev dela, tj. z družbenim značajem produkcije. Toda v enaki meri, kot narašča ta značaj, narašča moč denarja, tj. menjalno razmerje se utrjuje kot neka nasproti producentom vnanja in od njih neodvisna moč. Kar se je prvotno kazalo kot sredstvo za pospeševanje produkcije, postane razmerje, tuje producentom. Videti je, da v istem razmerju, v katerem postajajo producenti odvisni od menjave, menjava postaja neodvisna od producentov, razcep med produktom kot produktom in produktom kot menjalno vrednostjo pa narašča. Denar ne proizvede teh nasprotij in protislovij; pač pa razvoj teh protislovij in nasprotij proizvaja to na videz transcendentarno moč denarja. (Izpeljati vpliv preobrazbe vseh razmerij v denarna razmerja;

naturalnega davka v denarni davek, naturalne rente v denarno rento, vojaške dolžnosti v najemniško enoto, sploh vseh osebnih dajatev v denarne dajatve, patriarhalnega, suženjskega, tlačanskega, cehovskega dela v čisto mezдно delo.)

5 Produkt postane blago; blago postane menjalna vrednost; menjalna vrednost blaga je njegova imanentna denarna lastnost; ta njegova denarna lastnost se oddvoji od njega kot denar, dobi občo, od vseh posebnih blag in njihovega naravnega eksistenčnega načina ločeno socialno eksistenco; razmerje produkta do samega
10 sebe kot menjalne vrednosti postane njegovo razmerje do denarja, eksistirajočega poleg njega ali /razmerje/ vseh produktov do zunanaj vseh njih eksistirajočega denarja. Tako kot ustvarja dejanska menjava produktov njihovo menjalno vrednost, tako ustvarja njihova menjalna vrednost denar.

15 Naslednje vprašanje, s katerim se zdaj srečujemo, je: ali eksistenca denarja poleg blag ne zakriva že vnaprej protislovja, ki so dana s tem razmerjem samim?

Prvič: enostavno dejstvo, da blago eksistira dvojno, enkrat kot določen produkt, ki ideelno vsebuje (latentno vsebuje) svojo menjalno vrednost v svoji naravni bivanjski obliki, nato pa kot manifestirana menjalna vrednost (denar), ki je zopet odvrгла sleherno povezanost z naravno bivanjsko formo produkta, ta dvojna različna eksistenca se mora razviti dalje v razliko, razlika v nasprotje in //16/ v protislovje. Isto protislovje med posebno
25 naturu blaga kot produkta in njegovo občo naturo kot menjalne vrednosti, zaradi katerega se blago nujno postavlja dvojno, enkrat kot to določeno blago, drugič kot denar, prav to protislovje med posebnimi naravnimi lastnostmi blaga in med njegovimi občimi družbenimi lastnostmi, vsebuje od vsega začetka možnost, da
30 obe ti ločeni eksistenčni formi blaga med seboj nista zamenljivi. Zamenljivost blaga eksistira poleg njega v denarju kot neka reč, kot nekaj od blaga različnega, ne več neposredno identičnega. Kakor hitro je denar neka vnanja reč poleg blaža, je zamenljivost blaga za denar takoj navezana na vnanje pogoje, ki lahko nasto-
35 pijo ali pa tudi ne; podvržena je vnanjim pogojem. Blago zahteva=

jo v menjavi zaradi njegovih naravnih lastnosti, zaradi potreb, katerih objekt je. Nasprotno pa zahtevajo denar le zavoljo njegove menjalne vrednosti, kot menjalno vrednost. Ali je zato blago mogoče pretvoriti v denar, ali ga je mogoče zanj zamenjati, ali je mogoče za blago postaviti njegovo menjalno vrednost, to je odvisno od okoliščin, ki nimajo najprej nič opraviti z blagom kot menjalno vrednostjo in so neodvisne od njega. Premenljivost blaga je odvisna od naravnih lastnosti produkta, premenljivost denarja sovpada z njegovo eksistenco kot simbolizirano menjalno vrednostjo. Povsem mogoče je torej, da blaga v njegovi določeni formi kot produkt ni več mogoče zamenjati, izenačiti z njegovo občo formo kot denarjem.

Vtem, ko zamenljivost blaga eksistira zunaj njega kot denar, je postala nekaj od njega različnega, njemu tujega; nekaj, s čemer mora biti blago najprej izenačeno, kar mu je torej d'abord¹ neenako; medtem ko postane same izenačenje odvisno od vnanjih pogojev, torej naključno.

Drugič: tako kot eksistira menjalna vrednost blaga dvojno, kot določeno blago in kot denar, tako razpade dejanje menjave v 2 med seboj neodvisni dejanji: menjava blaga za denar, menjava denarja za blago; nakup in prodaja. Ker sta nakup in prodaja zdaj zadobila prostorsko in časovno drug od drugega ločeno, drug do drugega ravnodušno eksistenčno formo, njuna neposredna istovetnost preneha. Lahko si ustrezata in si ne ustrezata; lahko se 25 pokrivate ali pa ne; lahko zaideta v medsebojni nesklad. Nenehno se bosta sicer skušala izenačiti; toda poprejšnjo neposredno enakost je zdaj nadomestilo nenehno gibanje izravnave, ki ravno predpostavlja nenehno neizenačevanje. Popolno konsonanco se da zdaj doseči nemara le s prehodom skozi skrajne disonance.

Tretjič: z ločitvijo nakupa in prodaje, cepitvijo zamenjave v dve med seboj prostorsko in časovno neodvisni dejanji, izstopi nadalje še neko drugo novo razmerje.

Tako kot se menjava sama razcepi v dve med seboj neodvisni dejanji, tako se celokupno gibanje menjave loči od zamenjujočih,

¹ najprej

od producentov blaga. Menjava zaradi menjave se loči od menjave zaradi blaga. Med producente stopi trgovski stan, stan, ki kupuje samo, da bi prodajal in ki prodaja samo, da bi zopet kupil, smoter te operacije pa /mu/ ni posest blag kot produktov, mar-
5 več zgolj pridobitje menjalnih vrednosti kot takšnih, denarja. (Pri goli menjalni kupčiji se lahko izoblikuje trgovski stan. Ker pa ima na obeh straneh na voljo zgolj prebitek produkcije, je tako njegov vpliv na samo produkcijo kot tudi vsa njegova pomembnost docela sekundaren.) Osamosvojitve menjalne vrednosti
10 v denarju, odtrganemu od produktov, ustreza osamosvojitvi menjava (trgovine) kot funkcije, ki je odtrgana od zamenjujočih. Menjalna vrednost je bila mera blagovne menjave; toda smoter le-te je bila neposredna posest zamenjanih blag, njihova konsumpcija (pa naj je ta konsumpcija takšna, da služi neposredno za zadovo-
15 ljitev potreb, kot produkt, ali pa zopet sama služi kot produkcijsko orodje). Neposredni smoter trgovine ni konsumpcija, pač pa pridobivanje denarja, menjalnih vrednosti. S to podvojitvijo menjave - menjava zaradi konsumpcije in menjava zaradi menjave - nastane novo neskladje. Trgovec je v svoji menjavi določen zgolj
20 z razliko med nakupom in prodajo blag; konzument pa mora definitivno nadomestiti menjalno vrednost blaga, ki ga kupi. Cirkulacija, menjava znotraj trgovskega stanu, in konec cirkulacije, menjava med trgovskim stanom in konzumenti, naj bo njuno vzajemno pogojevanje naposled še tako močno, sta določena s čisto drugač-
25 nimi zakoni in motivi in lahko med seboj zaideta v največje protislovje. Možnost trgovskih kriz leži že v tej ločitvi. Ker pa dela produkcija za trgovino neposredno, za //17/ konsumpcijo pa samo posredno, jo mora to neskladje med trgovino in konsumpcijsko menjavo zajeti v enaki meri, kot ga sama proizvaja. (Raz-
30 merja med ponudbo in povpraševanjem se popolnoma sprevrnjejo.) (Od prave trgovine se zato zopet loči denarni posel.)

Aforizmi. (Vsa blaga so minljivi denar; denar je neminljivo blago.¹²²) Bolj ko se razvija delitev dela, bolj neposredni produkt preneha biti menjalno sredstvo. Nastopi nujnost občega me-
35 njalnega sredstva, tj. menjalnega sredstva, ki je neodvisno od

specifične produkcije vsakega posameznika. V denarju je vrednost stvari ločena od njihove substance. Denar je izvirno reprezentant vseh vrednosti; v praksi se stvar preobrne, in vsi realni produkti in vsa opravila postanejo reprezentant denarja. V neposredni menjalni trgovini ni mogoče vsak artikel zamenjati za vsak drug artikel, in neko določeno dejavnost je mogoče zamenjati samo za določene produkte. Težave, ki jih vsebuje menjalna trgovina, lahko denar odpravi samo tako, da jih posploši, da jih naredi za univerzalne. Absolutno nujno je, da se nasilno ločena elementa, ki po bistvu sodita skupaj, pokažeta skozi nasilno erupcijo kot ločitev nečesa po bistvu sopripadajočega. Enotnost se vzpostavi nasilno. Bržko sovražna cepitev pripelje do erupcije, opozorijo ekonomisti na bistveno enotnost in abstrahirajo od odtujitve. Njihova apologetska modrost je v tem, da v vseh odločilnih trenutkih pozabljajo na svoje lastne določitve. Produkt kot neposredno menjalno sredstvo je 1) še neposredno povezan s svojo naravno kvaliteto, ta ga torej v vseh ozirih omejuje; produkt se lahko npr. skvari itd., 2) z neposredno potrebo, ki jo drugi ima ravno po tem produktu ali pa je nima, ali tudi neposredno potrebo po svojem lastnem produktu. S tem, da sta produkt dela in delo samo podvržena menjavi, vstopa moment, s katerim sta ločena od svojega posestnika. Ali se iz te ločitve zopet vrnete k njemu v kaki drugi podobi, postane zdaj naključno. S tem, ko stopi v menjavo denar, sem prisiljen, da svoj produkt zamenjam za občo menjalno vrednost ali za občo menjalno sposobnost, moj produkt pa postane tako odvisen od občega commerce¹ in je iztrgan iz svojih lokalnih, naravnih in individualnih mej. Ravno s tem lahko neha biti produkt.

Četrtyč: Tako kot stopi menjalna vrednost v denarju kot obče blago poleg vseh posebnih blag, tako hkrati s tem stopi menjalna vrednost kot posebno blago v denarju (ker ima posebno eksistenco) poleg vseh drugih blag. S tem ne nastane le neskladje, da stopi namreč denar, saj eksistira le v menjavi, kot obča me-

¹ trgovina, promet

njalna sposobnost nasproti menjalni sposobnosti blag ter jo neposredno izbriše, kljub temu pa naj bi bili obe med seboj stalno konvertibilni; tako stopi denar v protislovje s samim seboj in svojo določitvijo s tem, da je sam neko posebno blago (pa 5 čeprav samo znak) in da je zato v svoji menjavi za druga blaga zopet podvržen posebnim menjalnim pogojem, ki so v protislovju z njegovo občo brezpogojno zamenljivostjo. (Tu še ni govora o denarju kot fiksiranemu v substanci nekega določenega produkta itd.) Menjalna vrednost je zadobila poleg svoje eksistence v 10 blagu neko lastno eksistenco v denarju, od svoje substance je bila ločena ravno zato, ker je bila naravna določenost te substance v protislovju z njeno občo določitvijo kot menjalno vrednostjo. Vsako blago je enako drugemu (ali z njim primerljivo) kot menjalna vrednost (kvalitativno: vsako reprezentira samo še 15 nek kvantitativni + - menjalne vrednosti). Zato se ta njihova enakost, ta njihova enotnost razlikuje od njihove naravne različnosti; in se prikazuje zato v denarju tako kot njihov skupni element kakor tudi kot nekaj tretjega nasproti njima. Toda po eni strani menjalna vrednost seveda ostane neka inherentna kva= 20 liteta blag, medtem ko hkrati eksistira zunaj njih; po drugi pa denar, vtem ko ne eksistira več kot lastnost blag, kot njihovo obče, ampak je individualiziran poleg njih, postane sam zopet neko posebno blago poleg drugih blag (določata ga ponudba in povpraševanje; razpade na posebne vrste denarja itd.) Postane 25 blago, kakor druga blaga, in hkrati ni blago kakor druga blaga. Kljub svoji obči določitvi je denar nekaj zamenljivega poleg drugih zamenljivosti. Ni le obča menjalna vrednost, ampak je hkrati neka posebna menjalna vrednost poleg posebnih menjalnih vrednosti. Tu nov izvir protislovij, ki se uveljavljajo v prak= 30 si. (V ločitvi denarnih poslov od dejanske trgovine zopet izstopi posebna narava denarja).

Vidimo torej, kako je denarju imanentno, da izpolnjuje svoje smotre tako, da jih hkrati negira; da se osamosvoji nasproti blagom; da iz sredstva postane smoter; da realizira menjalno

vrednost blag tako, da se od nje ločuje; da olajšuje menjavo tako, da jo cepi; da premaguje težave neposredne menjave //18/ tako, da jih posploši; da osamosvaja menjavo nasproti producentom v enaki meri, kot postajajo producenti odvisni od menjave.

5 (Pozneje bo treba, preden bomo zapustili to vprašanje, popraviti idealistično maniro prikaza, ki ustvarja videz, kot da gre samo za pojmovne določitve in za dialektiko teh pojmov. Torej predvsem frazo: produkt (ali dejavnost) postane blago; blago menjalna vrednost; menjalna vrednost denar).

10 (Econ. 24. jan. 1857. Ob priliki upoštevati pri banks naslednji stavek: "So far as the mercantile classes share, which they now do very generally, in the profits of banks - and may to a still greater extent by the wider diffusion of joint-stock banks, the abolition of all corporate privileges, and the extension of perfect freedom to the business of banking, - they have been enriched by the increased rates of money. In truth, the mercantile classes by the extent of their deposits, are virtually their own bankers; and so far as that is the case, the rate of discount must be to them of little importance. All banking and other reserves must of course be the results of continual industry, and of saving laid by out of profits; and consequently, taking the mercantile or industrious classes as a whole, they must be their own bankers; and it requires only that the principles of free trade should be extended to all businesses, to equalise or neutralise for them the advantages and disadvantages of all the fluctuations in the money market.")¹ /23/

¹Kolikor trgovski razredi sodelujejo pri profitu bank, kar danes na splošno počno - in kar bodo lahko še v večji meri počeli zaradi večje razširjenosti delniških bank, odprave vseh korporacijskih privilegijev in zaradi razširitve popolne svobode pri bančnem poslovanju - so se ti razredi obogatili z zvišanimi denarnimi stopnjami. V resnici so trgovski razredi zaradi obsega svojih depozitov svoji lastni bankirji; kolikor to drži, potem jim stopnja diskonta ni kdo ve koliko pomembna. Vse bančne in druge rezerve morajo seveda biti rezultat nenehne produkcije in prihrankov iz profita, ki so jih dali na stran; zato morajo biti trgovski ali industrijski razredi, če jih jemljemo v celoti, svoji lastni bankirji; ravno zato pa je treba načela svobodne trgo=

Vsa protislovja denarnega sistema in menjave produktov v denarnem sistemu so razvoj razmerja produktov kot menjalnih vrednosti, njihove določitve kot menjalne vrednosti ali vrednosti nasploh.

5 (Morn. Star, 12. feb. 1857 "The pressure of money during last year, and the high rate of discount which was adopted in consequence, has been very beneficial to the profit account of the Bank of France. Its dividend has gone on increasing: 118 fcs in 1852, 154 fcs in 1854, 200 fcs in 1855, 272 fcs in 1856.")¹ /24/

10 Zabeležiti je treba še naslednje mesto: "Die English silver coins at a price higher than the value of the silver they contain. A pound silver in intrinsic value je bila 60-62 sh. (3 L. on an average in gold) coined into 66 sh. The Mint pays the market price of the day, from 5 sh. to 5 sh. 2 d. the ounce, and issues at the rate of 5 sh. 6 d. the ounce. There are two reasons which prevent any practical inconvenience resulting from this arrangement: (of silver tokens, not of intrinsic value) first, the coin can only be procured at the Mint, and at the price; as home circulation, then, it cannot be depreciated, and it cannot be
15 sent aboard because it circulates here for more than its intrinsic value; and secondly, as it is a legal tender only up to 40 sh., it never interferes with the gold coins, not affects their value." Daje Franciji nasvet, da issue subordinate coins of silver tokens, not of intrinsic value, and limiting the amount to which they
20 should be a legal tender. Hkrati pa: in fixing the quality of the coin, to take a larger margin between the intrinsic and the nominal value than we have in England, because the increasing value of silver in relation to gold may very probably, before long,
vine razširiti na vse panoge, da bi se v njih izenačile ali neutralizirale prednosti in pomanjkljivosti vseh fluktuacij na denarnem trgu.

1 Denarne težave med preteklim letom in visoka stopnja diskonta, ki je bila zaradi tega sprejeta, so bile zelo ugodne za profit Francoske banke. Njeni dividendi so se nenehno višali: 118 fr. leta 1852, 154 fr. leta 1854, 200 fr. leta 1855, 272 fr. leta 1856.

rise up present Mint-price, when we may be obliged again to alter it. Our silver coins is now little more than 5% below the intrinsic value: a short time since it was 10%. (Econ. 24. jan. 1857).¹ /25/

5 Zdaj bi bilo mogoče misliti, da bi izdajanje časovnih bo-
nov premagalo vse težave. (Obstoj časovnega bona seveda že pred-
postavlja pogoje, ki pri raziskavi razmerja med menjalno vred-
nostjo in denarjem niso neposredno dane; tako menjalna vrednost
kot denar namreč lahko obstajata in tudi obstajata brez njih:
10 "javni kredit", banke itd.; vendar se v vse to tu ni treba po-
drobneje spuščati; ker obravnavajo zagovorniki časovnega bona
le-tega seveda kot zadnji produkt "sosledja" /26/, kot produkt,
ki se, najsi tudi najbolj ustreza "čistemu" pojmu denarja, "pri-
kaže" /27/ v realnosti nazadnje.) Najprej: če predpostavke, po
15 katerih je cena blag = njihovi menjalni vrednosti, predpostavi-
mo kot uresničene: pokrivanje povpraševanja in ponudbe; produkcij-
e in konsumpcije, v zadnji instanci skladna produkcija /28/ (t.
im. distribucijska razmerja so sama produkcijska razmerja), te =

¹ Angleški srebrni kovanci po višji ceni od vrednosti srebra, ki ga vsebujejo. Funt srebra z notranjo vrednostjo 60-62 sh. (povprečno 3 funte v zlatu) je bil skovan v 66 sh. Kovnica plačuje dnevno tržno ceno od 5 sh. do 5 sh. 2 d. za unčo, izda pa po stopnji 5 sh. 6 d. za unčo. Kakršnokoli praktično težavo, ki bi izhajala iz tega sporazuma preprečujeta naslednji okoliščini: (iz simbolnega srebrnega denarja, ne pa iz notranje vrednosti) prvič, kovanec je mogoče dobiti samo v kovnici po tej ceni; v domači cirkulaciji potemtakem ne more biti depreciriran, prav tako ga ni mogoče izvoziti v tujino, ker tu cirkulira po ceni, ki je višja od njegove notranje vrednosti; in drugič, ker je ta kovanec zakonito plačilno sredstvo samo do 40 sh., se nikoli ne meša z zlatimi kovanci niti ne vpliva na njihovo vrednost. ... izda pomožne kovance za srebrn denar, toda brez njegove notranje vrednosti, in naj določi mejo, do kod so lahko ti kovanci zakonito plačilno sredstvo. ... ko določa kvaliteto kovancev, naj pusti večji razpon med notranjo in nominalno vrednostjo, kakor jo imamo v Angliji, ker lahko rastoča vrednost srebra glede na zlato zelo verjetno kmalu dvigne našo sedanjo kovno ceno in bomo kmalu spet prisiljeni, da jo spremenimo. Naši srebrni kovanci so zdaj za nekaj več kot 5% po notranjo vrednostjo: ni dolgo, kar so bili 10% pod njo.

daj postane vprašanje denarja povsem sekundarno, še zlasti vprašanje, ali se izdajajo tickets¹, bodi modri, bodi zeleni, pločevinasti ali papirnati, oziroma v kateri obliki se vodi družbeno knjigovodstvo. Skrajno neslano je tedaj, če še nadalje delujemo pod pretvezo, češ, hoteli smo se lotiti preiskav o dejanskih denarnih razmerjih.)/

/19/ Banka (any bank)² izdaja časovne bone. Blago a = menjalni vrednosti x, tj. = x delovnemu času, menja se za denar, ki reprezentira x delovnega časa. Banka bi prav tako morala kupovati blago, tj., morala bi ga zamenjati za njegov denarni reprezentant, kot mora zdaj npr. Angleška banka dajati bankovce za zlato. Blago, substancialno in zato naključno bivanje menjalne vrednosti, gre v zameno za simbolično bivanje menjalne vrednosti kot menjalne vrednosti. Tako ni nobene težave, da bi se ne pretvorilo iz oblike blaga v obliko denarja. Delovni čas, ki je vsebovan v blagu, je treba samo avtentično verificirati (kar, mimogrede rečeno, ni tako lahko kot preizkus finosti in teže zlata in srebra), in že ustvari s tem svojo contrevaleur,³ svoje denarno bivanje. Zadevo lahko obračamo in sukamo kakorkoli hočemo, v zadnji instanci gre za naslednje: banka, ki izdaja časovne bone, kupuje blago po njegovih produkcijskih stroških, kupuje vsa blaga, pri čemer jo nakup stane samo produkcijo papirnih odrezkov, ki dajejo prodajalcu namesto menjalne vrednosti, ki jo poseduje v določeni substancialni obliki, simbolično menjalno vrednost blaga, z drugimi besedami, nakazilo za vsa druga blaga v znesku te menjalne vrednosti. Menjalna vrednost kot takšna lahko seveda eksistira le simbolično, čeprav poseduje ta simbol, da bi ga bilo mogoče uporabiti kot stvar - ne zgolj kot predstavno formo stvarno bivanje, ni le idealna predstava, marveč je dejansko predstavljen na predmeten način. (Mero je mogoče obdržati v roki; menjalna vrednost meri, toda zamenjuje le tako, da mera pre-

¹ boni

² katerakoli banka

³ protivrednost

haja iz ene roke v drugo.) Banka daje torej za blago denar, ki je exact¹ nakazilo za menjalno vrednost blaga, tj., za vsa blaga iste vrednosti: banka kupuje. Banka je obči kupec, ni le kupec tega ali onega blaga, marveč vseh blag. Kajti izpeljati mora ravno pretvorbo slehernega blaga v njegovo simbolično bivanje kot menjalne vrednosti. Če pa je obči kupec, mora biti tudi obči prodajalec, ne le skladišče, v katerem so deponirana vsa blaga, ne le splošna blagovnica, ampak posestnik blag, tako kot je to vsak drugi trgovec. Zamenjal sem svoje blago a za časovni bon, ki predstavlja njegovo vrednost; toda samo zato, da lahko zdaj ta b zopet poljubno metamorfoziram v vseh dejanskih blagih c, d, e.

Ali lahko zdaj ta denar cirkulira zunaj banke? Drugače kot med imetnikom bona in banko? S čim je zagotovljena konvertibilnost tega bona? Možna sta le 2 primera. Bodisi da hočejo vsi blagovni imetniki (produktov in dela) prodati svoje blago po njegovi menjalni vrednosti, ali pa nekateri hočejo prodati, drugi pa ne. Če hočejo vsi prodajati po svoji menjalni vrednosti, tedaj prihoda kupcev ne bodo prepustili naključju, marveč bodo šli takoj na banko, odstopili ji bodo blago in sprejeli zanj njegov znak menjalne vrednosti, denar: vnovčijo ga za lastni denar banke. V tem primeru je banka v eni osebi hkrati obči kupec in prodajalec. Ali pa se zgodi nasprotno. V tem primeru je bančni bon goli papir, zatrjuje samo, da je obče pripoznani simbol menjalne vrednosti, sam pa je brez vrednosti. Simbolu je namreč lastno to, da menjalno vrednost ne le predstavlja, marveč da v dejanski menjavi je ta menjalna vrednost. V tem primeru bi bančni bon ne bil denar, ali bil bi le konvencijski denar med banko in njenimi strankami, ne pa na občem trgu. Bil bi to, kar je ducat jedilnih bonov, ki jih dobim v abonmaju pri kakem gostilničarju, ali ducat gledaliških vstopnic, oba ducata predstavljata namreč denar, toda prvi predstavlja samo denar pri tem določenem omizju, drugi v tem določenem gledališču. Bančni bon ne bi več us-

¹ prav

trezal zahtevam denarja, ker ne bi cirkuliral v general public¹, ampak le med banko in njenimi strankami. Zadnjo podmeno moramo torej opustiti.

Banka bi bila torej obči kupec in prodajalec. Namesto ban-
5 kovcev bi lahko izdajali tudi čeke, namesto le-teh pa bi lahko vodila enostavno bookaccounts.² Odvisno od vsakokratne vsote blagovnih vrednosti, ki bi jih prepustil X, bi imel ta X pri njej v dobrem isto vrednostno vsoto v drugih blagih. Drugi atribut banke bi nujno bil, da avtentično fiksira menjalno vrednost
10 vseh blag, tj., delovni čas, materializiran v njih. Njena funkcija pa se tu vendarle ne bi mogla končati. Morala bi določiti delovni čas, v katerem je mogoče proizvesti blaga s povprečnimi industrijskimi sredstvi, čas, v katerem morajo biti proizvedena. A tudi to ne bi zadoščalo. Ne le, da bi morala določiti čas, v
15 katerem je treba proizvesti določen kvantum produktov, in ne le, da bi morala postaviti producente v takšne pogoje, da je njihovo delo enako produktivno (morala bi torej tudi izenačiti in urediti distribucijo delovnih sredstev), marveč bi morala določiti kvantume delovnega časa //20/, ki jih je treba porabiti pri raz-
20 ličnih produkcijskih panogah. To zadnje bi bilo potrebno, kajti zato, da bi se realizirala menjalna vrednost, da bi bil njen denar zares konvertibilen, bi morala biti zagotovljena splošna produkcija in to v takšnih razmerah, da bi zadovoljevala potrebe zamenjujočih. To še ni vse. Največja menjava ni menjava blag,
25 ampak menjava dela za blago. (O tem takoj podrobneje.) Delavci bi ne prodajali svojega dela banki, ampak bi sprejemali menjalno vrednost za polni produkt svojega dela itd. Natančno gledano pa bi tedaj banka ne bila samo obči kupec in prodajalec: bila bi tudi obči producent. In res bi bila bodisi despotska vlada pro-
30 dukcije in upravnik distribucije, ali pa bi dejansko ne bila drugoga kot beard³, ki bi vodil knjigovodstvo in računovodstvo za

¹ občosti, javnosti

² bančne račune

³ uprava, odbor

družbo, ki dela skupnostno. Skupnost produkcijskih sredstev je predpostavljena itd. itd. Saintsimonisti so svoje banke naredili za papeštvo produkcije.

Vsi proizvodi in vse dejavnosti se lahko razvežejo v menjalno vrednosti tedaj, če so se razvezali vsi trdni osebni (zgodovinski) odnosi odvisnosti v proizvodnji in ko so producenti drug od drugega vsestransko odvisni. Proizvodnja vsakega posameznika je odvisna od proizvodnje vseh drugih; pa tudi spreminjanje njegovega proizvoda v sredstva za njegovo lastno življenje je postalo odvisno od potrošnje vseh drugih. Cene so že stare; prav tako menjava; toda določanje prve bolj in bolj po proizvodnih stroških, prav tako pa poseganje čez vse proizvodne odnose, se popolno razvijeta (in se razvijata vse poplneje) v meščanski družbi, v družbi svobodne konkurence. Kar Adam Smith (v pristnem načinu 18. stoletja) postavlja v predzgodovinsko obdobje, za kar trdi, da je bilo pred zgodovino, je nasprotno njen proizvod.

Ta vzajemna odvisnost /je/ izražena v stalni potrebi po izmenjavi in v menjalni vrednosti kot vsestranskem posredniku. Ekonomski izražajo to takole: Vsakdo se ravna po svojem privatnem interesu in le po svojem privatnem interesu; in s tem služi, ne da bi to hotel in vedel, privatnim interesom vseh, obćim interesom. Vsa zgodba pa ni v tem, da bi s tem, ko se vsak ravna po svojem privatnem interesu, bila dosežena celokupnost privatnih interesov, torej obći interes. Pač pa bi iz te abstraktne fraze lahko sledilo, da vsak izmenoma lahko zavira, da bi bil uveljavljen interes drugega in namesto splošne afirmacije rezultira iz tega bellum omnium contra omnes celo splošna negacija. Poanta je nasprotno v tem, da je privatni interes sam že družbeno opredeljen interes in ga je moči doseči le znotraj pogojev, ki jih postavlja družba, in s sredstvi, ki jih daje družba; je torej vezan na reprodukcijo teh pogojev in sredstev. Je interes privatnikov; ampak njegovo vsebino, kot tudi formo in sredstva za udejanjenje dajejo družbeni pogoji, neodvisni od vseh.

Vzajemna in vsestranska odvisnost individuov, enakovrednih¹ drug do drugega, tvori njihovo družbeno povezanost. Ta družbena povezanost je izražena v menjalni vrednosti, v kateri postane za vsak individuum njegova lastna dejavnost in proizvod šele dejavnost in proizvod zanj; proizvajati mora neki obči proizvod - menjalno vrednost, ali, če je ta izolirana zase, individualizirana, denar. Po drugi strani pa moč, ki jo vsak individuum izvaja nad dejavnostjo drugih ali nad družbenimi bogastvi, obstoji v njem kot lastniku menjalnih vrednosti, denarja. Svojo družbeno moč, kot tudi svojo povezanost z družbo nosi s sabo v žepu. Dejavnost, kakršna že je njena individualna pojavna oblika, in proizvod dejavnosti, v kakršni posebni obliki že je, je menjalna vrednost, to je, neko obče, v čemer je vsa individualnost, svojskost negirana in zabrisana. Tu je zares stanje, /ki je/ zelo različno od onega, ko se individuum - ali pa individuum, samoraslo ali zgodovinsko razširjen v družino ali rod (kasneje občestvo) - reproducira direktno iz narave ali pa je njegova produktivna dejavnost in delež na proizvodnji naveden na določeno obliko dela in proizvoda in je njegov odnos do drugih prav tako določen. /31/

Družbeni značaj dejavnosti, pa družbena forma proizvoda, pa delež individua v proizvodnji se kažejo tu kot nekaj individuom tujega; kot stvar; ne kot njihovo medsebojno obnašanje, ampak kot njihovo podrejanje odnosom, ki obstoje neodvisno od njih in nastajajo iz medsebojnega zadevanja enakovrednih individuov. Obča menjava dejavnosti in proizvodov, ki je postala življenjski pogoj za vsak posamezni individuum, izmenična povezanost teh individuov se kaže njim samim tuja, neodvisna, kot kaka stvar. V menjalni vrednosti je družbeno razmerje oseb spre-

30 menjeno v družbeno //21/ obnašanje stvari; zmožnost² oseb v zmožnost stvari. Čim manj družbene moči ima menjalno sredstvo, čim tesneje je še povezano z naravo neposrednega delovnega pro-

¹ gleichgültig / ravnodušnih

² Vermögen

izvoda in z neposrednimi potrebami tistega, ki zamenjuje, tem večja mora biti še moč občestva, ki povezuje individue - patriarhalni odnos, antično občestvo, fevdalizem in cehovstvo (gl. moj zvezek XII, 34b)^{/32/}. Vsak individuum ima družbeno moč v obliki stvari. Oropajte stvar te družbene moči in morate dati osebam tako moč nad osebami. Odnosi osebne odvisnosti (sprva čisto samorasli) so prve družbene forme, in v njih se človeška produktivnost razvija le v skromnem obsegu in na izoliranih točkah. Osebna neodvisnost, utemeljena na stvarni¹ odvisnosti, je druga vélika oblika, in v njej šele se izoblikuje sistem splošne družbene izmene snovi, univerzalnih odnosov, vsestranskih potreb in univerzalnih zmožnosti. Svobodna individualnost, utemeljena na univerzalnem razvoju individuov in na podreditve njegove skupnostne, družbene produktivnosti kot njihovega družbene-ga premoženja, je tretja stopnja. Druga ustvarja pogoje za tretjo. Patriarhalne, kot tudi antične (enako fevdalne) razmere propadejo torej z razvojem trgovine, luksusa, denarja, menjalne vrednosti, kot z enakim korakom moderna družba z njim raste.

Menjava in delitev dela se med sabo pogojujeta. Ker vsak dela zase in njegov proizvod ni zase nič, mora seveda zamenjevati, ne le; da bi participiral na splošni proizvodni moči, ampak da bi svoj lastni proizvod spremenil v življenjsko sredstvo za sebe samega, (gl. moje "Pripombe o ekonomiji" p. V (13, 14.))^{/33/} Menjava kot posredovana z menjalno vrednostjo in denarjem vse-kakor predpostavlja vsestransko odvisnost producentov drugega od drugega, toda obenem popolno izoliranje njihovih privatnih interesov in delitev družbenega dela, katerega enotnost in vzajemno dopolnjevanje prav tako eksistira kot prirodni odnos izven individuov, neodvisno od njih. Pritisk splošnega povpraševanja in ponudbe drugega na drugo posreduje povezanost medsebojno enakovrednih.

Sama nujnost, da je treba proizvod ali dejavnost individuov šele spremeniti v obliko menjalne vrednosti, v denar, da šele v tej stvarni obliki /individu/ obdrže in dokažejo svojo družbeno

¹ sachlich

moč, - ta nujnost dokazuje dvoje: 1) da individui proizvajajo le še za družbo in v družbi; 2) da njihova proizvodnja ni neposredno družbena, in the offspring of association¹, ki med sabo razdeljuje delo. Individui so subsumirani pod družbeno produkcijo, ki obstoji izven njih kot usoda; toda družbena proizvodnja ni subsumirana pod individue, ki bi z njo rokovali kot s svojo skupno zmožnostjo. Nič torej ne more biti bolj napak in bolj neslano, kot če na osnovi menjalne vrednosti, denarja predpostavljaš kontrolo združenih individuov nad njihovo celokupno proizvodnjo, kot se je to zgodilo s prej omenjeno banko s priznanicami za delovni čas². Privatna menjava vseh proizvodov dela, premoženj in dejavnosti je v nasprotju tako z delitvijo, ki temelji na medsebojni (spontani in politični) podrejenosti in nadrejenosti individuov (pri čemer prava menjava poteka le mimogrede ali pa - grobo rečeno - manj posega v življenje celotnih občestev, bolj pa nastopa med različnimi občestvi, a nikakor si ne podreja vseh produkcijskih in prometnih odnosov) (pa naj bo ta podrejenost in nadrejenost taka ali drugačna: patriarhalna, antična ali fevdalna), kot s svobodno menjavo med individui, ki so asociirani na osnovi skupnega prilaščanja in kontrole proizvajalnih sredstev. (Zadnja asociacija ni nič samovoljnega: predpostavlja razvoj materialnih in duhovnih pogojev, ki jih tu ne gre dalje izvajati.) Kot ustvarja delitev dela aglomeracijo, kombinacijo, kooperacijo, nasprotje privatnih interesov - razredne interese, konkurenco, koncentracijo kapitala, monopol, delniške družbe - vse same oblike, nasprotne enotnosti, ki to nasprotje sama izzove - tako ustvarja privatna menjava svetovno trgovino, privatno neodvisnost popolno odvisnost od tako imenovanega svetovnega trga in razdrobljeni akt menjave bančni in kreditni sistem, čigar knjigovodstvo //22/ konstatira vsaj izravnavne privatne menjave. V meničnem tečaju - ko pač privatni

¹ vir zvez

² Stundenzettelbank

interesi dele vsako nacijo v toliko nacij, kolikor fullgrown individuals ima, in interesi izvoznikov in uvoznikov iz iste nacije si tu stoje nasproti - zadobi nacionalna trgovina videz eksistence etc. stc. Nihče ne bo torej verjel, da lahko z borzno 5 reformo odpraviš osnove notranje in zunanje privatne trgovine. Ampak znotraj meščanske družbe, ki temelji na menjavi, se stvo- rijo tako prometni kot produkcijski odnosi, ki so hkrati prav toliko min za razstrelitev te družbe. (Masa nasprotnih form družbene enotnosti, katere nasprotnega značaja pa vendar nikoli 10 ne bo mogoče pognati v zrak s tiho metamorfozo. Po drugi strani, ko bi mi v družbi, kakor je, ne nahajali skritih materialnih produkcijskih razmer in njim ustreznih prometnih odnosov, pri- mernih za brezrazredno družbo, bi vsi poskusi, pognati staro družbo v zrak, bili donkihotstvo.)

15 Videli smo že: čeprav je menjalna vrednost = relativnemu delovnemu času, ki je materializiran v proizvodih, pa je denar spet = menjalni vrednosti blaga, ločeni od njegove substance; v tej menjalni vrednosti ali denarnem odnosu so vsebovana proti- slovja med blagom in njegovo menjalno vrednostjo, med blagom kot 20 menjalno vrednostjo in denarjem. Videli smo, da je utopija ne- kakšna banka, ki naj neposredno ustvarja zrcalno podobo blaga v delovnem denarju. Čeprav je torej denar le menjalna vrednost, lo- čena od substance blaga, in se ima za svoj izvor zahvaliti le tendenci te menjalne vrednosti, da bi se vzpostavila čista, ne 25 more biti blago neposredno spremenjeno v denar; to je, avtentič- ni izkaz o količini delovnega časa, ki je v njem realiziran, ne more služiti kot njegova cena v svetu menjalnih vrednosti. How is this?

(Za eno obliko denarja - kolikor je menjalno sredstvo (ne 30 mera menjalne vrednosti) - je ekonomom jasno, da eksistenca de- narja predpostavlja postvarelost družbene povezanosti; kolikor je namreč denar zastavilo, ki ga mora nekdo pustiti drugemu v rokah, da bi od njega dobil to ali drugo blago. Tu pravijo eko- nomi sami, da ljudje zaupajo stvari (denarju) to, česar ne zau- 35 pajo samim sebi kot osebam. Toda odkod to zaupanje stvari? Očit-

no le kot postvarelemu odnosu oseb med seboj; kot postvareli menjalni vrednosti, in menjalna vrednost ni nič drugega kot medsebojni odnos produktivne dejavnosti med ljudmi. Vsako drugo zastavilo je lahko kot tako direktno v prid imetniku zastavila: 5 denar mu je v prid le kot "ročno zastavilo družbe"^{/35/}, ampak tako ročno zastavilo je denar le zaradi svojega družbenega (simboličnega) svojstva; družbena svojstvo ima le zato, ker so si individui svoj lastni družbeni odnos odtujili kot predmet.)

V cenikih, kjer so vse vrednosti zmerjene v denarju, se 10 obenem kaže, da je družbeni karakter stvari neodvisen od oseb; hkrati pa se na tej bazi tujosti kaže tudi trgovska dejavnost, in v tej tujosti se pojavljajo odnosi celotne produkcije in prometa nasproti posamezniku, vsem posameznikom, da bi bile spet podrejene posamezniku. Ker osamosvojitve svetovnega tržišča, if 15 you please¹, (v čemer je vključena dejavnost vsakega posameznika) raste z razvojem denarnih odnosov (menjalne vrednosti) in vice versa, obča povezanost in vsestranska odvisnost v proizvodnji in potrošnji obenem z medsebojno neodvisnostjo in enakovrednostjo potrošnikov in proizvajalcev; ker to protislovje vodi 20 do kriz etc., poskušajo hkrati z razvojem te odtujitve, da bi jo ukinili na njenih lastnih tleh; ceniki, menični tečajji, medsebojne pismene, telegrafske etc. povezave trgujočih (komunikacijska sredstva rastejo seveda istočasno), s čimer se vsak posameznik seznanja z dejavnostjo vseh drugih in skuša po njej 25 uravnavati svojo lastno dejavnost. (To se pravi, čerpav povpraševanja in ponudba vseh potekata neodvisno od vseh, se skuša vsakdo poučiti o stanju splošnega povpraševanja in ponudbe; in ta seznanjenost deluje spet praktično na povpraševanje in ponudbo. Četudi vse to na danem stališču ne ukinja tujosti, pa ustvarja 30 ja razmere in zveze, ki vključujejo možnost, da se staro stališče odpravi.) (Možnost splošne statistike etc.) (To je sicer treba razviti pod kategorijami "cene, povpraševanje in ponudba". V ostalem naj tu le opomnim: pregled nad celotno trgovino in celot-

¹ če hočete

no proizvodnjo, kolikor dejansko obstaja v cenikih, daje dejansko najboljši dokaz, kako nastopa njihova lastna menjava nasproti posameznikom kot stvaren, od njih neodvisen odnos. V svetovnem trgu se je povezanost posameznika z vsemi, obenem pa tudi
5 neodvisnost //23/ te povezanosti od posameznikov samih razvila do tako visoke stopnje, da je nastanek tega trga sam že pogoj za prehod iz njega samega.) Primerjava namesto dejanske občestvenosti in občosti.

(Rečeno je bilo že in lahko rečemo, da je lepota in veličina prav v tej samonikli povezanosti, materialni in duhovni izmeni snovi, ki je neodvisna od vednosti in volje individuov in predpostavlja prav njihovo medsebojno neodvisnost in enakovrednost. In gotovo je ta stvarna povezanost boljša od nepovezanosti, ali pa zgolj lokalne povezanosti, ki temelji na krvi, nara-
15 vi ali pa v vladanju in pokorščini. Prav tako je gotovo, da si individui ne morejo podrediti lastnih družbenih zvez, preden so take ustvarili. Toda neslano je, če pojmujeemo ono zgolj stvarno povezanost kot samoniklo, neločljivo zvezano z naravo individualnosti, v nasprotju z reflektiranim védenjem in hotenjem, in
20 njej imamentno. Je produkt individuov. Je zgodovinski proizvod. Pripada določeni fazi njihovega razvoja. Tujost in samostojnost, v kateri še obstoji nasproti njim, dokazuje le, da so še vedno zavzeti z ustvarjanjem pogojev svojega socialnega življenja, namesto da bi začeli od teh pogojev samih. To je samorasla pove-
25 zanost individuov znotraj določenih omejenih produkcijskih razmerij. Univerzalno razviti individui, katerih družbene razmere so kot njihovi lastni skupnostni odnosi podvržene tudi njihovi lastni skupnostni kontroli, niso proizvod narave, ampak zgodovine. Stopnja in univerzalnost razvoja zmožnosti, s čimer postane
30 ta individualnost mogoča, predpostavlja prav proizvodnjo na osnovi menjalnih vrednosti, ki z občestvo šele producira odtujitev individua od sebe in od drugih, pa tudi občost in vsestranost njihovih odnosov in sposobnosti. Na zgodnejših stopnjah razvoja se kaže posamezni individuum polnejši, ravno ker še ni izdelal

polnosti svojih odnosov in si jih postavil nasproti kot družbe-
ne sile in odnose, ki so od njega neodvisni. Kot je smešno, če
hrepeniš nazaj po tej prvotni polnosti, tako je smešna tudi ve-
ra, da je treba ostati pri tej popolni izpraznjenosti. Preko
5 nasprotja prvemu, romantičnemu nazoru meščanski nazor ni nikoli
prišel, in zato ga bo drugi kot upravičeno nasprotje spremljal
do blaženega konca.

(Kot primer lahko tu vzamemo razmerje posameznika do znano-
sti.)

10 (Primerjanje denarja s krvjo - povod je dala beseda cirku-
lacija - je približno enako pravilno kot Menenija Agrippe pri-
merjava med patriciji in želodcem.) (Primerjanje denarja z je-
zikom ni nič manj napačno. Idej v jeziku ne pretvarjamo tako,
da bi izginila njihova svojskost in bi njihov družbeni karakter
15 obstajal poleg njih v jeziku kakor cene poleg blaga. Ideje ne
obstajajo ločeno od jezika. Ideje, ki jih je treba iz njihovega
materinega jezika šele prevesti v tuj jezik, da bi lahko bile
v obtoku in bi jih bilo mogoče zamenjevati, dajejo že več opore
za analogijo; analogija pa tedaj ni v jeziku, ampak v njihovem
20 tujstvu.)

(Zamenljivost vseh produktov, dejavnosti, odnosov, za neko
tretje, neko stvar, ki jo spet lahko zamenjujemo za vse brez raz-
like - torej razvoj menjalnih vrednosti (in denarnih odnosov) je
istoveten z vsesplošno venalitetjo, korupcijo. Generalna prosti-
25 tucija se pojavlja kot nujna faza razvoja družbenega značaja oseb-
nih zasnov, premoženj, sposobnosti, dejavnosti. Bolj vljudno re-
čeno: splošno razmerje koristnosti in uporabnosti. Izenačevanje
neistovrstnega, kot pojmuje denar že Shakespeare^{/36/}. Želja po
bogatenju kot taka je nemogoča brez denarja; vsaka druga akumu-
30 lacija in želja po akumulaciji se pojavlja spontana, bornirana,
pogojena po eni strani s potrebami, po drugi strani z omejeno
naravo produktov (sacra auri fames.)^{/37/}

(Denarstvo v svojem razvoju predpostavlja očitno že druge
splošne oblike razvoja.)

Če proučujemo družbene odnose, ki ustvarjajo nerazvit sistem menjave, menjalnih vrednosti in denarja, ali katerim ustreza nerazvita stopnja le-teh, je že takoj jasno, da individui, čeprav se njihovi odnosi pojavljajo kot bolj osebni, le kot individui stopajo v odnos drug nasproti drugemu v neki opredeljenosti, kot fevdni gospod in vazal, gospod in tlačan, itn. ali kot člani kast itn. ali kot pripadniki stanov itn. V denarnem odnosu, v razvitem sistemu menjave (in ta videz zavaja demokracijo) so zares vezi osebne odvisnosti vržene v zrak, raztrgane krvne razlike, razlike v izobrazbi itn. (Osebne vezi se vsaj vse kažejo kot osebni odnosi); in individui se prikažejo neodvisni (ta neodvisnost, ki je sploh zgolj iluzija in bi se ji bolj pravilno reklo enakovrednost - v smislu indiference), da svobodno zadevajo drug ob drugega in da v tej svobodi izmenjujejo; taki pa se zde le tistemu, ki abstrahira od pogojev, od eksistenčnih pogojev (in ti so spet od individuov neodvisni in se pojavljajo, čeprav jih ustvarja družba, obenem kot prirodni pogoji, to je taki, da jih individui ne morejo kontrolirati), kot katerimi ti individui stopajo v stik. //24/. Opredeljenost, ki se v prvem primeru kaže kot osebna omejitev individua po nekem drugem individuu, se pojavlja v zadnjem primeru izoblikovana kot stvarna omejitev individua po razmerah, ki so od njega neodvisne in temelje v sebi samih. (Ker posamezni individuum ne more sleči svoje osebne določenosti, pač pa lahko preseže in si podredi zunanje razmere, se tedaj zdi, njegova svoboda v drugem primeru večja. Če pobliže raziščemo tiste zunanje razmere, tiste pogoje, se pa pokaže, da ni mogoče, da bi individui enega razreda ta razred presegli en masse, ne da bi ga ukinili. Posameznik lahko slučajno opravi s temi razmerami; masa tistih, ki jih te razmere obvladujejo, ne more, ker njihovo golo obstajanje že izraža podrejenost in nujno podrejenost individuov tem pogojem.) Ti zunanji odnosi so tako malo odstranitev "odnosov odvisnosti", da so le razkroj le-teh v neko splošno formo; še več, ustvarjajo splošno osnovo odnosov osebne odvisnosti. Tudi tu prihajajo individui v odnose drug z drugim le kot opredeljeni. Ti stvarni od-

nosi odvisnosti v nasprotju z osebnimi se kažejo tudi tako (stvarno razmerje odvisnosti ni nič drugega kot družbeni odnosi, ki samostojno stopajo nasproti navidezno neodvisnim individuom, to se pravi, njihovi medsebojni proizvodni odnosi, osamosvojeni
5 nasproti njim samim), da so individui obvladovani le po abstrak-
cijah, medtem ko so poprej bili odvisni drug od drugega. Abstrak-
cija ali ideja pa ni nič drugega kot teoretski izraz tistih ma-
terialnih odnosov, ki gospodujejo nad njimi. Odnose lahko izra-
zimo seveda le v idejah in tako so filozofi prišli do prepriča-
10 nja, da je svojstvenost novega časa v tem, da ga obvladujejo
ideje, in z zrušitvijo tega gospostva idej so identificirali
ustvaritev svobodne individualnosti. Z ideološkega stališča je
bilo tem lažje zapasti v zmoto, ker se ta vladavina odnosov (ti-
sta stvarna odvisnost, ki se v ostalem spet sprevrča v določene
15 odnose osebne odvisnosti, le razgaljene vseh iluzij) v zavesti
individuov samih javlja kot vlada idej in vero v večnost teh
idej, to pomeni, teh stvarnih odnosov odvisnosti, vladajoči raz-
redi of course na vse načine utrjujejo, hranijo, vbijajo v glavo.

(Seveda ne smemo nasproti iluziji o "čisto osebnih odnosih"
20 fevdalnega časa niti za trenutek pozabiti, 1) da so ti odnosi
sami znotraj svoje sfere na določeni fazi prevzeli stvaren karak-
ter, kot to npr. kaže razvoj razmerja zemljiške lastnine iz čisto
vojaških odnosov podrejenosti; ampak 2) stvarni odnos, v katerem
propadajo, ima sam borniran, po naravi določen značaj in se ka-
25 že torej kot oseben, medtem ko se v modernem svetu osebni odno-
si izkazujejo kot čisto iztekanje proizvodjalnih in menjalnih
razmerij.)

Produkt postane blago. Blago postane menjalna vrednost. Me-
njalna vrednost blaga zadobi posebno eksistenco zraven blaga; tj.
30 blago, v obliki, ko je 1. zamenljivo z vsemi drugimi blagi; kjer
je 2. obče blago in je njegova naravna posebnost zbrisana; 3.
kjer je postavljena mera njegove zamenljivosti, poseben odnos,
v katerem si enači vsa druga blaga, je blago kot denar, in si-
cer ne kot denar nasploh, ampak kot določena vsota denarja, ker

da bi predstavljal menjalno vrednost v vseh njenih razlikah, mora denar biti števen, kvantitativno deljiv.

Denar, skupna oblika, v katero se spreminja vsa blaga kot menjalne vrednosti, obče blago, mora sámo eksistirati kot poseb=
5 no blago poleg drugih, ker le-teh ni treba le v glavi meriti ob njem, temveč morajo v dejanski menjavi biti zanj zamenjavana in z njim menjana. Protislovje, ki s tem nastopa, razviti na drugem mestu. Denar ne nastaja po konvenciji, prav tako kot država. Nastaja samoraslo iz menjave in v menjavi, je njen produkt.
10 Prvotno bo blago rabilo kot denar - t.j. zamenjevano bo ne kot predmet potrebe in potrošnje, ampak da bi ga vnovič zamenjali za druga blaga, - tisto, ki je največkrat zamenjano kot predmet potrebe, kurzira; tisto, ki je tedaj zanj najbolj gotovo, da ga bo mogoče znova zamenjati za druga posebna blaga; tisto, ki torej
15 v dani družbeni organizaciji reprezentira bogastvo kat' exochen, tisto, ki je predmet najsplošnejšega povpraševanja in ponudbe in ima posebno uporabno vrednost¹. Tako sol, krzno, govedo, sužnji. Táko blago v svoji posebni obliki kot blago faktično bolj ustreza sebi kot (škoda, da se v nemščini ne da primerno posneti
20 razlika med denrée² in marchandise³) menjalni vrednosti kot pa druga blaga. Posebna uporabnost blagam pa naj bo kot posebnega predmeta potrošnje (krzno) ali kot neposrednega produkcijskega orodja (suženj), jih tu zaznamuje denar. V nadaljnjem razvoju bo nastopilo prav nasprotno, t.j. blago, ki je najmanj neposredno
25 predmet potrošnje ali orodje proizvodnje, bo najbolje reprezentiralo to plat, da služi potrebi menjave kot take. V prvem / /25/ primeru bo blago denar zaradi svoje posebne vrednosti za uporabo; v drugem primeru zadobi svojo posebno vrednost za uporabo od tega, da služi kot denar. Trajnost, nespremenljivost, de-
30 ljivost in ponovna sestavljivost, relativno lahka prenosnost, ker

¹ Gebrauchwert / uporabljivost

² potrošno blago

³ blágo v prodaji ali za prodajo

5 vključujejo veliko menjalno vrednost v majhnem prostoru, vse to
dela plemenite kovine na tej zadnji stopnji posebno primerne.
Hkrati so one naravni prehod iz prve oblike denarja. Pri nekoli-
ko višji stopnji proizvodnje in menjave stopi produkcijski in-
10 strument nad produkte; kovine (sprva kamni) pa so prvo in najbolj
nujno proizvodno orodje. V bakru, ki v denarju antike igra tolik-
šno vlogo, je še oboje skupaj, posebna vrednost uporabe kot pro-
dukcijskega instrumenta in pa druge lastnosti, ki ne dotekajo od
uporabne vrednosti blaga, marveč ustrezajo njegovi opredelitvi
15 kot menjalne vrednosti (v čemer je vključeno menjalno sredstvo).
Med kovinami se potem spet izdvajajo te plemenite, ker ne oksidirajo etc., so enakšne kvalitete etc. in nato bolj ustrezajo
višji stopnji, ker stopa v ozadje njihova neposredna porabnost
za potrošnjo in proizvodnjo, one pa že zaradi svoje redkosti
20 bolj predstavljajo vrednost, utemeljeno čisto na zameni. Že vna-
prej predstavljajo prebitek, obliko, v kateri se bogastvo prvot-
no kaže. Tudi kovine so rajši menjane za kovine kot drugo blago.

Prva forma denarja ustreza majhni stopnji menjave in menjal-
ne trgovine, kjer denar nastopa še bolj v svoji opredelitvi kot
25 mera in manj kot dejanski menjalni instrument. Na tej stopnji je
mera lahko še čisto imaginarna (vendar vsebuje palica pri zamor-
cih železo) (školjke itd. pa bolj ustrezajo nizu, katerega vrhu-
nec je zlato in srebro).

Iz tega, da blago postane obča menjalna vrednost, izhaja,
25 da menjalna vrednost postane posebno blago: to pa more le, vtem
ko posebno blago dobi nasproti vsem drugim privilegij, da repre-
zentira njihovo menjalno vrednost, jo simbolizira; tj. da posta-
ne denar. Da se denarskemu svojstvu vseh blag prikazuje posebno
blago kot denarski subjekt - izhaja iz bistva same menjalne vred-
30 nosti. V nadaljevanju razvoja lahko menjalna vrednost denarja
spet zadobi eksistenco, ločeno od njegove materije, njegove sub-
stance, recimo v papirnatem denarju, vendar ne da bi odpravila
privilegij tega posebnega blaga, saj mora oposebljena eksisten-
ca še nadalje zadobivati denominacijo od posebnega blaga.

Ker je blago menjalna vrednost, je zamenljiva za denar, izenačena z denarjem. Razmerje, v katerem je izenačeno z denarjem, tj. opredeljenost njegove menjalne vrednosti, je predpostavljeno njih premenjavi v denar. Razmerje, v katerem se posebno blago zamenjuje za denar, tj. kvantum denarja, v katerega je moči pretvoriti določen kvantum blaga, je določeno z delovnim časom, ki je opredmeten v blagu. Kot udejanjenje določenega delovnega časa je blago menjalna vrednost; v denarju je kvotum¹ delovnega časa, katerega reprezentira, tako zmerjen kot vsebovan v svoji obči, 10 pojmu ustrezajoči, zamenljivi obliki. Denar je stvarni medij, ki s potopitvijo vanj menjalne vrednosti zadobe podobo, ustrezaajočo njihovi obči določitvi. Adam Smith pravi, da je delo (delovni čas) prvotni denar, s katerim se kupujejo vsa blaga.^{/38/}

Če gledamo akt produkcije, ostane to vedno res (prav tako glede 15 na določitev relativnih vrednosti). Vsako blago gre v produkciji nenehno v zameno za delovni čas. Nujnost denarja, razlikovana od delovnega časa, nastopa ravno s tem, da je treba kvantum delovnega časa izraziti ne v njegovem neposrednem in posebnem produktu, temveč v posredovanem in občem produktu, v njihovem 20 posebnem produktu kot enakem in konvertibilnem v vse druge produkte istega delovnega časa; delovnega časa ne v nekem blagu, temveč v vseh blagih hkrati, in zato v posebnem blagu, ki predstavlja vse drugo. Delovni čas ne more neposredno sam biti denar (zahteva, ki z drugimi besedami pomeni to, da naj bo vsako 25 blago neposredno sámo svoj denar), prav zato, ker faktično vedno eksistira le v posebnih produktih (kot predmet): kot obči predmet lahko eksistira le simbolično, ravno spet v posebnem blagu, ki je postavljeno kot denar. Delovni čas ne eksistira kot poseben, od naravnih posebnosti blaga neodvisen in odločen (odlep-

30 ljen) predmet menjave. Kot tak bi moral eksistirati, da bi neposredno izpolnjeval pogoje denarja. Opredmetenje občega, družbenega karakterja dela (in zato delovnega časa, ki /je/ vsebovan v menjalni vrednosti) ravno dela njegov produkt za menjalno

¹ kolikost

vrednost; daje blagu lastnost denarja, ta lastnost pa spet vključuje denarni subjekt, ki eksistira samostojno zunaj njega.

Določeni delovni čas je opredmeten v določenem, posebnem blagu posebnih lastnosti in posebnih odnosov do potreb; kot menjalna vrednost pa naj bo opredmeten v blagu, ki izraža le svojo kvotiteto ali kvantiteto, je ravnodušno do svojih naravnih lastnosti, in je zato lahko preobražen - to je, zamenjan - v vsako drugo blago, ki opredmetuje isti delovni čas. Kot predmet naj ima ta obči značaj //26/, ki oporeka njihovi naravni posebnosti. To protislovje se da rešiti le tako, da bo samo opredmeteno; tj. tako, da je blago postavljeno dvojno, enkrat v svoji naravni neposredni obliki, nato v svoji posredovani, kot denar. To zadnje je mogoče le tako, da posebno blago obenem postane obča substanca menjalnih vrednosti, ali vtem ko je menjalna vrednost blaga identificirana s posebno substanco, posebnim blagom v razliko vseh drugih. To je, vtem ko mora biti blago najprej zamenjano s tem občim blagom, simboličnim občim proizvodom ali opredmetenjem delovnega časa, da bi bilo potem kot menjalna vrednost enakovredno poljubno zamenljivo za vsa druga blaga, vanje preobrazljivo. Denar je delovni čas kot obči predmet, ali opredmetenje občega delovnega časa, delovni čas kot obče blago. Če je zato videti zelo enostavno, da je delovni čas, ker regulira menjalne vrednosti, dejansko ne le njihova inherentna mera, temveč tudi njihova substanca sama (kajti kot menjalne vrednosti blaga nimajo nobene druge substance, nobene naravne takšnosti) in tudi lahko neposredno rabi kot njihov denar, tj. daje element, v katerem se menjalne vrednosti realizirajo kot take, potem ta videz enostavnosti vara. Nasprotno, razmerje menjalnih vrednosti - blag kot enakih si in izenačljivih opredmetenj delovnega časa - vsebuje protislovja, ki dobijo stvarni izraz v denarju, različnem od delovnega časa.

Pri Adamu Smithu^{/39/} se to protislovje kaže še kot postavljanje vzpored. Poleg posebnega delovnega produkta (delovnega časa kot posebnega predmeta) mora delavec proizvesti še neki kvantum

občega blaga (delovni čas kot obči predmet). Obe opredelitvi se mu prikazujeta vnanje vzpored. Notranje vsega blaga se še ne prikazuje zgrabljeno in prežeto od protislovja. To ustreza stopnji produkcije, ki mu je bila pred očmi, ko je delavec en del svoje substitence imel še direktno v svojem proizvodu; ne njegova celotna dejavnost, ne njegov celotni proizvod ni bil postal odvisen od menjave; tj. substitenčna agrikultura (ali podobno, kot jo imenuje Steuart)^{/40/} je vladala še v veliki meri, in enako tudi patriarhalna industrija (ročno tkanje, predenje v hiši, povezano s poljedeljstvom). Šele prebitek gre v menjavo v velikem krogu nacije. Menjalna vrednost in določitev z delovnim časom še ne povsem razviti v nacionalnem merilu.

(Incident¹: za blago in srebro manj kot za katerokoli drugo blago drži, da lahko njuna konsumpcija naraste le v razmerju do zmanjšanih produkcijskih stroškov. Prav nasprotno, naraste v razmerju do rasti občega bogastva, ker njuna uporaba specifično reprezentira bogastvo, preobilje, luksus, ker reprezentira obče bogastvo. Če odmislimo njuno uporabo kot denarja, se zlato in srebro konzumirata bolj v razmerju do rasti občega bogastva. Če zato njuna dobava nenadoma naraste, najdeta hitro, pa čeprav se njuni produkcijski stroški ali njuna vrednost niso sorazmerno zmanjšali, trg, ki se naglo širi in ki zaustavi njuno deprecia-cijo. S tem je mogoče pojasniti marsikaj, kar ekonomski - za kate-re je v splošnem konsumpcija zlata in srebra odvisna edino od padca njihovih produkcijskih stroškov - v avstralsko-kalifornijskem case² ne morejo razumeti in se gibljejo tu v krogu. To je pove-zano prav s tem, da reprezentirata bogastvo, torej z njuno last-nostjo kot denarjem.

(Nasprotje zlata in srebra kot večnega blaga nasproti dru-gim, ki ga najdemo pri Pettyju^{/41/} že pri Ksenofonu, De vectigal, c.1.³ z ozirom na marmor in srebro. Ou mónon dè kratei thállousí

¹ mimogrede

² primeru

te kai geráskousin, allà kai áidia agathà échei hē chóra.

Péphyke mèn gàr líthos en autêi áphthonos etc (namreč marmor)
... Ésti dè kai gê, hē speiroménē ou phérei karpòn, oryssoménē
dè pollaplasíous trépheì à ei síton éphere.)¹ /42/ (Opazno je pač,

5 da se menjava med različnimi plemeni in ljudstvi - in to, ne zasebna menjava, je njegova prva podoba - začenja sprva s tem, da se nekvalificiranemu plemenu odkupi (izmami) prebitek, ki ni produkt njegovega dela, temveč naravni produkt tal in narave, ki jo /to pleme/ zavzema).

10 (Iz tega, da mora denar biti simboliziran v posebnem blagu, potem /pa je/ to blago (zlato etc.), razviti ordinarna ekonomska protislovja, ki izhajajo iz tega. To št. II. Nato, ker mora-
jo vsa blaga biti zamenjana za denar, da bi bila določena kot cene, naj bo ta menjava dejanska ali pa le v glavi, določiti
15 razmerje kvantuma zlata ali srebra do cen blaga. To št. III. Jasno je, da /s tem, da so/ zgolj zmerjene v zlato ali srebru, njuna kvantiteta nikakor ne vpliva na ceno blaga; z dejansko menjavo, kolikor dejansko rabi kot cirkulacijski instrument, nastopa težava; razmerje povpraševanja in ponudbe etc. Kar pa
20 aficira njegovo vrednost kot cirkulacijskega instrumenta, ga aficira očitno kot mero.)/

/27/ Delovni čas sam kot tak eksistira le subjektivno, le v obliki dejavnosti. Kolikor je kot tak zamenljiv (sam blago), je določen različen ne le kvantitativno, temveč tudi kvalitativ-
25 no, nikakor /ni/ obči, enaki si delovni čas; temveč kot subjekt enako malo ustreza občemu delovnemu času, določujočemu menjalne vrednosti, kot mu posebna blaga in proizvodi ustrezajo kot subjekt.

Stack Adama Smitha, da mora delavec zraven svojega poseb-
30 nega blaga proizvajati obče blago, z drugimi besedami, da mora delu svojih proizvodov dati obliko blaga, sploh svojemu blagu,

¹ Ta dežela pa ne razpolaga le s tem, kar vsakoletno cvete in zori, temveč ima tudi večne dobrine. V njej se namreč nahaja obilo kamnin itd.... Je pa tudi zemlja, ki zasajena ne prinaša dohodka, z izkopavanjem prehranjuje mnogo več ljudi, kot pa če bi obrodila žito.

kolikor naj ne rabi kot uporabna vrednost zanj, temveč kot menjalna vrednost - subjektivno rečeno ne pravi nič več, kot da njegov posebni delovni čas ne more neposredno biti zamenjan za vsak drug posebni delovni čas, temveč da mora ta njegova obča zamenljivost biti šele posredovana, da mora privzeti neko predmetno, od same sebe različno obliko, da bi dosegla to občo zamenljivost.

Posameznikovo delo, gledano v samem aktu proizvodnje, je denar, s katerim on neposredno kupuje proizvod, predmet svoje dejavnosti; toda je poseben denar, ki ravno kupuje leta določeni proizvod. Da bi neposredno bilo obči denar, bi moralo že vnaprej biti ne posebno, temveč obče delo, tj. vnaprej biti postavljeno kot člen obče produkcije. V tej predpostavki pa delu ne bi šele menjava dajala občega značaja, marveč bi njegov predpostavljeni skupnostni značaj določal deležnosti na produktih. Skupnostni značaj produkcije bi delal produkt vnaprej za skupnostnega, za občega. Menjava, ki se prvotno dogaja v proizvodnji - in ki ne bi bila nikaka menjava menjalnih vrednosti, temveč /menjava/ dejavnosti, ki bi bile opredeljene s skupnostnimi potrebami, s skupnostnimi cilji - bi vnaprej vsebovala deležnost posameznika na skupnostnem svetu proizvodov¹. Na osnovi menjalnih vrednosti je delo šele z menjavo postavljeno kot obče. Na tej osnovi bi bilo kot tako postavljeno pred menjavo; tj. menjava proizvodov bi sploh ne bila medij, s katerim bi bila posredovana posameznikova deležnost na obči proizvodnji. Posredovanje se mora seveda dogajati. V prvem primeru, ki izhaja od samostojne proizvodnje posameznikov - pa naj se te samostojne produkcije še tako post festum opredeljujejo, modificirajo v svojih medsebojnih odnosih - se posredovanje dogaja z menjavo blaga, z menjalno vrednostjo, denarjem, kar vse so izrazi istega razmerja. V drugem primeru je sáma predpostavka posredovanja; tj. skupnostna proizvodnja, skupnostnost² kot osnova pro-

¹ an der gemeinschaftlichen Produktenwelt

² Gemeinschaftlichkeit / občestvenost

izvodnje, je predpostavljena. Posameznikovo delo je vnaprej postavljeno kot družbeno delo. Kar torej že je posebna materialna podoba proizvoda, katerega on ustvarja ali pomaga ustvarjati, - kar je kupil s svojim delom, ni opredeljen poseben proizvod, temveč je opredeljen delež na skupnostni proizvodnji. Zato mu tudi ni treba menjavati kak poseben proizvod. Njegov produkt ni menjalna vrednost. Produktu ni treba, da bi bil najprej spremenjen v posebno obliko, da bi za posameznika dobil obči značaj. Namesto delitve dela, ki se nujno poraja v menjavi menjalnih vrednosti, bi bila tu organizacija dela, ki ima za posledico delež posameznika na skupnostni potrošnji. V prvem primeru je družbeni značaj proizvodnje šele post festum postavljen, tako da so produkti vzdignjeni v menjalne vrednosti in z menjavo teh menjalnih vrednosti. V drugem primeru je družbeni značaj proizvodnje predpostavljen in deležnost na svetu produktov, na potrošnji, ni posredovana z menjavo medsebojno neodvisnih del ali delovnih produktov. Posredovana je z družbenimi produkcijskimi pogoji, znotraj katerih deluje individuuum. Če hočeš torej posameznikovo delo neposredno narediti za denar (tj. tudi njegov proizvod), za realizirano menjalno vrednost, se to pravi, določiti ga neposredno kot obče delo, tj. negirati ravno pogoje, pod katerimi mora biti narejen za denar in menjalne vrednosti in je odvisen od zasebne menjave. To zahtevo je moči zadovoljiti le pod pogoji, pod katerimi ne more več biti postavljena. Delo na osnovi menjalnih vrednosti ravno predpostavlja, da ne posameznikovo delo ne njegov proizvod nista neposredno obča; da to obliko doseza šele s predmetnim posredovanjem, z denarjem, ki je različen od njega.

Če predpostavimo skupnostno produkcijo, ostane časovna določitev seveda bistvena. Čim manj časa potrebuje družba, da bi proizvedla pšenico, živino etc., tem več časa pridobi za drugo produkcijo, materialno ali duhovno. Vsestranskost njenega razvoja, njenega užitka in njene dejavnosti je odvisna

kot pri posameznem individuu od prihranka časa. Ekonomija časa, v to se navsezadnje razrešuje vsaka ekonomija. Prav tako mora družba smotrno razdeliti svoj čas, da bi dosegla produkcijo, primerno svojim celotnim potrebam; kot mora posameznik pravilno razdeliti čas, da bi si pridobil znanj v primernih 5 proporciah ali da bi zadovoljil različne zahteve do svoje dejavnosti. Ekonomija časa, enako kot načrtna razdelitev delovnega časa na različne veje proizvodnje, ostane torej prvi ekonomski zakon na osnovi skupnostne proizvodnje. Bo celo zakon na mnogo 10 go višji stopnji. To pa je bistveno //28/ različno od merjenja menjalnih vrednosti (del ali izdelkov) z delovnim časom. Dela posameznikov v isti delovni panogi, in različne vrste dela, niso različne le kvantitativno, različne so kvalitativno. Kaj predpostavlja le kvantitativna razlika reči? Istost njihove 15 kvalitete. Torej kvantitativno merjenje del /predpostavlja/ istorodnost, istost njihove kvalitete.

(Strabo, liber XI . O Albancih na Kavkazu^{/43/} :

Kai hoi ánthrōpoi kállei, kai megéthei diaphérontes; haploi dè, kai ou kapēlikoi; oudè gār nomísmati tà pollà 20 chrōntai, oudè arithmōn ísasi meízō tōn hekatón; allà phortíois tàs amoibàs poioúntai. Prav tam se dalje glasi: Ápeiroi d' eisi kai métrōn tōn ep'akribès kai stathmōn.)¹

Denar se najprej prikaže kot mera (za kar služijo npr. pri Homerju voli) in šele nato kot menjalno sredstvo, ker je v 25 menjalni kupčiji vsako blago samo še svoje menjalno sredstvo. Ne more pa biti blago mera ali pa lastno merilo primerjave.

¹ Tudi ljudje se odlikujejo po lepoti in velikosti; so namreč prostodušni in ne trgovski; večinoma namreč niti ne uporabljajo denarja niti ne poznajo števila večjega kot sto, temveč op-ravljajo menjave s pridelki. ... Poleg tega so jim nepoznane natančne določene mere in uteži.

SEZNAM RAZLIČIC IN KOREKTUR

Na nepaginiranem ovitku zvezka I so naslednji zaznamki:

- zvezek I.
 /: C A.:/ Wirth
 /: zvezek A.:/ Tooke
- 3.1 /:/: II.):/ Poglavlje o denarju:/
- 3.9 5 / R 6 od 12. aprila do 13. septembra je pet mesecev
- 4.19 število cirkulirajočih bankovcev - obtok bankovcev
 /Notenumlauf/
- 4.14-16 /: Preglednica umrljivosti do pozabljena.):/
- 4.30 5-mesečnega / R 6-mesečnega
- 5.32 71329717 / Marxova napaka, pravilno: 71329817
- 5.33 21810482 / Marxova napaka, pravilno: 21810382
- 6.3. 66990349 / Marxova napaka, pravilno: 76990349
- 6.13 5 / R 6
- 7.18-21 /: Odliva zaradi nadomestitve srebrnega denarja /:
 znotraj dežele:/ do obravnave.):/
- 8.2-6 Namesto da bi dejanj/ska/ ekonomska dejstva služila
 kot preizkus njihovih teorij, dokazuje prav nasprotno
 popačenje dejstev, da jih njihova teorija ni obvladala,
 ampak da jih potvarja, da bi se lahko z njimi igrala.
 Sama njihova dejstva so izrodki njihove abstrakcije -
 Namesto da ekonomska dejstva služijo kot preizkus nji-
 hovih teorij, dokazujejo, kako dejstev ne obvladujejo,
 da bi se z njimi igrali. Način, kako se igrajo z dej-
 stvi, kaže vse prej genezo njihovih teoretskih abstrak-
 cij.
- 9.10-11 manjšo količino, za tehnične izboljšave - manjšo koli-
 čino na isti osnovi
- 11.15 producenti - produkcijski pogoji /Produktionsbedingungen/
- 11.20 obstoječi produkcijski način /Produktionsweise/ - ob-
 stoječa produkcijska razmerja /Produktionsverhältnisse/
- 11.24 cirkulacijske transformacije - cirkulacijske premene
 /Zirkulationsumwandlungen/
- 21.1 /: vključno z delom:/
- 21.6-7 na¹ predmete prvotne nujnosti - v območju prvotnih po-
 na² blaga treb

- 22.4-5 reprezentira - odreja /kommandiert/
 22.9-10 praktično - faktično
 22.13-14 praktično izenačevanje /Gleichsetzung/ - praktično enakost /Gleichsein/ - praktično izenačevanje
 23.33 vsakdanja men/java/ /Alltagsaust/ausch// - vsakdanja ident/ifikacija/ - vsakdanji promet /Alltagsverkehr/
 25.1 poseduje ... vrednost - izraža ... vrednost
 25.2 kot nov/ec/ - kot denar
 25.8 denarja - kovinskega denarja
 25.15 dokler ga reprezentirajo - ki temeljijo na njem
 25.21 privatno menjavo - menjavo
 25.22-23 /: ekonomsko :/
 25.24-25 bančnimi "cirkulacijskimi umetnijami" /Zirkulations= kunsttücke/ - bančnimi "preobrazbami" /Bank"verwandlungen"/
 28.12 relativna vrednost - vrednost (realna menjalna vrednost)
 28.15 v zlatu in srebru - v denarju
 28.19 /: reelno :/
 28.25 čisto abstraktno - kot vnanja abstrakcija
 28.29 kot določujoča moč - kot gonilo in gibalni princip
 29.1 se njegova fak/tična/ - trenutna tržna vrednost
 29.4 /: z realno vrednostjo kot nečem tretjim:/
 29.26 /: določena mera :/
 29.28 /: in produkcijski stroški zlata in srebra :/
 29.33 nominalno razliko /Unterschied/ - nominalno različnost /Verschiedenheit/
 29.34 menjalno vrednostjo - realno vrednostjo
 30.1-2 podobi - upredmetenju
 30.3 protislovje - razliko in protislovje
 30.6 /: meščanske :/
 30.10-11 in že bi ustvarili $\frac{1}{2}$ ce/no/ menjalno vrednost ki mu ustreza - in že bi v kakem vrednostnem znaku, denarju, v časovnih bonih, ustvarili ustrezen nasprotek
 30.22 določujoči p/rincip/ - mera
 30.33 vrednosti - tržnih vrednosti
 31.1 produkto/v/ - blag
 31.12 /: cirkulacijsko sredstvo :/

- 32.11 Vsak produkt - Vsako blago
- 32.13 se izenačuje - se zamenjuje
- 34.19-20 vrednost - menjalna vrednost
- 34.32 /: enoto :/
- 35.2 enega blaga - ene vrednosti
- 37.9 /: na mah :/
- 38.5 /: simbolizirano :/
- 38.7-8 blago in menjalna vrednost - blago, blago pa menjalna vrednost
- 39.8-9 ki je ločena od blag samih in /simbolizirana/ ki je upredmetena
- 40.19 določeno blago - določen produkt
- 40.19 /: latentno vsebuje :/
- 40.20-21 /manifestirana/
- 40.24 razli/ko/ - protislovje
- 41.22-23 /: drug do drugega: ravnodušno :/
- 42.29-31 /: Razmerja do denarni posel :/
- 45.8 /: (ali dejavnost) :/
- 46.1 blagovne /menjave/ - menjave produktov
- 50.15 blag - produktov
- 51.2-3 /: Saintsimoni do produkcije :/
- 51.5 /: vsestranskem :/
- 51.32-34 /: Je interes privatnikov do neodvisni od vseh :/
- 52.15-16 /: samoraslo in zgodovinsko :/
- 53.12-15 utemeljena na tem, da si univerzalno razviti individui (skupno) podredijo svojo skupnostno, družbeno produktivnost tudi kot svoje družbeno premoženje, je tako -
- utemeljena na univerzalnem razvoju individuov in na podreditvi njihove skupnostne, družbene produktivnosti kot njihovega družbenega premoženja, je
- 53.33 menjalna vrednost - obliko menjalne vrednosti
- 53.34-
54.1 njegov družbeni značaj - svojo družbeno moč
- 54.9 gospos/tvo/ - kontrolo
- 54.11-12 delovnih proizvodov in del - vseh proizvodov dela, premoženj in dejavnosti
- 54.25 razdrobitev /Zersplitterung/ - konkurenco
- 55.5 trgovine - privatne trgovine

- 56.11 neodvis/nosti/ - tuji moči - tujosti
- 57.7-8 /: Primerjava do občosti.:/
- 59.27 /: enega razreda :/
- 59.34-35 /: Tudi tu do kot opredeljeni.:/
- 60.3 /: navidezno neodvisnim :/
- 60.16-17 te ideje - vero v večnost teh idej
- 60.28 /: Produkt postane blago :/
- 60.28 Blago postane (torej) menjalna vrednost
- 60.30 1 blago 1. kot zamenljivo
2 blago, v obliki, ko je 1. zamenljivo
- 61.4 bla/ga/ - menjalne vrednosti
- 63.26 produktih - blagih - produktih
- 64.21-
65.13 občega delovnega časa. - občega delovnega časa, delov= ni čas do v nacionalnem merilu
Dostavek "delovni čas do v nacionalnem merilu" je Marx napisal po odstavku, ki se začneja z "Incident: za blago ..."
- 66.10 mat/erializiran/ - simboliziran
- 67.33 skupne osnove - skupnost kot osnova
- 68.10 skup/nostnost/ - organizacija
- 68.17 /: 1 neodvisnih del ali delovnih produktov :/
2 medsebojno neodvisnih potrebam
- 69.4 potrebam - celotnim potrebam
- 69.16 identite/to/ - istost

/1/ Od oktobra 1857 do novembra 1858 je Marx na podlagi svojega dotedanjega raziskovanja ekonomije napisal 50 tiskarskih pol oz. sedem zvezkov zaobsegajoče besedilo, ki je njegov prvi obsežnejši poskus sistematičnega razvitja kritike sistema meščanske ekonomije. Pisanje je bilo od vsega začetka namenjeno samorazumevanju: Marx svoje "strnitve ekonomskih študij" ni več vezal, tako kot še leta 1851/52, na objavo, ampak je šele v trenutku, ko je bil rokopis večinoma že dokončan, prosil Lassalla, da najde zanj založnika (Marx Lassallu 22.8.1858); tudi Engelsa je o svojem delu obvestil so razmerno pozno (Marx Engelsu 8.12.1857).

"Prvi osnutek" "kritike ekonomskih kategorij" je tako kot sestavni del obsežnega gradiva štiridesetih in petdesetih let služil za osnovo Marxovim poznejšim razdelavam načrtovane kritike politične ekonomije. Danes velja, skupaj s prvim zvezkom za "H kritiki politične ekonomije" in pripravljalnimi deli zanj, za prvi osnutek "Kapitala".

Tik pred začetkom pisanja rokopisa je Marx napisal še dva teksta, ki sta vsebinsko sicer povezana z rokopisom, vendar sta ostala nedokončana. Julija 1857 je začel Marx v zvezku, ki ga je novembra 1857 označil kot zvezek III, pisati kritiko dela Frédérica Bastiata "Harmonies économiques", Paris 1851. Pozneje je osnutku, ki ga je prekinil že po sedmih straneh, dal naslov "Bastiat und Carey" /Bastiat in Carey/. Drugi osnutek, ki ga je začel Marx pisati po prekinitvi kritike Bastiata, je poskus splošnega uvoda za načrtovano kritiko politične ekonomije. Rokopisni fragment, ki se nahaja v zvezku z oznako "M", je Marx napisal od 23.8.1857 do verjetno zadnjih dni avgusta. Besedilo, danes znano kot "Uvod v Očrte", omenja Marx prvič v predgovoru za "H kritiki politične ekonomije" iz leta 1859.

Za časa Marxovega in Engelsevega življenja so vsa ome-
njena besedila ostala v rokopisu. Leta 1925 je Rjazanov v
Grünbergovem "Archiv für die Geschichte der Arbeiter=
bewegung" obvestil javnost, da se nahajajo v arhivu SPD
številni Marxovi ekscerptni zvezki ter osem zvezkov z eko=
nomskimi raziskavami, ki predstavljajo pripravljalna dela
za "H kritiki politične ekonomije" iz leta 1859. Do napove-
dane objave materialov pa je prišlo šele potem, ko so Rja-
zanova že odstranili: leta 1939 je Inštitut Marx-Engels-
Lenina v Moskvi izdal Marxove rokopise 1857/58 z naslovom:
"Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie (Rohent=
wurf) 1857-58" /Očrti za kritiko politične ekonomije (prvi
osnutek) 1857-58/. Naslov je redakcijska kombinacija cita-
tov iz Marxovih pisem in pa zapisa na ovitku zvezka VIII:
"(Political Economy Criticism of)", z dodatkom: "(Fortsetzung)".
Leta 1941 je izšel nato še dodatni zvezek, ki vsebuje poleg
osnutka "Bastiat in Carey" še Marxove ekscerpte iz Ricarda
(ekscerptni zvezki 1850/51), dva osnutka za "Index zu den
7 Heften" /Indeks k sedmim zvezkom/ (junij 1858), fragment
prvotnega besedila za "H kritiki politične ekonomije" (av-
gust-oktober 1858), Marxov pregled lastnih ekonomskih roko-
pisov z naslovom "Referate zu meinen eigenen Heften" /Refe-
rati k mojim lastnim zvezkom/ (junij/julij 1861) ter načrt
osnutka za tretje poglavje besedila "H kritiki politične
ekonomije" (spomlad 1859 ali poletje 1861).

Leta 1953 je izšel fotomehanični ponatis izdaje Očrtov
iz leta 1939/41 pri Dietz Verlag, Berlin. V MEGA² so z na-
slovom "Ökonomische Manuskripte 1857/58" objavljeni osnutek
besedila "Bastiat in Carey", "Uvod" v Očrte ter samo besedi-
lo Očrtov v dveh zvezkih: II.1.1.-1976, II.1.2. - 1981.

V srbohrvaščini je izšel celoten prevod Očrtov v okvi-
ru "Marx-Engels-Dela", zv. 19 in zv. 20, Beograd 1979. Pre-
vod je urejen na osnovi ruske izdaje Očrtov v "Marx-Engels-
Sočinenija", zv. 46 (1. in 2. del), Moskva 1969 .

V slovenščini so doslej izšli naslednji prevodi odlomkov iz Marxovih rokopisov 1857/58:

odlomek iz poglavja o denarju in odlomki iz poglavja o kapitalu, v: Problemi, revija za kulturo in družbena vprašanja, št. 49, 50, 51, 52, 57, 58, 59-60, letnik V, Ljubljana 1967; Uvod v Očrte in odlomek "Obdobja ekonomskega formiranja družbe", v: K. Marx in F. Engels, Izbrana dela, zv. IV, Ljubljana 1967;

Bastiat in Carey, v: Časopis za kritiko znanosti, št. 21/22, letnik V, Ljubljana 1977.

Besedilo Očrtov je sorazmerno nerazčlenjeno; čeprav je že na koncu Uvoda Marx zarisal načrt za svoje ekonomsko delo, se je zgradba Očrtov dejansko oblikovala pri pisanju samem. Osrednje mesto zavzema poglavje o kapitalu, ki je tudi najobsežnejše, saj zaobsega zvezke II do VII. Zvezek I in prvih sedem strani zvezka II vsebujejo poglavje o denarju. Marx poglavij sprva ni oštevilčil. S številom I je zaznamoval šele kratek zaris poglavja o vrednosti, s katerim se konča besedilo Očrtov. Tudi pri poglavju o kapitalu je Marx šele zadnji odsek naslovil z "Dritter Abschnitt" /Tretji odsek/.

Prvi zvezek, ki vsebuje tudi naš prevedeni odlomek, sestoji iz 18 pol (36 listov, 72 strani), ki jih je Marx zložil v zvezek. Marx je pisal zvezek od srede oktobra do srede novembra 1857. Na prvi strani prve pole, ki služi kot ovitek zvezka, so naslovi: "zvezek I", "A" (popravljen iz "C"), "zvezek A". Označitev z velikimi črkami se nanaša na zvezka B' in B'', ki sta, skupaj z izgubljenim zvezkom "C", vsebovala izvorno besedilo za "H kritiki politične ekonomije". Pred začetkom besedila Očrtov so v zvezku še različne Marxove zabeleške, sheme itd., med drugim tudi osnutek članka proti B. Bauerju, osnutek pisma F. Engelsu (16.2.1857) ter konspekta iz Phillip de Segura in Jacoba Grimma.

Marx je rokopis najprej naslovil: "Alfred Darimon: De la Réforme des Banques. Paris 1866". Pozneje, najverjetneje pri začetku pisanja zvezka II, je dodal v večjih črkah naslov: "Poglavje o denarju", pri čemer je beseda "denarju" poudarjena; še pozneje, verjetno proti koncu rokopisa, je pred ta naslov postavil še številko II.

/2/ Alfred Darimon, De la réforme des banques. Avec introduction par Émile de Girardin. Paris 1856. Kritiko Girardina je podal Engels že v recenziji Girardinove knjige Le socialisme et l'impôt, /Socializem in davki/, Paris 1850, v: Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue, zv. 4; gl. MEW 7, str. 280 ss.

/3/ Pri Darimonu, str. 3: "qu'une banque organisée d'après les principes actuels, c'est-à-dire basée sur la prédominance de l'or et de l'argent, fait défaut au public précisément au moment où le public a le plus besoin de ses services."

/4/ "angenehme Gewohnheiten des Daseins": ironična aluzija na Egmontove besede "schöne freundliche Gewohnheit des Daseins und Wirkens", /lepa prijazna navada bivanja in delovanja/, Goethe, Egmont, 5. dejanje, Zapor, Pogovor s Ferdinandom.

/5/ Pri Darimonu, str. 3-4: "les nombreuses affaires qui se sont engagées dans les derniers mois de l'Exposition universelle". Razstava je trajala od maja do novembra 1855.

/6/ Vir ni ugotovljen.

/7/ Gratuité du crédit. Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon, Paris 1850. Razprava med Proudhonom in Bastiatom, ki se je začela koncem 1849, je Marx ekscerptiral v ekscerptnem zvezku XVI, oktobra in novembra l. 1851.

/8/ Pri Darimonu, str. 4: "Pour trouver l'escompte à 6 pour 100, il faut remonter à 1806, c'est-à-dire à un demi-siècle. Il y a près de cinquante ans qu'on voyait immuable à 90 jours le maximum de l'échéance des effets de commerce."

/"Da bi našli diskont po 6%, je treba seči nazaj do l. 1866, tj. nazaj za pol stoletja, že skoraj petdeset let je maksimalna doba dospelosti trgovskih papirjev fiksirana na 90 dni."/

/9/ Pri Darimonu, str. 5: "L'or et l'argent sont des marchandises comme toutes les autres ... il faut que chaque peuple ait une certaine réserve de ces métaux, qui lui permette de parer aux besoins extraordinaires, tels, par exemple, que les achats à l'étranger."

/"Zlato in srebro sta blago kot vse drugo blago ... vsak narod mora imeti določeno kovinsko rezervo, ki mu omogoča, da ustreže izrednim potrebam, denimo, nakupom v tujini."/

/10/ Pri Darimonu, str. 6: "Il est faux que la monnaie métallique soit une marchandise comme une autre; elle est un instrument d'échange, et, à ce titre, elle jouit du privilège de faire la loi à toutes les autres marchandises..."

/"Kovinski denar bi moral biti blago kot drugo blago; je menjalni instrument in prav zato uživa privilegij, da predpisuje zakon vsem drugim blagom."/

/11/ Pri Darimonu, str. 6: "Donc ... c'est à ce privilège, dont jouissent l'or et l'argent, d'être les seuls instruments authentiques de circulation et d'échange qu'il faut attribuer non-seulement la crise actuelle, mais les crises périodiques qui frappent le commerce."

/"Se pravi, da je treba ravno temu privilegiju, ki ga uživa ta zlato in srebro, da sta edina instrumenta cirkulacije in menjave, pripisati ne le aktualno krizo, marveč periodične krize, ki prizadevajo trgovino."/

/12/ Pri Darimonu, str. 6-7: "il suffirait, comme le veut la théorie représentée ici par M. Michel Chevalier, que l'or et l'argent fussent des marchandises comme les autres, ou, ce qui est plus vrai, que toutes les marchandises fussent des instruments d'échange au même titre que l'or et l'argent; que les produits, comme disait J.-B. Say, s'échangeassent véritablement contre les produits."

/"po teoriji, kakršno zastopa tu g. Michel Chevalier, bi za-
doščalo, da postaneta zlato in srebro blago kot druga blaga,
ali natančneje, da vsa blaga postanejo menjalni instrumen-
ti z isto pravico kot zlato in srebro; da se produkti, kot
je dejal J.-B. Say, resnično zamenjajo za produkte."/

/13/ Pri Darimonu, str. 22: "la différence constatée
entre la valeur du papier de banque et celle des lingots ne
vient pas de la dépréciation du papier, mais du renchérisse-
ment des lingots."

/"ugotovljena razlika med vrednostjo bankovcev in vrednostjo
kovinskega zaklada, ne izhaja iz depreciacije bankovcev, pač
pa iz podražitve kovinskega zaklada."/

/14/ David Ricardo, The high price of bullion a proof
of the depreciation of bank-notes, /Visoka cena zaklada, do-
kaz za depreciacijo bankovcev/, London 1810.

/15/ Pri Darimonu: "dont la conclusion est cet aphorisme
si connu: La monnaie, à l'état le plus parfait, est de papier."

/16/ P.-J. Proudhon, Système des contradictions écono-
miques, ou philosophie de la misère, zv. 1., 2., Paris 1846;
/Sistem ekonomskih protislovij ali filozofija bede/, zv. 1.,
str. 68-70.

/17/ Procenti so očitno napačni. Primer biase moral
glasiti nekako takole: kvart žita naraste od 50 na 100 sh.,
torej za 50 sh., toda bombažna blaga padejo od 100 na 20 sh.
Srebro je padlo glede na žito samo za 50, bombažna blaga pa
so (zaradi zastajajočega povpraševanja itd.) padla v razmer-
ju do žita za 80%.

/18/ Wilhelm Weitling, Garantien der Freiheit /Zagoto-
vila svobode/, Vivis 1842, str. 153-175.

/19/ Karl Marx, Misère de la philosophie. Réponse à
la Philosophie de la misère de M. Proudhon, Paris, Bruxelles
1847, str. 37-62; /Beda filozofije. Odgovor na Filozofijo
bede M. Proudhona, v: MEID II, gl. str. 424-448/.

/20/ O "bars" (prvotno "bars of iron") je bral Marx pri različnih avtorjih, med drugim pri: William Jacob, An historical inquiry into the production and consumption of the precious metals /Zgodovinska raziskava o produkciji in konsumpciji plementih kovin/, zv. 2, London 1831; David Urquhart, Familiar words as affecting England and the English /Znane besede, kolikor zadevajo Anglijo in angleščino/, London 1856.

Teoretsko-zgodovinsko kritiko "idealne bar" razvije Marx kasneje v zvezku VII "Očrtov", gl. Grundrisse 68o ss.

/21/ Marxovo naštevanje lastnosti denarja se opira na S. Baileya; njegovo delo Money and its vicissitudes in value; as they affect national industry and pecuniary contracts, /Denar in spreminjanje njegove vrednosti, kolikor zadeva nacionalno industrijo in denarne pogodbe/, London 1837, je Marx ekscerptiral v londonskem ekscerptnem zvezku V l. 1851. V zvezku VII "Očrtov" se Marx pri naštevanju denarnih funkcij znova skliče na Baileya (gl. Grundrisse, str. 856); MEGA² II l.1 v aparatu na to Marxovo referenco ne opozarja.

/22/ Marx se tu močno opira na svoj ekscerptni zvezek, ki je nastal verjetno v marcu in aprilu 1851 in nosi naslov "bullion" ter "Das vollendete Geldsystem" /"Dovršeni denarni sistem"/. V njem so zbrani izvlečki in sistematizirajoči komentarji iz Marxovih ekscerptnih zvezkov 40-tih let in iz londonskih ekscerptnih zvezkov do sredine zvezka VII (februar 1851).

/23/ Trade of 1856. - Decrease of consumption /Trgovina l. 1856. - Upadanje porabe/; v: The Economist, London št. 700, 24.1.1857, str. 86.

/24/ Foreign correspondence. - France - Paris, feb. 10, /Korespondenca iz tujine/; v: The Morning Star, London, št. 286, 12.2.1857.

/25/ The double standard in France /Dvojna denarna podlaga v Franciji/; v: Supplement to the Economist, London, št. 700, 24.1.1857, str. 24.

/26/ Aluzija na Proudhonov stavek, ki ga kritizira Marx v Bedi filozofije: "Les théories économiques n'en ont pas moins leur succession logique et leur série dans l'entendement", (Proudhon, Système des contradictions itd., zv. 1., str. 146; gl. k temu MEID II, str. 449 in 472).

/27/ erscheinen/ MEGA² izpeljuje pomen glagola, kot ga uporablja Marx na tem mestu, iz francoskega "se manifeste", za razliko od izdajateljjev Grundrisse iz l. 1939, ki navezujejo Marxovo rabo na Heglovo Znanost logike. Glej k temu Marxovo citiranje Proudhona v MEID II, str. 472: "Nikakor ne podajamo zgodovine po časovnem redu, ampak po sosledju idej. Ekonomske faze ali kategorije nastopajo v svojih manifestacijah včasih istočasno, včasih v obratnem zaporedju... Prav tako imajo tudi ekonomske teorije svoje logično sosledje in svoj način nizanja v razumu; laskamo si, da smo ta red odkrili." (Proudhon, I. zv., str. /145/, 146.)

/28/ Izraz Johna Graya v njegovem delu Lectures on the nature and use of money /Predavanja o naravi in rabi denarja/, Edinburgh 1848.

/29/ Marx povzema izvajanja Johna Locka v: Further considerations concerning raising the value of money, /Nadaljnja proučevanja naraščanja vrednosti denarja/, v: The works of John Locke, 7. izd., zv. 2, London 1768, str. 92.

/30/ Marx povzema tu Adama Smitha: An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. With a commentary, by the author of "England and America" /Edward Gibbon Wakefield/. /Raziskovanje o naravi in vzrokih nacionalnega bogastva s komentarjem avtorja "Anglije in Amerike"/, zv. 1-6 /oz. 1-4/. London 1835 do 1839, zv. 1, London 1835, str. 130.

/31/ V rokopisu "Dovršeni denarni sistem" iz leta 1851, ki je prišel do nas le deloma ohranjen, je ta misel formulirana takole:

"To, kar poseduje vsak posamični individuum v denarju, je obča sposobnost menjave /Tauschfähigkeit/, s katero po želji na lastno pest določa svoj delež na družbenih produktih zase. Vsak individuum poseduje družbeno moč v lastnem žepu v obliki neke stvari. Uropajte stvari to družbeno moč, in to moč morate neposredno osebi dati nad osebo. Brez denarja torej ni mogoč nikakršen industrijski razvoj.

Vezi /die Bände/ morajo biti organizirane kot politične, religiozne itn., dokler ni denarna moč nexus rerum et hominum." (Gr. 986-987).

V prvotnem tekstu 2. poglavja "H kritiki politične ekonomije" stoji: "Denar je 'neosebna lastnina'. V njem lahko v žepu prenašamo za samo občo družbeno zvezo, družbeno substanco. Denar daje družbeno moč kot reč v roko privatnika, ki kot tak izvaja to moč. Družbena zveza, izmena snovi sama se prikazuje v njem kot nekaj čisto vnanjega, kar ni v nobenem individualnem razmerju do svojega posestnika, in zato daje /lässt/, da se tudi moč, ki jo le-ta izvaja, prikazuje kot nekaj čisto slučajnega, njemu vnanjega." (Gr. 874).

/32/ Najverjetneje gre za odlomek iz (izgubljenega) rokopisa pripravljalnih del za "Kritiko politike in nacionalne ekonomije", ki so nastala v letih 1844-47. Od ohranjenih rokopisov iz tega kompleksa so najbolj znani tkim. "Ekonomsko-filozofski rokopisi iz leta 1844", v pretežni meri objavljeni so tudi ekscerptni zvezki iz 1844-46 (MEGA I, 437-583), več tekstov pa še čaka na objavo v obeh glavnih institutih, moskovskem (pretežno fotokopij) in amsterdamskem (večina originalov).

/33/ "Pripombe o ekonomiji", o katerih govori tu Marx, do danes niso odkrite.

/34/ "In celo v najbolj omikani antiki, pri Grkih in Rimljanih, se prikazuje njegov polni razvoj /namreč denarja/, ki je v moderni meščanski družbi predpostavljen, le v periodi njenega razkroja." (Uvod v Očrte kritike politične ekonomije, Gr. 23-24; gl. MEID III, str. 36).

/35/ "Faustpfand der Gesellschaft". V ekonomski literaturi je ta izraz vsaj od Johna Bellersa knjiga "Essay about the Poor" etc. iz l. 1699; a Marx ima tu v mislih predvsem mesto iz Aristotelove Nikomahove etike V, 5, 14 (1133 a), kjer je denar označen kot zagotovilo, gotovost v katerikoli bodoči menjavi (če le ne pade njegova kupna moč).

Izraz Faustpfand der Gesellschaft" povzema Marx iz knjige Johanna Georga Büscha: Abhandlungen vom Geldumlauf... /Razprave o denarnem obtoku.../, 1. del, 2. izd., Hamburg und Kiel 1800, str. 289-299, kjer stoji: "... das Geld ... als ein allgemeines Faustpfand, nicht blos zwischen den Mitgliedern einer bürgerlichen Gesellschaft, sondern zwischen mehreren bürgerlichen Gesellschaften" /"... denar ... kot obče zastavilo, ne samo med člani ene občanske družbe, ampak med večimi občanskimi družbami"/. V ekscerptnem zvezku "Dovršeni denarni sistem" formulira Marx Büschevo tezo z besedami: "Denar obče ročno zastavilo občanske družbe". Formulo "money as a pledge" je najti tudi pri Locku; ustrezno mesto iz Lockovega dela Some considerations of the consequences of the lowering of interest, and raising the value of money (1691) /Razmišljanja o posledicah nižanja obresti in višanja denarne vrednosti/ ekscerptira Marx v zvezku VI, januarja/februarja 1851.

/36/ Timon Atenski IV, 3. prizor: mesto citira Marx prvič že v "Ekonomsko-filozofskih rokopisih" in nato še večkrat.

/37/ "Sveti glad po zlatu" - Vergil, Eneida III, v. 57.

/38/ Adam Smith, Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations. Traduction nouvelle par G. Garnier /Raziskovanja o naravi in vzrokih nacionalnega bogastva. Na novo prevedel G. Garnier/, I. zv., Paris 1802, str. 60: "Le travail a été le premier prix; la monnaie payée pour l'achat primitif de toutes choses." /"Delo je bilo prvotna cena, denar, plačan za prvobiten nakup vseh stvari"/. V svojih pariških ekscerptnih zvezkih iz leta 1844 je Marx stavek podčrtal, gl. MEGA² IV/2, str. 339.

/39/ Prav tam, I. zv., str. 47: "... tout homme prévoyant ... dut naturellement tâcher de s'arranger pour avoir par-devers lui, dans tous les tems, outre le produit particulier de sa propre industrie, une certaine quantité de quelque marchandise qui fût, selon lui, de nature à convenir à tant de monde, que peu de gens fussent disposés à la refuser en échange du produit de leur industrie." /"... vsak previden človek ... si mora prizadevati, da se pripravi, da ima vedno pri sebi poleg svojega posebnega delovnega produkta še neki kvantum kakega blaga, ki bo takšno, da bo po naravi ustrezalo tolikim, da ga bodo le redki odklonili v menjavi za svoj delovni produkt." / Marx je podčrtal stavek v citatu v svojih pariških ekscerptnih zvezkih iz leta 1844, gl. MEGA² IV/2, str. 338.

/40/ James Steuart: An inquiry into the principles of political oeconomy ... zv. 1, Dublin 1770, str. 80: "the difference between agriculture exercised as a trade and as a direct means of subsisting." /"razlika med agrikulturo, ki jo opravljajo kot menjavo in agrikulturo, ki jo opravljajo kot neposredno sredstvo subsistence." / Marx navaja Steuartov stavek v londonskem ekscerptnem zvezku VII takole: "zu unterscheiden zwischen agriculture as a trade and agriculture as a direct means of subsisting" /"razlikovati med ..."/

/41/Obe mesti iz dela Williama Pettya "Several essays in political arithmetic..." /"Nekaj poskusov v politični aritmetiki..." / navaja Marx proti koncu poglavja o denarju.

/42/ Ksenofon, De re ditibus, sive vectigalibus civitatis Atheniensis augendis, caput 1, /Dohodki ali o povečanju prispevkov atenske države, 1. pogl./.

/43/ Strabon, Rerum geographicarum libri /Geografija/, 11. knjiga, /c.4/.

Dr. Valentin Kalan

MESTO ANTIKE V FORMIRANJU HISTORIČNEGA MATERIALIZMA

(K. Marx, F. Engels)

Uvod

Predloženi tekst je odlomek prvega poglavja iz raziskovalne naloge "Antika v delih klasikov marksizma", na kateri je pisec delal od l. 1977 in ki jo je financirala RSS. Glavni tematski sklopi te naloge so:

1. Mesto antike v formiranju historičnega materializma (Marx, Engels, Lenin) - v predloženem tekstu še ni razdelka o Leninu;
2. Antični materializem in marksizem;
3. Logika in dialektika grške filozofije ter materialistična dialektika;
4. Antična praktična filozofija in historični materializem;
5. Grška teorija umetnosti in teorija tehnike ter materialistična teorija produkcije.

Vprašanje antike v delih klasikov marksizma ima splošen pomen, ki je vprašanje razumevanja, prevzemanja, recepcije kulturne tradicije človeštva tj. tkim. vprašanje recepcije antike v socialistično kulturo. Ta obča topika pa subsumira podse vrsto pomembnih specialnih vprašanj, med katerimi je v prvi vrsti vprašanje samega koncepta antične kulture. Takšen koncept pa je dosegljiv le preko marksistične analize kulture.

Poznano je, kako številne so reference Marxa in Engelsa, pa tudi Lenina na antično filozofijo, in sicer tudi na ključnih tekstih klasikov: Marxov Kapital, Engelsov Anti-Dühring ter Leninski Filozofski zapisi. Od tod sledi prva pot naše raziskave, ki je v konkretizirajočem prikazu vloge antične filozofije pri artikulaciji oz. formiranju glavnih teoretičnih izhodišč in tez Marxa, Engelsa in Lenina. Marsikaj v Marxovem opusu, recimo v Kapitalu, zveni presenetljivo: reference na Aristotela, Platona, Ksenofonta itd. V nekem smislu lahko rečemo, da se Marxova teoretična aktivnost začne z antiko (z razpravo o Epikurovi filozofiji) ter konča z njo - z analizo antične družbe preko Morganovega dela Ancient Society. Predhoden vtis o mestu antike v

Marxovem delu nam da sledeč odlomek iz Marxovega pisma Engelsu 25.2.1859 (MEW, 29, s. 405):

"Priatelj Engels starejši, prijatelj Ermen (Gottfried!), toda najdražje mi je razmišljanje:

"joj, joj, kako grozno je biti razumen tam, kjer mislečemu ne prinaša koristi" (Sofokles, Kralj Oidip, 316-317).

To zadnje bi ti utegnil reči Tvoj stari, kakor Teiresias kralju Oidipu, na kar pa mu boš Ti odgovoril, da

"bolšči le v dobiček,

za umetnost /znanost/ pa je slep" (Sofokles, isto, v. 388-389).

Pozdravljen.

Tvoj K.M."¹

Če govorimo o antiki v delih klasikov, pri tem izključujemo iz izrecne tematizacije njihov študij drugih predkapitalističnih družb oz. formacij, ki teoretično sicer nikakor ni zanemarljiv, ter se omejujemo na problematiko grško-rimske antike. To v generalni optiki ne sme pomeniti, da je študija ostale starine oz. drugih antičnih družb teoretično manj pomembna. V perspektivi klasikov je to vprašanje, kakor je izpričano v delih klasikov marksizma, nakazano v zborniku, ki ga je pripravil M. Godelier². Ta problem se je danes kristaliziral v konceptu azijskega načina proizvodnje³. Grško-rimska kultura je bila za Marxa in Engelsa,

¹ Amicus Engels Senior, amicus Ermen (Gotofredus!), sed magis amicum tò phroneîn:

pheû, pheû, phroneîn hōs deinón, éntha mè téle
lýei phronoûnti.

Letztres mag Dein Alter Dir sagen, wie Teiresias dem König Oidipus, worauf Du ihm aber antworten wirst, dass er

mónon dédorke, tèn téchnēn d'éphy typhlōs.
en tois kérésis

Salut.

Dein K.M.

² Sur les sociétés précapitalistes, Textes choisis de Marx, Engels, Lénine, Préface de Maurice Godelier, Paris, Ed. sociales 1978.

³ prim. povzetek diskusije stališča zagovornikov marksističnega koncepta azijskega načina proizvodnje pri Ferencu Tökeiu: Zur Frage der asiatischen Produktionsweise, Neuwied u. Berlin, Luchterhand 1969.

ki zelo pavšalno rečeno, začenjata svojo teoretično pot v nasledstvu humanizma nemške klasike, vrh grške kulture: "Grčija in Rim sta pač deželi najvišje "zgodovinske omike" med ljudstvi starega sveta", pravi Marx v "Uvodniku v št. 179 Kölnskega časnika" (prim. MEW I, s. 97, MEID I, s. 39). Ta teza je izrečena v Marxovi polemiki s političnim urednikom katoliškega lista "Kölnische Zeitung" Karlom Heinrichom Hermesom, objavljeni v Rheinische Zeitung št. 101, 10.7.1842, v kateri Marx uporablja grško politično ureditev in krščansko anarhijo kot merili za presojo obstoječih političnih razmer. Seveda pa se v nadaljnjem Marxovo ocenjevanje antične kulture čedalje bolj odmika od entuziastičnih superlativov o antični kulturi. Materialistično pojmovanje zgodovine, kakršno pojmovno razdeluje od "Nemške ideologije" dalje, namreč onemogoča tako podcenjevanje, kakor tudi napačno absolutizacijo antične "zgodovinske omike". Mesto antike v Marxovih teoretičnih preokupacijah pomeni le prolegomena za marksistično analizo antike. Celotna ta razprava ima tako namen prikazati, da je preseženje takšne kulture možno le skozi njeno kritično analizo, ne pa s preprostim odkrivanjem hermenevtike, ki bi jo prezentirala.

I. MARX IN ANTIKA.

Marx se je rodil 5.5.1818 v Trieru (izg. trier), v mestu z rimskim imenom Colonia Augusta Treverorum, katerega nekdanjo moč izpričujeta Porta Nigra (Črna vrata) ter bazilika iz IV. stol. Leta 1561 so v mestu jezuiti ustanovili gimnazijo, ki je bila od l. 1815 državni zavod: Friedrich-Wilhelm-Gymnasium. Tu je dobil tipično humanistično vzgojo, saj se je gimnazija orientirala predvsem na klasično antiko. Direktor gimnazije (od 1815-46) Johann Hugo Wittenbach (1767-1848), privrženec idej razsvetljenstva in francoske revolucije, je bil med najbolj izobraženimi pedagogi svojega časa: Marxu je posredoval miselno bogastvo nemške klasike. Pruska vlada ni bila zadovoljna z usmeritvijo gim-

nazije in je zato jeseni 1834 zadolžila za politično nadzorstvo klasičnega filologa Vitusa Loersa, ki je seveda veljal za reakcionarnega.⁴⁾

Obseg antičnih študijev, ki jih je Marx absolviral v gimnazijskem času, je viden iz pregleda Marxovih maturitetnih del. V Marxovo "Abitur" so bile zajete najprej tri naloge iz izključno klasičnega oz. klasično-jezikovnega področja, in sicer:

1. Aus Sophoclis Trachiniae (Iz Sofoklovih Trahinijank) v. 174-186, prevod iz grščine, ocenjevalec Loers.
2. An principatus Augusti merito inter feliciores reipublicae Romanae aetates numeretur? (Latinski spis) /Ali bi Avgustov principat zaslužen prištevali med srečnejše dobe rimske države?/ Ocenjevalca Wittenbach, Loers.
3. De Hemsterhusii moribus. Latinski ektemporale (Hemsterhuisova moralna vrednost). Ocenjevalec Loers.

Nekatere antične elemente vsebuje tudi religijski spis

4. Die Vereinigung der Gläubigen mit Christo nach Johannes 15, 1-14, in Ihrem Grund und Wesen, in ihrer unbedingten Notwendigkeit und in ihren Wirkungen dargestellt. (Religijski spis) /Združitev vernikov s Kristom po Janezu 15, 1-14, prikazana v svojem temelju v bistvu, v svoji brezpogojni nujnosti in po svojih učinkih/. Ocenjevalec Küpper.⁵⁾

1. Religijski spis je ocenjeval pastor Johann Abraham Küpper, prijatelj Heinricha Marxa: "Miseln bogat, uspešen, silovit prikaz, ki zasluži pohvalo, čeravno bistvo zadevne združitev sploh ni navedeno, njena osnova zajeta le z ene strani, medtem ko je njena nujnost le pomanjkljivo izkazana"⁶⁾ Spis se začneja z izrekom, da je zgodovina "velika učiteljica človeštva" (MEGA² I/1, s. 449). Odlikuje se od spisov ostalih abiturientov po ši-

⁴⁾ Glavno gradivo o Trierskem gimnazijskem času daje Heinz Monz: Karl Marx, Grundlagen der Entwicklung zu Leben und Werk, Trier 1973. (Delo mi ni bilo dostopno)

⁵⁾ Vsa ta dela so sedaj kritično publicirana v MEGA² I/1 tekst s. 449 in naslednje, oparat s. 1185 ss. pod naslovom "Abiturarbeiten und Literarische Versuche".

⁶⁾ MEGA² I/1, aparat, s. 1191.

rini pogleda na zgodovinski razvoj kot vzpon človeštva k višji moralnosti v smislu razsvetljenske filozofije zgodovine, pa tudi v smislu Platona, ki ga naravnost citira: "Da največji modrec antike, božanski Platon, izraža na več kot enem mestu globoko hrepenjenje po nekem višjem bitju, katerega prikazovanje bi zadovoljilo nezadovoljeno željo po resnici in svetlobi" (MEGA² I/1, 450)⁷⁾.

Originalna Marxova misel - ni je najti v paralelnih spisih sošolcev - je njegova odklonitev vrline kot dolžnosti v smislu stoiške ali Kantove filozofije. Odklonjena je vrlina kot "trd nauk o dolžnostih" (isto, s. 452), medtem ko stoiška filozofija postavlja "mrko karikaturu" vrline. Združitev s Kristom po Marxu nudi neko veselost, ki jo epikurejec zaman skuša ujeti v svoji "lahkomiselni filozofiji, globji mislec zaman v najbolj skritih globinah vedenja" (isto, 452). Marx torej tu ponavlja obči pred-sodek o Epikurovi etiki srečnosti, ki ga je ustvarjala zlasti teologija. Kasneje je Marx seveda Epikura ocenjeval bistveno drugače in bolj obsežno. V celoti Marxov tekst odseva pristop njegovega učitelja, ki je poudarjal predvsem etična vprašanja v smislu Kantove filozofije religije in v smislu razsvetljenskega deizma.

2. Latinski ektemporale, to je prevod danega teksta iz materinskega (nemškega) na latinski brez priprave ali uporabe priročnika. Vsebina teksta: anekdota iz življenja pomembnega nizozemskega filologa Tiberija Hemsterhuisa (1685-1766), ki je deloval na univerzah Franeker in Leiden. Tekst, ki ga je bilo treba prevesti se je opiral na delo "Elogia de Tiberii Hemsterhusii" Davida Ruhnkena. Hemsterhuisova asketska apatija je ponazorjena z anekdoto o Ksenofontu, ki ni prekinil verske daritve, ko so mu sporočili, da je njegov sin Grilos junaško padel v bitki (Diogen Laertski 2, 54-55), kar naj bi pomazorilo sokratsko vrlino samobvladovanja. Loersova ocena Marxovega prevoda: "Še kar" (MEGA² I/1, aparat s. 1216).

⁷⁾ takšne misli je najti v Platonovem Dialogu Faidon, ki je bil v učnem gimnazijskem programu (npr. Phd 66 b, 67 ab); prim. tudi Phdr. 26. pogl.

3. Prevod Sofoklovih Trahinijank, v. 140-176. Gre za tragedijo Dejaneire, ki bi rada ohranila ljubezen Herakla, mu zato pošlje čarobni plašč, ki pa povzroči Heraklovo smrt. V gimnaziji so brali Antigono, ne pa Trahinijank. Celotna Loersova ocena: "Nekatere stvari je prevedel prav dobro." Drugod mu očitajo netočnost ali premajhno eleganco. (MEGA² I/1, s. 1196).

4. Spis o principatu sta ocenila Wittenbach in Loers: "Po poznavanju zgodovine, naporu za dobro latinsko izražanje, v celoti upoštevanja vredno delo" (MEGA² I/1, aparat s. 1212).

Pri oceni principata Marx omenja Horaca in Tacita, ki sta bila rezervirana do cesarskega kulta. Vsebinsko in stilistično se kaže vpliv Tacitovih Analov. Nazori v spisu so seveda v marsičem odsev zgodovinskega pouka Wittenbacha. Edinole Marxov spis pa opozori na dvoličnost Avgustove politike: "Pravega prepričanja cesarja nikoli ne ugledamo brez pregrinjala pretvarjanja" (MEGA² I/1, s. 469). Morda gre za vpliv lektire Montesquieuja "Considérations sur la cause de la grandeur des Romains et de leur décadence", delo, ki so ga brali pri pouku francoščine in kjer je 13. pogl. vsebovalo podoben nazor. To delo je bilo tudi maturitetni tekst za prevajanje iz francoščine.

Že bežen pregled teh bolj dokumentov kakor tekstov, je pokazal, da je Marx dobil obsežno in temeljito klasično izobrazbo. Za latinščino je opozorjeno, da prevaja in pojasnjuje tudi težja mesta klasikov, "posebno tista, kjer težava ni toliko v posebnosti jezika, kolikor v predmetu in v povezanosti misli"⁸⁾. Prav tako je za beleženo za grščino, da mu često uspeva, "da pravilno pojasni tudi težja mesta" (isto).

Poleg šole je na Marxovo formiranje ter razumevanje antike nadvse pomemben učinek prijateljstva z baronom Ludwigom von Westphalom. Eleanor Marx je pisala, da je baron von Westphalen "navdihnil Karla Marxa z entuziazmom za romantično šolo; in medtem, ko je njegov oče bral z njim Voltaira in Racina, mu je Westphalen bral Homerja in Shakespeara - ki sta ostala njegova najljubša avtorja vse življenja"⁹⁾.

⁸⁾ prim. Marx-Engels, Djela I, s. 467.

⁹⁾ prim.: v Liebknecht: Uspomene Karla Marxa, v: Sjećanja na Marxa i Engelsa, Zagreb 1978, s. 12.

Nepričakovana in intenzivna so Marxova poglobljanja v antično kulturo tudi v času študija na univerzi. Od 15. okt. 1835 do 22. avg. 1836 je vpisan na študij prava na univerzi v Bonnu. V zimskem semestru je poslušal naslednja predavanja s tematiko antičnih študijev:

1. Ferdinand Walter: Zgodovina rimskega prava, poslušal zelo vneto in s stalno pozornostjo - ta tematika bo aktualna v njegovi analizi razrednih bojov v antiki;

2. Friedrich Gottlieb Welcker: Mitologija Grkov in Rimljanov, spremljal z izredno vztrajnostjo in pozornostjo - uporaba mitologije je postala neločljiva sestavina Marxovega književnega stila, zlasti ko gre za ironično poanto, na primer: "Tezej je rabil kapo nevidnico za preganjanje pošasti. Mi kapo nevidnico vlečemo globoko čez oči in ušesa, da bi obstoj pošasti mogli zatajiti"¹⁰⁾.

3. August Wilhelm von Schlegel: A) Vprašanja o Homerju - predavanja, ki so bila v latinščini, je Marx sledil "vneto in pozornostno", morda zaradi Schleglovih političnih ambicij¹¹⁾.

B) Pojasnitev izbranih elegij Propercija - poletni semester 1836 - sledil "vztrajno in pozorno".

Od oktobra 1836 do spomladi 1841 je Marx študiral v Berlinu, vpisan na juristično fakulteto. V Berlinu je v resnici študiral predvsem pravne predmete z izjemo: Ifigenije na Tavridi Evripida, ko je vztrajno obiskoval predavanja Karla Edwarda Gepperta (1811-1881) v poletnem semestru 1841.

Študiral, torej ekscerptiral je dela o antiki: Lessingovega Laokona (1766), K.W.F. Solgerja, Erwin, Vier Gespräche über das Schöne und die Kunst (Berlin 1815), Winckelmanna, Geschichte der Kunst des Altertums, Dresden 1764-67. Winckelmann je tu postavil znano klasicistično tezo o antični umetnosti kot "eine edle Einfalt und eine stille Grösse" (plemenita enostavnost in mirna veličina)¹²⁾.

10) Kapital I, s. 11, slov. prevod; MEW 23, 15.

11) Tako meni J. Irmscher: Karl Marx studiert Altertumswissenschaft, Wissenschaftliche Zeitschrift der K. Marx Universität Leipzig, Ges. u. spr.-w. Reihe, 3 (1953/54), s. 210.

12) prim. o tem W. Rehm: Griechentum und Goethezeit, Leipzig 1938 (delo je nekoliko zastarelo).

V tem času je prav tako temeljito spoznal Heglovo filozofijo, tako da je njegov odnos do antike posredovan s Heglovo percepcijo antike (prim. pismo očetu 10.11.1837; EB, I, 10). Poleti 1837 je Marx temeljito študiral Heglovo Estetiko in se seznanil s Heglovo tezo o normativni veljavi grške umetnosti. Za ilustracijo Marxovega odnosa do Heglove filozofije lahko poleg omenjenega pisma očetu služi tudi epigram 4 (O Heglu) iz zbirke pesmi Gedichte 1837, posvečene očetu:

Wir haben uns nach Hegel einstudiert.

Auf sein Ästhetik noch nicht - abgeführt

(MEGA² I/1, s. 644)¹³.

V času berlinskega študija je do konca l. 1837 prevajal naslednja dela:

1. Tacitus: Germania;
2. Pandekta - Marx je prevedel prvi dve knjigi klasične justinijske kompilacije rimskega prava Digeste ali Pandekte;
3. Ovidius, Libri tristitium: Erste Elegie aus den Büchern der Trauer des Ovid, frei übersetzt (MEGA² I/1, s. 627).

V fragmentu romana Scorpion und Felix, v delu, ki je tako vse polno aluzij na Ovidija, skuša literarno à la Heine govoriti o političnih zadevah.¹⁴)

4. Aristoteles: Rhetorika¹⁵).

Avtorji, kakor doslej omenjeni: Ovidij, Ciceron, Tacitus; Homer, Sofokles, Aristotel, Tukidid, tvorijo temeljni kamen Marxove literarne kulture, ki ga je Marx stalno dopolnjeval.

Marxov interes za grško literaturo je dokumentiran tudi z zbirko ljudskih pesmi Volksliedersammlung, za Jenny von Westphalen

¹³) Prim. še M. Lifšic: Problemi umetnosti in filozofije, CZ, Ljubljana 1961, s. 11 in nasl., kjer najdemo tudi Klopčičev prevod tega epigrama:

"Nas Heglova modrost je pač naphala,
"Estetika" njegova ni nas še ... pognala."

¹⁴) S. Praver: Karl Marx and World literature, Oxford 1978, s. 16.

¹⁵) Vsi ti podatki so povzeti iz Marxovega pisma očetu z dne 10-11. nov. 1837, t.j. iz edinega ohranjenega pisma iz Marxovih študijskih let. Znano je, da to pismo izpričuje nenavadno širino in mnogostranost interesov, pa tudi nezanske zahteve, ki jih je postavljajl do samega sebe.

1839, v katero je vključenih 5 starogrških pesmi in sicer:

1. Anakreon: Bändiger der Herzen Amor /Gospod, ki se krotilec Eros/;
2. Sapfo: Komm o Cypris /Pridi torej z vencem na glavi, Kipris/;
3. Platonov epigram: Wenn zu den Sternen Du Blickst /Ko pogledaš k zvezdam/;
4. Anonimni skolion: O wär' ich eine schöne Leier /O da lepa sem lira slonokoščena/;
5. Kalistratos, Lied der Freiheit /Pesem svobode/¹⁶.

Maja 1837 je Marx napisal platonističen dialog "Kleantes oder vom Ausgangspunkt und notwendigen Fortgang der Philosophie" (Kleantes ali o izhodišču in nujnem nadaljevanju filozofije), ki pomeni tudi opustitev Marxovih pesniških ambicij.

Je vrsta okoliščin, da je Marx opustil študij prava in se odločil že konec 1838 zaključiti svoje študije iz filozofije: teoretične orientacije znotraj pravnih študijev, E. Gans na eni strani ter historična pravna šola (Karl von Salvigny) na drugi strani, dalje filozofske diskusije v Doktorklubu, itd. Za temo disertacije je izbrana helenistična filozofija, predvsem Epikurova. Z izbiro te tematike je Marx želel osvetliti sodobno poheglovsko situacijo v filozofiji tako, da bi raziskal paralelno dobo v zgodovini grške filozofije. Obadva glavna Marxova teksta tega časa sta:

1. Hefte zur epikureischen Philosophie (Zvezki k epikurejski filozofiji) - začetek 1839 do zač. 1840;
2. Differenz der demokritischen und epikureischen Naturphilosophie (Razlika demokritske in epikurejske filozofije narave) - druga polovica 1840 do konca marca 1841. Kot je znano je Marx s to temo 15. aprila 1841 v odsotnosti promoviral za doktorja filozofije na filozofski fakulteti univerze v Jeni.

Medtem je v začetku 1840 v Berlinu Marx prevajal Aristotelov tekst O duši (De anima) (ta prevod je prvič objavljen v MEGA² 4/1, s. 155-182).

¹⁶⁾ Prim. za te pesmi Anton Sovrè, Starogrška lirika, Ljubljana 1964, s. 178, 166, 195. Ti prevodi grških pesmi so seveda objavljeni v MEGA² I/1, s. 821-22.

Ti teksti so odločilni za Marxov odnos do antične filozofije in bodo predmet posebne analize. Odločilna teza za njegovo disertacijo je, da je grška filozofija s helenizmom postala praktična. To sugerira tudi Marxova rešitev problema filozofije po Heglu. Heglova teorija mora biti obrnjena v Marxovo prakso - to je Marxov problem. Marxova disertacija kaže specifično njegove analize v tem, da se ne omeji le na imanentno filozofsko problematiko, temveč Marx posega tudi v literaturo, da bi podal čustva in misli preteklih obdobj. Vidi se Marxov poizkus, da kulturno zgodovino pokaže tako po njenih posebnostih kakor tudi v njenih ponovitvah. Vidi se v njej njegova visoka ocena pesništva antične sveta, užitek ob grškem mitu ipd. Vidi se njegova sposobnost, da v literarnih delih najde formulacije, podobe in simbole, ki mu omogočajo, da svoje misli izrazi bolj silovito in plastično: npr. Prometej.

V čas po doktoratu spada študij grške in rimske umetnosti, ki ga lahko razberemo iz njegovih bonnskih zvezkov (Bonner Hefte), april 1841:

1. K.T. von Rumohr: Italienische Forschungen, Stettin 1827-31;
2. Johann Jakob Grund: Die Malerei der Griechen, Dresden 1810-11;
3. C.A. Böttiger: Ideen zur Kunstmythologie, Einleitung zur vorhomersischen Mythologie der Griechen, Leipzig - Dresden 1826 (MEGA², 4/1, s. 289-334).

Od začetka l. 1842 se Marx angažira v publicistiki kot tribuni za širjenje revolucionarno demokratičnih nazorov. Svojo publicistiko Marx sam tedaj karakterizira s tacitovsko rezervo in kritičnostjo. Članek "Opombe o najnovejši pruski cenzurni instrukciji" (Bemerkungen über die neueste preussische Censurinstruktion), ki ga je Marx februarja 1842 poslal Rugeju, zaključuje z besedami Tacita (Historiae 1, 1): Rara temporum felicitas, ubi quae velis sentire et quae sentias dicere licet /Redka sreča časov, v katerih lahko misliš, kar hočeš in rečeš, kar misliš/ in začneja s trditvijo, da ob izidu novega pruskega cenzurnega odloka ni treba zaklicati: Timeo Danaos et donna ferentes (Eneida II, 49) /Bojim se Danajcev, celo kadar darove prinašajo/ (MEW I, s. 3 in 25).

Tako stil Marxovih publicističnih tekstov neposredno kaže, da svetovna literatura, še posebej antična, za Marxa postaja "orodje historičnega razumevanja", kar je odločno prikazal S.S. Praver. S tem zasledovanje problema antike ne more biti več vprašanje doksografskih referenc, kot pa predvsem vprašanje situiranja problema antike znotraj celote teoretičnih sklopov Marxa oz. marksizma. Pri tem je treba tudi upoštevati, da Marx ni postal oz. bil le ekonomist, zgodovinar, sociolog, temveč vedno tudi lingvist in pisec najboljše latinske književne tradicije¹⁷⁾. V času svojega bivanja v Parizu, Bruslju, Kölnu in Londonu se Marx ne ukvarja eksplicitno z antiko, pač pa se izrecno vrne k antiki vsaj še dvakrat:

1. Ob pripravi Kapitala in zgodovine ekonomsko političnih teorij. Obstajajo izvlečki iz Aristotelove Nikomahove etike ter Aristotelove Politike v nekem nedatiranem in nenumeriranem ekscerptnem zvezku¹⁸⁾, ki jih datirajo v leto 1858 ali 1860.¹⁹⁾
2. Študij antike ob študiju Morgana - od dec. 1880 do marca 1881. Glavni teksti tega obdobja - predvsem obdobja ekonomskega formiranja družbe iz "Očrtov" ter etnološki ekscerptni zvezki (The Ethnological Notebooks of K.M., izdal L. Krader) ter poglavja oz. teksti iz Kapitala oz. teorij o presežni vrednosti, ki se nanašajo na antiko, bodo predmet posebne analize v poglavju antična praktična filozofija in historični materializem.

O Marxovem tekočem zanimanju za antiko priča tudi njegova biblioteka, ki pa jo je Marx l. 1849 moral pustiti v Kölnu pri prijatelju Rolandu Danielsu²⁰⁾. Marx se pritožuje, da so mu pokradli "mnoge zvezke grških klasikov". Izguba teh knjig je velika

17) prim. Ludovico Silva: Marksov književni stil, Beograd, Vuk Karadžić 1978, s. 106.

18) prim. K. Marx: Grundrisse, Dietz, Berlin 1953, s. 1058.

19) prim. Carlo Natali, Aristotele in Marx, Riv. crit. di stor. della filos. 31/1970, 166.

20) prim. Marxovo pismo Engelsu 27. febr. 1861, MEW 30, s. 160.

škoda, saj je Marx ob branju pisal marginalije. Iz Danielsovega popisa Marxove biblioteke l. 1850 je razvidno, da je Marx skrbno izbiral antične avtorje, tako prevode kakor originale. Tako najdemo v njegovi biblioteki naslednje avtorje: Homerja, Tukidida, Dionizija Halikarnaškega, Isokrata, Diodorja Sicilskega, Apijana, Arijana, Diogena Laertskega, Herodijana, Aishina, Aishila, Aristotelovo Metafiziko, Demostena, Isaja; Horacija, Velleja Paterkula, Terencija, Cicerona - Filozofska dela in pisma, Seksta Empirika, Pindarja, Tacita. Poleg tega je imel v prevodu Pausanijo, Herodota, Ksenofona, Plutarha, Lukijana, Atenaja, Diona Kasija, Filostrata in Kalistrata, Strabona, Seneco. V svojo biblioteko je Marx skrbno izbiral antične zgodovinarje, recimo Tukidida, Apijana in druge.²¹⁾

Ve se tudi, da je Marx skrbno prebiral dela rimskih zgodovinarjev Mommsena in Niebuhra; že 1851 je v Londonu ekscerptiral Dureau de la Mallea, Politična ekonomija Rimljanov (Paris 1840), ekscerptiral je L. Langeja, Rimske starožitnosti, J.S. Reitemierja, Zgodovino suženjstva v Grčiji, prebiral Lassalovo delo o Heraklitu - "najdaljši komentar k najbolj zgoščenemu filozofu", dela k gospodarski in tehnični zgodovini človeštva, k zgodovini mitologije ipd. Kakor pa je že rečeno, bodo te Marxove referenice predmet posebne analize.

Spomini Liebknechta in Lafarguea kažejo, da je bilo Marxovo branje antičnih avtorjev nenehno. Liebknecht poroča, da je Marx dobro poznal Aishilov jezik, Lafargue pa, da je Marx vsako leto prebiral Aishila v originalu.²²⁾ Zato ni nemogoče verjeti Lafargueju, da je nameraval napisati celo dramo na temo bratov Grakhov (Sječanja s. 94). Vprašanje antike pri Marxu je hkrati vprašanje geneze teorije historičnega materializma in tudi njegovo osebno vprašanje: "da bi prekinil s svojo veliko ne-

²¹⁾ prim. Dalin-Nepomješčaja, Istoričeskie knigi v biblioteke Marksa, Marks-istorik, s. 603 in nasl. ter Kaiser-Werchan, Ex libris, Karl Marx und Friedrich Engels, Schicksal und Verzeichnis einer Bibliothek, Dietz, Berlin 1967.

²²⁾ prim. Johannes Irmscher, nav. delo, s. 210, ter Sječanja na Marxa i Engelsa, nav. mesto, s. 18.

razpoloženostjo nad svojo in every respect unsettled situation, berem Tukidida. Ti stari vsaj vedno ostajajo novi" (pismo F. Lassallu 29.5.1861, MEW 30, s. 606)

II. F. ENGELS IN ANTIKA

Engelsu je prvo znanje o antiki posredoval materin oče, Georg Bernard von Haar (1760-1837), ki je bil filolog, šolski rektor gimnazije v Hammu. V antiko ga je uvajal po "otročji" poti mitologije. O tem govori pesem trinajstletnega(!) Engelsa (20. dec. 1833) Mojemu staremu očetu (prim. EB 2, s. 507)¹⁾. Jeseni 1834 gre Engels na gimnazijo v Elberfeldu, ki je nastala iz nekdanje latinske šole ter je bila ena najboljših v Prusiji. Tako se je mladi Engels pri pouku latinščine in grščine seznanil z miselnim svetom, ki so ga pietisti razglašali za pogansega. Seveda je tu preko prevajanja spoznal dela Livija, Cicerona, Vergila, Horacija, Evripida, Platona, Homerja, Tukidida; učiteljeva ocena: da se zna spuščati z lahkoto v sovisnost večje celote, da zna jasno povedati miselni potek ter predloženo spretno prenesti v materinščino (prim. MEGA I, 1, 2, s. 480). Direktor elberfeldske gimnazije J.S.L. Hantschke (1796-1850) je napisal celo knjigo z naslovom De vocalium Graecorum pronunciatione, Elberfeld 1827.

Iz gimnazijskega časa je ohranjen Engelsov zgodovinski zvezek, izdelan po predavanjih dr. J.Chr. Clausena (1806-77), ki si je pri zgodovinskem pouku prizadeval podati osnove znanstvenega dela. Ohranjene iz gimnazijskega časa so še priprave in opombe k Homerjevi Iliadi (Präparation und Bemerkungen zu Homers Ilias, 1836-37), prvič objavljene v MEGA² IV/1, s. 511-32. Te priprave kažejo Engelsovo intenzivno ukvarjanje z grškim jezikom in literaturo. Iz zadnjega leta Engelsovega šolanja na gimnaziji v Elberfeldu, je ohranjena tudi Engelsova grška pesem

¹ sicer pa G. Majer, F. Engels, I, s. 7, pripominja, da je antična mitologija na Engelsa naredila manjši vtis kakor nemška.

Eteokloüs kai Polyneikous monomachía (Dvoboj Eteokla in Poli-neika), 80 heksametrov, (prim. MEGA² /V/1, s. 533-535), ki je večinoma Engelsova samostojna pesnitev ter kljub verjetni pomoči učiteljev kaže neobičajno obvladanje jezika. Nova MEGA pri- naša tudi Engelsove notice v učbeniku Ph. Buttmana, Griechische Grammatik, Berlin 1833, 14. izd. (prim. MEGA² IV/1, s. 536-45).

Še bolj kakor klasična literatura, je Engelsa navdušilo nem- ško pesništvo, zlasti njegovi junaki Siegfried, Tell in Faust. S pomočjo literature si je Engels izoblikoval energični heroizem, ki je viden na njegovi gimnazijski zgodbi o gusarjih (Seeräuber- geschichte) (prim. EB II, s. 510-521) iz l. 1837.

Eno leto pred koncem, 15. sept. 1837, je dal oče izpisati sina iz gimnazije in tako je mladi Engels začel delati v trgov- ski firmi svojega očeta v Barmenu. Julija 1839 je šel v Bremen, da bi se izpopolnil v poslovnofinančni smeri, kjer pa se je in- tenzivno ukvarjal z literaturo, tudi kot ustvarjalec. Razširjal je svoje znanje jezikov: kasneje je govoril in pisal v kar 12 je- zikih, bral v 20 jezikih. V časopisu "Telegraph für Deutschland" je objavil svoja pisma iz Wuppertala (marec-april 1839). Njegova pisma bratom Gräber (avg. 1838 - avg. 1842) kažejo njegov spopri- jem z vladajočo pietistično krščansko ideologijo, pri čemer je Engels temeljito proučeval razne teološke stvari in tudi Biblijo: "Christi ipsisima verba" (Kristusove lastne besede), na katere se sklicujejo ortodoksi, se v vsakem evangeliju glasijo drugače" (EB II, s. 371, pismo F. Gräberju, 23.4.-1.5.1839). Besedna vera v Biblijo se ne da dokazati: "Če pa je tu eno protislovje, tedaj je uničena celotna biblijska vera" (nav. mesto s. 400).

V pismih bratoma Gräber je viden Engelsov študij klasičnih avtorjev, zlasti Cicerona in Tukidida²). Ta pisma so prepletena z grškimi in latinskimi odstavki in stavki. Posebno zanimivo je pismo W. Gräberju, 28.-30.4.1839 (EB II, s. 389), ki se začenja

² Engels je bral tudi delo Wielanda Sōkrátēs mainómenos (Pobes- neli Sokrat) ali Dialogi Diogena iz Sinope, Leipzig 1770.

grško, nadaljuje latinsko, kjer pa je "jezik Germanije" (isto, 390) postavljen nad vse druge jezike

Ko je šel septembra 1841 Engels v Berlin na odsluženje vojaškega roka (do avg. 1842), je v prostem času na univerzi sledil filozofskim predavanjem in se povezal z berlinskimi mladoheglovci. V zvezi z mladoheglovske kritiko religije je nastala vrsta njegovih "Študij h kritiki spisov Nove zaveze" (sept. 1841-okt. 1842). Izmed njih je zlasti zanimiv zapis predavanja Ferdinanda Benaryja (1805-1880) teologa, orientalista in indologa (prim. MEGA² IV/1, s. 387-435). Engelsov interes za zgodovinski izvor krščanstva se kaže v razpravah: "Bruno Bauer in prakrščanstvo" (1882), "H kritiki prakrščanstva" (1894-95) ter "Knjiga razodetja", kjer je izrecno opozorjeno na družbeni pomen "historične in jezikovne kritike Biblije" (MEW 21, s. 9).

Engelsovi filološki interesi torej niso bili klasicistični.

V času 1842-1869 Engels dela v poslovalnici firme Ermen-Engels v Manchestru. Tam je Engels stalno obiskoval Wilhelma Wolffa (1809-64), "Lupusa" iz Marx-Engelsove korespondence - prim. MEW 19, 55-88, Engelsov življenjepis Wolffa. To, kar je Engels zapisal o njem, da ni bil le "dlakocephski filolog" (silbenstechender Philolog) (19, s. 55), da so "veliki pesniki in prozaiki Grkov in Rimljanov našli pri njem vse razumevanje ter ostali njegovo najljubše branje" (isto, s. 51), velja tudi za samega Engelsa.

Čeravno mladi Engels ponovi Cidove besede:

"Lengua sin manos, cuemo osas fablar",

"Jezik brez rok, kako si upaš govoriti?"

je Engels študiju jezikov posvetil veliko pozornosti. V 50. letih je proučeval slovanske jezike in zato študiral Kopitarja, zlasti pa Miklošiča, v 60. letih pa germanske jezike in sicer v smislu primerjalnega oz. historičnega jezikoslovja. V pismu Lassallu, 14.3.1859 govori celo, da je imel drzno zamisel razdelati "primerjalno gramatiko slovanskih jezikov", vendar je to opustil, "zlasti odkar je to s tako sijajnim uspehom opravil Miklošič" (MEW 29, s. 583). V istem pismu govori tudi o tem, da je grščino precej pozabil.

Študij jezikoslovnih vprašanj je uporabljal pri analizi družbeno-političnih vprašanj; npr. študij skandinavskih jezikov za analizo problemov Schleswig-Holsteina (MEW 31, s. 6 ss. - pismo Marxu, 2.nov. 1861).

Ko je 1. 1857 Charles A. Dana prosil Marxa za sodelovanje pri enciklopediji, je Engels Marxu za antiko svetoval Wolffa (pismo 22.4.1857): "Morda bi bil Lupus tudi pripravljen sodelovati na antičnem klasičnem polju" (im altklassischen Felde) (MEW 29, s. 127). Lupus na to ni reagiral. Engels je za Danovo enciklopedijo napisal vrsto člankov (gre za New American Cyclopaedia, New York-London 1858-1863) iz zgodovine vojaštva, ki jo je Marx želel vključiti v prvo knjigo Kapitala (prim. pismo Engelsu 7.7.1866, MEW 31, s. 234). Marx je bil tisti, ki je pri študiju antične zgodovine Engelsa opozoril na Mommsena: "si kaj slišal - ali Lupus - o neki "Rimski zgodovini", ki ... naj bi vsebovala mnogo novega" (pismo Engelsu 23.4.1857 - MEW 29, s. 131). Prav tako je Marx opozoril Engelsa na monumentalno Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (Stuttgart 1839-52) ter jo označil za "solidno" (pismo Engelsu, 25.sept. 1857 - MEW 29, s. 193). Poleg tega se je Engels, podobno kakor Marx, še večkrat sporadično vračal k antičnim avtorjem:

1. K Ciceronu (Engels Marxu 17.3.1851, MEW 27, s. 217): "Iz obupa sem si sposodil Ciceronova "Pisma" in v njih proučujem règne de Louis Philippe /vladavino Louisa Philippa/ ter korupcijo direktorija ... Ciceron je dejansko neprecenljiv" (isto, s. 217-18).
2. K Horaciju; v pismu Marxu, 21.dec. 1866 (MEW 31, s. 270) pravi, da bere Horacija za "osvežitev". V času po 1. 1870 Engels pretresa vprašanje antike v vseh glavnih delih: v Anti-Dühringu (1877-1878), Dialektiki prirode (1873-83), Ludwigu Feuerbachu (1868) ter Izvoru družine (1884). Ob pisanju Anti-Dühringa Engels ugotavlja, da mu njegov "repetitorij stare zgodovine" opravlja "velike usluge, ter mu olajšuje stvar v marsikaterem oziru" (pismo Marxu, 18.5.1876; MEW 34, s. 18-19).

Za problematiko antike je delo Izvor družine ... najpomembnejše. O vsebini tega dela pravi Engels v predgovoru l. 1884: "V zgodovinskih odsekih o Grčiji in Rimu se nisem omejil na Morganove dokaze, temveč sem dodal, kar mi je bilo na razpolago. Odseki o Keltih in Nemcih v bistvenem pripadajo meni; tukaj je Morgan razpolagal skoraj zgolj z viri druge roke ter za nemške razmere - razen Tacita - le s slabimi liberalnimi ponaredki gospoda Freemana. Ekonomske izpeljave ... sem jaz vse na novo obdelal" (MEW, 21, s. 28-29).

Engels se sklicuje s tem na dela, ki jih je napisal o družbenem razvoju germanske skupnosti:

1. Die Mark (1882 - MEW 19, 315-330)
2. K prazgodovini Nemcev (1881-1882, MEW 19, s. 425-473)
3. Frankovska doba (MEW 19, s. 474-518).

Antično in srednjeveško zgodovino je Engels proučeval na osnovi del Cezarja, Tacita, Velleja Paterkula, Plinija, Plutarha, Prokopija, Ptolemaja, Strabona, Florusa, Orozija itd.

Te raziskave kažejo, da Engelsov pristop k zgodovini ni bil osredotočen na antiko, temveč predvsem na logiko celotnega zgodovinskega razvoja. Iz tega razloga so tudi njegovi jezikoslovni interesi več kot le klasični, potekajo v smeri historičnega primerjalnega jezikoslovja. Marx je podpiral te Engelsove študije in ga opozarjal tudi na gradivo: "Ti kot primerjalni jezikoslovec si boš morda našel zanimive oblike v naslednjem izvlečku neke škotske kronike ..." (MEW 32, s. 265). V skladu z Engelsovo komparativno jezikoslovno usmeritvijo, so tudi njegove literarne ocene srednjeveškega, zlasti nemškega pesništva.³⁾

Čeravno v celoti gledano, antika nikoli ni bila v centru Engelsovega interesa, so vendar ostale aktualne in plodne njegove zastavitve vprašanj, smeri raziskav, pa tudi metode dela.

³⁾ prim. o tem še: Engels i jazykoznanie, Moskva, Nauka, 1972 ter P. Demetz: Marx, Engels und die Dichter, Frankfurt/M.-Berlin, Ullstein 1969, s. 126.

Mag. Tomaž Mastnak

ENGELSOV PRISPEVEK K OBLIKOVANJU KRITIKE POLITIČNE EKONOMIJE
V OBDOBJU PRED BURŽOAZNODEMOKRATIČNO REVOLUCIJO 1848/49

Pričujoči tekst načenja razpravo o Engelsovi vlogi pri oblikovanju kritike politične ekonomije iz dveh temeljnih razlogov: 1. ker ni mogoče razumeti Engelsovega dela v celoti brez obravnavanja problematike kritike politične ekonomije v njegovem delu, in 2. ker ni mogoče razumeti kritike politične ekonomije brez Engelsovega dela pri njenem oblikovanju. Časovna omejitev same problematike v tem tekstu pomeni samo to, da je treba obdobje buržoaznodemokratske revolucije in čas po njej še obravnavati. Biografski pristop pa je uporabljen zato, ker je tako najlažje razgrniti problematiko in identificirati probleme, ki jih je treba podrobno analizirati. Tako ne pretendira, da bi bil kaj več kot očrt za raziskovanje.

Ko je Marx 1859 ocenjeval svojo miselno pot - ki jo je prikazal kot razvijanje kritike politične ekonomije - je omenil polemike v "Rheinische Zeitung" iz let 1842/43 kot svoj prvi poseg v razpravo o t.i. materialnih interesih. Vendar bi te polemike težko postavili za začetek Marxovih "političnoekonomskih študij" ¹⁾ ali kar kritike politične ekonomije. Nasprotno - in to je dokaj uveljavljeno mnenje, Engels je bil tisti, ki je odprl vrata na to področje. V "Nemško-francoskih letopisih", ki sta jih v Pa=

¹ MEW 13, str. 7.

rizu izdajala Marx in Ruge, je Engels 1844 objavil "Očrte za kritiko nacionalne ekonomije", napisane konec leta 1843 in v januarju 1844. Marx je ta spis v predgovoru k "H kritiki politične ekonomije" označil kot "genialno skico za kritiko ekonomskih kategorij", neposredno za tem pa dodal, da je bil od objave tega spisa naprej z Engelsonom "v stalni pismeni izmenjavi idej" ²⁾, ki je trajala vse do Marxove smrti 40 let kasneje. V predgovoru k "Ekonomsko-filozofskim rokopisom" (1844) so Engelsovi "Očrti" postavljeni ob stran Hessovim člankom iz "21 pol" kot edino "tehtno in izvirno" delo nemške socialistične znanosti ³⁾, Marx pa je ta spis štirikrat citiral tudi v "Kapitalu". Omeniti je treba, da je bil najpogosteje ponosen tudi Engels sam. V pismu Evgeniji Eduardovni Papric z dne 26. junija 1884 je zapisal, da se "počutim izredno polaskan, da imate za potrebno, da bi prevedli moje 'Očrte itd. Čeprav sem še vedno malce ponosen na to svoje prvo družboslovno delo, pa vendar le predobro vem, da je danes že povsem preseženo in ne le polno pomanjkljivosti, marveč tudi polno 'kozlov'. Bojim se, da bo prineslo več škode kot koristi." ⁴⁾ Enako odklonilno je bil razpoložen do Liebknechtove namere, da bi ponatisnil ta spis, češ da ima vrednost le še kot "historični dokument". ⁵⁾ Še več, do tega spisa je bil kritičen že 1846, ko je uvidel, da se ga da izkoriščati tudi v malomeščansko-socialistične namene. ⁶⁾

Kaj in kakšna je "historična vrednost" Engelsovih "Očrtov za kritiko nacionalne ekonomije"? Engels je (v dopolnilu k biografski skici, ki jo je o njem napisal Kautsky

² Prav tam, str. 10.

³ MEW EB I, str. 468.

⁴ MEW 36, str. 169/70.

⁵ "Absolutno ne gre, da bi moj stari članek iz 'Nemško-francoskih/ letopisov' zdaj ponatisnil v 'Volksstaat'". Reč je povsem zastarela in polna nepravilnosti, ki bi ljudi samo mešale. Poleg tega je še povsem v hegelovski maniri, ki tudi absolutno ni več primerna. Vrednost ima le še kot

1889) odgovoril takole: "Ta članek je pomemben, ker se je tu prvič poskušalo utemeljiti socializem na politični ekonomiji". ⁷⁾ Ta pripomba, vzeta brez pridržkov, seveda ne drži: pozablja na socialistične ricardovce, ki so storili prav to - kritizirali kapitalizem, s pozicij delavskega razreda, na podlagi klasične, v prvi vrsti Ricardove, politične ekonomije. ⁸⁾ Engelsova izjava meri na nekaj drugega: na nemški socializem oziroma, natančneje, na nemško predrevolucionarno opozicijsko gibanje. Značilnost tega gibanja je bilo hipertrofiranje filozofije in prepričanje, da se bo na filozofiji prijezdilo v novi svet. ⁹⁾ Kot se je kasneje spominjal Engels, ni bilo tedaj, v prvi polovici 40. let 19. stol., v vsej Zvezi komunistov "nega edinega moža,

historični dokument." (Engels W. Liebknechtu, 13. april 1871, MEW 33, str. 208.)

⁶⁾ Engels Komunističnemu korespondentskemu komiteju v Bruselj, 16. septembra 1846, MEGA⁻ III/2, str. 35.

⁷⁾ Cit. po "Friedrich Engels. Dokumente seines Lebens". Zusammenge stellt und erläutert von M. Kliem. Reclam, Leipzig 1977, str. 130. - Podobno oceno podaja Cornu, ko zapiše, da so bili v tem Engelsovem delu "podani prvi nastavki ekonomsko-socialne utemeljitve komunizma" (A. Cornu, "Einleitung" k "Moses Hess: Philosophische und sozialistische Schriften 1837-1850. Eine Auswahl." Akademie Verlag, Berlin 1961, str. XLII).

⁸⁾ Ne gre le za to, da so Thomas Hodgskin, William Thompson, John Gray, John Francis Bray, Thomas Rowe Edmonds in drugi razvili pomembne nastavke za Marxovo in Engelsovo kritiko politične ekonomije; pomembno je, da so prelomili z dotodajno, s tradicionalno socialno kritiko, ki se je opirala na naravno pravo ali bila zazrta v idealizirano preteklost ter kritizirala "oligarhijo" ("Old Corruption"), in afirmirali kritiko kapitalistične ekonomije. To je bil nujen korak v procesu osamosvajanja delavskega gibanja, pri utemeljevanju in oblikovanju avtonomnega osvobodilnega gibanja delavskega razreda. Gl. K.-J. Burkard: "Thomas Hodgskins Kritik der politischen Oekonomie." SOAK-Verlag, Hannover 1980, str. 100 sl.; prim. tudi J.-P. Osier: "Thomas Hodgskin. Une critique prolétarienne de l'économie politique." Maspero, Paris 1976; W. Müller: "Das Verhältnis von Marx zu den sozialistischen Ricardianern" v "Unserer Partei einen Sieg erringen." Verlag Die Wirtschaft, Berlin 1978.

⁹⁾ Znano 11. tezo o Feuerbachu - "Filozofi so svet samo raz=

ki bi kdajkoli prebral kako knjigo o ekonomiji".¹⁰⁾ To je bil "filozofski komunizem", ki pa se je Engelsu kaj kmalu razdel za "filozofsko ošabnost". Ta "filozofska ošabnost", ki je svojčas nista bila prosta niti Marx in Engels, je menila, da je komunizem zadnja konsekvence Heglove filozofije, privedla pa seveda ni v komunizem, pač pa v meščanski ali malomeščanski "politični radikalizem".¹¹⁾ Da bi dejansko gibanje storilo korak naprej, je bilo treba "odkriti" politično ekonomijo, začeti študirati "politiko in ekonomijo". Ta korak je prvi storil Engels, in to je "historična vrednost" njegovih "Očrtov".¹²⁾ Zato ni pretirano neskromen,

lično interpretirali, gre za to, da ga spremenimo" (MEID II, str. 359) - si nekateri filozofi še vedno razlagajo po svoje, da bodo filozofi spremenili svet.

¹⁰⁾MEW 21, str. 211.

¹¹⁾Tedanja konstelacija je lepo razvidna iz Engelsovega članka "Marx, Karl Heinrich", napisanem 1892 za "Handwörterbuch der Staatswissenschaften": Ko opisuje načelne razlike med urednikoma "Nemško-francoskih letopisov", Rugejem in Marxom, zapiše: "Ruge je ostal v toku Heglove filozofije in političnega radikalizma, Marx se je vrgel v študij politične ekonomije, francoskih socialistov in zgodovine Francije. Rezultat je bil njegov prehod k socializmu." (MEW 22, str. 338).

¹²⁾Ob tem se zastavlja vprašanje kritike politične ekonomije pri mladoheglovcih - doslej še ni bilo posebej, sploh pa ne sistematično in izčrpno obdelano. Čeprav je tudi Cieszkowski pisal o ekonomskih vprašanjih, je tu centralna figura verjetno Moses Hess. Kolikor že je Hess vplival na Engelsa, da je postal komunist, pa je v danem vprašanju - vprašanju "ekonomske utemeljitve" socialistične teorije - situacija obrnjena. V Hessovi kritiki sicer nastopa refleksija pojavnih oblik ekonomskih protislovij - nasprotje med revnimi in bogatimi, med denarno aristokracijo in pavperizmom ipd. - a komunizem je pri njem filozofsko utemeljevan, konec koncev v "bistvu človeka", ločen od proletariata, njegovega družbenega položaja in boja, in zgodovinski proces, v katerem naj bo dosežen, se prikazuje kot izgrajevanje, spoznavanje in udejanjanje "človeškega bistva", to pa spet kot razvijanje osamosvojenih filozofskih kategorij. Prvi Hessov "ekonomski spis" - članek "O denarstvu" ("Ueber das Geldwesen"), v katerem je z metodo Feuerbachove kritike religije analiziral ekonomske in socialne pojave kapitalistične

temveč realno ocenjuje, ko v svojem prispevku k zgodovini Zveze komunistov datira z "Nemško-francoskimi letopisi", v katerih so izšli njegovi "Očrti" in "Položaj Anglije" ter Marxova spisa "K židovskemu vprašanju" in "H kritiki Heglove pravne filozofije. Uvod", izoblikovanje novega komunizma: "Medtem se je poleg komunizma Zveze /komunistov/ in Weitlinga izoblikoval nek drugi, bistveno različen,"¹³⁾ piše Engels in nadaljuje: "V Manchestru¹⁴⁾ sem z nosom trčil ob to, da so ekonomska dejstva, ki v dotedanem zgodovinopisju ne igrajo sploh nobene ali pa le prezirano vlogo, vsaj v modernem svetu odločilna zgodovinska moč; da so temelj za nastanek današnjih razrednih nasprotij; da so ta razredna nasprotja v deželah, kjer so se z veliko industrijo popolnoma razvila, torej zlasti v Angliji, spet temelj družbe in v katerem je "revne" in "bogate" dokončno zamenjal s "proletarci" in "kapitalisti", uporabljal pojem "produkcijskih sil" itd., pri klasificiranju družbenih ureditev pa vendar prepustil prvo mesto moralno-filozofskim kriterijem - je bil pripravljen za drugi zvezek "Nemško-francoskih letopisov" (ki ni več izšel) in, kot pripominja Cornu, "ni izključeno, da je Hess svoj članek med letom 1844 na novo napisal pod vplivom Engelsovih 'Očrtov'" (M. Hess, cit. delo, str. 471). Teza o Engelsovem pionirskem delu bi tu vzdržala.

Ob Cieszkowskem in Hessu je treba v tem sklopu omeniti tudi Wilhelma Schulza, ki sicer ni bil ne filozof ne komunist, pač pa levi demokratski publicist, ki ima - ob Georgu Büchnerju - zaslugo za ohranjanje revolucionarne kontinuitete v Nemčiji med zatonom nemškega jakobinstva in nastopom samostojnega delavskega gibanja. Njegovo delo "Gibanje produkcije" je Marx obsežno citiral v "Ekonomsko-filozofskih rokopisih" (prim. o tem W. Grab: "Ein Mann der Marx Ideen gab." Droste Verlag, Düsseldorf 1979, zlasti str. 211 sl.), Hess pa polemizira z njim v pravkar omenjenem spisu (M. Hess, cit. delo, str. 346).

¹³⁾ MEW 21, str. 211 - V obrobni pripombi h knjigi Georga Adlerja "Die Geschichte der ersten Sozialpolitischen Arbeiterbewegung in Deutschland" je k mestu, na katerem Adler spominja omenjene Marxove in Engelsove spise iz "Nemško-francoskih letopisov" in se odpoveduje temu, da bi "pobliže obravnaval teorije, ki so razvite v njih", Engels pripisal: "toda te /teorije/ vsebujejo temelj poznejših". ("Marx-Engels Jahrbuch 2". Dietz Verlag, Berlin 1979, str. 351)

¹⁴⁾ Engels je prvič živel v Angliji od začetka decembra 1842 do srede avgusta 1844.

političnemu oblikovanju strank, strankarskih bojev in s temu celokupne politične zgodovine. Marx ni le prišel do istega nazora, marveč ga je v 'Nemško-francoskih letopisih' (1844) posplošil, češ da sploh ne pogojuje in ne ureja država meščanske družbe, temveč meščanska družba državo, da je torej treba politiko in njeno zgodovino razložiti iz ekonomskih razmerij in njihovega razvoja, in ne obratno."¹⁵⁾

Engels se je zanimal za ekonomska vprašanja sicer že v Berlinu, v letih 1841/42,^{16.)} toda šele soočenje z ekonomskimi razmerami Anglije - v prvi vrsti z razmerami, v katerih je živel angleški delavski razred - in študij političnoekonomske literature sta omogočila, da se je izkopal iz "filozofskega komunizma", ki ga je konec leta 1843 ocenil takole: njegove poglobitve napake so nepoznavanje zgodovine, politične ekonomije in družbene prakse; namesto da bi se oprl na delavski razred, se je orientiral na inteligenco.

Engels pravi, da je prišel do "istega nazora" tudi Marx - mnogo pozneje in Marx in Engels dodata: "po drugi poti" Pri Marxu je novi "nazor" v prvi vrsti rezultat filozofskih in historičnih izpeljav, pri Engelsu poznavanja angleške družbene dejanskosti in njegove politične prakse. Kot med drugim komentira Engelsov biograf Kliem: "Kljub skupnim rezultatom se je moral vsakdo od njiju še veliko naučiti od metodike drugega. Engels je moral priznati, da je znal Marx posploševati na mnogo višji stopnji in da je v teoretskem pogledu še prednjačil pred njim. Nasprotno je Marx videl, da ima Engels veliko prednost pri analizi socialnih in gospodarskih razmer; Engelsove ekonomske študije so ga vzpodbudile, da se je lotil politične ekonomije, ki je ni več zapustil do konca življenja."¹⁷⁾ In o Engelsovi politični praksi: "Engels je bil, ki je sodobnemu de-

¹⁵ MEW 21, str. 211/212.

¹⁶ "Friedrich Engels. Dokumente seines Lebens", str. 107.

¹⁷ Prav tam, str. 132-133. Prim. Lenin: "Sočinenija", izd. vtoroe, t. I, str. 413.

lavskemu gibanju najprej veljal za teoretskega vodjo; pri Engelsu so se stekale niti, ki so bruseljsko komunistično avantgardo povezovale z delavskim gibanjem."¹⁸⁾

Tako kot sta Marx in Engels prišla do skupnega novega nazora po različnih poteh, sta zdaj, ko so bila vrata v politično ekonomijo odprta, tudi nadaljevala vsak na svoj način.

Marx se je v Parizu posvetil študiju političnih ekonomistov, rezultat tega študija so "Ekonomsko-filozofski rokopisi" (1844) in 9 pariških ekscerptnih zvezkov (1844/45). 1845 je pripravljaval kritiko nemškega ekonomista Friedricha Lista. Iz let 1845-1847 je ohranjenih 12 zvezkov z - deloma komentiranimi - Marxovimi ekscerpti iz skoraj izključno političnoekonomske literature. Vse to naj bi bil material za knjigo "Kritika politike in nacionalne ekonomije", za katero je Marx že podpisal pogodbo z založnikom Leskejem (po tej pogodbi bi to delo v dveh zvezkih obsegalo 40 tiskarskih pol, leto in pol po podpisu pogodbe pa je Marx načrtoval povečanje obsega še za 20 pol), ni pa je uspel napisati. 1847 je izšla "Beda filozofije", v začetku 1848 brošura z govorom o vprašanju svobodne trgovine, tisk predavanj o mezdnem delu in kapitalu, ki jih je imel Marx konec 1847 in v začetku 1848 v Nemškem delavskem izobraževalnem društvu v Bruslju, je prekinila revolucija, ki je za nekaj časa prekinila tudi tovrstno študijsko delo.

Engels je v tem času napisal "Položaj delavskega razreda v Angliji". Že konec leta 1844 je imel v mislih brošuro proti Listu; iz leta 1845 so ohranjeni trije njegovi ekscerptni zvezki s političnoekonomsko vsebino. Sicer je Engels tja do revolucije publiciral množico krajših ali daljših člankov v različnih časopisih in revijah, ob tem pa intenzivno politično agitiral.

¹⁸ "Friedrich Engels. Dokumente etc.", str. 158.

Skupaj z Marxom sta se dogovorila za polemičen spis proti mladoheglovcem ("Sveta družina", 1844),¹⁹⁾ skupaj sta pisala tedajneizdano "Nemško ideologijo" (1845/46), polemizirala proti malomeščanskemu "resničnemu socializmu" ter, tik pred izbruhom revolucije, pripravila "Komunistični manifest".

Marxova in Engelsova korespondenca iz obdobja pred revolucijo je ohranjena dokaj fragmentarno, iz let 1844-1845 vsega pet Engelsovih pisem Marxu, prvo ohranjeno Marxovo pismo Engelsu je datirano s 15. majem 1847. To deloma otežuje rekonstrukcijo "izmenjave idej" in Engelsove vloge pri oblikovanju kritike politične ekonomije, je pa - ob vsem ostalem dostopnem materialu - ne onemogoča.

Med svojim prvim bivanjem v Angliji je Engels zbiral gradivo za delo o socialni zgodovini Anglije. Po prvotnem načrtu naj bi bil prikaz položaja angleškega delavskega razreda samo posebno poglavje te knjige, ki pa je - vtem ko je Engels spoznaval zgodovinsko vlogo proletariata - preraslo v samostojno knjigo, medtem ko onega dela Engels ni uspel nikdar napisati, čeprav se ideji še dolgo ni odpovedal.

"Položaj delavskega razreda v Angliji" je Engels pisal od sredine novembra 1844 do sredine marca 1845, knjiga pa je izšla v začetku junija tega leta. Tu seveda ne more iti za podajanje vsebine te knjige, pač pa za nakazanje njenega

¹⁹⁾Engels je označil ta spis takole: "Na drugi strani je bila napovedana vojna tistim nemškim filozofom, ki odklanjajo, da bi iz svojih zgolj-teorij izpeljali praktične sklepe, in ki trdijo, da človek nima početi ničesar drugega, kot da tuhta o metafizičnih vprašanjih. Gg. Marx in Engels sta objavila izčrpno zavrnitev načel, ki jih zagovarja B. Bauer. /.../ - Bauer in Stirner sta predstavnika zadnjih konsekvenc abstraktne nemške filozofije in zato edina pomembna filozofska nasprotnika socializma - ali bolje, komunizma, kajti v tej deželi beseda socializem ne pomeni ničesar drugega kot različne nejasne, nedoločene in nedoločljive predstave tistih, ki vidijo, da je nekaj treba storiti, ki pa se še vedno ne morejo odločiti, da bi brez pridržkov sprejeli komunitarni sistem." (MEGA I/4, str. 347.).

pomena. Naj spet najprej spregovorita Marx in Engels sama. Tako prvi kot drugi jo postavljata v določeno zvezo s "Kapitalom". Engels v predgovoru k 2. nemški izdaji "Položaja delavskega razreda" (1892) pravi, da knjige ni poskušal prirejati "današnjemu stanju reči", ker bi to njen obseg podvojilo, "drugič pa daje prvi zvezek Marxovega 'Kapitala' izčrpen prikaz položaja britanskega delavskega razreda za čas okoli 1865, tj. za čas, ko je britanska industrijska prosperiteta dosegla višek. Moral bi torej ponavljati, kar je povedal Marx."²⁰) Če Engels vidi v "Kapitalu" v določenem smislu (gre pač za t.i. "historična poglavja") nadaljevanje svojega mladostnega dela, pa gleda Marx nanj kot na predhodnika svojih raziskovanj. V prvem zvezku "Kapitala" ga kar desetkrat citira, v opombi 48 k 8. poglavju 2. nemške izdaje pa zapiše: "Z obdobjem od začetka velike industrije v Angliji do 1845 se ukvarjam le tu in tam ter napotujem bralca s tem v zvezi na 'Položaj delavskega razreda v Angliji' Friedricha Engelsa, Leipzig 1845. Kako globoko je Engels zapopadel duh kapitalističnega produkcijskega načina, kažejo Factory Reports, Reports of Mines itd., ki so izšli po 1845, kako občudovanja vredno je slikal razmere v detajlih, pa kaže že najbolj površna primerjava njegovega spisa z uradnimi Reports Children's Employment Commission, ki so bili objavljeni 18 do 20 let pozneje (1863-1867)."²¹) V poglavju o mašineriji in veliki industriji beremo v podobnem smislu: "Moralno propadanje, ki izvira iz kapitalistične eksploatacije ženskega in otroškega dela, so F. Engels v svojem 'Položaju delavskega razreda v Angliji' in drugi pisci tako izčrpno prikazali, da tu na to samo spominjam."²²)

²⁰ MEW 2, str. 641.

²¹ MEW 23, str. 254.

²² Prav tam, str. 421.

Obe deli, "Kapital" in "Položaj delavskega razreda", pa nista le v določenem kronološkem odnosu, marveč se tudi vsebinsko dopolnjujeta. Ko je Marxu v začetku 1866 bolezen onemogočila, da bi se ukvarjal s "pravim teoretskim" delom, in je zato "historično razširil" poglavje prvega zvezka "Kapitala" o delavniku, česar prvotno ni imel v načrtu, je pisal Engelsu: "Kar sem zdaj 'priložil', je (skicirana) dopolnitev tvoje knjige do 1865 (kar v opombi tudi povem) in popolno opravičilo diference med tvojo apreciacijo prihodnosti in njeno dejanskostjo. Brž ko bo moja knjiga izšla, je torej druga izdaja tvoje knjige nujna in obenem lahka. Teoretsko potrebno podam jaz. Kar zadeva nadaljnji historični dodatek, ki ga moraš podati kot appendix tvoje knjige, je ves material navaden šund in znanstveno neuporaben, razen 'Factory Reports', 'Children's Employment Commission Reports' in 'Board of Health Reports'. Ta material lahko ti s svojo delovno silo, ki je ne mučijo tvori, brez težav obvladaš v 3 mesecih."²³⁾

Marx ni bil človek, ki bi delil komplimente, in teh ocen "Položaja delavskega razreda v Angliji" tudi ne gre razumeti kot kompliment Engelsu. Postavljanje "Položaja delavskega razreda" ob stran "Kapitalu" lahko postane celo smešno, a le tedaj, če gledamo stvari nezgodovinsko, abstraktno, in če menimo, da zgodovina napreduje le po enem tiru. Če pa se trudimo stvari gledati zgodovinsko in zgodovinski proces v njegovi kompleksnosti, postane smešno nekaj drugega, v našem primeru obravnavanje Engelsovega spisa kot golega opisa neke historične dejstvenosti, ki zastareva v tisti meri, v kateri se ta dejstvenost spreminja, izginja. Marx je to takole komentiral: "Kar sicer zadeva glavne stvari v tvoji knjigi, jih je kasnejši razvoj po /18/44 do potankosti potrdil. Knjigo sem namreč sam spet primerjal s svojimi opombami o poznejšem obdobju. Le mali

²³⁾ Marx Engelsu, 10. februarja 1866, MEW 31, str. 175/6.

nemški kompanjoni, ki merijo svetovno zgodovino z vatlom in z vsakokratnim 'interesantnim časopisnim poročilom', si lahko domišljajo, da je v takšnem velikem razvoju 20 let več kot en dan, čeprav lahko zatem spet pridejo dnevi, v katerih se povzame 20 let."²⁴⁾

Engels je za svoje delo zbral ogromno empiričnega materiala. Ne le uradne in neuradne dokumentacije, kolikor jo je lahko dobil: "s tem nisem bil zadovoljen, hotel sem več kot zgolj abstraktno znanje o svojem predmetu," piše v angleškem posvetilu delavcem Velike Britanije, "hotel sem vas videti v vaših domovih, vas opazovati v vašem vsakdanjem življenju, kramljati z vami o vašem položaju in stiskah, biti priča vaših bojov proti družbeni in politični oblasti vaših zatiralcev. Storil sem tako: odrekel sem se družbi in slavnostnim večerjam, portskemu vinu in šampanjcu srednjih razredov ter posvetil svoj prosti čas skoraj izključno občevanju s preprostimi delavci; vesel in obenem ponosen sem, da sem tako storil."²⁵⁾ To svojo metodično usmerjenost je Engels pojasnil oz. utemeljil v članku, ki ga je napisal februarja 1845 za "The New Moral World" ("Communism in Germany"). Ko poroča, da Hess in on pripravljata komunistični mesečnik, napoveduje: "ta revija bo vsebovala samo dejstva, ki prikazujejo stanje civilizirane družbe, in z zgovornostjo dejstev opominjala na njunost radikalne reforme."²⁶⁾ Dejstva seveda postanejo zgovorna šele, ko so na določen način organizirana in artikulirana, "še v luči teorije". Engels sam je zapisal, da je bila "ureditev materiala", ki ga je zbral v Angliji, "najtežje

²⁴ Marx Engelsu, 9. april 1863, MEW 30, str. 342.

²⁵ MEGA I/4, str. 5 - Ob tem Engelsovem raziskovanju se je zanimivo spomniti, da je Marx skoraj 40 let kasneje, 1880, na pobudo Benoita Malona, napisal "Vprašalnik za delavce" s loo vprašanji, ki naj bi služil tovrstnemu zbiranju gradiva. (gl. MEID V, str. 113-124).

²⁶ MEGA I/4, str. 343.

delo".²⁷⁾ Toda "ureditev materiala" narekuje material sam. Metoda se oblikuje v spoprijemu z materialom; "imeti metodo", je zapisal marksistični filozof, "se pravi hoditi pot stvari". Prav to je temeljna značilnost Engelsovega "Položaja delavskega razreda" ter manjših publicističnih del, ki so nastala v tem času. Engelsova spoznanja temeljijo na empiričnem materialu in nujnost socialne revolucije dokazujejo z "ekonomskimi dejstvi". Načelno spoznanje, da je proletariat "srce" "emancipacije človeka", najdemo že v Marxovem "Uvodu" prispevka h kritiki Heglove pravne filozofije. Toda šele v "Položaju delavskega razreda v Angliji" nastopi dejanski proletariat, ne več kot filozofska kategorija, temveč kot zgodovinska družbena dejanskost. Engels je v predgovoru k 2. nemški izdaji "Položaja delavskega razreda" sicer zapisal, da "ta knjiga povsod izdaja sledi izvora modernega socializma iz enega njegovih prednikov - nemške klasične filozofije,"²⁸⁾ pa vendar je proletariat tu v odnosu defilozoficiran. Šele defilozofikacija proletariata omogoča, da se filozofija približa proletariatu; ko pa se filozofija približa proletariatu, se kot filozofija odpravi. V svojem skrajnem dometu je bila lahko le "teorija o osvoboditvi celotne družbe", "človeštva"; zdaj se začne proletarizirati. Na drugi strani politična ekonomija preneha biti - kot jo imenuje Engels v "Očrtih" - "znanost o bogatenju" razreda kapitalistov, "privatna ekonomija" - opravičevalka privatne lastnine, konec koncev znanost dotdanjega socializma, ki je videl le trpljenje in bedo proletariata ter jo objokoval, zavračal pa politično organiziranje in boj delavskega razreda. Ta trojna odprava je veliki dosežek Engelsovega "Položaja delavskega razreda". Na njeni podlagi se oblikuje kritika politične ekonomije in dobiva tiste temeljne poteze, tisto osnovno vsebino, tisto

²⁷⁾ Engels Marxu, 19. november 1844, MEGA² III/1, str. 251.

²⁸⁾ MEW 2, str. 641.

bistveno tendenco, ki jo razlikujejo od vseh drugih socialističnih teorij in doktrin in po katerih je jedro marksizma. Vse to je seveda v potankostih razdelano v "Kapitalu", a v osnovi podano že tu. Engels je že v "Očrtih" pokazal, da so ekonomska razmerja razmerja med ljudmi, politično ekonomijo je že od vsega začetka pojmoval kot "družboslovje"; hkrati je v polemiki proti dotlejšnjemu zgodovinopisju - kot je to kasneje formuliral -, ki da ni poznalo ali pa je preziralo odločilno vlogo "ekonomskih dejstev", zajeta tudi bistvena kritika ekonomije: ta ni poznala zgodovine. Tu, pri Engelsu, torej nastopa ekonomija v najtesnejši povezavi z zgodovino: "družboslovje" je nujno zgodovinska znanost. Ta zgodovinska družbena znanost, ki izhaja iz odločilne vloge "ekonomskih dejstev" v "modernem svetu", vidi v tej ekonomiji temelj razrednih nasprotij in razrednega boja. Je od vsega začetka znanost razredov in razrednega boja. Lenin je "osnovne misli Engelsove knjige o položaju delavskega razreda v Angliji" povzel takole: "Engels je prvi dejal, da proletarijat ni le trpeči razred; da prav ta sramotni ekonomski položaj, v katerem se nahaja, nezadržno žene naprej in prisiljuje proletarijat, da se bori za svojo dokončno osvoboditev. Bojujoči se proletarijat pa si pomaga sam. Politično gibanje delavskega razreda delavce nujno pripelje do spoznanja, da zanje ni drugega izhoda razen socializma. Po drugi strani bo socializem sila samo tedaj, ko postane cilj političnega boja delavskega razreda." ²⁹⁾ Ta temeljna značilnost je v "Položaju delavskega razreda v Angliji" tako zaostrena, da analiza in prikaz družbenoekonomskega položaja angleškega delavskega razreda nastopa kot vojna študija. Ne gre le za skupek dejstev, za "register grehov" angleške buržoazije ³⁰⁾ - vsa ta dejstva zaživijo v zgodovinskem procesu. Zgodovina nastopa kot vojna zgodovina

²⁹⁾ "Sočinenija", izd. vtoroe, I, str. 412.

³⁰⁾ Engels Marxu, 19. november 1844, MEGA² III/1, str. 251.

vina, aktualno družbeno stanje pa kot "socialna vojna". Engels skrbno in detajlno prikazuje metode, oblike in cilje proletarskega boja ter opozarja, kako "praske prednjih straž, včasih tudi pomembnejše bitke" napovedujejo bližajočo se "odločilno bitko med proletariatom in buržoazijo"; stavke - kot tudi druge oblike boja - so "vojna šola delavcev, v kateri se pripravljajo na véliki boj, ki se mu ni več mogoče izogniti", "posamezne gverilske prakse se koncentrirajo v pomembne bitke in demonstracije"; Engels analizira poraze delavskih bojov, da bi tembolj zanesljivo določil pogoje za prihodnje bojne zmage.³¹⁾

Prve Engelsove ekonomske študije se konkretizirajo kot analiza in teorija razrednega boja proletariata. Temu temeljnemu določilu in vodilu ostane Engels zvest do konca: analizo ekonomske dejanskosti striktno pojmuje in izvaja kot analizo pogojev, oblik, metod in ciljev revolucionarnega boja. Nič drugače Marx. V pismu Engelsu 30. aprila 1868 tudi eksplicitno pove, da je "razredni boj zaključek", v katerem se razreši njegova celotna kritika politične ekonomije.

Kritika politične ekonomije je znanstvena teorija razrednega boja proletariata. Kot taka je vezana na proletariata³²⁾ in sama nujen moment razrednega boja - kajtu tu se

³¹⁾ Gl. MEW 2, str. 411 sl., 506. V tej tradiciji velja opozoriti na Titove in Maove vojne spise. Pri Engelsu se razredni boj prikazuje kot vojna, pri Mau in Titu vojna kot razredni boj.

³²⁾ Filozofska iluzija o nepartijnosti oziroma nadpartijnosti, ki jo je Engels 1844 še delil s filozofskim komunizmom, je kmalu letela na "gnojišče zgodovine" (Marx). Ko Engels v predgovoru k 2. nemški izdaji "Položaja delavskega razreda" opozarja, da ta knjiga še nosi sledi "enega svojih prednikov" - nemške klasične filozofije, nadaljuje: "Tako je - zlasti na koncu /knjige/ - pripisana velika teža trditvi, da komunizem ni zgolj partijska doktrina delavskega razreda, temveč teorija, katere končni cilj je osvoboditev celotne družbe, vključno s kapitalisti, iz sodobnih utesnjujočih razmer. To je v abstraktnem pomenu pravilno, v praksi pa

stvari ne da meriti niti z vatlom niti s časopisnimi novicami. Meri pa na tiste dneve, "v katerih se povzame 20 let": na "socialno revolucijo, o kakršni šolska učenost ekonomistov ne sme niti sanjati".³³⁾

V svoji komunistični agitaciji je Engels propagiral in dokazoval prav te prepovedane sanje meščanske znanosti in filozofije. V govorih v Elberfeldu, tj. na diskusijskih zborovanjih o komunizmu, ki jih je februarja 1845 v tem nemškem mestu organiziral Moses Hess, je Engels ponovno opozoril, da je "socialna revolucija" - ki da je "čisto nekaj drugega kot dosedanje politične revolucije; ta ne nastopa, kot te, proti lastnini monopola, temveč proti monopolu lastnine; socialna revolucija, m/oji/ g/ospodje/, je odkrita vojna revnih proti bogatim"³⁴⁾ - "vprašanje, ki se ga naši ekonomisti dosedaj še dotaknili niso". Pa vendar lahko, pravi Engels, "iz obstoječih ekonomskih razmer in iz načel nacionalne ekonomije sklepamo na bližnjo soci-

večinoma huje kot nekoristno. Dokler posedujoči razredi ne le ne čutijo nobene potrebe po osvoboditvi, temveč se tudi z vsemi silami upirajo samoosvoboditvi delavskega razreda, dotlej bo delavski razred pač prisiljen socialni prevrat uvesti in izvesti sam. Francoski buržuji iz leta 1789 so tudi razglasili osvoboditev buržoazije za emancipacijo celotnega človeškega rodu; plemstvo in duhovščina pa tega nista hotela uvideti; ta trditev - čeprav tedaj, kolikor je šlo za fevdalizem, neutajljiva, abstraktna, historična resnica - se je kmalu izrodila v čisto sentimentalno rečenico ter v ognju revolucionarnega boja povsem izhlapela. A tudi dandanes ne manjka ljudi, ki delavcem z nepartijnostjo svojega višjega stališča pridigajo nek socializem, vzvišen nad vsemi razrednimi nasprotji in razrednimi boji. Toda to so ali novinci, ki se morajo še ogromno naučiti, ali pa najhujši sovražniki delavcev, volkovi v ovčjih kožuhih." (MEW 2, str. 641/2.)

Z "nepartijnostjo" oziroma "nadpartijnostjo" teorije je obenem pokopan tudi tip "nemških teoretikov", ki "gredo mirno spat", "brž ko je bil njihov protest pravilno vzet v zapisnik in položen ad acta, kjer prav tako mirno počiva kot protestniki." (MEW 2, str. 436).

³³⁾ MEW 1, str. 515. - Prav tako seveda "šolska učenost" filozofov, katedrskih socialistov in katedrskih marksistov etc.

³⁴⁾ MEW 2, str. 555.

alno revolucijo z enako gotovostjo, s kakršno lahko iz danih matematičnih aksiomov razvijemo novo načelo." ³⁵⁾ Z opisovanjem kapitalistične konkurence, koncentracije kapitala, proletarizacije srednjih slojev in posledic, ki jih to prinaša s seboj, Engels dokazuje, "da je komunizem za Nemčijo - če ne historična, pa ekonomska nujnost." ³⁶⁾

To dokazovanje je nujno vodilo v polemiko z nemško uradno ekonomijo. Sistemizator ekonomskih želja nemških kapitalistov je bil Friedrich List, ³⁷⁾ in Engels je že med pisanjem "Položaja delavskega razreda v Angliji" načrtoval polemično brošuro proti njemu. ³⁸⁾ Ta brošura sicer ni nikdar izšla, iz Engelsovega pisma Marxu z dne 18. oktobra 1846 pa lahko sklepamo, da je bil rokopis zanjo bolj ali manj pripravljen. ³⁹⁾ Kaj je Engels napisal oziroma hotel napisati, pa lahko razberemo iz pisma Marxu z dne 17. marca 1845 ter Juliusu Campeju z dne 14. oktobra 1845. Marxu, ki se je kmalu za Engelsom tudi odločil, da se spoprime z Listom, ⁴⁰⁾ piše: "nenavadno je, kako sva poleg knjižnice /socialističnih piscev/ prišla skupaj še v nekem drugem načrtu. Tudi jaz sem hotel napisati za Püttm/anna/ kritiko Lista - k sreči sem zvedel od P/üttmanna/ za tvojo namero

³⁵⁾ Prav tam, str. 550, 555.

³⁶⁾ Prav tam, str. 549. - Leta 1884 je Engels to razmerje zaobrnil: "Kar pa je ekonomsko formalno napačno, je lahko še vedno svetovnozgodovinsko pravilno." (MEW 4, str. 561.)

³⁷⁾ "Gospod List je želje naših kapitalistov povzel v sistem." (MEW 2, str. 551.)

³⁸⁾ Engels Marxu, 19. novembra 1844, MEGA² III/1, str. 251.

³⁹⁾ "List je tako rekoč gotov." (MEGA² III/2, str. 51.) - Engelsov rokopis ni ohranjen.

⁴⁰⁾ Tudi Marxova kritika Lista je ostala v rokopisu, ki se je fragmentarno ohranil ter bil prvič natisnjen v Voprosy istorii KPSS, št. 12, Moskva 1971, naslednje leto pa v Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung, št. 3, Berlin 1972.

dovolj zgodaj. Ker sem pa sicer hotel Lista zgrabiti praktično, razviti praktične posledice njegovega sistema, bom malo bolj razdelal enega svojih elberf/eldskih/ govorov /.../ - po Bürgersovem pismu Hessu in po tvoji osebnosti pa tako in tako domnevam, da se boš ti spustil bolj v njegove predpostavke kot v njegove konsekvence.⁴¹⁾ Založniku Campeju pa: "iz Vašega cenjenega pisma vidim, da je prisoten z Vaše strani o smeri, ki bi se je držalo založniško delo, ki Vam ga predlagamo, nesporazum. Nikakor ne nameravamo braniti zaščitnih carin in nič bolj svobode trgovine, temveč kritizirati oba sistema z našega stališča. Naše stališče je komunistično, ki smo ga zastopali v nemško-frnc. letopisih, 'Sveti družini', Ren/skih/ letopisih etc. in s katerega je napisana tudi moja knjiga 'O položaju delavskih razredov v Angliji'. To /stališče/ ne dopušča, kot boste uvideli, sploh nobenih predlogov o cenzuri in se zato vanje tudi ne moremo spuščati."⁴²⁾

K tema pismoma velja pripomniti dvoje. Prvič: Ukvarjanje s praktičnimi vprašanji ne pomeni teoretske manjvrednosti - pogosto prav nasprotno, še zlasti v potencialno revolucionarnih situacijah. Kot je zapisal Brecht: Naloga dialektika je, da dialektizira vsa miselna področja in da izpelje politične konsekvence. Engels je delal prav to. Drugič: Če Engels v zadevi List ni vedel za Marxove načrté, ne pomeni, da sicer ni bilo med njima "izmenjave idej". Omeniti je treba, da je v Marxovih pariških ekscerptnih zvezkih ohranjen izvleček iz Engelsovih "Očrtov za kritiko nacionalne ekonomije".⁴³⁾ Nadalje je Engels pazljivo spremljal Marxovo pripravljane "Kritike politike in nacionalne ekonomije", ga vzpodbujal, priganjal, pritiskal nanj ter

⁴¹ MEGA² III/1, str. 272.

⁴² Prav tam, str. 278.

⁴³ MEGA I/3, str. 437. Posebej zanimivo je, da se dve vprašanji iz tega ekscerpta izrecno pojavita še v prvem zvezku "Kapitala" (MEW 23, str. 166, 178.)

celo že napovedal tisk in izid te knjige.⁴⁴⁾ Od spomladi 1845 sta obadva živela v Bruslju. Ko je Engels prispel v Bruselj, ga je Marx seznanil "s svojo materialistično teorijo zgodovine", ki jo je med tem formuliral v "glavnih potezah", "in tedaj sva se lotila," se spominja Engels, "novopridobljenega naziranja v posameznostih dodelovati v najrazličnejših smereh."⁴⁵⁾ Za našo temo je posebej zanimivo, da sta Marx in Engels poleti 1845 skupaj odpotovala v Manchester, da bi v tamkajšnji javni knjižnici študirala dela političnih ekonomistov. Iz Manchestra sta se vrnila vsak s tremu zvezki ekscerptov. Primerjava teh ekscerptnih zvezkov pokaže, da sta nekatere avtorje (Th. Cooperja "Lectures on the elements of political economy", J.W. Gilberta "The History and Principles of Banking", Th. Tooka "A history of prices and the state of the circulation from 1793 to 1837" v dveh zvezkih) ekscerptirala eden in drugi, nekatere druge, ki jih je tedaj ekscerptiral le Engels, pa je Marx šele kasneje (J. Aikina "A Description of the Country from thirty to forty Miles round Manchester", F.M. Edena "The State of the Poor: or, an History of the labouring classes in England from the conquest to the present period", ter spis "On combination of trades"). Kar se tiče prvih,

⁴⁴⁾ Engels Marxu, okoli 20. januarja 1845: "Glej, da boš skončal svojo nacionalnoekonomsko knjigo, četudi bi moral sam z marsičem ostati nezadovoljen, je vseeno, duše so zrele in kovati moramo železo, dokler je vroče. /.../ Glej, da boš gotov pred aprilom, napravi kot jaz, določi si čas, do kdaj hočeš biti pozitivno gotov, in poskrbi za skorajšen tisk." (MEGA III/1, str. 260-I.)

"V kratkem bo objavljeno novo delo dr. Marxa, ki vsebuje pregled načel politične ekonomije in politike vobče." (MEGA I/4, str. 343.)

"V tisku so tudi - dr. Marxa 'Pregled politike in politične ekonomije', g. Engelsa 'Položaj delavskih razredov Velike Britanije' /.../" (Prav tam, str. 347.)

⁴⁵⁾ MEW 21, str. 212.

se lahko na podlagi doslej objavljenega gradiva sklepa, da sta si Marx in Engels delila delo. K svojim izpiskom iz Tooka je Marx pripisal: "O nadaljnjem glej Engelsov rokopis."⁴⁶⁾ V Engelsovem zvezku so izpiski iz tistih delov Tookove knjige, ki jih Marx ni ekscerptiral. Na drugi strani si je Engels pri ekscerptiranju iz Edena zabeležil opozorilo na Marxov ekscerpt iz D'Avenanta⁴⁷⁾, v teh istih Engelsovih ekscerptih pa je pripomba, ki jo je pripisal Marx.⁴⁸⁾ Kar zadeva druge, pa lahko - spet na podlagi za zdaj dostopnega gradiva - ugotovimo, da je Marx kasneje vsaj deloma ekscerptiral Engelsove izpiske. Marxova pripomba k ekscerptu iz predgovora k Edenovi knjigi se ujema z Engelsovo pripombo k strani 19 te knjige,⁴⁹⁾ med ekscerpti iz "On combination of trades" pa Marx skoraj dobesedno prepíše Engelsov kritični povzetek strani 31-36 te brošure.⁵⁰⁾ Na osnovi doslej objavljenega materiala iz ekscerptnih zvezkov iz tega obdobja se ponuja tudi ugotovitev, da je med Engelsovimi izpiski in zapiski več lastnih pripomb, komentarjev, ocen, kot med Marxovimi.

Intenzivno sodelovanje, ki ga izpričujejo ti ekscerptni zvezki, se je nadaljevalo pri pisanju "Nemške ideologije". Engelsovo vlogo pri tem delu je - nasproti različnim dezinterpretacijam - dokumentirano prikazal B. Debenjak.⁵¹⁾ Čeprav je Engels kasneje zapisal, da to delo "samo dokazuje, kako nepopolno je bilo takrat najino poznavanje ekonomske zgodovine"⁵²⁾, je vendar v njem razvitih, dodelanih, nastavljenih mnogo bistvenih momentov kritike politične ekonomije.⁵³⁾

⁴⁶⁾ MEGA I/6, str. 616.

⁴⁷⁾ MEGA I/4, str. 512.

⁴⁸⁾ Prav tam.

⁴⁹⁾ MEGA I/6, str. 605 - MEGA I/4, str. 508.

⁵⁰⁾ MEGA I/6, str. 610-1 - MEGA I/4, str. 507.

⁵¹⁾ Citirano dle, pogl. "Konceptcija zgodovine v 'Nemški ideologiji'".

⁵²⁾ Citirano prav tam, 2. izd., str. 72

⁵³⁾ V tem tekstu je treba ostati zgolj pri trditvi: ta vidik

Pisanju "Nemške ideologije" je sledilo obdobje živahnega političnega agitiranja in propagande. Marx in Engels sta dobro vedela, da se "uveljavi samo toliko resnice, kolikor je uveljavimo" (Brecht). Kar sta odkrila v "Nemški ideologiji" - in ta odkritja so bila prevrat v zgodovinski znanosti, razlaga stari Engels, je bilo "neposrednega pomena za takratno delavsko gibanje". "Midva tedaj nikakor ni sva imela namena, da bi nove znanstvene rezultate v debelih knjigah prišepetavala izključno 'učenemu' svetu. Nasprotno. Obadva sva že globoko zabredla v politično gibanje, med izobraženim svetom, zlasti v zahodni Nemčiji, sva imela nekaj privržencev in nemalo stika z organiziranim proletariatom. Svoj nazor sva bila dolžna znanstveno utemeljiti; prav tako pomembno pa je bilo za naju tudi to, da pridobiva za najino prepričanje evropski, najprej pa nemški proletariatiat."⁵⁴⁾

To "pridobivanje proletariata za najino prepričanje" se je odvijalo med drugim v vrsti polemik proti ideologijam tedanjega delavskega in širše demokratičnega gibanja. Te polemike so bile nujne, da bi bila izdelana strategija in taktika nastopa delavskega razreda v bližajoči se revoluciji, pomembno mesto v njih pa so imela ekonomska vprašanja.

doslej ni bil izčrpno in sistematično obdelan. Tega primanjkljaja seveda ne more odpraviti dobrih 20 strani doglo poglavje o "Nemški ideologiji" v citirani knjigi L.A. Leont'eva. Leont'ev med drugim pravi: "Za revolucionarni prevrat v politični ekonomiji je bila velikega pomena teza, postavljena v ospredje v 'Nemški ideologiji', da industrija in trgovina, produkcija in menjava nujnih življenjskih sredstev pogojuje delitev, razmejevanje družbenih razredov in da po drugi strani le-to pogojuje forme njihovega gibanja. Na tak način ima politična ekonomija, ko proučuje industrijo in trgovino, opraviti z razrednimi odnosi. Ekonomske kategorije nastopajo kot izrazi odnosov med različnimi družbenimi razredi." (Citirano delo, str. 122.)

Ko Debenjak argumentirano zavrača mnenje, da naj bi bil Engels uveljavljal v "Nemški ideologiji" "empirično" konstatiranje 'stanja dejstev' (citirano delo, 2. izd., str. 51.), si lahko mislimo - če upoštevamo Engelsovo metodiko - , kako pomemben je bil Engelsov prispevek pri tem tekstu prav v "ekonomskem pogledu".

⁵⁴ MEW 21, str. 212.

Če se je namreč Engels 1885 spominjal, da v prvi polovici 40. let ni bilo v nemškem delavskem gibanju nikogar, ki bi poznal ekonomsko literaturo, se je položaj zelo kmalu bistveno spremenil. Ekonomska vprašanja so postala vprašanja dneva, vsi so se začeli poskušati v ekonomiji in vse bolj potrebna je postajala knjiga, ki bi ta vprašanja obdelala s socialističnega oziroma komunističnega stališča. Marx je zato hitel - in drugi so ga priganjali - da bi pripravil za tisk "Kritiko politike in ekonomije"⁵⁵⁾, vendar v tem ni uspel. Pač pa je 1846 izšla Proudhonova knjiga "Sistem ekonomskih protislovij ali filozofija bede". Znano je, da je Marx nanjo kritično odgovoril z "Bedo filozofije". Manj znano pa je, da je opozoril Marxa na Proudhonovo knjigo Engels - še preden je izšla - in tudi intoniral kritiko.⁵⁶⁾

Engels je bil od avgusta 1846 v Parizu, kjer je intenzivno deloval v pariških sekcijah Zveze pravičnih (prve politične organizacije nemških delavcev), da bi delavce pridobil za znanstveni komunizem. Med temi delavci se je sicer že pojavilo nasprotovanje Weitlingovemu utopičnemu, religioznemu in egalitarističnemu delavskemu komunizmu, ki sredi 40. let že ni bil več dorasel potrebam razrednega boja proletariata in je začel zavirati revolucionarno organiziranje, vendar se je kot odgovor nanj začel uveljavljati Grünov malomeščansko sentimentalni "resnični socializem". V teh razmerah je nastopil Engels. Mesec dni po prihodu v Pariz je poročal bruseljskemu komunističnemu korespondentskemu komiteju, po nalogu katerega je tudi odšel v francosko prestolnico: "S tukajšnjimi delavci sem bil večkrat skupaj, tj. z glavnimi izmed mizarjev iz faubourg St. Antoine. Lju-

⁵⁵ "Marx dela na svoji zgodovini nacionalne ekonomije kot podivjan - ta človek spi že več let samo še kakšne 4 ure vsako noč." (Georg Weerth: "Vergessene Texte". Informations-presse - C.W. Leske/EVA, Köln 1975, Bd. I, str. 88.)

⁵⁶ Analizirati bi veljalo mesto in vlogo kritike Proudhona v zgodovini nastanka kritike politične ekonomije.

dje so čudno organizirani. Poleg njihovega - zaradi velike dissension z Weitlingovimi krojači /-/ precej v konfuzijo zašlega društva, pridejo ti možakarji, tj. 12-20 njih, skupaj vsak teden enkrat, kjer so doslej diskutirali; ker pa jim je pošla snov, kot drugače tudi ni moglo /biti/, jim je bil E-/werbec/-k prisiljen predavati o nemški zgodovini etc. - ab ovo - in neko skrajno zmedeno nacionalno ekonomijo - počlovečnostne N/emško/-fr/ancoske/ letop/ise/. V to sem padel jaz. Dvakrat sem, da bi z njimi sklenil connex, razlagal nemške razmere po francoski revoluciji, izhajajoč iz ekonomskih razmerij. Kar zvejo na teh zborih med tednom, se potem ob nedeljah razbobna na zborih pred barrière, kamor pride vse živo, ženske in otroci. Tu se diskutira - abstraction faite de toute espèce de politique - o nekakšnih 'socialnih vprašanjih'. Ta reč je dobra za pritegovanje novih ljudi, ker je povsem javna, pred 14 dnevi je bila tu policija, hotela je uporabiti veto, a se je pustila pomiriti in ni potem nič storila. Pogosto se zbere čez 200 ljudi. Ta stvar ne more ostati takšna, kakršna je sedaj. Med možakarji se je razpasla nekakšna zaspanost, ki izhaja iz dolgočasnosti nad samim seboj. Kar namreč postavljajo nasproti krojaškemu komunizmu, ni nič drugega kot Grünove človečnostne fraze in pogrünjeni Proudhon, ki so jim ga stežka vtepli v glavo deloma gospod Grün najvišji sam, deloma nek star napihnjeni mizarški mojster in Grünov hlapec, očka Eisermann, deloma pa tudi amicus E/werbeck/. S tem so bili seveda kmalu pri kraju, nastopila je večna repeticiija, in da ne bi zaspali (dobesedno, to se je na sejah strašno razširilo), jih E/werbeck/ muči z dlakocepskimi diskvizicijami o 'resnični vrednosti' (ki jo imam deloma sam na vesti)⁵⁷⁾ in dolgočasi z germanskimi pragozdovi, Hermannom Heruškim in z najogabnejšimi staronemškimi etimologijami po - Adelungu, ki so vse napačne. Sicer pa pravi šef teh ljudi ni

⁵⁷ Domnevno gre za "Očrte za kritiko nacionalne ekonomije".

E/werbeck/, temveč J/unge/, ki je bil v Bruslju; možakar zelo dobro uvideva, kaj se mora spremeniti, in bi lahko zelo veliko storil, ker jih vse obvlada in ima desetkrat več v glavi kot cela klika, a je preveč omahljiv in dela vedno nove projekte. Da ga nisem videl že skoraj 3 tedne - nikdar ni prišel in nikjer ga ni najti - je razlog, da je še tako malo doseženo. Brez njega je večina dremava in omahljiva. A z možakarji je treba imeti potrpljenje; najprej je treba spoditi Grūna, ki je dejansko direktno in indirektno vplival grozljivo uspavajoče, potem pa, ko se jim te fraze izbije iz glave, upam, da bom z možakarji kaj dosegel, kajti vsi se silno želijo poučiti o ekonomiji." ⁵⁸⁾

Že v odlomku, ki smo ga pravkar navedli, Engels omenja, kako je Grūn željo delavcev po seznanjanju s politično ekonomijo gasil s po svoje interpretiranim Proudhonom. Pismo je nadaljeval takole: "Zdaj nekaj zabavnega. Proudhon ima v novi, še netiskani knjigi, ki jo Grūn prevaja, véliki načrt, kako narediti denar iz nič in vse delavce pripeljati v nebeško kraljestvo. Nihče ni vedel, za kaj gre. G/rūn/ je bil zelo skrivnosten, a se je zelo postavljajal s svojim kamnom modrosti. Obča napetost. Končno, prejšnji teden, je bil očka Eisermann pri mizarjih, jaz tudi, in stari gizdalin je prišel s stvarjo skrajno naivno - skrivnostno postopoma na dan. Gospod G/rūn/ mu je zaupal celoten načrt. Zdaj pogledjte veličino tega načrta odreditve sveta: ni plus ni moins kot v Angliji že davno obstoječi in desetkrat bankrotirani labour-bazars ali labour-markets, asociacije vseh obrtnikov vseh vej, velik depo, vsa dela, ki so jih prispevali associés, taksirana natanko po stroških surovin plus dela ter plačana z drugimi produkti asociacij, ki so taksirani prav tako. Kar se prispeva več, kot se porabi v asociaciji, naj se proda na svetovnem trgu, izkupiček izplača producentom. Na ta način, spekulira nabriti Proudhon, bodo on

⁵⁸ Engels Komunističnemu korespondentskemu komiteju, 16. september 1846, MEGA^c III/2, str. 34/5.

in njegovi asociés obšli profit vmesnih trgovcev. Da bo s tem obšel tudi profit od svojega asociacijskega kapitala, da morata biti ta kapital in ta profit natanko tako velika kot kapital in profit vmesnih trgovcev, ki so jih obšli, da z desnico meče stran, kar levica prejema, na to ta brihtna glava ni mislila. Da njegovi delavci nikdar ne bodo mogli zbrati potrebnega kapitala, ker bi se sicer lahko prav tako dobro etablirali vsak zase, da ogromen riziko več kot odtehta morebiten prihranek stroškov, ki izhaja iz asociacije, da se celotna zgodba izteče v to, da se iz zdajšnjega sveta eskamotira profit, pusti pa vse producente profita, da je ta zgodba resnična straubingerska idila, ki od vsega začetka izključuje vso veliko industrijo, gradbeniško obrt, poljedeljstvo itd., da bi nosili samo izgube buržujev, ne da bi delili njihove dobičke, vse to in sto drugih ugovorov, ki ležijo na dlani, pozabi osrečen s svojo plavzibilno iluzijo. Zgodba, da bi se človek obesil. Družinski ata Grün seveda verjame novi rešitvi in se v duhu že vidi na čelu asociacije 20 000 ouvriers (začeti je treba takoj na veliko), pri čemer bo vsa njegova družina seveda imela zastonj hrano, obleko in stanovanje. Naš Proudh/on/ pa bo sebe in vse francoske socialiste in komuniste za vse večne čase blamiral pred buržoaznimi ekonomisti, če bo prišel s tem na dan. Od tod one solze, ono polemiziranje proti revoluciji,⁵⁹⁾ ker je imel in petto miroljuben lek. Pr/oudhon/ je prav takšen kot John Watts. Ta stremlja za tem, da bi svojemu disrespektabilnemu ateizmu navkljub postal respektabel pri buržoaziji; Pr/oudhon/ poskuša vse, da bi kljub svoji polemiki proti ekonomistom postal velik, pripoznani ekonomist. Takšni so sektaši. Pri tem pa še tako stara zgodba!"⁶⁰⁾

⁵⁹⁾ Engels aludira na Proudhonovo stališče v pismu Marxu dne 17. maja 1846, v katerem Proudhon polemizira proti Marxove-mu izrazu "moment de l'action" (MEGA^c III/2, str. 7), češ da revolucionarne akcije ni treba imeti za sredstvo družbene reforme ("nous ne devons point poser l'action révolutionnaire comme moyen de réforme sociale") (MEGA^c III/2, str. 205-6).

⁶⁰⁾ MEGA² III/2, str. 35/6.

Dva dni kasneje je Engels spet pisal Marxu in se znova dotaknil Proudhona: "Proudhonu sem v poslovnem pismu dejansko storil v nebo vpijočo krivico. Ker v tem zadnjem pismu ni prostora, moram to tukaj redresirati. Mislil sem namreč, da je napravil majhno neumnost, neumnost v mejah umnosti. Včeraj smo o tej stvari še enkrat in obsežno diskutirali, in tedaj sem spoznal, da je ta nova neumnost dejansko neumnost brez vseh meja. Zamisli si: Proletarci morajo prihraniti majhne akcije. S tem se (z manj kot 10 - 20 000 delavci seveda sploh ne začenjajo) najprej zgradi en ali več ateliers za eno ali več obrti, tam zaposli del akcionarjev ter proda produkte 1) po cenah surovin plus dela akcionarjem (ki jim tako ni treba plačati profita), 2) morebiten presežek pa po tekočih cenah na svetovnem trgu. V meri, v kateri se kapital družbe povečuje s tistimi, ki na novo pristopajo, oziroma z novimi prihranki starih akcionarjev, ga uporabljajo za naložbe v nove ateliers in tovarne in tako dalje in tako naprej, dokler ne bodo - vsi proletarci zaposleni, vse produktivne sile, ki se nahajajo v deželi, pokupljene in s tem vse kapitalije, ki se nahajajo v rokah buržoazije, izgubile moč, da komandirajo delu in prinašajo profit! Tako se potem odpravi kapital, s tem ko se najde neko instanco, v kateri kapital, tj. obrestništvo' (pogrünjenje nekdanjega droit d'aubaine, prinešenega nekoliko bolj na svetlo) 'tako rekoč izgine'. Gotovo vidiš, kako se v tem stavku, ki ga je očka Eisermann neštetokrat ponovil, ki se ga je torej na pamet naučil od Grüna, še jasno svetlikajo skozi prvotne Proudhonove floskule. Ti ljudje so se namerili, da bodo s proletarskimi prihranki in z odpovedjo profitu in obrestim od svojega kapitala nič več in nič manj kot pokupili zaenkrat celo Francijo, kasneje pa morda tudi ostali svet. Ali so si takšen famozen načrt že kdaj izmislili in ali ni mnogo preprosteje, če se že hoče izvesti takšen tour de force, da se raje

takoj začne kovati petake iz mesečeve srebrnine. In ti neumni delavci tu, na Nemce mislim, verjamejo v ta drek, ti delavci, ki jim ne ostane v žepu niti šest sujev, da bi zvečer, ko se zberejo, zavili h kakemu marchand de vins, hočejo s svojimi prihranki kupiti toute la belle France. Ob teh kolosalnih accapareurs so Rotschild in konzorti pravi šušmarji. Da bi okoli padel. Grün je te možakarje tako zasvinjal, da jim več pove najneumnejša fraza kot najenostavnejše dejstvo, ki služi za ekonomski argument. Da se je treba proti taki barbarski neumnosti še tolči, je pač nizkotno. Treba pa je imeti potrpljenje in jaz teh možakarjev ne bom izpustil iz rok, dokler ne pobijem Grüna in ne iztreznim njihovih omamljenih glav." ⁶¹⁾

Seveda ne gre za nobena "čista" teoretska vprašanja, čeprav so opisane Proudhonove ideje tudi teoretsko gledano "neumnosti". Gre za to, da na teoretskih napakah in nesmislih ni mogoče graditi revolucionarnega gibanja. Najbolj usodni za revolucionarno gibanje pa so elementarni ekonomski nesporazumi. ⁶²⁾ Zato lahko velja za bistveno točko Marxove kritike Proudhonovih "ekonomskih protislovij" stavek, ki ga je zapisal v konceptu "Bede filozofije": da je Proudhon "nezmožen razumeti revolucionarno gibanje" ⁶³⁾. Pozitivna vsebina kritike Proudhona in s tem razumevanja in samorazumevanja revolucionarnega gibanja pa je formuliranje,

⁶¹⁾ MEGA² III/2, str. 43/4.

⁶²⁾ Tako je Marx označil proudhonizem v spisu "H kritiki politične ekonomije", v katerem je - po lastni oceni - šele "pokončal proudhonizem v korenini" (pismo Engelsu, 22. julij 1859, MEW 29, str. 463): "Gospodu Proudhonu in njegovi šoli pa ostane pridržano, da resnobno pridigajo degradacijo denarja in vnebohod blaga kot jedro socializma in s tem razvezujejo socializem v elementarni nesporazum o nujni zvezi med blagom in denarjem." (MEW 13, str. 68/9). Če nikjer drugje, postane v tej zvezi razviden bistven pomen Marxove analize blaga za revolucionarno izgrajevanje socializma; kritika politične ekonomije je vseskozi tudi kritika socializma.

⁶³⁾ MEGA I/6, str. 622.

nadaljnje oblikovanje kritike politične ekonomije - to, kritika politične ekonomije, je namreč edini marksistični pristop k reševanju ekonomskih, za revolucionarno gibanje tako temeljnih vprašanj (in po tem ostalih), ne pa kakšna "marksistična politična ekonomija", "politična ekonomija socializma" ipd. "Politična ekonomija socializma" so v najboljšem primeru socialistični ricardovci. (Zato ni n= ključje, da so v "Bedi filozofije" obsežne pasaže posveče= ne prav kritiki Braya.)⁶⁴⁾ To je treba poudariti kljub temu, oziroma prav zato, ker v "Bedi filozofije" politična ekono= mija v dobršni meri nastopa kot pozicija kritike ("filozof= skega nesmisla", "fraz" - kot bi rekel Engels), obenem ko je tudi že sama kritizirana.⁶⁵⁾

Zahteve revolucionarnega gibanja so torej silile Marxa in Engelsa, da se spoprimeta (tudi) z ekonomskimi vprašanji. Znanstveno, teoretsko reševanje teh vprašanj je bilo argu= mentacija pri reševanju političnih vprašanj, se pravi vpra= šanj političnega gibanja in boja. Spoprijem z ekonomijo se je odvijal na več načinov.

Kritika Proudhona je bil spoprijem s "socialistično ekonomijo". "Beda filozofije" ostaja, poleg ohranjene ko= rrespondence, dokument tega boja, ker je Engelsov rokopis o Proudhonovi "Filozofiji bede" izgubljen.⁶⁶⁾ Na drugi stra= ni se je bilo treba spopasti z "ekonomsko nedolžnostjo" (Marx)

⁶⁴ "Tudi jaz mislim, da se Proudhon/ova asociacija izteka v Brayeve načrt. Čisto sem pozabil na dobrega Braya." (Engels Marxu, 15. januarja 1847, MEGA^c III/2, str. 82.) - Marxo= vo kritiko Braya glej v "Bedi filozofije", MEID II, str. 439-447.

⁶⁵ Prim. Marx Engelsu, 25. februarja 1859: "/.../ kajti v spisu proti Proudhonu sem sam prevzel Ricardovo teorijo." (MEW 29, str. 404.) - Prim. tudi Marx Engelsu, 26. novembra 1869, kjer Marx piše, kako se je v "Bedi filozofije", "kjer sem še v celoti akceptiral Ricardovo/ teorijo rente, že spoprijel z napačnim na njej, celo z njegovega (Ricardovega) stališča." (MEW 32, str. 401.)

⁶⁶ Nanj lahko sklepamo iz Engelsovega pisma Marxu iz sredi= ne novembra do decembra 1846: "Piši mi, če hočeš Proudhonovo

dela opozicijskega gibanja. V tej zvezi velja omeniti, če nič drugega, značilno mesto iz Engelsove kritike Karla Heinzena: "Gospod Heinzen si umišlja, da je komunizem neka doktrina, ki izhaja iz nekega določenega teoretskega principa kot jedra in izpeljuje iz tega nadaljnje konsekvence. Gospod Heinzen se hudo moti. Komunizem ni nikaka doktrina, temveč gibanje; ne izhaja iz principov, temveč iz dejevstev. Komunisti nimajo za predpostavko te ali one filozofije, temveč celotno dosedanjo zgodovino in posebej njene sedanje dejstvene rezultate v civiliziranih deželah. Komunizem je izšel iz velike industrije in njenih nasledkov, iz vzpostavitve svetovnega trga, iz sproščene konkurence, ki je bila s tem dana, iz vse silovitejših in vse občejših trgovskih kriz, ki so že zdaj postale popolne krize svetovnega trga, iz poroitve proletariata in koncentracije kapitala, iz razrednega boja med proletariatom in buržoazijo, ki je sledil iz tega. Komunizem, kolikor je teoretski, je teoretski izraz položaja proletariata v tem boju in teoretski povzetek pogojev osvoboditve proletariata. - Gospod Heinzen bo zdaj pač uvidel, da mora pri presojanju komunizma storiti kaj več, kot da gleda njegovo jedro kar v odpravi privatne lastnine; da bi bolje storil, če bi preštudiral kaj nacionalne ekonomije, kot da tja v tri dni čveka o odpravi privatne lastnine; da ne more vedeti o posledicah odprave privatne lastnine niti najosnovnejšega, če ne pozna tudi njenih pogojev." ⁶⁷⁾

knjigo, ki je slaba, izkoristiti za svojo knjigo /"Kritika politike in nacionalne ekonomije" : Marx se tedaj očitno še ni odločil za "Bedo filozofije"/, ti bom poslal svoje zelo izčrpne ekscerpte. Ni vredna 15 frankov, kolikor stane." (MEGA^c III/2, str. 69.) - Ali je Marx imel v rokah te Engelsove ekscerpte, ni znano, gotovo pa je, da je v polemiki proti Proudhonu uporabil dognanja, do katerih sta prišla skupaj z Engelsom pri pisanju "Nemške ideologije", za katero takrat nista našla založnika. Na neohranjeno Marxovo pismo odgovarja Engels 15. januarja 1847: "Da lahko, kar se mene tiče, anticipiraš iz najine publikacije vse, kar hočeš, se razume samo po sebi." (MEGA^c III/2, str. 82.)

⁶⁷⁾ MEW 4, str. 321/2.

Nadalje je šlo za spopad z buržoazno ekonomijo. Sem spada kritika Lista, prav tako pa Engelsovo poročanje o ekonomskem kongresu o vprašanjih svobodne trgovine septembra 1847 v Bruslju. V prej citiranem Engelsovem pismu Marxu smo videli, kako je Engels oponesel Proudhonu, da si prizadeva za priznanje pri uradnih meščanskih ekonomistih.⁶⁸⁾ V omenjenem poročanju - gre za dva članka, enega objavljenega v "Deutsche-Brüsseler Zeitung", drugega v "The Northern Star" - Engels (z rahlim "priokusom" samosvobojanja)⁶⁹⁾ sklati zvezde meščanske znanosti na realna tla, zbiije akademske in profesorske veličine na njihovo dejansko velikost. K osvobojanju delavskega razreda spada tudi to. Engelsu se niti ne zdi vredno, da bi povzemal vse referate in diskusije teh učenjakov, pravi, da tega ali onega navaja samo zaradi reda, kaj več pa ne, ker se mu zdi škoda izgubljeti besede. Zato pa, nasprotno, v članku za angleški časopis, izčrpno poroča o diskusiji Georga Weertha in jo obsežno reproducira, medtem ko je uradne korigirane odpravil s po nekaj stavki. Weerth je, v nasprotju s temi ekonomisti, ki so govorili v interesu in za interese tega ali onega nacionalnega kapitala oziroma frakcije kapitala - na kar Engels seveda ne pozablja pokazati: če

⁶⁸⁾ Zanimivo je, da se ta očitek Proudhonu pojavi mnogo kasneje pri Marxu: "Po eni strani je znal Proudhon pri svojih napadih proti oficialnim ekonomistom, denimo Dunoyerju, članu akademije Blanquiju in celi klikli okrog 'Journal des Economistes', laskati njihovemu samoljubju, medtem ko je istočasno grobo psoval utopične socialiste in ekonomiste, ki jih Marx ceni kot predhodnike modernega socializma." (MEW 19, str. 229.)

⁶⁹⁾ "Že od vsega začetka nismo imeli nikakršnega posebnega respekta pred temi mojstri znanosti, katerih poglobljena znanost je v tem, da kar naprej z največjim dušnim mirom nasprotujejo drug drugemu in sebi samim. Vendar priznavamo, da nas je ta kongres oropal še zadnjega kančka respekta, ki bi ga morda še lahko imeli pred tistimi, katerih spisi in govori so nam bili manj znani. Priznamo, da smo bili osupli, da smo morali poslušati takšne plitkosti in plehkosti, takšne celemu svetu znane trivialnosti." (MEGA I/6, str. 561.)

izpod levje kože "znanstvenega interesa" že ne moli kak parkelj dejanskih materialnih interesov sam po sebi, to kožo malo pridvigne -, nastopil v interesu delavskega razreda.⁷⁰⁾ To je bilo, "na tako visokem zborovanju", "nekaj nezaslišanega".⁷¹⁾ Weerthu sicer niso vzeli besede, zato pa je Marxu niso dali. Engels pove seveda tudi to,⁷²⁾ da bi razkrinkal institucionalni okvir in metode, s katerimi meščanska znanost vlada, brez katerih ne more praktično eksistirati in jih zato skrbno priktiva - kot da jih ni, članku pa priloži "nekaj izvlečkov" iz Marxovega govora.⁷³⁾

⁷⁰⁾ G. Weerth je v pismu bratu Wilhelmu, sicer župniku, 27. septembra 1847 obsežno poročal o tem kongresu in o svojem nastopu. Pravi, da se je odločil, da bo zaprosil za besedo, zato, ker tega ni hotel nihče drug od "naših privrženec" (gl. k temu op. 80), in sicer iz enega bistvenega razloga: "Dva dneva sta torej pretekla, ne da bi kak govornik obravnaval vprašanje svobodne trgovine s socialnega stališča." (G. Weerth: "Vergessene Texte", Bd. I, str. 93.) Obravnavati ekonomska vprašanja s "socialnega stališča" pa je bilo za Weertha le eno: "nastopiti za delavce" (prav tam, str. 95). Z drugimi besedami: kritika politične ekonomije. Ugibamo lahko, ali je Weerth v noči pred svojim nastopom, že po polnoči vrgel iz postelje Engelsa ali Marxa (: "nekega znanca, ki zelo tekoče piše francoško") - obadva sta bila v Bruslju in obadva sta dobro obvladala francoščino - ali koga tretjega, da bi mu "diktiral govor", da bi mu ga pomagal napisati v francoščini (: "Približno ob treh zjutraj sva bila gotova." - gl. prav tam, str. 93.) - Preučiti bi bilo treba, kakšna je bila dejanska Weerthova vloga na začetkih Marxovega in Engelsovega oblikovanja kritike politične ekonomije. Iz korespondence in ostalega gradiva sledi, da je Weerth ekonomijo in ekonomsko literaturo dokaj dobro poznal. Weerthov govor v Bruslju je objavljen v "Vergessene Texte", Bd. I, str. 287-290.

⁷¹⁾ Prav tam, str. 95.

⁷²⁾ "Dr. Marx, iz Bruslja, ki ga poznate kot zdaleč najbolj talentiranega predstavnika nemške demokracije, je tudi zahteval besedo. Pripravil je govor, ki bi, če bi ga imel, 'kongresnikom' onemogočil, da bi glasovali o danem vprašanju. A po nasprotovanju g. Weertha so postali previdni. Odločili so se, da ne bodo pustili govoriti nikomur, v pravovernost katerega niso bili povsem prepričani." (MEGA I/6, str. 570.)

⁷³⁾ "Speech of Dr. Marx on Protection, Free Trade, and the

Naposled gre za Marxove in Engelsove nastope pred delavci, za njuna predavanja v Londonskem delavskem izobraževalnem društvu in v bruseljskem Nemškem delavskem društvu. V tem zadnjem je imel Marx znana predavanja o mezdnem delu in kapitalu. Iz zapisnikov londonskega delavskega izobraževalnega društva pa vidimo, da je Engels 30. novembra 1847 predaval o odkritju Amerike, pri čemer je nakazal ekonomske posledice tega odkritja, predvsem oblikovanje svetovnega trga in revolucijo v produkcijskih sredstvih (strojna produkcija), ter z njimi povezano razredno polariziranje družbe in zaostritev razrednega boja.⁷⁴⁾ 7. decembra 1847 pa je v protokolu tega društva zapisano: "Državljan Engels ima predavanje, v katerem dokazuje, da samo hiperprodukcija priključuje trgovske krize in da so borze glavni biroji, kjer delajo proletarce."⁷⁵⁾

V teh zadnjih točkah so bili nakazani v glavnem javni nastopi obeh klasikov, ki imajo bolj ali manj jasno ekonomsko vsebino. Da bi se izognili enostranosti, je treba dodati, kar se sicer razume, da za temi javnimi nastopi živi nenehno in velikansko študijsko delo, posvečeno predvsem kritičnemu obdelovanju politične ekonomije, a tudi množici drugih vprašanj, ki ga lahko iz ohranjenih zapiskov in izpiskov samo približno rekonstruiramo.⁷⁶⁾ Na drugi strani pa seveda ostaja vprašanje, kako ta študij in tedanja pozicija kritike politične ekonomije deluje v siceršnjih Marxovih in Engelsovih literarnih in govorniških nastopih.

Working Classes" (MEGA I/6, str. 428-431). - Zanimivo je, da so na listu, na katerem so napisane Marxove teze za ta govor ("Protektionisten", prav tam, str. 427), tudi Engelsove karikature: spet lahko sklepamo na njuno neposredno sodelovanje.

⁷⁴⁾ MEGA I/6, str. 637-9. - Za nas je še posebej zanimivo, kaj pravi Engels v tem predavanju o Avstriji: "Avstrija, evropska Kitajska, edina dežela, katere notranjih ustanov ni pretresla francoska revolucija in ki ji celo Napoleon ni mogel priti do živega, pred paro ne vzdrži" itn. (Prav tam, str. 638.)

⁷⁵⁾ Prav tam, str. 640.

⁷⁶⁾ Tako je izgubljena Engelsova "Zgodovina angleške družbe" - gl. naslednjo opombo.

Ker sta Marx in Engels formulirala kritiko politične ekonomije kot znanstveno teorijo razrednega boja, kot metodo analize pogojev, oblik, metod in ciljev revolucionarnega boja delavskega razreda, ne preseneča, ampak je logično, da je zadnji spis tega predrevolucijskega obdobja že tudi prvi spis revolucije: "Komunistični manifest".⁷⁷⁾

⁷⁷⁾ Kliem, eden od Engelsovih biografov, označuje zadnja leta pred revolucijo, predvsem 1847, kot oblikovanje "marksističnega programa revolucije", ter piše: "Friedrich Engels je že 1843, Karl Marx 1844, pisal o bližnji revoluciji. Vendar sta se lahko oba prijatelja lotila izdelovanja političnih smernic za revolucijo, ki se je naznanjala, šele od leta 1846 sem, potem ko so bili ustvarjeni temelji dialektičnega in historičnega materializma. Do 1848 sta v osnovi dognala potek pričakovanega prevrata, prav tako strategijo in taktiko, ki sta morali izhajati iz tega. Marx je pri tem došel do teh rezultatov bistveno s študijem velike francoske revolucije, posebno zgodovine nacionalnega konventa, kot poroča v svojih spominih Heinrich Bürgers. Engels je, nasprotno, še naprej sledil tisti poti analize politične ekonomije in ekonomskih razmer, ki jo je ubral v svojem 'Položaju delavskega razreda v Angliji', ter v svoji 'Zgodovini angleške družbe' povzel ustrezne posplošitve. Žal se je to delo 1849 v Kölnu izgubilo, tako da lahko rekonstruiramo posameznosti samo iz drugih Engelsovih izjav iz istega časa." (Friedrich Engels, Dokumente etc., str. 180.) V tej Kliemovi oceni izpade iz razmišljanja ves "ekonomski kompleks", kolikor ni vezan na Engelsove "angleške študije". Bistven nesporazum pa se izrazi v stališču, da je moral biti najprej "ustvarjen" (teološki in kulturniški, skratka farški termin) "dialektični in historični materializem" (= stalinistična sintagma), da bi se lahko nato začelo formirati "politične smernice za revolucijo". Kot da ni prav "dialektični in historični materializem" ena sama "smernica" za revolucijo, kot da ni že sam revolucionaren?! V tej optiki, ki se ne more izkupati iz ideoloških spon staliniščne kontrarevolucije, je marksizem nevtralen korpus, teoretsko truplo, ki se ga "aplicira" na to ali ono področje, tudi na revolucionarno gibanje.

CITIRANA LITERATURA

- Burkard, K.-J.: Thomas Hodgskins Kritik der politischen Oekonomie. SOAK-Verlag, Hannover 1980.
- Cornu, A.: Einleitung v Hess, M.: Philosophische und sozialistische Schriften 1837-1850. Eine Auswahl. Akademie Verlag, Berlin 1961.
- Debenjak, B.: Friedrich Engels - zgodovina in odtujitev. Obzorja, Maribor 1981².
- Engels, F.: Notizen in Georg Adlers Buch "Die Geschichte der ersten Sozialpolitischen Arbeiterbewegung in Deutschland" - gl. Rokitjanskij, J.
- Grab, W.: Ein Mann der Marx Ideen gab. Droste Verlag, Düsseldorf 1979.
- Hess, M.: Philosophische und sozialistische Schriften 1837-1850. Eine Auswahl. Akademie Verlag, Berlin 1961.
- Kautsky, K.: Karl Marx's Oekonomische Lehren. Verlag J.H. W. Dietz, Stuttgart 1894⁵.
- Kliem, M.: Friedrich Engels. Dokumente seines Lebens. Reclam, Leipzig 1977.
- Lenin, V.I.: Sočinenija. Izdanje vtoroe.
- Leont'ev, L.A.: Engel's ekonomičeskor učenie marksizma. Izd. Mysl', Moskva 1965.
- Mao Zedong: Izabrana dela. Vojna biblioteka, Beograd 1957.
- Mao Zedong: Strategic Problems of China's Revolutionary War. Foreign Languages Press, Peking 1954.
- Marx, K.: Ueber Friedrich Lists Buch "Das nationale System der politischen Oekonomie. Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung, H. 3, Berlin 1972.
- Marx/Engels: Gesamtausgabe. Frankfurt und Moskau 1926-1933. (MEGA)
- Marx/Engels: Gesamtausgabe. Dietz Verlag, Berlin 1975. (MEGA²)
- Marx/Engels: Izbrana dela v petih zvezkih. Cankarjeva založba, Ljubljana 1967-1975. (MEID)

- Marx/Engels: Werke. Dietz Verlag, Berlin 1958-1969. (MEW)
- Müller, W.: Das Verhältnis von Marx zu den sozialistischen Ricardianern. V: Unserer Partei einen Sieg erringen. Verlag Die Wirtschaft, Berlin 1978.
- Osier, J.-P.: Thomas Hodgskin. Une critique prolétarienne de l'économie politique. Maspero, Paris 1976.
- Rokitjanskij, J.: Engels' Notizen in Georg Adlers Buch "Die Geschichte der ersten Sozialpolitischen Arbeiterbewegung in Deutschland". Marx-Engels-Jahrbuch 2, Dietz Verlag, Berlin 1979.
- Tito, J.B.: Vojna dela. Vojnoizdavački zavod. Beograd 1978.

Rado Riha

H.G. BACKHAUS: REKONSTRUKCIJA MARXOVE TEORIJE VREDNOSTI ¹
Nekateri ključni problemi sodobnih marksističnih interpretacij "Kapitala", 1. del

Backhausov poskus rekonstrukcije Marxove vrednostne teorije predstavimo najlažje tako, da strnemo njegova dognanja v obliko naslednjega "silogizma":

- osnovna značilnost izvirne podobe Marxove kritike politične ekonomije je enotnost vrednostne teorije in denarne teorije;

- izvirna enotnost vrednostne in denarne teorije je ostala vse do danes v bistvu nedojeta - ne le v meščanski interpretaciji Marxa, ampak tudi znotraj samega "marksističnega tabora";

- nezadostnosti, pomanjkljivosti in protislovnosti obstoječih marksističnih interpretacij Marxove vrednostne teorije v posebnem in njegove kritike politične ekonomije nasploh pa segajo navsezadnje tudi v "stvar samo" - to se pravi, v izvirno vsebinsko in metodološko podobo Marxove kritike politične ekonomije.

¹ Prvotne namere, da bi objavili prevod celotnega Backhausovega članka, ki izredno podrobno, pa tudi polemično, prikazuje nekatere poglavitne tokove v sodobni marksistični recepciji Marxove in Engelsove kritike politične ekonomije, zaradi obsežnosti članka (okoli 110 strani) ni bilo mogoče izpeljati. Zaradi informativnosti članka pa sem skušal prvotno namero deloma ohraniti tudi v pričujočem prikazu, tako da daljše odlomke povzemam bolj, kot se mi sicer zdi primerno. Ta povzemanja se od mojih interpretacijskih vposegov razlikujejo po gostejšem tipkopisu.

Backhausov slog "prikaza skozi kritiko" pa je tudi povzročil, da sem pri povzemanju njegovih postavk presegel obseg recenzije, kakršen je v navadi. Preizkus nekaterih postavk je namreč terjal, da vsaj v grobih orisih pridejo do besede tudi avtorji, s katerimi se Backhaus spoprijema.

V sedanji obliki je prikaz Backhausove interpretacije politične ekonomije zastavljen hkrati kot poskus, da dosedanje raziskovalno delo v zvezi z zgodovino nastanka in učinkovitostja Marxovih Očrtov oblikujem v začasne delovne hipoteze.

V tem "silogizmu" nimamo zdaj pred seboj le teoretskega "gibalnega načela" Backhausovega rekonstrukcijskega podvzema, ampak smo soočeni tudi z vso njegovo vprašljivostjo. V sodobni marksistični teoriji obstaja namreč cel niz argumentov, ki jih je mogoče z različno kritično oz. izključevalno močjo uporabiti tako proti vsaki izmed "premis" kot proti samemu "sklepu".

Denimo, da je prvi stavek trditev, ki je v svoji obseveljavnosti že brez vsake informacijske vrednosti, trditev, ki je tako abstraktna, da nanjo pristajajo avtorji s povsem različnimi teoretskimi in političnimi stališči (npr. Vygodskij, Reichelt, Haug). Dalje, da je, kot kaže drugi stavek, očitno nastopil še en teoretik, ki si implicitno prisoja odkritje "pravega Marxa", vse druge interpretacije pa proglašaja za napačne. In končno, da se v sklepu razgalja še en - če uporabimo izposojeno rečenico - slabo prikrit cilj "izbrisanja revolucionarnega značaja kritike politične ekonomije".

Backhausovo "gibalno načelo" postavljamo za izhodišče našega prikaza prav zaradi njegove vprašljivosti. Ne bomo skušali dokazovati, da je Backhausova analiza zanimiva za kritičen marksistični pretres ravno zaradi svoje vprašljivosti, ravno zaradi svojega nerazumevanja Marxa. Pač pa želimo skozi naše povzemanje in delno komentiranje njegovega članka nakazati, da je lahko konkretna povezanost obeh "premis" in "sklepa", ki šele tvori specifično vsebino Backhausove analize, produktivna za teoretsko prisvojitvev in praktično učinkovanje kritike politične ekonomije. Tudi zaradi tega, ker razkriva, kako in kdaj je "vprašljivost", to se Drugi del prikaza bo objavljen v naslednji številki Vestnika IMŠ, posvečeni projektu METI. Verjetno ni treba poudariti, da obravnavam področje kritike politične ekonomije na način, za katerega sem strokovno usposobljen - kot filozof. Bolj kot stroka me seveda za tak način obravnave upravičuje predmetno področje samo, vsaj v tisti zastavitvi, ki je lastna Marxu

pravi, odpiranje teoretskih vprašanj znotraj samega sklopa kritike politične ekonomije, znanstveno plodna - tudi zaradi tega torej, ker preprečuje teoretski dogmatizem, ki vprašanja, ki niso bila postavljena, obravnava kot že razrešena.

Oglejmo si zdaj Backhausov "silogizem" podrobneje. Čeprav se bomo pri tem ravnali po formalni razdelitvi na "premise" in "sklep", bomo v našem prikazu seveda upoštevali njihovo vsebinsko povezanost, ki povzroča, da so dognanja druge "premise" in "sklepa" anticipirana že v zastavitvi prve.

Ad 1) Osnovo Backhausovega pristopa² k problemom kritike politične ekonomije predstavlja Marxova dialektična figura podvojenost blaga v blago in denar, znana in že utečena obravnava blaga kot enotnosti nasprotujočih si določitev. Na tej osnovi zastavlja Backhaus svoje konceptualno izhodišče, da sta vrednost in denar "notranje prepletene", "notranje povezane", teoretski prikaz pa to povezanost razgrinja in sistematično razvija tako, da so različne funkcije denarja opredeljene skozi proces, ki razvija in določa samega sebe. Skratka, osrednjemu elementu Marxove kritike ekonomije, teoriji vrednosti dela, je po Backhausu lastna zahteva, da z "notranjo", z "logično" nujnostjo izpelje denar kot denar: "... temeljni pojmi vrednostne teorije /so/ razumljeni samo tedaj, če sami omogočajo razumevanje temeljnih denarno-teoretskih pojmov. Vrednostna teorija je adekvatno interpretirana, če je blago dojet tako, da se v procesu imanentnega samo-prehajanja postavlja kot denar" (Backhaus 1972, 133; 107). Zato je mogoče Marxovo vrednostno teorijo v razčlenjenosti njenih družbenih, znanstvenoteoretskih, znotrajznanstvenih in metodoloških³ razsežnosti razumeti samo, če dojamemo in

² Poleg obravnavanega članka cf. še naslednje Backhausove spise: Zur Dialektik der Wertform, v: Beiträge zur marxistischen Erkenntnistheorie, hrsg. von A. Schmidt, Frankfurt/M 1969, (slov. prev.: K dialektiki vrednostne forme, v: Časopis za kritiko znanosti 13/14, Ljubljana 1976); Materialien zur Rekonstruktion der Marxschen Theorie, v: Gesellschaft, Beiträge zur Marxschen Theorie, 1,3,11, Frankfurt/M 1974, 75, 78.

³ Backhaus misli s tem na znane probleme, kot so denimo, izpeljava prehodnosti kapitalističnih produkcijskih razmerij,

ekspliciramo njen dvojni značaj: vrednostna teorija je kri-
tična razgraditev "predmonetarnih vrednostnih teorij"⁴,
ta njena kritična vsebina pa se pokriva s pozitivno uteme-
ljitvijo teorije denarja, z razvitjem "substancionalne defi-
nicije"⁵ denarja, ki je podlaga izpeljave njegovih zakonito-
sti.

razmerje med filozofijo in ekonomijo, med družboslovnim in
naravoslovnim modelom znanstvene razlage, problem materia-
listične dialektike in njenega znanstvenega statusa, različ-
ne oblike, funkcije in zakonitosti denarja, problemi bančne
politike itd.

⁴ "Predmonetarna vrednostna teorija" je Backhausova konstruk-
cija, s katero označuje neko skupno značilnost "akademskih"
(meščanskih) in velikega dela marksističnih teorij vredno-
sti: da zatrjujejo veljavnost stavkov vrednostne teorije za
realna menjalna razmerja naturalnega gospodarstva, struktu-
ralno istovetnost zakonov "menjave" v predmonetarnem in mo-
netarnem menjalnem gospodarstvu.
"Vsebinsko zelo heterogene in deloma celo kontrarne vredno-
stne teorije so utemeljene na nekaj skupnih premisah, tako
da jih lahko spoznamo za zgolj različne inačice nekega ze-
lo specifičnega tipa vrednostne teorije. Tiho in nerefleks-
tirano predpostavljajo logično dopustnost postopka, da abstra-
hiraš od denarnega zagrinjala' in da lahko rezultat te abstrak-
cije interpretiraš kot model fiktivne ali kot strukturo historič-
ga naturalnega gospodarstva in v zadnji instanci kot 'bistvo'
moderne denarnega gospodarstva. Naturalno-gospodarski pro-
cesi veljajo kot 'bistvo' denarno-ekonomskih; naturalne go-
spodarske kategorije opredeljujejo značaj denarno-ekonomskih:
ne obstaja nikakršna načelna razlika med 'menjavo' in 'me-
njalno vrednostjo' na eni strani in med 'nakup-prodaja' in
'cena-denar' na drugi strani. Logično razviti zakoni pred-
monetarnih menjalnih dejanj v fiktivnem ali historičnem natu-
ralnem gospodarstvu naj bi se ne razlikovali od 'zakonov'
monetarno posredovanih menjalnih dejanj moderne denarne eko-
nomije. (Backhaus 1978, 35).

⁵ "substancionalno definicijo" denarja razume Backhaus poj-
movno določitev različnih funkcij denarja in bistvo njihove
enotnosti. Gre torej za določitev, ki je za raven znanstve-
nega mišljenja dovolj samoumevna. A prav v tej navidez samo-
umevni opredelitvi bistva in temeljnih zakonov denarja kot
pojavnih oblike vrednosti oz. kot samemu sebi nasprotujočega
predmeta - poenostavljeno rečeno, v opredelitvi bistva poja-
va - je vsebovana novost Marxovega postopka. Takšna oprede-
litev zahteva namreč, kot poudarja tudi Backhaus, povsem nov
pojem teorije, nov tip konceptualizacije, ki bi pojasnila,

Neločljivo povezanost vrednostne in denarne teorije je treba pri tem razumeti kot povezanost "imanentne" in pojavlja-joče se" mere vrednosti, oz. kot povezanost substance in forme vrednosti:

"... vrednosti ni mogoče misliti kot za sebe eksistirajoče predmonetarne substance, ki se vnanje nanaša na nekaj tretjega, kar se imenuje denar. Vrednost ne obstaja onstran in neodvisno od svoje 'adekvatne' pojavnne oblike" (Backhaus 1978, 38), od denarja.

Marxova vrednostna teorija vsebuje tako naslednje problemske sklope:

1. utemeljitev in razvoj vrednosti kot določitenega razloga menjalnega razmerja. Gre za tradicionalne probleme kvantitativne vrednostne teorije;
2. kritiko predmonetarnih vrednostnih teorij;
3. utemeljitev svojstvene denarne teorije;
4. kritiko denarnih teorij, ki ustrezajo predmonetarni vrednostni teoriji: aporije teh teorij izvirajo predvsem iz ločitve organično povezanih kategorij vrednosti in denarja.

kako lahko Marx na ravni prikaza bistvene določitve izpeljuje takorekoč v apriorni obliki, hkrati pa njegov prikaz ni mogoč brez empiričnih raziskav npr. Tooka (cf. Backhaus 1975, 127/8).

Kot primer marksistične predmonetarne vrednostne teorije navaja Backhaus E.V. Iljenkova, ki pravi:

"Teoretske določitve vrednosti kot takšne je mogoče dobiti samo tako, da preiščemo objektivno ekonomsko dejanskost, ki lahko obstaja pred vsemi in zunaj ter neodvisno od vseh fenomenov, ki so kasneje nastali na njenem temelju. Ta elementarna, objektivno-ekonomska dejanskost je obstajala dolgo pred nastopom kapitalizma in pred vsemi kategorijami, ki izražajo njegovo strukturo. Ta dejanskost je neposredna menjava blaga za blago" (E. Iljenkow, Die Logik des Abstrakten und Konkreten im 'Kapital' von Marx, v: Beiträge zur marxistischen Erkenntnistheorie, Frankfurt/M 1969, 124)

Osnovna poanta Backhausovega argumentiranja proti predmonetarnim vrednostnim teorijam je, da po svoji logični konstrukciji nujno vodijo v vulgarno-marksistično kritiko ideologije oz., če njegov argument še razširimo, da v zadnji instanci slonijo na teoriji odraza.

⁶ Cf. k temu stališče Vygodskega: "Dejansko predstavlja denar posebej markantno pojavno obliko blagovne vrednosti, saj je denar, denarna forma vrednosti, tudi najbolj razvita, kapitalizmu adekvatna oblika vrednosti. Potemtakem je denarna teorija neposredna posledica vrednostne teorije ... vrednostne teorije, iz katere organično izrašča denarna teorija" (Vygodskij, Die "Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie und ihr Platz im Kampf um die ökonomische Lehre der Arbeiterklasse /Očrti kritike politične ekonomije in njihovo mesto v boju za ekonomski nauk delavskega razreda/, v: Marx-Engels Jahrbuch 1, Berlin, Dietz Verlag 1978, 178, 180)

Ker pa vrednost ni le "pojavnjujoča se" vrednost, ampak tudi "procesirujoča" vrednost, je mogoče Marxovo vrednostno teorijo v ožjem smislu opredeliti tudi kot teorijo onstran ločitve na vrednostno, denarno in kapitalsko teorijo. Marxova vrednostna teorija prehaja meje med seboj izoliranih posamičnih disciplin etablirane ekonomske znanosti bodisi akademskega bodisi marksistično-leninističnega značaja (18).

Kolikor je zatrjevanje "notranje povezanosti" vrednostne in denarne teorije samo druga formulacija teze, da je treba razumeti Marxovo vrednostno teorijo kot analizo vrednostne forme, lahko uvrstimo Backhausa med tiste marksistične interprete, ki vidijo prav v "formni analizi" nekakšno jedro specifičnosti Marxove kritike politične ekonomije. S precejšnjo prepričljivostjo se lahko pri tem skličejo na samega Marxa, ki svari pred ekonomistično "brutalno zainteresiranostjo za snov" ter v sklepnem delu prvega poglavja Kapitala I dovolj nedvoumno pove, v čem vidi "temeljno hibo" klasične politične ekonomije in novost svoje lastne analize. Reichelt je, denimo, skušal to novost Marxove problemske zastavitve povzeti z vprašanjem, kaj se skriva v samih kategorijah politične ekonomije, kaj je svojevrstna vsebina ekonomskih formnih določenosti, torej blagovne forme, denarne forme, kapitalske forme, forme profita, obresti itd. (Reichelt 1970, 16). Gre seveda za ponovitev in pretres Marxovega vprašanja,

"... zakaj privzema ta vsebina takšno obliko. Zakaj se torej delo upodablja v vrednosti in mera dela s svojim časovnim trajanjem v velikosti vrednosti delovnega produkta" (Marx, Kapital I, Č 41-42, 40),

vprašanja torej, ki terja strogo teoretsko izpeljavo geneze teh različnih form.

Backhausa pa lahko umestimo še v nek splošnejši okvir marksistične teorije: interpretacije, ki v različnih inačicah zatrjujejo "paradigmatski" pomen analize vrednostne forme za zgradbo Marxovega Kapitala, je mogoče uvrstiti v tisto veliko skupino marksističnih interpretacijskih podmen, za katero se je danes, vsaj v okviru "zahodnega marksizma" uve-

ljavil bolj ali manj posrečen izraz "logična interpretacija" Kapitala. Logična interpretacija pa sodi spet, če sledimo Backhausu, poleg "logično-historične" in "modelno-platonistične" oz. "ekonomistične" razlage⁷ k trem poglavitnim in sorazmerno homogenim smerem sodobne marksistične recepcije Marxove in Engelsove kritike politične ekonomije - dodajmo še, da razume Backhaus lastno branje Marxa kot neke vrste kritično preseganje logične interpretacije.⁸

Backhausova klasifikacijska shema je nedvomno precej groba, tudi če jo razumemo samo kot začasno delovno sredstvo, ne pa že kot dognani rezultat. Nedorečeno ostaja tudi, ali in kako so tri izpostavljene smeri med seboj povezane. Zdi se, da Backhaus vsaj logične in logično-historične zastavitve ne jemlje toliko kot dveh samostojnih in ločenih miselnih tokov, ampak prej - kar se nam zdi ustrezneje - kot zunanje nasprotje notranjega protislovja ene same, tj. "logične" interpretacije.

A ne glede na vsa odprta vprašanja vsebinske razdelanosti je tročlena shema glede na osnovni teoretski zalog vendarle sprejemljiva. Razdelitev namreč ni zastavljena kot poskus "objektivne" razvrstitve obstoječih marksističnih interpretacij, namera razvrščanja ni razmejevanje, ki bi za-

⁷ O razmerju med logično in logično-historično razlago bomo podrobneje spregovorili v drugem delu prikaza. Za modelno-platonistično smer je po Backhausovem mnenju značilno, da razlaga pojmovne operacije prvih treh poglavij Kapitala kot konstrukcijo modela enostavne blagovne produkcije, ki je nato preko sukcesivne konkretizacije približan realnosti kapitalistične blagovne produkcije.

"O 'ekonomistični' smeri lahko govorimo zato, ker se njeni zastopniki zanimajo zgolj za kvantitativne zastavitve problemov, niso pa zmožni spoznati ekonomsko-teoretsko relevantnih problemov Marxove analize vrednostne forme" (Backhaus 1978, 32).

⁸ Dvojni značaj Marxove analize forme "je mogoče spoznati in razdelati edino na podlagi logične recepcije... Logično recepcijo Marxove analize kategorij je treba zato kritizirati samo kot interpretacijo, pri čemer ne smemo spregledati, da je treba to interpretacijo obravnavati kot nujno prehodno stopnjo za bolj adekvatno dojetje" Marxove teorije (Backhaus 1978, 43).

Kritično analizo tega Backhausovega stališča bomo razvili v drugem delu prikaza.

gotavljalo homogenost lastni teoretski poziciji, ampak predvsem izstavitev pojmovne mreže "vnaprejšnjega razumevanja", skozi katero mora danes še tako imanentna razlaga "stvari same", tj. Marxove kritike politične ekonomije. S tem pa je seveda poskus klasificiranja v lastni marksovski poziciji že od vsega začetka od znotraj razgrajen.⁹

Del problemov, povezanih z Backhausovo shemo, bomo podrobneje obravnavali pri prikazu njegove druge premise. Zaenkrat nas zanima samo vprašanje, po čem se odlikuje Backhausovo stališče v okviru logične interpretacije. Poudarimo še enkrat, da je sama oznaka negotova, kakor je negotovo tisto, kar označuje: razhajanja med posameznimi logičnimi interpreti so tolikšna, da se zastavitve dejansko med seboj izključujejo. Če kljub temu vztrajamo pri tej obči opredelitvi, jo upravičujemo in razumemo na ozadju zna- nega Engelsovega vprašanja, kako je treba obravnavati zna- nost, ki meri na sistematično povzemanje celotnega komplek- sa ekonomske znanosti na,

"... povezano razvitje zakonov meščanske produkcije in meščanske menjave" (Engels, MEW 13, 472 sl).

Na tej podlagi bi tvegali naslednjo grobo opredelitev: kar združuje tokova "logične interpretacije" - mlajšo ("neo-orto- doksno") "čisto" logični in starejšo ("ortodoksno")¹⁰ logič- no-historično - je, da gre pri obeh za takšna raziskovanja problemov kritike politične ekonomije, ki niso odprta samo

⁹ Lahko bi rekli tudi drugače, da je namreč Backhausova razdelitev samo "subjektivni" izraz njegovega lastnega teoretskega zrenja. Ker pa opredeljuje znotraj te razdelitve tudi samega sebe, se mora torej njegovo teoretsko stališče razlikovati od samega sebe. Opredelitev Backhausovega specifičnega mesta znotraj logične interpretacije mora zato nujno sovpadati z izstavitvijo "notranje razcepljeno- sti" njegovega teoretskega stališča, ki določa razdelitev marksističnih interpretacij kritike politične ekonomije.

¹⁰ Izraza ortodoksija in neo-ortodoksija sta Backhausova.

za "strokovno-znanstveno", ekonomsko plat problemov, ampak tudi za, če lahko tako rečemo, problem povezanosti ekonomskih problemov z dialektično metodo prikaza. Enostavno rečeno, različnim smerem logične interpretacije je skupno, da¹¹ bolj ali manj reflektirano sprejemajo eno izmed osnovnih postavk dialektike, namreč postavko o posredovanosti vsebine in forme, predmeta in metode prikaza - ob tem minimumu lahko tudi že zaslutimo globino razhajanja.

Konstruirana skupna osnova logičnih interpretacij slo- ni na dveh točkah. Soglasje vlada, prvič, glede tega, da Marx raziskuje meščansko družbo z vidika nastale strukture,

¹¹ Za teoretsko najpomembnejša predstavnika logično-histo- rične interpretacije šteje Backhaus W.F. Hauga in K. Holz- kampa. Dodajmo, da je ta interpretacijska smer tudi dominan- na v vzhodnonemških in sovjetskih delih. Med logičnimi in- terpreti je danes poleg avtorjev kot so H. Reichelt, O. Negt, A. Schmidt, gotovo najmočnejša skupina v Projekt Klassenana- lyse in Projekt Entwicklung des Marxschen Systems. Osrednja figura je tu J. Bischoff. Izdali so že šest interpretacij Kapitala: Gesellschaftliche Arbeit als Systembegriff. Über wissenschaftliche Dialektik. Interpretation zum "Kapital" 1, Berlin 1973 /Družbeno delo kot sistemski pojem. O znanstve- ni dialektiki/; Das Kapital vom Geld. Interpretationen der verschiedenen Entwürfe. Interpretationen zum "Kapital" 2, Berlin 1973 /Poglavje o denarju, Interpretacija različnih osnutkov/; Zur Logik des Kapitals. Interpretationen zum "Kapital" 3 /K logiki Kapitala/; Rinkleff, Frank: Theorien über die Grundrente. Grundeigentum und Grundrente im System der bürgerlichen Produktion. Interpretation zum "Kapital" 4, Berlin 1974 /Teorije o zemljiški renti. Zemljiška lastnina in zemljiška renta v sistemu meščanske produkcije/; Rubin, I.I. /Bessonow u.a.: Dialektik der Kategorien. Debatte in der UdSSR (1927-1929). Interpretationen zum "Kapital" 5 /Dialektika kategorij. Razprava v SSSR (1927-1929)/; Der 4. Band des "Kapital"? Kommentar zu den "Theorien Über den Mehrwert". Interpretationen zum "Kapital" 6, Berlin 1975. Razen tega so izdali še obsežno delo "Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie. Kommentar", Hamburg 1978, ter ko- mentar Ekonomsko-filozofskih rokopisov in Nemške ideologije (Entfremdung un Arbeit, Hamburg 1980, Die "Deutsche Ideolo- gie", Kommentar, Hamburg 1981). Projekt Klassenanalyse tudi kontinuirano objavlja obravnave sodobnih marksističnih teoretikov (med drugim Korsch, Al- thusserja, Lukácsa itd.).

da hoče prikazati "notranjo organizacijo" in "razvojni zakon" kapitalističnega produkcijskega načina v njegovi razviti obliki. Marx se ukvarja v prvi vrsti s sistematičnimi, ne pa z empiričnimi, faktičnimi predpostavkami svojega objekta.

Dominanten je tisti pomen ekonomskih kategorij, ki izhaja iz njihovega medsebojnega odnosa v sistemu meščanske družbe, odkriti pa ga je mogoče samo s strogo pojmovnim delom.

Konsenz glede pomenske vsebine "logičnega načina obravnavanja" sloni tu na tem, da dajejo interpreti znotraj opozicije umni prikaz notranjih zakonitosti strukturirane celote vs. razumska dejavnost empiričnega raziskovanja izoliranih posamičnih področij prednost umu. Tako razume Schmidt "kognitivno prednost logičnega", ki družbi po njegovem mnenju Hegla in Marxa v nekem zelo širokem pomenu kot znamenje zavračanja utečenega senzualizma in brezpojmovnega empirizma, ki mu posamična dejstva pomenijo tudi že tisto najkonkretnejše. Gre torej za znamenje emancipiranosti miselnega procesa od slepega zrcaljenja "dejstev", za znamenje njegove relativne avtonomnosti in nomotetične naravnosti. (cf. Schmidt 1978², 41 sl.)

Logične recepcije pa ne soglašajo le v tem, da je "... komajda mogoče zanikati, da je za Marxov argumentacijski sklop značilna določena naravnost in strukturiranost in da mu pripada nekaj takega kot kvazi-logična nujnost. Marx ne deducira iz enega načela, pa vendar dojema red argumentov in določitev kot "logični razvoj" (Backhaus 1978, 102), ampak soglašajo tudi v negativni opredelitvi. Da namreč konkluzivni niz argumentov, kategorialnih določil in izpeljav V tem kontekstu se nam zdi potrebno opozoriti še na neko Backhausovo pripombo. Če se je dandanes že ustalil topos, da je kritična teorija družbe zanemarila razsežnost kritike politične ekonomije v Marxovi teoriji, nas Backhaus spominja na to, da je že l. 1965 skušala delovna skupina v sociološkem seminarju Th.W. Adorna ob problemih pojma države, vrednostne forme in dialektične metode Marxove kritike ekonomije razviti novo, "logično" branje Marxovih spisov, zlasti Kapitala. "Novo branje Kapitala je nastalo v okrožju Frankfurtske šole in se ima zahvaliti predvsem frankfurtski kritiki teorije odraza, dialektike narave in teorema baza/nadstavba" (Backhaus 1978, 25).

v Kapitalu - "specifična logična oblika 'dojemajočega spoznanja'" (Zelený) pri Marxu - ni zvedljiv ne na nomološko-deuktivni ne na analitično-eksplikativni postopek pojasnitve:

"... če označujejo Marxove izpeljave v Kapitalu kot 'logične', tedaj ne morejo meniti zgolj logično-analitične, formalnogične miselne figure" (Holzkamp 1974, 24),

"Marx svojega znanstvenega sistema politične ekonomije ni kakor ne gradi s pomočjo aksiomatske metode, ampak z uporabo nove dialektične ... materialistično razumljene izpeljave... Marx podaja razvoj vrednostnih form kot izraz določene nujnosti... Da tu ne gre za Kantovo analitično nujnost je vidno na prvi pogled. Da tu tudi ne gre za Heglovo dialektično nujnost imanentnega razvoja pojmov in miselnih oblik" je teza, ki jo Zelený dokazuje. Kljub temu pa je Heglova filozofija prva oblika novega "logičnega konkluzivnega odnosa"m ki ne "... izvira iz specifične lastnosti spoznavajočega subjekta, prav tako tudi ni aksiomatsko-matematični posledični odnos; vse prej je miselna predstavitev strukture samega predmeta; miselni izraz objektivno eksistirajoče nujnosti, pri čemer je ta 'nujnost' na novo dojeta v procesu procesirajoče-protislovne koncepcije substance kot samorazvoja" (Zelený 1962, 77, 79, 96).

Ob tem splošnem in dovolj navezujočem interpretativnem okviru logične interpretacije pa ostajajo vsa vprašanja njene konkretne vsebine sporna. Še zdaleč ni pojasnjeno, kakšna je materialistična struktura logičnega razvitja (nevarnost padca v neo-idealizem), kaj je pravzaprav njegov "svojevrstni" predmet (kapitalistične ali predkapitalistične kategorije), kako je treba dojeti izvor in veljavnost dialektičnih kategorij (problem razmerja med "empiričnimi", zgodovinskimi dejstvi in med kvazi-transcendentalnimi miselnimi figurami).

Nekoliko natančneje lahko prikažemo tok logične interpretacije s pomočjo Backhausovih opredelitev, upoštevajoč pri tem, da veljajo njegova izvajanja za njeno "čisto" obliko.

Torej, gre za tista marksistična raziskovanja kritike politične ekonomije, ki nahajajo - na bolj ali manj eksplisiranem ozadju Heglove Znanosti logike - svoj konceptualni dispozitiv v Marxovih Očrtih in v prvem poglavju Kapitla I,

izvajajoč od tod postavko, da je Marxovo dialektično "pojmovno razvitje" kategorij določujoče in odločujoče za vsebino in notranji ustroj Marxove kritike politične ekonomije. Argumentacijski sklop Kapitala, kot ga zgledno reprezentirajo "zakoni" in "definicije", vsebovani v razvojnem nizu blago-denar-kapital, je mogoče po tej postavki zapopasti samo kot dialektično logično izpeljavo iz blagovne oz. vrednostne forme kot "klične", "elementarne" forme. Tako, kot je postavitev izhodiščnih kategorij rezultat logične analize v meščanskih družbah veljavnih kategorij - ne pa rezultat zgodovinskega raziskovanja predhodnih družbenih formacij - tako je tudi splet temeljnih in izpeljanih kategorialnih določil docela logične narave: "ne bo se mogoče še nadalje izmikati ugotovitvi, da so bile definicije bistva in 'zakoni', implicirani v kategorijah Kapitala, izpeljani logično, nikakor pa ne logično-historično... nikjer v Očrtih ni najti zgodovinskega materiala, da, celo iz preiskovanja kapitalističnih razmerij pridobljenega empiričnega materiala ne, ki bi lahko utemeljeval konstrukcijo zakonov in realnih definicij" (Backhaus 1978, 102/103), (podčrtal RR).

Vendar pa na podlagi teh stavkov še ne moremo potegniti sklepa, da "čista" logična interpretacija ne priznava konstitutivne vloge realne zgodovinske prakse za Marxov dialektični prikaz. Navsezadnje je tudi za Backhausa pravi smisel dialektične kritike ekonomskih kategorij v izpostavitvi tistih družbenih pogojev, ki nujno proizvajajo eksistenco vrednostne forme (cf. Backhaus 1969, 140), tudi zanj je torej merodajna Marxova ugotovitev, da je v blagu analiziran "specifično družbeni, nikakor absolutni značaj meščanske produkcije". Za logično interpretacijo je značilno samo, da vzame znano prisposodbo o anatomiji človeka kot ključu za anatomijo opice kot koncept, da skuša torej dosledno izhajati iz Marxovega spoznanja: objektivno spoznanje preteklosti in prihodnosti je mogoče le na podlagi kritičnega spoznanja, tj., samospoznanja¹² sedanjosti. Gre za paradoks,

¹² V tem smislu razumemo Marxove znane besede: "Krščanska religija je bila sposobna pomagati do objektivnega razumevanja prejšnjih mitologij šele potem, ko je bila do neke mere, tako rekoč dynamei končana njena samokritika. Tako je bila buržoazna ekonomija zmožna razumeti fevdalno, antično, orientalsko družbo šele potem, ko se je pričela samokritika buržoazne družbe" (MEID IV, 40).

da doseže Marx ne le konkretnost, ampak realnost zgodovine ravno po logično-konstruktivni poti (cf. Schmidt 1978⁴, 57), za to, da mora biti pojem kapitala že predpostavljen, da bi bil možen oris historičnega razvoja kapitalističnih produkcijskih razmerij - tistih razmerij, ki so hkrati edini temelj za formulacijo kategorialnega prikaza "pojma kapitala" (cf. Reichelt 1973⁴, 134). Skratka, logična interpretacija je zastavljena tako, da skuša zgodovinsko in praktično razsežnost kritike politične ekonomije izpeljati kot nujen facit logičnega ustroja materialističnega teoretskega prikaza.¹³ Takšni zastavitvi bomo zato le stežka spodbijali njen marksovski značaj - vprašanje pa je, kako logična interpretacija to zastavitev realizira. Kako uspe npr. dokazati tisto, kar se zdi Reicheltu docela neproblematično: da je namreč

"dialektična oblika prikaza hkrati ustrezna oblika prikaza tistega gibanja, ki jo zgodovinsko proizvede" (136).

Kako uspe torej razložiti Marxovo sintagmo "idealni izraz dejanskega gibanja", ne da bi pri tem padla na raven teorije odraza.

Morda najbolj zgoščen in nazoren opis postopka "logične interpretacije" lahko najdemo pri Haugu, ki sodi sicer sam med logično-historične interprete. Kritika politične

¹³ Za Schmidta je specifikum metode zrelega Marxa v tem, "da si zagotovi rušilno moč historične dialektike po logični poti ... zgodovina ni vpeljana v sistem vnanje-svetovno-nazorsko, ampak je (vsaj po zamisli) strogo izpeljana iz njegovih premis" (Schmidt 1978⁴, 72). Schmidt zatrjuje sicer razkorak med "empirično zgodovino" in imanentnim "prikazom" kategorij (56), ujemanje logičnega in historičnega je po njegovem mogoče samo "na zelo posreden način" (58), pri čemer je pravilno razumetje logične metode nujen pogoj spoznanja, da je tudi metoda, ki najbolje ustreza zgodovinskega poteku (74). Vendar tega pogoja sam ne uresniči: ob koncu svoje preiskave "Zgodovina in struktura" poda sicer formulo za dojetje dialektike v delu zrelega Marxa - formulo o "negativni enotnosti strukturalne in historične metode" - hkrati pa prizna, da je ta formula prav v svojem temeljnem momentu "negativnosti" še nerazdelana (136).

ekonomije je po njegovem mnenju zgrajena tako, da izhaja sleherni njenih pojmov iz konstitutivnih oz. iz "najenostavnejših gradbenih delov". Do teh momentov - natančneje, do blagovne oz. do enostavne vrednostne forme - pride kritika politične ekonomije s pomočjo posebnega postopka "analize kot razrešitve". Pri tej obliki analize gre za preoblikovanje "prvotne materije", to se pravi tistih vselej že danih predznanstvenih, "zmedenih" ali "napačnih" predstav (o delovanju meščanske družbe) v znanstveni pojmu. Ta znanstveni pojem dojame "notranji ustroj" pojmljenega in daje vpogled v "nujno jedro" predmeta spoznanja:

"analiza pomeni tu ločevanje sprva združenega, razločevanje, razrešitev nejasnega sklopa z namenom omogočiti izolirano opazovanje tega, kar je izvito iz svoje prve zapredenosti" (Haug 1980, 114).

Postopek analitične razrešitve izpostavi tako logično-elementarni moment, ki pa je hkrati tudi tisto genetično prvo: je klična oblika, iz katere je mogoče z odkritjem razvojnega zakona izpeljati vse nadaljne oblike. Na ta način pa pridemo naposled do temeljnega pojma v njegovi razviti, konkretni kompleksnosti. Tudi razvojni zakon je pri tem odkrit s pomočjo analize, toda tokrat gre za analizo kot "logično-funkcionalno diferenciranje": analiza enostavne, posamične ali naključne vrednostne forme postopa na način "izpostavljajočega razlikovanja vseh funkcionalnih in pozicijskih ali položajskih diferenciacij in raziskovanj njihovega skupnega nastopa ... raziskana je posebnost elementov glede na njihove vselej specifične položaje in funkcije ... na ta način se razkrije nič manj kot zakon funkcioniranja, prav tako pa tudi zakon razvoja stvari" (178, 186, 183).

Osnovno značilnost metode kritike politične ekonomije je treba zato iskati prav v enotnosti postopka "logične analize" in "genetičnega razvoja" (cf. 250)¹⁴. Po Haugu je tak-

¹⁴ Haug s svojim poudarkom enotnosti analize in geneze nekoliko zamegljuje ključni problem: tako Zelený opozarja, da je osnovno vprašanje prav način enotnosti med analizo in sintezo (cf. Zelený 1973, 172).

šno dojetje metode očitno tudi edino ustrezno znanemu Marxovemu napotku o znanstvenem procesu kot poti od abstraktno-občega (začetno-najenostavnejšega) k sestavljenemu (konkretno-posebnemu), ki na koncu teoretske analize podajmovno rekonstruirano sovisje fenomenov praktično-družbene dejavnosti, ki je bila predmet obravnave. Haug označuje celoto "podvojenega" postopka kritike politične ekonomije tudi kot "razvijajočo izpeljavo", kot "eksplikacijo implicitnega" oz. kot "iznašanje že vsebovanega" (84 sl.). Analiza iznaša samo tisto, kar je bilo dano že v izhodišču, njen rezultat predstavlja "samo" drugačno inačico izhodišča, nova je "samo" forma eksplikacije tistega, kar je v izhodišču že prepleteno. Pri tem pa seveda velja - in s tem seveda zgine videz vsebinsko praznega spoznavnega kroga - da gre pri takšnem spoznanju za vseskozi praktičen proces: "kdor se tega udeležuje, ne more tega početi, ne da bi se sam spremenil" (63).

Tudi Haug razume analizo ekonomskih form kot specifičnost Marxove kritike (246), kot logično-historični interpretacija je mnenja, da je mogoče vrednostno formo spoznati le z logično-historično analizo "dejanske zgodovine": razvite vrednostne forme je v bistvu logičen prikaz historičnega razvoja, osvobojenega od "naključnih okoliščin in od vseh nasprotno učinkujočih, sploh od vseh zunajekonomskih faktorjev" (155). Marxov prikaz poteka

"Genetični aspekt" pomeni Haugu tisto, kar pomeni npt. Holzkampu "logično-historični aspekt" (tj. zgodovinski potek, "očiščen" motečih naključij) v razliki od "realnohistoričnega aspekta" zgodovina ("... realne postavke za nastanek objektivnih razvojnih možnosti, faktorji oviranja realizacije takšnih možnosti, "naključni družbeni nosilci družbenega gibanja ...") (cf. Holzkamp 1974, 11, 38 in sl.). Tako je "genetični razvojni zakon" vrednostne forme zakon njegovega razvoja "v laboratorijsko čisti kulturi". "Ne more biti govora, da kjerkoli v zgodovini eksistira takšna čista kultura. Torej je umestno razlikovati genetični aspekt od historičnega" (Haug 1980, 202).

"preko analize in razvitja vrednostne forme zato, ker je tudi dejanska zgodovina napredovala preko razvoja vrednostne forme ... Osamosvojena v podobi odtujene in postvarjene družbene moči (kot komanda nad mrtvim in kmalu tudi živim delom), je vrednost stopila v zgodovino kot ogromne energije sproščajoča ekonomska sila..." (155).

Tudi tej konstrukciji bomo le stežka spodbijali njen marksovski značaj - vprašanje pa je, kako realizira logično-historična interpretacija svojo zastavitev, svoj poskus uveljavitve konstitutivnosti "dejanske zgodovine". Kako uspe npr. utemeljiti in izpeljati tisto, kar se zdi Haugu docela neproblematično, namreč sovpadanje posebne zgodovinske oblike družbene produkcije z "zakonom družbenega razvoja nasploh"? Kako lahko umesti v tej enotnosti logičnega (imanentni razvoj vrednosti) in historičnega ("heterogeno učinkovanje in nasprotno učinkovanje") njuno razliko - razliko, ki mora biti ohranjena, če logično-historična analiza noče zapasti idealističnemu dojetju Zgodovine kot imantnega razvoja vrednostne forme?

A vrnimo se zopet k vprašanju specifičnosti Backhausovega "logičnega" pristopa h kritiki politične ekonomije. Medtem ko skušata Haug in Holzkamp vprašanje po utemeljitvi veljavnosti kategorij kritike politične ekonomije, oz. širše vprašanje, kako lahko "znanstveni socializem" utemelji svojo zahtevo, da je dejansko védenje o meščanski družbi (cf. Holzkamp 1974, 48), razrešiti s pokazom na zunajznanstveni "dejanski potek historične progresije" (61) kot tiste zadnje baze tako predmeta spoznanja kot spoznanja samega, skuša Backhaus najti znotrajznanstvene kriterije veljavnosti praktično-zgodovinske Marxove teorije.

Formalno gledano velja njegova pozornost predvsem vprašanju,

kako je možna vrednostna teorija kot znanost, natančneje, kako je možna nefalzifikabilna teorija denarja in kapitala kot znanost (cf. Haug 1978, 40, 82). Vprašanje sodi v širši sklop Backhausovega preiskovanja, kako je mogoče razviti radikalno novo teorijo znanosti, za katero bi bila "normativna" paradigma Kapitala (28): ta paradigma namreč po

svoji zastavitvi že presega sodobni dualizem hermenevtičnih in analitičnih, razumevajočih in pojasnjujočih znanstvenih teorij.

Osrednja vsebinska problematika Backhausove epistemološke naravnosti pa se suče okoli problema ustroja predmeta kritike politične ekonomije, okoli "vprašanja načina biti /Seinsweise/ ekonomskih predmetov" (Backhaus 1975, 128).

Način, kako se Backhaus loteva epistemoloških problemov, daje slutiti, da obzorje njegove zastavitve v zadnji instanci zarisuje spoprijem kritične teorije družbe z analitično filozofijo znanosti. Določene formulacije tudi kažejo, da Backhaus nekritično sprejema kritično-teoretsko istovetenje neo-pozitivističnega "instrumentalno-tehničnega modela" znanosti s samim ustrojem znanstvene dejavnosti.¹⁵ Vendar pa zato še ne moremo sklepati, da je koncept znanstvenega spoznanja, kot ga je izoblikovala kritična teorija družbe, tisti moment, ki daje Backhausovi "logični interpretaciji" specifični pečat. Ta koncept namreč določajo Backhausove materialne analize. Preiskovanje denarnoteoretske indiferentnosti večine sodobnih marksističnih vrednostnih teorij, indiferentnosti, ki predstavlja zgolj pojavno obliko "temeljne pomanjkljivosti ekonomske teorije marksizma" - "... dejstva namreč, da je ostala /Marxova/ 'ekonomska' teorija denarja fragment - to vsebinsko preiskovanje razvija Backhaus formalno-znanstvenoteoretsko kot problematiko razmerja med bistvom in pojavom.

Predmonetarne vrednostne teorije, tako marksistične kot subjektivne, je mogoče označiti kot "deformirane analize bistva" (35 sl.). Vsebinsko sicer heterogenima, celo nasprotnima tipoma vrednostnih teorij je skupna predpostavka, da je mogoče 'denarno inačico' oz. 'pojav' zgolj odmiti in tako dognati, kaj je 'v resnici' izza te pojavnosti. Oba tipa predpostavljata, da se 'bistvo' samo vnanje

¹⁵ Tako npr. postavka o čisti izkustveni znanosti, indiferentni do filozofije (42, 96), teorem "intersubjektivno zavezujoče" interpretacije itd.

nanaša na svojo 'pojavitel', tako da ga je mogoče s pomočjo miselne operacije ločiti od pojava kakor orehovo jedro od lupine. "To razvezovanje 'bistva' in 'pojava' je pravi razlog za dihotomijo vrednostne in denarne teorije. Vsaka od teh disciplin se prav tako vnanje nanaša na drugo kot se 'bistvo' vnanje nanaša na 'pojav': vsaka ima svoj materialni objekt, razvija svoj lastni pojmovni aparat in vsako zase je mogoče kot takšno logično sklenjeno celoto prikazati v ločenih učbenikih... Tako obstaja med marksističnimi in nemarksističnimi teoretiki popolno soglasje, da spor o Marxovi vrednostni teoriji načeloma nima nič skupnega s sporom o Marxovi denarni teoriji in narobe... Povezovanje marksistične vrednostne teorije s kvantitativnimi ali pa celo nominalističnimi teorijami denarja so tako sicer vedno ostro kritizirali, vendar tega povezovanja niso združevali z očitkom o popolnem nerazumevanju Marxove vrednostne teorije, ki je sicer tako hitro pri roki. Obstaja splošno soglasje, da je marksist, ki je denarnoteoretsko heterodoksen, lahko v teoriji vrednosti docela ortodoksen. To bi lahko izrazili tudi takole: ortodokсно stališče materialističnega ekonomista so merili predvsem glede na Marxov nauk o substanci vrednosti, komajda pa glede na naumi vrednosti" (36, 37)

Znanstvenoteoretska osredotočenost na problem dialektičnega razmerja med bistvom in pojavom pa pripelje Backhaus do tega, da znotraj svoje formule o posredovanosti filozofske in ekonomske razsežnosti v Marxovi kritiki politične ekonomije¹⁶ -

"'pojmovno razvitje' predvsem v Očrtih za Kapital zelo jasno ponazarja, da je treba Marxovo teorijo vrednosti interpretirati kot sintezo ekonomske in 'filozofske' teorije denarja" (Backhaus 1975, 123) -

vseskozi poudarja, da ima odločilno vlogo za ustrezno dojetje kritike politične ekonomije po metodološki in vsebinski plati prav konkretna ekonomska vsebina in njena razdelava.

¹⁶ Navedimo tu še Backhausovo mnenje, ki je za avtorja, izhajajočega iz teoretske tradicije kritične teorije družbe, dovolj presenetljivo: "komplicirano prežemanje ekonomskih in filozofskih problemov je znotraj literature, ki se orientira po Marxu, videl samo L. Althusser" (22). Poudariti je treba, da Backhaus hkrati zavrača "miselna sredstva strukturalizma", "strukturalno formo simptomalnega branja".

V okvir tega poudarka - po njem se Backhaus tudi distancira od teoretske tradicije kritične teorije družbe, na katero sicer navezuje¹⁷ - sodi argument, ki se v različnih inačicah ponavlja v vseh Backhausovih prispevkih:

specifična vsebina Marxove teorije vrednosti je rezultat njegovega intenzivnega proučevanja sočasnih teorij denarja in bančne politike, analiza vrednostne forme je izoblikovana z izrecno namero razreševanja ekonomskih teoretskih antinomij.

"Čeprav je treba ohraniti s težavo priborjeno sprevidenje, da Marxova kritika ekonomskih kategorij transcendirata področje strokovne ekonomije, moramo analizo vrednostne forme - ki se ravna po filozofskih kategorijah - razumeti v njeni funkciji odpravljanja strokovno-ekonomskih antinomij (Backhaus 1969, 140; 144)... V svojem spisu Beda filozofije zastopa /Marx/, kot je znano, še denarno teorijo Ricarda. V pismu Engelsu z dne 3. februarja 1851, se Marx prvič spoprijema z ricardovskim naukom o avtomatizmu zlata in s 'pravili igre' zlate valutne cirkulacije. Tu se ukvarja s predhodniki tega, kar se imenuje danes diskontna stopnja in politika odprtega trga osrednje banke. Kvantitativni problemi 'ekonomske' teorije denarja so tisto, kar Marx intenzivno proučuje v obdobju od oktobra 1850 do novembra 1851, nato pa spet od septembra 1856 dalje. V prikazu denarne teorije je videti to precej drugače: določitve bistva in dialektične 'izpeljave' toliko absorbirajo bralca, da lahko povsem pozabi telos pojmovnega razvitja, rešitev kvantitativnih problemov denarne teorije. Razvoj vrednostne forme je že sicer tako nepresojen, da ne zna skoraj nihče natanko reči, kaj je pravzaprav s temi nenavadnimi konstrukcijami. Vsaj ekonomski strokovnjak tem izpeljavam verjetno ne bo prisojal prevelikega pomena in jih bo referiral bolj zaradi popolnosti, sicer pa bo nad njimi skomignil z rameni" (Backhaus 1975, 138).

¹⁷ Tako se Backhaus distancira tudi od analiz H-J Krahla, ki so verjetno eden prvih resnejših in sistematičnih poskusov, da bi se na podlagi nastavkov, ki jih je razvila kritična teorija družbe, reafirmirala kritika politične ekonomije (prim. njegove analize Zur Wesenslogik der Marxschen Warenanalyse, Bemerkungen zur Akkumulations- und Krisentendenz des Kapitals, Produktion und Klassenkampf /K logiki bistva Marxove analize blaga, Pripombe k akumulacijski in krizni tendenci kapitala, Produkcija in razredni boj/, v: Konstruktion und Klassenkampf /Konstrukcija in razredni boj/, Frankfurt/M 1974; pred kratkim je izšel tudi Krahlov seminar o Uvodu v Fenomenologijo duha: Erfahrung des Bewussteseins. Kommentar zur Hegelschen Einleitung der Phänomenologie des Geistes und Exkurse zur materialistischen Erkenntnistheorie, Materialien

Skratka, če se "ubada Marx z analizo vrednostne forme ... nima v mislih kakršnikoli skrivnosti denarja, marveč materialne probleme denarne teorije" (Backhaus 1978, 56), ne gre mu za razrešitev skrivnosti denarja nasploh, ampak za konkretne aporije tradicionalne denarne teorije, ki se zlomi v poskusu dojetja "bistva" denarja. Vprašanje po "bistvu" denarja pa je za Marxa seveda vprašanje po medsebojnem razmerju različnih sredstev obtoka, ki se vsi imenujejo "denar". Tako gre Marxu, med drugim, tudi za vprašanje, ali so bankovec, ček ali kako drugo nakazilo na bančno dobroimetje tudi "denar". Vprašanje po "bistvu" denarja je zanj tudi vprašanje razmerja med denarjem in kreditom. Vprašanje po "bistvu" denarja je npr. tudi vprašanje razmerja med mednarodnim plačilnim sredstvom in ravniyo cen. Vsa ta vprašanja pa so zopet tesno povezana z vprašanjem razmerja med "realnimi" in "monetarnimi" vzroki gospodarskih kriz (56).

Prav v imenu "ekonomske vsebine" se Backhaus tudi polemično obrne proti Haugu - nemara na prvi pogled presenetljivo, saj gre za avtorja, ki opira prikaz Kapitala na analizo vrednostne forme blaga in genetično teorije denarja, razvite na njeni podlagi (Haug 1980, 18). Haugovemu poskusu

"da bi ne govoril nedialektično o dialektiki, temveč da bi prav nasprotno, vsakokratno stvar obravnaval dialektično" (19), dejansko ni mogoče oporekati uspešnosti: navsezadnje sam Backhaus priznava pretanjenost njegovega komentiranja prvega poglavja Kapitala. Očita pa mu, da napovedani prikaz geneze denarne forme - in le preko te geneze je mogoče, po Haugu, dojeti bistvo denarja, tako kot je le preko bistva denarja mogoče dojeti razvoj kapitalske forme (cf. 166) omeji na prvo poglavje Kapitala in na njegovo izpeljavo denarja, zgrajeno po "logiki bistva" (wesenslogisch):

"denarnoteoretska indiferentnost njegove teorije se ne nazadnje izraža v tem, da se mu je treba ukvarjati le s prvim poglavjem, tretje poglavje, skupaj z vsemi denarnoteoretsko relevantnimi problemi pa lahko prepusti ekonomom.

Verlag, Frankfurt/M 1979.

Po Backhausovem mnenju Krahl še preveč izpostavlja "struk-turo podvojitve", se pravi, vidik, ki je zanimiv predvsem filozofsko-metodološko, zanemarja pa nerazrešene ekonomske teoretske probleme (108).

Med vrednostno teorijo prvega poglavja in njegovo analizo bistva /Wesensanalyse/ denarja, očiščeno ekonomskih problemov, in med denarno teorijo tretjega poglavja je mogoče očitno ugotoviti samo neko precej vnanjo zvezo, da sta bili namreč obe teoriji bolj ali manj naključno objavljeni v isti knjigi Kapitala ... Kot socialist in filozof je Marx očitno napisal denarno teorijo prvega poglavja, kot ekonom, zlasti kot teoretik denarja in kredita, je napisal denarno teorijo tretjega poglavja in kreditno teorijo tretjega zvezka - Haugu zato zadošča, da se ubada samo s 'socialistično' in 'filozofsko' denarno teorijo prvega poglavja" (Backhaus 1978, 57).

Haug pa ne izgublja le denarnoteoretskega vidika analize vrednostne forme, ampak hkrati z njim še nek drugi vidik, - problematiko Marxovega teoretskega spoprijema z Baileyevo kritiko Ricarda, ki med drugim bistveno prispeva k natančni določitvi razlike med Marxovo in Ricardovo vrednostno teorijo. Ohranjen je samo še tretji vidik analize vrednostne forme, prikaz zgodovinsko prehodnega značaja vrednostne forme, ki je v resnici izraz oz. "refleks" specifične družbene forme (58).

Ugovor, da denarnoteoretsko relevantni problemi tretjega poglavja Kapitala izpadejo - konceptualno izpadejo - iz obzorja Haugovega preiskovanja, se seveda ne izčrpava v naštevanju zanemarjenih "vidikov" analize vrednostne forme. Backhausova kritika ni golo pikolovstvo, izpostavljenje "majhnih razlik", ampak pokaže, da tudi tiste marksistične obravnave kritike politične ekonomije - denimo, Haugova - ki izhajajo iz "klične vloge" prvega poglavja Kapitala ter merijo na posredovanost Marxove dialektične metode prikaza in njegovega predmeta, na konceptualni ravni še niso zmožne vključiti oz. izpeljati specifične ekonomske vsebine.

Ne gre za to, da ostajajo strokovno-ekonomsko "abstraktne", ampak za to, da v nasprotju s svojo materialistično zastavitvijo niso zmožne zapopasti ekonomske vsebine prav glede na njen predmetni materialni družbeno-zgodovinski značaj - za to torej, da so takšne obravnave pomanjkljive v svoji "filozofski" razsežnosti. Neposredna "historična" podgraditev geneze denarja ravno ni znamenje materialističnosti teoretske kritike, ampak prej simptom njene neustreznosti, mašilo, ki naj zakrije, da ostaja ekonomska predmetnost v svoji "Seinsweise" v teh obravnavah vselej zunaj

samega dialektičnega logičnega razvitja kot nekakšna empirična fakticiteta. Zdi se nam, da o takšnem statusu "ekonomske vsebine" priča Haugova ugotovitev, da je treba "ukvarjanje z vrednostno formo dopolniti z izčrpnim ukvarjanjem z zgodovino kapitalizma in končno delavskega gibanja" (Haug 1980, 8), (podčrtal RR).

Seveda se tu takoj odpira vprašanje, kaj je tisto, kar lahko tudi dialektično zastavljeno interpretacijo Marxovega Kapitala proti njeni izrecni nameri vrže nazaj na raven vnanjega, mehanskega nanašanja problemskih področij, ki so v Kapitalu notranje povezani. Zaenkrat lahko na to vprašanje odgovorimo samo posredno - tako, da izpeljemo iz Backhausovega poudarjanja "ekonomske vsebine" dve možni delovni hipotezi. Z njima hkrati naznačujemo specifičnost Backhausove "logične" interpretacije.

Prve hipoteze smo se že dotaknili. Backhausovo poudarjanje vodi po svoji zastavitvi k immanentnemu problematiziranju znanega gesla o ključni vlogi analize vrednostne forme (oz. prvega poglavja Kapitala) za zgradbo in dojetje kritike politične ekonomije. Problematiziranje je immanentno, kolikor se opira na argument o razkoraku med "programom" in dejansko "realizacijo" gesla: če je namreč "pogoj možnosti" osredotočenosti na analizo in razvitje vrednostne forme postavka, da mora biti, kot pravi Haug, "na rezultatih te analize zgrajeno vse, kar sledi", je seveda jasno, da je teoretski prikaz, ki geneze denarne forme ne izpelje v njeni ekonomski materialnosti, v protislovju z lastno zastavitvijo. To dokazovanje neustreznosti obstoječih poskusov teoretske izpeljave gesla o ključni vlogi "formne analize" - gesla, ki so ga različni interpreti vpeljali v upravičenem prizadevanju za uveljavitev Marxovega dialektičnega načina prikaza v kritiki politične ekonomije - pa je pri Backhausu le druga stran njegovega preiskovanja¹⁸, ali

¹⁸ Na ozadju Backhausovega preiskovanja se tudi pokaže vprašljivost tistih poskusov, ki skušajo odnos do prvega poglavja

in kako so delovna sredstva Marxove znanstvenoteoretske "paradigme" zmožna udejanjiti teoretsko zastavitev, na podlagi katere so bila izdelana.¹⁹

Zato Backhausovega poudarjanja "ekonomske vsebine" tudi ne moremo razlagati kot zavzemanje za ekonkretno-ekonomsko, izkustveno-znanstveno vsebino proti abstraktni filozofski shemi - tako kot se tudi znana Marxova kritika Lassalla ne giblje v okviru neposredovanega zoperstavljanja "empirični reči" in "abstraktne gotovosti sistema".²⁰

Izpostavljanje pojavnne oziroma materialne (ekonomske) razsežnosti v Backhausovi "logični interpretaciji" predstavlja tako po našem mnenju samo konsekventno razdelavo konceptualnega stališča, ki je navsezadnje tudi Haugovo. Stališča namreč, da

a) "empirične reči", to se pravi, konkretna ekonomska problematika ni vnanja Marxovi dialektični obliki prikaza, pri čemer je,

b) ta konkretna oblika posredovanosti ekonomske predmetnosti in dialektične metode tudi izraz tega, da je Marx materialistično preobrnil Heglovo idealistično dialektiko, kar zopet pomeni,

c) da je Marxova dialektična metoda dialektična metoda sui generis: od vsega začetka, to se pravi, od Disertacije dalje prevladuje v Marxovih teoretskih analizah svojevrstna zastavitev, ki je sicer "heglovska", ki pa je Heglova dialektična misel ne pozna in ne more poznati.

in njegovega dialektičnega razvitja pojmov postaviti kot nekakšno nasebno merilo za ugotavljanje revolucionarnosti ali pa materialistično-dialektične aдекватnosti branja Kapitala.

¹⁹ Že v članku K dialektiki vrednostne forme je Backhaus pri tem zagovarjal mnenje, da Marxu ne uspe razložiti nujnosti prehoda od substance v formo vrednosti; njuno pomanjkljivo posredovanje se kaže pri tem v prelomu, ki obstaja med drugim in tretjim razdelkom prvega poglavja Kapitala.

²⁰ Cf. Marxovo pismo Engelsu dne 1.2.1858 in dne 25.2.1859, v: MEW 29.

Konsekventna razdelava tega stališča pa se izteče, in v tem je zdaj naša druga delovna hipoteza, v oblikovanje specifičnega kritičnega konceptualnega izhodišča za dojetje znanstvenega statusa kritike politične ekonomije. Na ravni abstrakcije ga lahko formuliramo s pomočjo dveh sovisnih ugotovitev.

Marxovemu materialističnemu obratu Heglove dialektike, ki daje kritiki politične ekonomije njeno svojevrstno znanstveno naravo, ni mogoče utreti poti, če postavimo naslednjo postavko kot izhodiščna postavko: nikoli ne moremo zares abstrahirati "ekonomske vsebine" od "dialektične oblike prikaza", tako kot obratno ne moremo nikoli obravnavati dialektične metode ločeno od obravnave samega predmeta prikaza, in sicer zato ne, ker je Marxova dialektična metoda utemeljena v "stvari sami", v meščanski družbi, ki je predmet preiskovanja (cf. npr. Reichelt 1969, 75 sl.).

Prav nasprotno, če hočemo začetno predpostavko pri preiskovanju Marxovega materialističnega obrata Hegla - da je Marxova dialektična metoda metoda sui generis, materialistična dialektika - če hočemo torej to predpostavko, s katero vselej že začenjamo, zares tudi upravičiti, moramo sprejeti in teoretsko "vzdržati" neko protislovno zastavitv:

a) ustroj materialističnega "logičnega", "pojmovnega razvitja" mora v "abstrakciji" od sleherne realne ekonomske vsebine, to se pravi, kot "zgolj miselni", čisti logični postopek pripeljati do spoznanja, da se mora logično izpeljana oz. "konstruirana" ekonomska vsebina praktično nujno "materialno utelesiti", "praktično-materialno realizirati".²¹

²¹ Gre za spoznanje, ki ga Marx v Očrtih, poglavje o denarju, izrazi kot nujnost, da ideelna podvojitvev blaga v produkt in vrednost preide v dejansko podvojitvev, v materialno utelešenje vrednosti; gre torej za vprašanje materialnosti denarja kot posebne eksistence menjalne vrednosti poleg blaga. Problem te materialnosti pa je v tem, da mora sama v sebi izražati značilnost menjalne vrednosti, da je poseben in hkrati obči ekvivalent.

Nujnost realizacije "logičnega" seveda zaznamuje, da je materialnost, do katere pripelje spoznanje, v resnici zaobsegajoči temelj "logičnega";²²

b) ustroj materialističnega "logičnega" razvitja pa ne pripelje le do spoznanja o nujnosti "realizacije" spoznanega, ampak pripelje prav kot čisto miselno razvitje tudi do same realne pojavitve ekonomske vsebine, to se pravi, do nje ne predmetne, ne več "zgolj miselne" eksistence - eksistence, ki je sicer nujen nasledek "logičnega", ki pa je hkrati gonilna sila samega "logičnega".

V mislih imamo problem, ki ga ena od sodobnih interpretacij opredeljuje takole:

Navedimo še mesto iz Očrtov, na katerem so ti problemi zbrani:

"Proces je torej enostavno v tem: produkt postane blago, tj. goli moment menjave. Blago se preobrazi v menjalno vrednost. Da bi ga izenačili z njim samim kot menjalno vrednostjo, ga zamenjamo z nekim znakom, ki reprezentira blago kot menjalno vrednost kot takšno. Kot takšno simbolizirano menjalno vrednost ga je mogoče potem zopet zamenjati v določenih razmerjih za vsako drugo blago. S tem da postane produkt blago, blago pa menjalna vrednost, zadobi najprej v glavi neko dvojno eksistenco. Ta ideelna podvojitve se nadaljuje (in se mora nadaljevati tako, da se prikazuje blago v dejanski menjavi dvojno: kot naravni produkt na eni strani, kot menjalna vrednost na drugi. Tj., menjalna vrednost blaga zadobi neko od njega materialno ločeno eksistenco." (cf. MEGA II/1.1, str. 79).

²² Ilustrirajmo to s pomočjo Haugovega mnenja, da se mora teoretsko določitev predmeta, kolikor je dejanska določitev, izpolniti, udejanjiti:

"Če je, na primer, pri produkciji blaga tako producirana reč dvojno določena, po eni strani za uporabo, po drugi strani za menjavo, potem je obema določitvama samima na sebi lastno, da sta kot goli določitvi v nekem oziru nedejanski: obema je potrebno, da se najprej šele udejanjita. Kaj pa je uporabna vrednost, če se reč ne uporablja?" (cf. Haug, 1980, 115). Dodati je treba, da zagreši Haug v svojem sklopu logično napako: nujnost realizacije vpeljuje kot nujnost, ki določa samo, če lahko tako rečemo, pojmovno bistvo teoretske določitve, določitev kot pojem. Dokaže pa, da je nujnost realizacije nujna za tistega, ki je predmet tako določil. Če smo določili neuporabno reč kot uporabno, je določitev pač napačna - a to napačnost "pojmovne dejanskosti"

"da bi pojasnili strukturo tega prehoda /iz denarja v kapital, RR/, ki je odločilnega pomena za notranjo konstrukcijo pojma kapitala, bi morali med drugim prikazati, v kakšnem pomenu, ki ga je moč precizirati, lahko govorimo o tem, da je kapital vsebovan v denarju, prav tako kot bi moral biti razdelan tudi značaj prehoda, ki je v tem, da je logičen in dejanski v enem" (Bader, Berger, u.a., cit. po Backhaus 1978, 94, podčrtal RR).

V konceptualizaciji dejstva, da je "pogoj možnosti" materialističnih analiz ta paradoksn, ta dobesedno nemo-goči - če namreč nočemo pasti v idealizem²³ - trenutek sovpadanja "logičnega" in "dejanskega", teoretskega in praktičnega momenta, se odpira zdaj po našem mnenju možnost za dojetje znanstvenega statusa kritike politične ekonomije. Potrebno je takšno "pojmovno razvitje", pri katerem je materialno utelešenje "pojmljenega" izpeljano sicer s pojmovno nujnostjo, z nujnostjo za izhodiščno "pojmovno razvitje", ta dognana, "realizirana" materialnost pa zdaj tudi logično ni več zvedljiva na oz. ni več "posredovana" z začetno, logično implicirano in izpeljano materialnostjo.

Preden zastavimo našo abstraktno hipotezo nekoliko podrobneje, še pripomba, ki zadeva omenjeni kritični značaj našega konceptualnega izhodišča, pridobljenega na osnovi Backhausove "logične interpretacije". Vrnimo se najprej nekoliko nazaj v polpreteklo zgodovino marksistične teorije.

Leta 1967 je R. Rosdolsky uvod svojega obsežnega znanstvenega komentarja Marxovih Očrtov sklenil s prepričanjem, da po objavi tega prvega osnutka kritike politične ekonomije ne bo več mogoče pisati o Marxovem ekonomskem delu, ne da bi bili najprej pojasnjeni vloga in status uporabljene dialektične metode. V tem prepričanju se je hkrati skrivadoločitve ne prizadeva. (Ta pojmovna dejanskost je prizadeta šele, če je določitev protislovna v sebi.) Da določitev rabi udejanjenje, lahko postavi Haug le, ker je že vnaprej predpostavil dejanskost, ki jo določitve zgolj izražajo, odražajo.

²³ Cf. Marxov stavek iz Kapitála, da samo Heglov "pojem" zmore, da se objektivira brez vnanje snovi (cf. Časopis za kritiko znanosti 13-14, 183).

la polemična ost proti prevladujoči strokovno-ekonomski recepciji Marxa, ki je na škodo lastne ekonomske teorije dojemala metodološke rešitve Marxove kritike ekonomije ali zgolj kot metafizični preostanek, kot nekakšen Marxov osebni stilistični dodatek, ali pa jih je v najboljšem primeru odpravila z nekaj banalnimi frazami.

Kar je Rosdolsky napovedal, se je, vsaj deloma, tudi uresničilo. V procesu sistematičnega proučevanja Očrtov, ki se je začel ob koncu šestdesetih let, so nastala tudi dela, ki so znova usmerila pozornost na filozofsko razsežnost kritike politične ekonomije, ki so torej problem Marxovega odnosa do Hegla in njegove Logike postavljala kot strokovno-ekonomski problem.

Backhausove analize pa lahko zdaj opredelimo kot začetek neke tretje faze - začetek seveda v "logičnem", ne pa v kronološkem smislu. Beremo jih lahko tudi kot kritično opozorilo na vrzeli, ki jih je odsotnost teoretskega čuta za konstitutivno filozofsko razsežnost Marxove in Engelsove teorije zapustila ne le na področju ekonomske teorije, ampak tudi v sami odsotni marksistični filozofiji.

Backhaus namreč prepričljivo pokaže, da se prav argument o posredovanosti ekonomske predmetnosti in dialektičnega prikaza, s katerim je "heglavska" recepcija kritike politične ekonomije znova vanjo vpeljevala filozofsko problematiko, sam v sebi sprevrča v svoje nedialektično nasprotje. Gre za to, da so nekateri "logični" interpreti iz dejstva vselejšnje enotnosti vsebine in oblike, zaradi katerega ju v resnici ni mogoče obravnavati ločeno, potegnili tudi sklep, da samostojna preiskava marksistične metode zaradi svoje "enostranosti" tudi ni dopustna.

Takšno pretirano zagovarjanje neločljivosti vsebine in oblike lahko prav gotovo razumemo in upravičujemo z zgodovinskim položajem marksistične teorije, ki ji skorajda od njenega nastanka dalje nenehno grozi nevarnost razkosa=

nja na med seboj nepovezana strokovna področja. Brž ko pa hočemo to pretiranost tudi pojmovno dojeti, brž ko jo torej skušamo izpeljati iz samega osnovnega "tira", se tako rekoč za nazaj pokaže, da deluje argument o enotnosti predmeta in metode v samem jedru svoje kritične dialektičnosti, rečeno z Backhausom, "strategija imuniziranja". Pokaže se, da "zainteresirano spoznanje" tega argumenta ni le kritika takšnih ali drugačnih "strokovnih", na obstoječo znanstveno delitev dela pristajajočih interpretacij Marxa, ampak da je hkrati zgrajen kot sistematično preprečevanje razdelave dejanske notranje zgradbe Marxove teorije. To pa zato, ker se takšna razdelava dotika dveh vprašanj, na katera večina sodobnih marksističnih inahic še vedno odgovarja bodisi z anatemizacijo, bodisi z rezigniranim relativizmom: razdelava nas sooča na eni strani z vprašanjem notranje protislovnosti teorije "klasikov marksizma", na drugi pa z vprašanjem, kako argumentirano znanstveno utemeljiti lastno marksistično "kritiko obstoječega".

Vzemimo ugovor, ki ga Backhaus naslavlja na argument o neločljivi enotnosti predmeta in metoda:

"ko bi ... o metodi, izolirani od vsebine, sploh ne mogli ničesar izjaviti, bi je kot metode sploh ne mogli identificirati, s tem pa je ne bi mogli ločiti ne od drugih metod, ne od vsebine. Problem bi se razen tega samo premestil na vsebino, kajti svojevrstna logika je logika svojevrstnega predmeta: ne more biti kar že vsak predmet zmožen dialektičnega razvoja" (Backhaus 1978, 89).

Na prvi pogled je ugovor videti abstrakten, saj se Backhaus samo obeša na stanje stvari, ki ga priznavajo tudi zagovorniki enotnosti - da pač enotnost predmeta in metode že predpostavlja njuno razliko. A ugovor dopušča še neko drugo, po našem mnenju ustrežnejšo razlago, ki izhaja iz tega, da je resnični zastavek Backhausove kritike v formulaciji o pre-mestitvi problema. Če jo razvijemo, nam ta formulacija pove tole: dialektična interpretacija je sicer argumentirano dokazala, da zanemarjanje metodološke problematike oz. ne-

dialektično ločevanje predmeta in metode okrni sam predmet preiskave, toda v njeni argumentacijski verigi je nek šibek člen, namreč vprašanje ustroja ekonomskega predmeta. In sicer šibek v tem pomenu, da lahko interpretacija kritike politične ekonomije, ki se nahaja na predheglovski ravni, izpostavi "empirične" pomanjkljivosti tega člena tako, da moramo hkrati z dejanskimi problemi sprejeti tudi nedialektično raven njihove zastavitve. Ne da bi bil dodan kak kvalitativno nov element, se tako znova postavlja vprašanje dokazanosti dialektične argumentacije, problem je vržen na začetno raven razprave, le da se postavlja na drugi točki.

Zakaj se nam zdi ta razlaga Backhausove kritike ne samo upravičena, ampak tudi konkretnejša od prve? Zato, ker lahko z njeno pomočjo razložimo tudi znotrajteoretsko možnost in znotrajteoretski domet takšne interpretacije kritike politične ekonomije, kakršno med novejšimi deli zglede no predstavlja Schraderjeva obravnava Marxovih ekscerptnih zvezkov 1850/58. V nekoliko "idealistični maniri prikaza" bi lahko rekli, da je Schraderjeva obravnava "udejanjenje" tiste teoretske zastavitve, katere možnost antcipira Backhausova kritika "pretirane" enotnosti.

Schrader odločno nasprotuje tezi, da je obdobje pisanja Očrtov tudi obdobje, ko si Marx takorekoč drugič teoretsko prisvoji Heglovo dialektično misel. Po njegovem mnenju je ta teza samo umislek nekaterih "marksistov in filozofov", ki so Marxovo izjavo, da mu je bilo glede metode obravnave v veliko pomoč prelistanje Heglove Logike, napihnili v nekakšno temeljito novo recepcijo Hegla. Kot primer navaja Reicheltovo razglabljanje, kako Marx kot pravi Heglov učenec ve, da o metodi, ločeni od predmeta, ni mogoče ničesar izjaviti, nato pa dodaja:

"pred vsakršnim nadaljnjim spekuliranjem o razmerju med metodo in vsebino, bi bilo treba postaviti vprašanje, kateri predmet Marx sploh podvrže metodični obravnavi... /Temu vprašanju/ niso sledili ne teoretiki, ki interpretirajo heglovsko, ne njihovi marksistični nasprotniki" (Schrader 1980, 135)²⁴

Ne gre za to, da Schraderjeve kritike Reichelta ne bi mogli zavrnuti. Ravno narobe. Kljub temu, da je Schra-
der izvrsten poznavalec Marxove recepcije politične ekono-
mije, ki v svoji analizi prinaša tudi obilico novih podat-
kov in ugotovitev, "dialektično izšolanemu" bralcu njegove-
ga osnovnega interpretacijskega okvira in njegovih očitkov
heglovski interpretaciji ne bo težko zavrnuti - od tega, da
Schrader pomanjkljivo prikaže osnovne metive in namere dia-
lektične interpretacije, do tega, da ne more razložiti ti-
stega "formalnega ustrežanja" med ekonomskim materialom in
Heglovim pojmovnim razvitjem, ki ga priznava sam Schrader.²⁵

Resnični problem je torej v tem, da lahko Schraderja
s pomočjo dialektičnih miselnih figur sicer v celoti za-
vrnemo, da pa kljub temu od njegove kritike "heglovskih"
interpretov preostane še neko racionalno jedro, ki ni do-
stopno tradicionalni dialektični argumentaciji. A to ni
nemara njegova večja strokovno-ekonomska usposobljenost,
njegovo izčrpnjše poznavanje predmeta Marxovih ekonomskih
raziskovanj, pač pa njegovo implicitno opozorilo, da npr.
Reichelt vnaprej, brez naknadnega preverjanja in zato v
bistvu nekritično, sprejema povsem določeno pojmovanje
predmetnosti ekonomskega predmeta, da mu ob vsem zagotav-
ljanju dialektičnosti predmet nastopi kot danost. V tej

²⁴ S "heglovskimi" interpreti misli Schrader na O. Negta,
A. Schmidta in H.G. Backhausa, z "marksističnimi nasprotni-
ki" pa očitno avtorje v deželah realnega socializma (cf.
Schrader 1980, 252).

²⁵ Schrader pristane v zadnji instanci na utemeljevanje
dialektičnosti Marxove teorije z biografskim naključjem
Marxovega preučevanja Heglove filozofije:
"Ni prišlo niti do kake pomembne recepcije Hegla, še manj
je bilo treba razvozlati identiteto med gibanjem bistva in
vrednosti. Namesto tega se nam pokaže neko docela pragma-
tično razmerje, ki ga je mogoče povsem prepričljivo razlo-
žiti..." (Schrader 1980, 136), (podčrtal RR). Po Schrader-
ju gre za to, da je hotel Marx svoj ekonomski material
"sistematično urediti", za kar je bila najbolj "ustrezna"
pač Heglova metoda.

"heglovski" kritiki nedostopnem racionalnem jedru njenega "nedialektičnega" nasprotka pa je treba, po našem mnenju, videti znamenje, da se obe interpretaciji v zadnji instanci gibljeta na skupni osnovi.

Povzemimo: postavka o neločljivosti ekonomske vsebine in metode prikaza ne ustreza kot konceptualno izhodišče za dostop do "pravih vsebin" in do "logične strukture" (Reichelt 1969, 75) Marxove kritike politične ekonomije. Prav zaradi njenega nereflektiranega neskladja med intendirano marksovsko pozicijo izjavljanja in med dejansko proizvedeno spoznavno vsebino, ki uveljavlja samo neko že za Hegla veljavno spoznanje. V postavki odzvanja možnost nevtralne skupne ravni Marxove in Heglove dialektike, kjer bi bila njuna specifična razlika šele rezultat nadaljnje teoretske izpeljave - takšna možnost pa je le narobna stran tega, postavka po svoji logični strukturi deluje kot zaslepitev za lastno teoretsko poanto. Za to namreč, da je kot izhodišče že rezultat določenega dojetja materialističnega obrata Heglove dialektike, da torej na izhodišču že ve, že predpostavlja, kaj je tista prava "stvar sama", ki zahteva in omogoča dialektično metodo prikaza.

Tu moramo biti natančni: seveda Reichelt kot dialektičen mislec ve, da sta izhodišče in rezultat posredovana. Tudi za Reichelta velja, da je predpostavljena, "implicitnost" spoznavnega rezultata pogoj možnosti resničnega spoznavnega procesa.

A to izhodišče védenja o vselejšnji vsebinski določenosti, o "pedsodkovni strukturi" izhodišča spoznavnega procesa pri Reicheltu ni znova posredovano z njegovimi materialnimi analizami. Spoznanje o podvojenosti izhodišča ostaja njegovemu resničnemu spoznavnemu procesu zunanje, to pa pomeni, da deluje v resnici kot nevprašljiva, samorasla podlaga materialnih analiz. Reicheltu torej ne moremo očitati, da spregleda, da je njegova obča interpretacija kritike

politične ekonomije že od vsega začetka specifično določena, da je "samo" nujna izpeljava te vnaprejšnje določeno=sti. Spregleda pa, da kot materialistični mislec začenja, pogojno rečeno, z "zavestjo" o oz. z distanco do svojega izhodišča, ki v sebi nujno že nosi svoj rezultat: zato to, s čemer začenja, ni niti enotnost izhodišča in rezultata niti njuna razlika, pač pa je to razlika izhodišča do samega sebe kot v sebi razlikovanega.²⁶ Takšno spregledanje pa povzroči, da se njegovo lastno, že vsebinsko določeno izhodišče sprevrača iz nečesa nastalega, posredovanega, v neko hipostazirano Prvo.

Utemeljenost Reicheltove interpretacije v nekem občem načelu, ki je podlaga sleherne dedukcije, njega samega pa ni več mogoče izpeljati, lahko razberemo iz njegovega odgovora na vprašanje, zakaj je sploh lahko Heglova filozofija "deloma neposredni metodični zgljed za Marxa", odkod sploh "strukturnalna identiteta med Marxovim pojmom kapitala in Heglovim pojmom duha" (Reichelt 1970, 77).

Reichelt odgovarja tako: če Marx ne le v Očrtih, ampak tudi v Kapitalu uporablja formulacije, ki navezujejo na motive in strukture Heglove filozofije, tedaj je razlog za to "prisila stvari" /sachlicher Zwang/ (76). "Stvar sama", predmet Marxovega preiskovanja je tisto, kar ga sili v dialektične izposoje. Ta predmet je, kot to Marx programsko napove v Nemški ideologiji, meščanska družba v nje=

²⁶ Najsi je tudi sleherni, na prvi pogled nemara še tako brezpredpostavkovni spoznavni začetek v sebi že posredovan, že izraz določenih predpostavk, tako da poteka spoznanje vselej kot "refleksija lastnih predpostavk", pa je pogoj za materialistično spoznanje te objektivne določenosti naših miselnih form možnost odskoka, "izključenosti" iz te določenosti. Tega odskoka pa zdaj nikakor ne smemo ize načevati s tradicionalno filozofsko distanco zavesti do predmeta, slonečo na istovetnosti transcendentalne aperceptije jaza. Ker je za Marxa spoznanje objektivne določenosti našega spoznanja ne le nujen pogoj, ampak tudi že prvo dejanje resnično objektivnega delovanja - takšnega torej, ki objektivni svet tudi ustvarjalno preoblikuje - je trenutek "izključenosti" hkrati trenutek, ko smo najbolj neposredno vpeti v to, kar nas določa, ko smo najbolj vsebinsko določeni.

nih različnih stopnjah in praktičnih ter teoretskih pojavnih oblikah (cf. MEID II, 49) - Hegel pa je, po Reicheltu, tisti, ki

"Na filozofski ravni anticipira to, kar dešifrira Marx kot skrivnost meščanske družbe: sprevrnitev nečesa nastalega v nekaj Prvega. Napihovanje pojma v absolut je zato za Marxa adekvatni izraz dejanskosti, v kateri poteka ta postopek analogno" (77).

Marxov pojem kapitala je tako "materialistično razvozlanje" osrednjih antinomij meščanske filozofije zgodovine, v kapitalu je Marx odkril "materialni substrat" enotnega subjekta meščanske misli (cf. 78/79).

"Logično strukturo" tega Reicheltovega dogovora lahko zdaj še tako razčlenjujemo na njegove "gradbene elemente" - med njimi ne bomo našli takega, ki bi zagotavljal nadaljnji pojasnitvi zveze med Marxom in njegovim velikim teoretskim predhodnikom njen specifični materialistični značaj. Reichelt ne pove drugega kot to, da je Marx pri prikazu svojega predmeta raziskovanja lahko uporabil Heglovo dialektično misel zato, ker je ta "na sebi" že ustrezala Marxovemu raziskovalnemu predmetu - čeprav le kot "filozofska podvojitve realne sprevrnjenosti" (81); Marx se je torej lahko navezal na Heglovo metodo, ker je bil v njej že napovedan kot njena resnica, njeno "racionalno jedro". Bolj jasno rečeno, logika Reicheltovega argumentiranja je logika, s katero sleherna razvita in sistematična filozofska praksa, ki deluje z dialektičnimi pojmovnimi sredstvi, lahko pojasni svojo nujno zvezo s Heglov: oglejmo si npr. Gadamerjevo hermenevtično filozofijo, ki se prav tako vidi "anticipirano", čeprav v sprevrnjeni obliki, pri Heglu, enako kot je tudi zanjo "stvar sama" tista, ki zahteva preoblikovanje Heglove spekulativne dialektike v dialektiko hermenevtičnega izkustva.

Odločilna razlika je seveda v tem, da je "stvar sama" za Gadamerja idealistična celota jezikovnega smisla, Rei-

chelt pa ne pristaja na takšen homogeni, "zgolj miselni" predmet, "stvar sama" je zanj materialna družbena praksa. A prav to odločilno razliko Reichelt izgubi. V skladu s samim Marxom sicer rekonstruira "stvar samo" kot materialno dejanskost meščanske družbe, v kateri imajo kategorije politične ekonomije vlogo njenih "bivanjskih oblik, ekstenzijskih določitev" - toda ta koncept predmeta, ki je logični (in kronološki) rezultat Marxovega preiskovanja družbe, je zdaj postavljen že kot izhodišče. Medtem ko je za Marxa materialna družbena dejanskost legitimacijska baza dialektičnega pojmovnega razvitja, toda nikoli kot danost, ampak vselej kot nujen predmet argumenta, se pri Reicheltu resda duhovno posredovana materialna dejanskost sprevrne v nekaj neposredno sprejetega, Prvega, v aperçu. Če Reichelt s tem hipostaziranjem legitimacijske baze samo reproducira osnovno "paradigmo" meščanskega mišljenja, pa se kot marksistični teoretik postavlja pred izbiro, da se ali odpove zatrjevani nujnosti dialektike družbene prakse ali pa sprejme objektivistično-teleološko razlago zgodovine, lastno realnemu socializmu.

Reicheltovo rekonstrukcijo "stvari same" pri Marxu smo vzeli kot primer za latentno skupno osnovo hegllovskih in nehegllovskih interpretacij Marxove kritike politične ekonomije. Različne pojavne oblike, v katerih se ta osnova manifestno kaže in učinkuje znotraj same logične interpretacije, pa je mogoče strniti v naslednjo ugotovitev: iz problemskega obzorja logične interpretacije je izključeno vprašanje po možnosti utemeljitve geneze in veljavnosti dialektične razvojne metode, ki jo interpretacija uporablja in ki naj bi dejansko povzemala dialektično logiko Kapitala.

Izključenost tega vprašanja je pravzaprav samo ena plat dveh med seboj povezanih "stvarnih problemov" logične interpretacije (cf. Backhaus 1978, 80), ki ju je "v bistvu upravičeno" (81) izluščila kritika te interpretacije. Kri-

tični ugovori so prišli sicer z različnih teoretskih stališč (Holzkamp, Althusser, Ritsert), ujemali pa so se v dveh točkah: argument, da se nekritično precenjevanje Očrtov, njihovo neposredno povezovanje s Kapitalom in prav tako nekritično osredotočenje na dialektično figuro "klične oblike" značilno za logično interpretacijo, izpostavlja nevarnostipadca v neo-idealizem, se je navezoval na argument o skritem dogmatizmu logičnega postopka.

Navidez paradokсно je na to, da se pri logični interpretaciji vprašanje po utemeljitvi "zahteve po resnici" umika dogmatskemu zatrjevanju resnice, da so namesto spoznavno-teoretsko-metodološke utemeljitve postopka analize uporabljeni zgolj "krožni argumenti" in "dogmatski poudarki" opozoril prav Holzkamp, ki je po Backhausovem mnenju zagovornik "sovjetsko-marksistične ortodoksije" (ibid). Holzkamp naslavlja na logično interpretacijo globalno kritiko, da ne

"eksplicira, na kaj se nanaša 'razvoj', ali na stvar ali na miselno operacijo. Iz argumentacijskega sklopa, v katerem se, denimo, izenačuje 'razvoj' in 'izpeljava', prav tako 'razvoj oblike' in 'analiza oblike' lahko povzamemo, da je z razvojem tu v bistvu mišljen miselni razvoj. Nujen logičen razvoj pomeni potemtakem nujen miselni razvoj. To-rej je tu, če je govora o nasledku ali o rezultatu, mišljen rezultat oz. nasledek logične izpeljave (ne pa dejanskega procesa)". Enako nejasno ostaja tudi "kako je 'logične' izpeljave in rezultate, ki jih podtikajo Marxu, mogoče dokazati kot znanstveno nujne utemeljitvene sklope, in kaj naj pri tem pomeni, če prisojamo logičnemu miselnemu razvoju 'nujnost'... zakaj je treba denar logično-nujno izpeljati iz določitev blaga itd? Formalno logična nujnost v smislu analitično logičnega dedukcijskega odnosa tu ne more biti mišljena, ne obstaja nikakršnega logičnega pravila transformacije, po katerem sledi iz obče ekvivalentske oblike denar. Kaj pa tedaj tu pomeni 'logično' in 'nujno'? (Holzkamp 1974, 28).

Backhaus to Holzkampovo kritiko navidez še razširi, saj dodaja, da z njo niso opredeljene le nejasnosti "logične interpretacije", ampak da se dotika občutljivih mest celotne marksistične sekundarne literature o kritiki po-

litične ekonomije. Da pa bi to "razširitev" pravilno razumeli, moramo upoštevati naslednje momente:

a) Ugovor proti domnevnemu neo-idealizmu logične interpretacije pogosto "pozablja" na osnovno namero tega postopka, da razreši probleme, ki jih tudi "dobrim glavam" povzroča Marxov dialektični način izražanja, in da preišče ter precizira njegove temeljne koncepte. Ugovor prav tako spremljuje, da je zanimanje za Očrte in njihovo izvorno obliko prikaza ekonomskih kategorij sprožila "metaforika" Kapitala in da je ubadanje z metaforo "klične oblike" in z ostalimi dialektičnimi mišelnimi figurami v Kapitalu tako rekoč samo druga plat spoznanja, da je analiza vrednostne forme - za Marxa nič manj kot odgovor na dvatisočletne vprašanje človeškega duha - za marksistične interprete še vedno "knjiga s sedmimi pečati" (Backhaus) oz. "območje, ki leži v temi" (Althusser). In če Holzkamp slavi "stanje diskusije", ki ga je

"k vprašanju odnosa med zgodovinsko metodo, logiko, spoznavno teorijo in materialistično dialektiko izoblikovala zlasti marksistična filozofija v socialističnih deželah" (Holzkamp 1974, 2),

bi bilo treba najprej preiskati, ali je sovjetski marksistični ortodoksiji zares uspelo, da razdela vsaj nastavke za konsenzualno teorijo dialektične logike.

b) Med Holzkampovo in Althusserjevo kritiko logične interpretacije obstaja neka nepremostljiva razlika. Holzkamp meri namreč izključno na nejasnosti in pomanjkljivosti sodobnih marksističnih interpretativnih poskusov, ki se ubadajo s problemi Marxovega dialektičnega logičnega razvitja kategorij. Izključnost navaja seveda k predstavi, da so besedila kritike politične ekonomije jasna in enoznačna, bolje, da sta Marx in Engels, vsaj v orisih, jasno in enoznačno opredelila status temeljnih pojmov in konceptov - vse težave izvirajo iz tega, da njuni interpreti ne znajo tega jasnega orisa pravilno odkriti.

Nasprotno pa je Althusserjevo stališče, kot je znano, da Marx ni razpolagal s koncepti, ki bi zadovoljivo doje-
li to, kar je teoretsko proizvedel, skratka, da svoje pred-
stave o metodi ni še razdelal v sistematično teorijo meto-
de. Ne bo odveč, že zaradi prevladujoče ideološke kritike
Althusserja, tj. kritike, ki v njem odkriva samo to, kar
vanj že vnaprej samo vnaša, ponovimo Backhausovo ugotovitev,
da Althusser ne trdi, da Marxov Kapital ni utemeljen na določeni
materialni logiki

"v toliko bi lahko docela soglašali z Leninovo tezo, da je Marx zapustil logiko Kapitala. Ne zdi pa se seveda verjetno, da je mogoče logiko Kapitala identificirati z Marxovimi predpostavkami o logiki in spoznavni teoriji. Razdelava metode, ki utemeljuje Kapital, je torej, po Althusserju, bistveno bolj težka kot si je to predstavljal Lenin in kot si to ortodokсни marksizem še nadalje predstavlja" (Backhaus 1980, 96).

Razlika, ki loči Althusserja od realno-socialistično navdahnjenega Holzkampa, pa ga hkrati povezuje z recepcijo Marxa, ki jo je izoblikovala kritična teorija družbe, tako kot, na drugi strani, paradoksnost povezuje Holzkampa z logičnimi zastavitvami, ki jih kritizira. "Skupni imenovalec" (Backhaus) obeh tokov marksistične teorije, ki se sicer skrajno razlikujeta, pa ni iskati le v njunih teoretskih nasledkih, npr. v tezi o razcepu med Marxovimi materialnimi analizami in kategorialnim aparatom, s katerim so dojete - "filozofska pozicija obeh šol dopušča domnevo, da Marx zariša dialektike, ki bi ustrezal materialnim problemom družbenih znanosti ni napisal zaradi načelnih razlogov, ne pa na ključno: /ovirali so ga/ svetovnonazorski predsodki /Vorurteile/" (97) - ampak predvsem v docela hegllovskem načinu sklepanja, ki te nasledke nosi.

Ponazorimo ta način sklepanja z Backhausom, ki razmišlja takole:

- dejstvo, da Marxu, nezadovoljnemu z analizo blaga in denarja v "H kritiki politične ekonomije", tudi v prvi in drugi izdaji Kapitala ni uspelo prikazati razvoja vrednost-

ne forme tako, da bi onemogočil nadaljnje nerazumevanje, ki traja zdaj že skoraj 120 let;

- dejstvo, da Marx ni uresničil svoje želje prikazati v nekaj polah racionalno jedro Heglove dialektike, da zariša materialistične dialektike tudi Engels ni uspel napisati;
- dejstvo, da obstaja, kot kaže korespondenca, tudi med Marxom in Engelsom nesoglasje glede tega, kako je treba razumeti materialistično metodo: logično ali logično-historično;
- dejstvo, da so dobile določene Marxove problemske zastavitve po dolgih letih znotrajmarksističnih razprav takorekoč antinomičen značaj, še več, da je marksistična recepcija kritike politične ekonomije razpadla na tri relativno homogene in med seboj izključujoče se smeri - vsa ta dejstva je mogoče dialektično dojeti le, če postavimo, da so

"pomanjkljivosti prikaza", bodisi Marxovega, bodisi njegovih naslednikov, samo izraz pomanjkljivo razrešenih stvarnih problemov, pomanjkljivosti materialne analize (32); reproducirajoče in potencirajoče se pomanjkljivosti prikaza so pomanjkljivosti vsebine, ki jo je treba prikazati, to se pravi, so rezultat "pomanjkljivo" preciziranih pojmov in navsezadnje "pomanjkljivo" razdelane metode pri Marxu in Engelsu (81).

Na osnovi tega Backhausovega sklepa pa se tudi pokaže, da se problemom, ki jih danes prinaša razdelava in spoznanje dialektične metode v Kapitalu, ne moremo več približati z znano metaforo o "arheološkem izkopavanju" izvirne Marxove in Engelsove zastavitve. Sodobna raba lahko to zgodovinsko sicer upravičeno metaforo razbere le še kot podmeno o dveh med seboj izoliranih slojih v Marxovi kritiki politične ekonomije, o njenem eksoteričnem površinskem in ezoteričnem globinskem sloju. Tako kot naj bi imel Marx sam idejo vrednostne teorije jasno in enoznačno²⁷ pred

²⁷ V inačici, da je Marx jasno in enoznačno razumel svojo dialektično razvojno metodo kot logično (ne pa kot logič=

oči, njen prikaz pa mu je nekako spodletel zaradi "didaktične" nespretnosti, tako naj bi v nadaljnjem zgodovinskem razvoju epigoni te ali one vrste zagrnili ali popačili bistvene elemente te globinsko jasne in enoznačne ideje.

Dostop do problema logike Marxovega Kapitala vidimo zato vse prej, tako kot tudi Backhaus, v tisti problematiki, ki jo zaznamuje Althusserjeva "metafora" o krožnem branju Kapitala:

"filozofsko branje Kapitala je možno je z uporabo kriterijev, ki jih iščemo in ki jih lahko da edinole Marxova filozofija" (Althusser 1968, 37).

c) S tema pa se tudi pokaže, da 'Holzkampov ugovor proti "krožnemu argumentiranju" logične interpretacije ne zadeva le občutljivega mesta marksistične literature, ki se ukvarja z razsežnostjo kritike politične ekonomije, ampak odpira enega temeljnih problemov sodobnih marksističnih teorij.

Hiba logične interpretacije namreč ni v krožnosti nje-nega dokazovanja, ki jo nujno implicira figura "klične oblike", ampak vse prej v tem, da ni zmožna razviti in dokazati pozitivnega pomena materialističnega krožnega sklepanja.

no-historično), je "teza o enoznačnosti" Marxovih spoznanj tudi zamolčana predpostavka logične interpretacije. Kolikor namreč dialektična logična interpretacija ne zna vsebinsko in metodološko utemeljiti lastnega logičnega postopka - kolikor ne zna izoblikovati koncepta dialektičnega merila, ki sicer pade v merjeno, a kljub temu dovoljuje teoretsko zavezujočo odločitev, kaj je racionalna, znanstvena dialektika, kaj pa idealistična metafizika - je možna le ob nedialektični predpostavki, da pravilno odraža homogeno jedro Marxove zamisli.

Backhaus upravičeno opozarja na paradoks, da se po svojem izvoru in po svoji nameri antidogmatska logična interpretacija spreminja v "nenavadno tvorbo novega dogmatizma", ki zamenjuje "pravilno" interpretacijo Marxa z argumentirano eksplikacijo in rešitvijo ekonomskih in metodoloških problemov (Backhaus 1978, 26).

"Dogmatski značaj ... omenjenih del /skupina okoli Bischoffa - RR/, se kaže tudi v tem, da njihovi avtorji očitno podlegajo naivni samoprevari, da so zgolj z intenzivnim študijem Kapitala pridobili adekvatno razumevanje, ki si ga lastijo. Zelo lahko bi bilo pokazati, da vsebuje dozdevna neposrednost njihovega branja besedil številna posredovanja. Tako tudi geneze logične interpretacije, ki jo recipirajo ti avtorji, sploh ni mogoče misliti brez teh 'zunanjih refleksij'" (112).

To pa pomeni, širše gledano, da tiste sodobne marksistične teorije, ki izhajajo iz lastne vpetosti v družbenozgodovinsko dejanskost, postavljeno za predmet preučevanja, niso sposobne znanstvenoteoretsko legitimirati svojih lastnih teoretskih zastavitev.

Marksistična teorija je lahko sicer bolj ali manj uspešno zavrnila zahtevo pozitivistične znanstvene teorije, da mora sleherna znanost teoretsko utemeljiti svojo resničnostno zahtevo: na eni strani je dokazala, da je zahteva izraz meščanskega razumevanja znanstvene prakse, zgrajenega na delitvi dela, na drugi strani pa se je sklicevala na svojo praktično utemeljenost. A v trenutku, ko obstaja več marksističnih teorij, ki vse izhajajo iz lastne vključenosti v lastne družbeno-zgodovinske razmere, za izhodišče pa jemljejo med seboj izključujoče se "temeljne kategorije" oz. "klične oblike", v takem trenutku se marksistična teorija sama postavlja pred nalogo, da analitično utemelji lastni marksovski podvzem kritične analize obstoječih razmerij.²⁸

S to pripombo o kritičnem značaju našega konceptualnega izhodišča za dojetje znanstvenega statusa kritike politične ekonomije zaključujemo prvi del našega prikaza. Namen drugega dela je, da s pomočjo Marxove prve sistematično prikazane teorije denarja v Očrtih verificira zgornji, še abstraktni delovni hipotezi.

²⁸ Glede na to, da imajo praktično-kritične teoretske analize značaj "določene negacije", lahko vprašanje znanstvenoteoretske legitimacije lastnih analiz formuliramo tudi tako, kot to dela uvodni članek v zborniku Gesellschaft 11, kot vprašanje namreč, "ali in kako je možna podmena in dokaz pozicij in pojmov določenih negacij. S tem je hkrati postavljeno tudi vprašanje po tistih metodah, s pomočjo katerih je mogoče določeno negacijo analitično utemeljiti" (Gesellschaft 11, 9).

UPORABLJENA LITERATURA

- Althusser, Louis, Lire le Capital I, II, Paris 1968;
- Backhaus, Hans-Georg, Zur Dialektik der Wertform, v: A. Schmidt (ed.), Beiträge zur marxistischen Erkenntnistheorie, Frankfurt/M 1969;
- isti, Materialien zur Rekonstruktion der Marxschen Werttheorie, v: Gesellschaft, Beiträge zur Marxschen Theorie, 1, 3, 11, Frankfurt/M 1974, 1975, 1978;
- Haug, W.-F, Predavanja za uvod v "Kapital", Ljubljana 1980;
- Holz kamp, Klaus, Die historische Methode des wissenschaftlichen Sozialismus und ihre Verkenning durch J. Bischoff, v: Argument 84, Berlin 1974;
- Marx, Karl, Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie, v: MEGA² II 1.1., Berlin 1976;
- Reichelt, Helmut, Zur logischen Struktur des Kapitalbegriffs bei Karl Marx, Frankfurt/M 1970;
- Schmidt, Alfred, Geschichte und Struktur, Fragen einer marxistischen Historik, Frankfurt/M 1978⁴.
- Schrader, Fred E., Restauration und Revolution. Die Vorarbeiten zum "Kapital" von Karl Marx in seinen Studienheften 1850-1858, Hildesheim 1980;
- Zelený, Jinrich, Die Wissenschaftslogik bei Marx und "Das Kapital", Frankfurt/M 1973.

S I N O P S I S I

UDK 930.85(37/38):141.182

Dr. Valentin Kalan

MESTO ANTIKE V FORMIRANJU HISTORIČNEGA MATERIALIZMA
(K. Marx, F. Engels)

Članek podaja osnovno evidenco o mestu antičnih študijev na miselni poti in v teoretični dejavnosti Marxa in Engelsa. Marxov interes za antiko se ne konča z njegovimi filozofskimi interpretacijami Epikura, saj se Marx obsežneje in analitično loteva vprašanj antične družbe in kulture ob pripravi "Kapitala" ter ob razdelavi problema logike zgodovinskega razvoja (navezava na Morgana). Za razliko od Marxa Engelsu sicer antika nikoli ni bila predmet posebnega proučevanja, čeravno so vprašanja antike prisotna v vseh njegovih glavnih delih od Anti-Dühringa do "Izvora družine ...". Za študij antike ostajajo aktualne Engelsove razprave o "prakrščanstvu", medtem ko v svojih analizah germanske skupnosti Engels uporablja tudi metodo historičnega primerjalnega jezikoslovja.

UDK 930.85(37/38):141.182

Dr. Valentin Kalan

DIE STELLE DER ANTIKE IN DER GESTALTUNG DES HISTORISCHEN
MATERIALISMUS (K. Marx, F. Engels)

Der Artikel bringt eine grundlegende Übersicht über den Stellenwert der antiken Studien im Denkweg und in der theoretischen Tätigkeit von Marx und Engels. Marxens Interesse an der Antike endet nicht mit seinen philosophischen Deutungen Epikurs, da sich Marx auf eine analytische und umfassendere Weise mit Fragen der antiken Gesellschaft und Kultur in den Vorarbeiten zum "Kapital" und in der Ausarbeitung des Problems der Logik der geschichtlichen Entwicklung (Bezug auf Morgan) befasst. Im Unterscheid zu Marx war für Engels die Antike zwar nie Gegenstand einer besonderen Untersuchung,

obwohl Fragen der Antike in allen seinen Hauptwerken - von Anti-Dühring bis zum Ursprung der Familie - anwesend sind. Für das Studium der Antike behalten Engels' Untersuchungen über das Urchristentum eine aktuelle Bedeutung, während Engels in seinen Analysen der germanischen Gemeinschaft auch die Methode der historischen vergleichenden Sprachwissenschaft anwendet.

UDK 330.81:141.821

Mag. Tomaž Mastnak

ENGELSOV PRISPEVEK K OBLIKOVANJU KRITIKE POLITIČNE EKONOMIJE V OBDOBJU PRED BURŽOAZNODEMOKRATIČNO REVOLUCIJO 1848/49

Tekst obravnava Engelsovo vlogo pri oblikovanju kritike politične ekonomije v obdobju pred buržoaznodemokratično revolucijo 1848/49. Avtor trdi, da Engelsovega dela ni mogoče razumeti brez obravnavanja kritike politične ekonomije v njegovem delu in da kritike politične ekonomije ni mogoče razumeti brez obravnavanja Engelsovega prispevka k njenemu oblikovanju. Nadalje trdi, da je prav kritika politične ekonomije trajni skupni temeljni interes Marxovega in Engelsovega dela.

Kritika politične ekonomije je pri Engelsu od vsega začetka koncipirana kot družboslovna in zgodovinska znanost, kot teorija razrednega boja, kot metoda analize pogojev, oblik, vsebin in ciljev revolucionarnega boja delavskega razreda.

UDK 330.81:141.821

Mag. Tomaž Mastnak

ENGELS BEITRAG ZUR HERAUSBILDUNG DER KRITIK DER POLITISCHEN ÖKONOMIE IM ZEITRAUM VOR DER BÜRGERLICH-DEMOKRATISCHEN REVOLUTION 1848/49

Der Text behandelt die Rolle Engels' in der Herausbildung der Kritik der politischen ökonomie im Zeitraum vor der bürgerlich-

demokratischen Revolution 1848/49. Der Autor vertritt die Meinung, dass man Engels' Werk nur dann verstehen kann, wenn man darin die Kritik der politischen Ökonomie untersucht, sowie auch die Herausbildung der Kritik der politischen Ökonomie nur unter Einbeziehung des Beitrags von Engels verständlich wird. Weiterhin behauptet der Autor, dass gerade die Kritik der politischen Ökonomie das gemeinsame und nachhaltige Grundinteresse des Werks von Marx und Engels ist. Die Kritik der politischen Ökonomie ist bei Engels vom Anfang an als Sozial- und Geschichtswissenschaft konzipiert, als Theorie des Klassenkampfes, als Methode der Analyse von Bedingungen, Formen, Gehalten und Zielen des revolutionären Kampfes der Arbeiterklasse.

UDK 330.85:141.821

Rado Riha

H. G. BACKHAUS: REKONSTRUKCIJA MARXOVE TEORIJE VREDNOSTI

Nekateri ključni problemi sodobnih marksističnih interpretacij
"Kapitala" 1. del

Prispevek obravnava Backhausov prikaz marksistične sekundarne literature h kritiki politične ekonomije. Pri tem prikazu ne gre za poskus "objektivne" razvrstitve obstoječih marksističnih interpretacij, ampak za zaris pojmovne mreže nujnega "vanprejšnjega razumevanja" Marxove in Engelsove teorije, skozi katero mora danes vsaka imanentna razlaga njune teorije.

Backhausove lastne analize lahko opredelimo, teoretsko-zgodovinsko gledano, kot začetek "tretje faze" v razlagi kritike politične ekonomije: kot kritično razdelavo vrzeli, ki jih je potlačitev konstitutivne "filozofske" ravni Marxove in Engelsove teorije povzročila ne le na področju ekonomske teorije marksizma, ampak tudi v sami "potlačeni" marksistični filozofiji.

UDK 330.85:141.821

Rado Riha

H.G. BACKHAUS: REKONSTRUKTION DER MARXSCHEN WERTTHEORIE
Einige Schlüsselprobleme der gegenwärtigen marxistischen
Interpretationen des "Kapital", 1. Teil

Der Beitrag befasst sich mit der Darstellung der marxistischen Sekundärliteratur zur Kritik der politischen Ökonomie von Backhaus. Diese Darstellung ist kein Versuch einer "objektiven" Einordnung der bestehenden marxistischen Interpretationen, sondern eine Nachzeichnung des Begriffsnetzes des notwendigen "Vorverständnisses" der Theorie von Marx und Engels, durch das heute jede immanente Deutung ihrer Theorie gehen muss.

Die Analysen von Backhaus können wir dabei, theorie-geschichtlich gesehen, als Beginn einer "dritten Phase" in der Rezeption der Kritik der politischen Ökonomie bestimmen: als kritische Ausarbeitung der Leerstellen, die durch die Verdrängung der konstitutiven "philosophischen" Ebene der Theorie von Marx und Engels nicht nur in der ökonomischen Theorie des Marxismus, sondern auch in der verdrängten marxistischen Philosophie selbst verursacht wurden.

